

T.C.

KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SAĞLIK- KÜLTÜR İLİŞKİSİ EKSENİNDE OCAK KÜLTÜRÜ VE HALK
HEKİMLİĞİ: ESKİL-AKSARAY ÖRNEĞİ**

Hazırlayan

Bahar AKPINAR

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Oya ERYİĞİT GÜNLER

KARAMAN – 2020

ENSTİTÜ TEZ ONAY FORMU

Doküman No	FR-285
İlk Yayın Tarihi	05.02.2018
Revizyon Tarihi	27.10.2020
Revizyon No	01
Sayfa No	1/1

SAĞLIK- KÜLTÜR İLİŞKİSİ EKSENİNDE OCAK KÜLTÜRÜ VE HALK HEKİMLİĞİ: ESKİL-AKSARAY ÖRNEĞİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 24 / 12 / 2020

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 10/ 12 / 2020 tarih ve 54/829 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Hazırlayan

Kalite Sistem Onayı

ÖN SÖZ

İnsanlık tarihi ile paralel bir gelişim aşamasına sahip olan geleneksel tedavi yöntemleri, deneme yanılma, gözlem yoluyla var olup sözlü olarak günümüze kadar gelmiş ve modern tıbbın gelişme göstermesine rağmen hala işlevselliğini devam ettiren uygulamaları bünyesinde barındırmaktadır. Kültürel olarak devam ettirilen uygulamaların yapıldığı mekanlar ocaklar olmakla birlikte halk hekimliği de yaygın olarak etkinliğini sürdürmektedir. Anadolu'nun her bir bölgesinde yapılan uygulamalar farklılık göstermiş olsa da işlevsel olarak tedavilerine devam ettiği söylenebilir. İnsanların hastalandıklarında ve sağlıklarını koruma noktasında modern tıp dışında başvurdukları yöntem geleneksel tıptan geçmektedir. Bundan dolayı sağlık ve hastalık, her ne kadar tıp biliminin konu alanı olarak görülse de toplumsal yanlarının ve topluma yansımalarının olduğu göz ardı edilememelidir. Toplumların kültürel birikiminin sonucu olarak sağlık ve hastalık konuları da değişim ve dönüşüme maruz kalmaktadır.

Sağlık terim olarak tıp disiplini içerisinde yer almaktadır. Lakin sağlığın toplumsal yönden işleyişi ve topluma yansması üzerine değerlendirmeler getiren sağlık sosyolojisi ve medikal antropoloji disiplinleri olarak ifade edilebilir. Sağlık ve kültürün etkileşimi sonucunda uygulama alanına sahip olan geleneksel tıp ve halk hekimliği, toplumun hastalık anlayışına sirayet etmektedir. Yapılan bu çalışmada Aksaray(Eskil)'de geleneksel tedavi yöntemi içerisinde var olan ocaklar ve halk hekimliğinde yapılan uygulamalar, bu uygulamaların yapılış yöntemleri ve toplumsal temeli sosyolojik kuram üzerine oturtularak nitel teknikle ortaya konmuştur. Bununla birlikte kültürün, sağlık ve hastalık konusundaki gerek etkisinden gerek şekillendirmesinden söz edilmektedir.

Bu çalışma sürecinde hem kıymetli vaktini ayırarak hem de çalışma motivasyonumu sağlayarak her daim yardımlarını esirgemeyen tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Oya Eryiğit

Günler hocama ve çalışma saha kısmında yönlendirme ve düzeltmeleriyle Doç. Dr. Mehmet Çakır hocama sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Lisans eğitimimden yüksek lisans çalışmama kadar üzerimde pek çok emeği bulunan saygıdeğer Prof. Dr. Birol Mercan hocama ayrıca teşekkürü borç bilirim.

Çalışmanın Aksaray(Eskil) bölgesini kapsayan saha çalışmasında yardımlarını ve bilgilerini esirgemeyen yöre halkına, çalışma serüvenim boyunca her daim desteklerini esirgemeyen arkadaşlarıma ve bu zorlu süreçte beni yalnız bırakmayan değerli kardeşlerim ve en çok da üzerimde sayılamayacak kadar çok emeği bulunan sevgili annem Havva Akpınar'a ve pek kıymetli babam Muzaffer Akpınar'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

Bahar AKPINAR

ÖZET

Kültür, tarihi hafıza içerisinde toplumların inanç, örf, adet, gelenek ve göreneklerinin yaşayış tarzına yansımaları olarak yazılı ve sözlü kaynaklar ışığında günümüze kadar ulaşan maddi ve manevi değerler bütünüdür. Bu hafıza içerisinde yer alan öğelerden bir tanesi ise toplumların hastalıklarını tedavi etme yöntemlerini oluşturan halk hekimliği ve ocak kültürüdür. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra Şamanların tedavi edici özelliklerini ocaklılar olarak adlandırılan toplumda geleneksel tedavi elçileri almıştır. Türk toplumlarında sağaltım gücüne ve kutsallığına inanılan ocaklar, her ne kadar değişime maruz kalmış olsa da tarihin her döneminde tedavi noktasında işlevselliğini korumuştur. Anadolu'nun her bir köşesinde etkinlikleri ve izleri bulunan halk hekimliği ve ocak kültürü, kendini Aksaray(Eskil) bölgesinde de göstermektedir. Halk hekimliği, toplumların sahip olduğu kültürde var olan ve sözlü bir şekilde devamlılığını sağlayarak günümüze kadar gelen bir yapıdır. Yapılan çalışmada Aksaray(Eskil)'de etkinliğini sürdüren ocaklar ve halkında alternatif olarak uyguladığı kültürel tedaviler (halk hekimliği) sosyoloji disiplini perspektifinde toplumsaldaki tezahürünü konu edinmektedir. Halkın hastalıklarla karşı kaşıya kaldığı noktada ya modern tıbbın yetersiz kaldığı durumlarda ya da modern tıba alternatif olarak geleneksel tedavideki sağaltımları uyguladıkları görülmektedir. Ocaklar işlevsel olarak devam ediyor olsa da gerek okuma-yazma oranının artış göstermesi, gerekse de modernleşme halk hekimliğine olan talep ve inancı zedelediği sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Sağlık, Halk hekimliği, Ocak, Aksaray (Eskil)

ABSTRACT

Culture is a set of material and spiritual values that have reached today in the light of written and oral sources as a reflection of the beliefs, customs, traditions and customs of societies in historical memory. One of the items in this memory is folk medicine and hearth culture, which form the methods of treating the diseases of societies. After the Turks accepted Islam, the healing properties of shamans were taken by traditional healing ambassadors in the society called Ocaklılar. The hearths, which are believed to have healing power and sanctity in Turkish societies, have maintained their functionality in every period of history, even though they have undergone changes. Folk medicine and hearth culture, which have activities and traces in every corner of Anatolia, also show itself in Aksaray (Eskil) region. Folk medicine is a structure that exists in the culture of societies and has survived to the present day by providing its oral continuity. The study focuses on the cultural treatments (folk medicine) applied as an alternative to the people and the hearths that are active in Aksaray (Eskil) in the perspective of the sociology discipline. At the point where the people are faced with diseases, it is seen that they apply the treatments in traditional treatment either in cases where modern medicine is inadequate or as an alternative to modern medicine. Although the hearths continue functionally, it is concluded that both the increase in the rate of literacy and the modernization have damaged the demand and belief in folk medicine.

Key Words: Health, Folk Medicine, Hearth, Aksaray (Eskil).

KISALTMALAR**AKT:** Aktaran**GETAT:** Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp**OK:** Ocaklı Kişi**KK:** Katılımcı Kişi**M.Ö:** Milattan Önce**TDK:** Türk Dil Kurumu**VB:** Ve Benzer

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: ÇALIŞMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	7
1.1. Araştırmanın Konusu	7
1.2. Araştırmanın Amacı Ve Önemi	8
1.3. Araştırma Sahası ve Çalışma Grubu	10
1.4. Araştırma İle İlgili Literatür	11
1.5. Araştırmanın Yöntemi	15
1.5. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	17
1.6. Araştırma Alanı İle İlgili Bilgiler	18
İKİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	21
2.1. Sağlık Kavramı	21
2.2. Hastalık Kavramı	24
2.3. Sağlık Sosyolojisi	28
2.4. Sağlık Sosyolojisi Teorileri	31
2.4.1. Sembolik Etkileşimcilik	32
2.4.2. Post-modern Teori.....	33
2.4.3. Sosyal İnşacılık Teori.....	36
2.4.4. Biyomedikal Model.....	37
2.4.5. Sosyal Sistem Teorisi	40
2.4.5.1. Sosyal Sistemde Sağlık Sistemi.....	43
2.5. Sağlık-Kültür İlişkisi Bağlamında Halk Hekimliği	47
2.5.1. Kültür Kavramı	47
2.5.2. Sağlık- Kültür İlişkisi	48
2.5.3. Geleneksel Tıp.....	57
2.5.4. Modern Tıp.....	62
2.5.5. Post-Modern Tıp	65
2.6. Halk Hekimliğine Genel Bir Bakış	69
2.6.1. Halk Hekimliği Kavramı	69

2.6.2. Halk Hekimliğinin Gelişimi	72
2.6.3. Türklere Halk Hekimliği	75
2.6.4. İslamiyet Öncesi Halk Hekimliği	77
2.6.5. Şamanizme Giriş	81
2.6.6. Şamanlıkta Tedavi	82
2.6.7. Günümüzde Şamanizm	85
2.7. Kültürler	87
2.7.1. Atalar Kültü	87
2.7.2. Yer-Su Kültü	88
2.7.3. Dağ Kültü	89
2.7.4. Orman ve Ağaç Kültü	89
2.7.5. Ateş ve Ocak Kültürleri	90
2.8. İslamiyet Sonrası Halk Hekimliği	91
2.9. Diğer Medeniyetlerde Tıp	94
2.10. Anadolu’da Halk Hekimliği	96
2.11. Sağlık-Kültür İlişkisinde Ocaklar	97
2.11.1. Ocak Kavramı	97
2.11.2. Ocakların Gelişimi	99
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AKSARAY (ESKİL) HALK HEKİMLİĞİ	
UYGULAMALARI.....	103
3.1. Aksaray-Eskil’in Halk hekimliğine Bakış Açısı	103
3.2. Halk Arasında “Halk Hekimliği” Önemi	106
3.3. Halk Arasında Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler	110
3.4. Halk Arasında Bilinen Kültürel Tedavisi Olan Hastalıklar	112
3.5. Hastalık Türleri	113
3.5.1. Ateş.....	113
3.5.2. Al Basması	113
3.5.3. Bel Ağrısı	115
3.5.4. Çıbık Hastalığı.....	115
3.5.5. Çocuklarda Ağlama.....	116
3.5.6. Dirneğe Basma	116
3.5.7. Doğum.....	116
3.5.8. Dolama (Dolandırma)	119
3.5.9. Göbek Bağı Düşürme	120

3.5.10. Göz	120
3.5.11. Grip ve Nezle	121
3.5.12. Hemoroid (Basur).....	122
3.5.13. İneme.....	123
3.5.14. İtdirseği (Arpacık).....	123
3.5.15. Korku.....	124
3.5.16. Kulak Ağrısı	125
3.5.17. Kusma.....	126
3.5.18. Nazar	126
3.5.19. Saç Kıran.....	131
3.5.20. Silme.....	131
3.5.21. Tavukgötü (Ayak Siğili).....	132
3.5.22. Uçuk	132
3.5.23. Uğunma	133
3.5.24. Uluma	134
3.5.25. Umma	135
3.5.26. Yanık	136
3.5.27. Yanma	136
3.5.28. Yaralanma ve Berelenme	137
3.6. Halkın Halk Hekimliği Uygulamalarına Karşı Tutumları	138
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: AKSARAY(ESKİL) OCAKLARI VE SAĞALTIM	
YÖNTEMLERİ.....	142
4.1. Ocaklı Olmanın Yolları.....	142
4.1.1. Ocak Soyundan Gelme.....	143
4.1.2. El Alma Yöntemiyle Ocaklı Olma	145
4.1.3. Hastalık Yoluyla Ocaklı Olma	148
4.2. Ocak Türleri	150
4.2.1. Akdutma Ocağı	150
4.2.2. Alazlama/Al Göynek Ocağı	150
4.2.3. Avkırma Ocağı	151
4.2.4. Aydaş Ocağı	152
4.2.5. Bulgur Püskürtmesi Ocağı	153
4.2.6. Büzgün Düşmesi	154
4.2.7. Çıkık-Sınık Ocağı.....	154

4.2.8. Dalak Kesme Ocağı.....	155
4.2.9. Dilciğin Düşme Ocağı.....	156
4.2.10. Diş Ağrısı Ocağı.....	157
4.2.11. Göbek Düşme Ocağı	158
4.2.12. Göp Kesme.....	158
4.2.13. Isırgı Ocağı.....	159
4.2.14. Karabiğ Ocağı	160
4.2.15. Kengi Ocağı.....	160
4.2.16. Kırk Basması Ocağı	161
4.2.17. Köstek Ocağı.....	163
4.2.18. Köstü Ocağı.....	165
4.2.19. Kurbağacık Ocağı.....	165
4.2.20. Kuru Kurbağacık Ocağı	166
4.2.21. Kurşun Dökme Ocağı.....	167
4.2.22. Kutnu Ocağı	167
4.2.23. Rahim Dönmesi/Kısırlık Ocağı.....	168
4.2.24. Saç Çekme Ocağı	170
4.2.25. Sarılık Ocağı.....	171
4.2.25.1. Sarı sarılık ocağı	171
4.2.25.2. Kara sarılık ocağı	172
4.2.26. Siğil Ocağı.....	173
4.2.27. Surkubet Ocağı.....	174
4.2.28. Süt Çekme Ocağı.....	174
4.2.29. Temre (Termiye) Ocağı.....	175
4.2.30. Yılcık Ocağı.....	176
4.2.31. Yürek Basma Ocağı	177
4.3. Ocaklarda Kullanılan Sağaltım Yöntemleri.....	178
4.3.1. Sağaltım Yöntemleri	178
4.3.2. Irvasa Yöntemi	178
4.3.3. Parpılama Yöntemi.....	180
4.3.4. Göçürme Yöntemi	181
4.3.5. Em Yoluyla Yapılan Sağaltım Yöntemi.....	183
4.3.5.1. Büyü kökenli yöntem	184
4.3.5.2. Bitkisel kökenli yöntem.....	187

4.3.5.3. Hayvansal kökenli yöntem.....	189
4.3.5.4. Madensel kökenli yöntem.....	192
4.3.5.5. Dinsel görünümlü yöntem	193
4.3.6. Kül Kullanarak Yapılan Sağaltmalar	194
4.4. Ocağa Müracaat Edenlerin Uyması Gereken Kaideler.....	195
4.4.1. Ocağın Kişiyeye Şifa Verici Olduğuna İnanma.....	195
4.4.2. El Yenliliği Verilmesi	196
4.4.3. Ocaklının Verdiği Perhiz ve Pratiklere Uymak.....	197
4.5. Ocakların Ziyaret Edilme Zamanı	198
4.6. Ocakları Ziyaret Edenlerde Cinsiyet.....	199
SONUÇ.....	200
KAYNAKLAR.....	206
EKLER.....	222

GİRİŞ

Kültür, bir toplumun dili, geleneği, adetleri, görenekleri, yazısı, ekonomisi, sağlığı, düşüncesi gibi öğeleri bünyesinde barındıran ve gelecek nesillere sözlü olarak aktarımını sağladığı kolektif bir üründür. Her toplum kendi yaşamışlıkları ve yaşayacakları hayatın kültürel öğelerini yaratacak güçtedir. Nitekim oluşan kültür doğanın gerçekleri ve doğruluklarıyla şekillenme ve evrilme yaşamaktadır. Kültürün halkın kendi yaşam örüntüsüyle var edip şekillendirmesi yaşanan toplumun halk kültürünü meydana getirmektedir.

Kültür, toplumların ortak değer yargılarının ve halkın yaşamında var olan olguların var olup günümüze gelmesinin aracıdır. Kültürün kapsayıcılarından bir tanesi de sağlık olgusudur. Kültür ve sağlık olgusunun en önemli toplumsal yansıması halk hekimleri ve ocaklardır. Halk tıbbı kültürün bir parçası olmakla birlikte halkın oluşturduğu iyileştirme pratiklerinin biriktirilmesi ve geleceğe aktarılması kültürün bir ürünü olduğunun göstergesidir.

İnsanoğlu var oluşundan bu yana vücudunu koruma ve geliştirme açısından doğayla baş başa kalmıştır. Herhangi bir tıp bilgisine sahip olmayan bireyler deneme yanılma yoluyla vakıf olduğu doğayla ve dinsel bilgilerle bedenine gelen olumsuzluklarla mücadele içerisinde olmuşlardır. Bugün geleneksel tedavi olarak adlandırılan hastalıkların teşhis ve tedavisi için kullanılan yöntemlerin temelleri bu mücadele sonucunda ortaya çıkmıştır. İlkel dönemlerden günümüze kadar gelen yazı, resim, araç ve gereç gibi birçok nesnenin o dönemki insanların yaşamsal şartlar dahilinde tedavi yöntemlerinin kullandıklarını göstermektedir. Kişilerin tedavi edilmesinde; bitki ve hayvanlardan elde edilen ilaçlar, demir ve metalden yapılan gereçler ve din ile tanışılmasından sonra büyüsel, sihirselsel gibi dini eylemler tercih edilmiştir.

Toplumda oluşan herhangi bir hastalığın iyileştirici g¼c¼ ve dini rit¼el boyutuyla ger¼ekleřtiren ilk insanlar şamanlar olduğu bilinmektedir. G¼n¼m¼ze kadar gelen T¼rk halk hekimliği uygulamalarının önemli bir kısmı şamanizm inancı etrafında gelişme g¼stermiř, şekillenmiş ve zamanla diğer inanışlara uyarlanmış olduğu g¼r¼lmektedir. şamanizm tedavi geleneğinin bug¼nk¼ temsilcileri ocaklar ve halk hekimliği alanları olduğu s¼ylenebilir. T¼rklerin zaman i¼erisinde farklı coğrafyalara g¼ç etmeleri, farklı k¼lt¼rlerle etkileşim halinde olmaları halk hekimliği alanında başka k¼lt¼rlerden etkilenmelerine ve başka k¼lt¼rleri etkilemelerine neden olmuştur. Bundan dolayı T¼rklerin yaşadığı coğrafyada ocak k¼lt¼r¼ne ve halk hekimliğine rastlamak olasıdır. Fakat halk hekimliğinin icracıları ve ocaklıları kurumsal bir yapıda, sabit bir mekanda bulunması m¼mk¼n değildir.

Eğitim seviyesinin, ekonomik durumların, ulaşım ve iletişim gibi etkenlerin kişilerin hastalıklara karşı tutumlarını etkileyebilmektedir. Bu etkenlerin ve imkanların gelişmesi sonucunda modern tıbbı ulaşma kolaylaşırken, eksikliği noktasında ise kişilerin geleneksel tedavi y¼ntemlerini uygulamaya y¼nelik bir yaklaşım sergileyebilmektedirler. Her ne kadar modern tıp evrensel bir boyutta gelişme g¼sterip kendi uygulama ve y¼ntemlerini kanıtlamış olsa da özellikle kırsal b¼lgelerde geleneksel tıbbın kullanım alanı bulunduğunu s¼ylemek m¼mk¼nd¼r.

Toplumların k¼lt¼rel hafızalarındaki her olgu gibi halk hekimliği olgusu da zamansal farklılıklar neticesinde y¼ntemsel değişimler ve d¼n¼ř¼mler ge¼irmiř olmasına rağmen bazen yeniden ¼retilerek bazen ise tedavi t¼r¼nde ¼eřitli bi¼imlere evrilerek insanlığın vazge¼emediđi şıfa t¼r¼ olmayı başarmıştır. Tarihi s¼re¼ i¼erisinde sosyal, ekonomik alanda toplumsal değişimlerin yaşanması ve buna bağlı olarak modern tıbbın insan hayatındaki kolaylıklarının yanı sıra zamansal ve b¼t¼çesel olarak sıkıntılıların yaşanması halk hekimliğine olan rağbetin artmasına neden olmaktadır. Her d¼nemde olduğu gibi g¼n¼m¼zde de varlığını

devam ettiren halk hekimliği batıl inanç, plasebo etkisi, koca-karı ilaçları gibi söylemlere maruz kalmaktadır. Geleneksel tedavi yöntemleri içerisinde yapılan herhangi bir uygulama halk tarafından bilinmekte fakat herkes tarafından inanılmamaktadır.

Halk hekimliği ve ocak kültürü etrafında şekillenen tedaviler usta- çırak ilişkisi, soyundan başkasına devretme gibi durumlarla informel eğitim yoluyla devamlılığı sağlanmaktadır. Geleneksel tedavide iyileştirici yetkisi kadın, erkek fark etmeksizin ocaklıya yakın gelen kişiye devredilmektedir. Geleneksel tedavinin devam etmesindeki diğer nokta ise geleneksel tedavi yöntemlerinin bağımsız olarak kendi kendine üretilmemesinden ötürü kişilere aktarılması zorunludur ve bu durum yapılan tedavi yöntemlerini geleneksel kılmaktadır.

Geleneksel tedavi uygulayıcıları toplumda *sağaltıcı*, *ocaklı*, *izinli* gibi adlarla anılan kişilerdir. Bu kişilerin tedavi mekanları evleri olmakta ve kendi imkanları dahilinde bulunması gereken *ocaklı nesnelere* yer almaktadır. Belirli hastalıkların tedavisini yapan sağaltıcılar, yaptıkları tedaviyi gelecek nesile aktarmak istemelerinden ötürü gerekenleri yapmaktadırlar. Lakin hastalıkların tedavi edilmesi gençlerden ziyade yaşlılar tarafından yapılmaktadır. Gençlerin aktif bir yaşama sahip olmaları ve geleneksel tedavileri önemsiz olarak görmeleri, uygulamaların daha çok yaşlılar tarafından yapılmasına neden olabilmektedir.

Modern tıbbın gelişmesiyle birlikte geri plana atılan geleneksel tıp uygulamaları post-modern olarak adlandırılan dönemde ‘tamamlayıcı’, ‘alternatif’ tıp adlandırmasıyla hem modern tıp merkezleri olan hastanelerde hem de kişilerce kabul görmektedir. Her uygulaması olmamak kaydıyla bilimsel olarak onaylanan (hacamat, sülük tedavisi) hastalık tedavileri kabul görmektedir.

Modern tıp bedeni inceleme noktasında bir bütün olarak ele almamakta ve çeşitli bölümlerde uzmanlaşma gerektirecek şekilde donanımlı eğitim sonucunda iyileştirme yoluna gitmektedir. Halk hekimliğinde ise iyileştirme de hem bedene hem de ruha yönelik bir tedavi şekli söz konusudur. Geleneksel tıpta iyileşmenin en başat unsuru tedaviyi yapmak ve bu tedaviye inanmaktan geçmektedir.

Toplumsal hafızada dini hayat önemli etken olmakla beraber insanlar hayatlarının her noktasında dini bilgilerden ve ritüellerden faydalanmaktadırlar. Geleneksel tedavide de inanç temelli olarak dini ritüeller, dualar, normlar ve değer etrafında şekillenmektedir. Uygulamalar yapılırken genelde dini sözler ve mistik güçler ön planda tutulmaktadır.

Sağlık ve hastalık kavramları kültürle yakından ilişkili olduğu için toplumun değeri, davranış ve tutumları, inancın bağımsız düşünmek olanaksızdır. Sağlık ve hastalığa dair bilgi birikimlerine vakıf olmadan hastalığı ve hastayı değerlendirmeye tabi tutmak mümkün olmamaktadır. Gerek sağlık bilgisi gerek kültür bilgisi hastalılara karşı tutumda etkileşim içerisinde olmaktadır. Bu noktada sağlık, kültür ve toplum üçlemesindeki değerlendirmelerin yapılması hekimlerden ziyade sosyal bilimcilerin alanı içerisinde yer almaktadır.

Ocak kültürü ve halk hekimliği konularına dair literatür araştırması yapıldığı zaman bu alanlarda çalışmaların büyük çoğunluğu halk bilimi disiplini içerisinde araştırma ve inceleme nesnesi olarak ele alındığı görülmektedir. Fakat ocak kültürü ve halk hekimliği alanlarının kültür ve sağlık eksenini etrafında şekillenmesi, değişimi, dönüşümü, algılanışı gibi yönlerinin sosyolojik bir perspektifle ele alınarak değerlendirilmesinin yapılması sosyal bilim alanlarından geçmektedir. Bu noktada sağlık sosyolojisi alanına yeni kaynaklar sunması açısından da önemli olmaktadır.

Çalışmaya başlamadan önce konu dahilinde ayrıntılı olarak literatür taraması ve doküman incelemesi yapılmıştır. Elde edilen bilgiler ışığında kaynaklar tasnif edilerek saha araştırması için yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle oluşturulmuş sorular, ocaklı olarak tedavi uygulaması yapan kişilere farklı, kültürel tedavi uygulayan kişilere farklı olmak üzere iki ayrı görüşme form hazırlanmıştır. Yörede herkesin uyguladığı kültürel tedavi uygulamalarını değerlendirmek için katılımcıları çeşitli parametrelerle (yaş, cinsiyet, eğitim durumu gibi) seçilen 20 farklı katılımcıya uygulanmıştır. Yörede tespit edilen bütün ocaklı kişilere hazırlanan sorular yöneltilerek cevaplar alınmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında yapılan literatür taraması dışında kaynak kişilerle yapılan derlemeler, gözlemler ve veriler belirlenen yöntem dahilinde bir araya getirilerek değerlendirilmiştir. “Sağlık-Kültür İlişkisi Ekseninde Ocak Kültürü ve Halk Hekimliği: Eski- Aksaray Örneği” adlı çalışma dört temel bölüm olarak ele alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde çalışmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi, kapsam ve sınırlılıklarına dair bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerin yanı sıra araştırma alanı olan Aksaray(Eski) ilçesinin coğrafi, ekonomik, coğrafi özelliklerine ve yaşam biçimlerine değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise çalışmanın temelini oluşturan kavramlarına ve bu kavramları destekleyen unsur olan kuramsal çerçeveye ver verilerek sağlık ve kültür ilişkisine değinilmiştir. Bu bölümde halk hekimliği ve ocak kültürü geniş bir şekilde ele alınmış zaman içerisinde ortaya çıkan tıp alanları ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bununla birlikte bu tıp alanları arasındaki farklar ve benzerlikler incelenmiştir. Bu bilgilerle birlikte yapılan çalışmaya uygun olan sağlık sosyolojisi teorileri tespit edilerek çalışmanın

sosyolojik boyutunun kazandırılması ve toplumsal açıdan değerlendirilmesinin yapılması anlamında sistem teorisi başta olmak üzere farklı teoriler kullanılması hedeflenmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Aksaray(Eskil)'de uygulanan kültürel tedaviler farklı eğitim, yaş, cinsiyetten seçilen kişilerle yarı yapılandırılmış sorular ışığında hazırlanan görüşme formuyla yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Katılımcılardan, hastalandıklarında uyguladıkları kültürel tedavi yöntemleri, hastalıklara karşı alınan önlemler, yörede kültürel karşılığı bilinen hastalıklar ve bu hastalıklara dair bilgiler ifade edilmiş olmakla beraber sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, Aksaray (Eskil)'de aktif olarak yer alan ocaklar tespit edilmiş ve bu kişilerle yarı yapılandırılmış olarak hazırlanan görüşme formuyla tedavi ettikleri hastalıklara dair bilgiler edilmiştir. Tespit edilen ve bilgisine erişilen hastalıkların tasvirlerine, ocakların kullandıkları yöntemlere ve ocaklara dair ziyaretçilerin yapması gereken kaidelerin bilgisi ve değerlendirmesi yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM: ÇALIŞMA İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Yapılan çalışmanın bu bölümünde, çalışmaya dair genel bilgiler içermektedir. Çalışmanın konusu, ne amaçla yapıldığı ve öneminin ne olduğu, araştırma yapılırken tercih edilen yöntemden bahsedilmektedir. Bu bilgilerle birlikte araştırma yapılacak olan yörenin tarihi, coğrafi konumu, ekonomik durumu ve nüfusu hakkında bilgiler verilmiştir.

1.1. Araştırmanın Konusu

Toplumlardaki yaşam tarzların oluşumundaki etkenlerden birisi olan kültür, bireylerin üyesi oldukları toplumlarda elde ettikleri bilgi, birikim, değer ve normları etrafında şekillenen girift olan bütünsel bir yapıdır. Bireylerin hastalık karşısında takındıkları tutum ve tavırlar birer kültür göstergesidir. Kültürün geçmişe dönük olan yüzü nesiller aracılığıyla her ne kadar değişime ve etkileşime uğramış olsa da devamlılığını sağlamaktadır. Bu durumda her toplumun kendine has, biricik denilebilecek yapıda bir kültür birikimine sahip olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Geleneksel halk tıbbı yaşadığı kültürün bir parçası olarak gelişme göstermektedir. Hastalık-sağlık kavramları ve iyileştirme pratikleri ilkel dönemden günümüze değin toplumların kendi kültürleri etrafında şekillenmekte ve geleceğe aktarılmaktadır. Bir topluma mensup olan birey sağlık anlamında karşılaştığı probleme çözümü, ilk olarak kendi kültüründe aramaktadır. Modern tıbbın henüz gelişme göstermediği ilkel dönemlerde doğadan yarar sağlanmış, çeşitli inanışlar etrafında tedaviler şekillenmiştir.

Geleneksel tıbbın uygulama sahaları bireylerin yaşadıkları evler olması dolayısıyla günümüze kadar “ocak”, tedaviyi uygulayan kişiye “ocaklı” olarak gelmesine neden olmuştur. İnsanların hastalandıkları zaman ilk uğrak verdikleri yerler ocaklar olabilmektedir. Fakat toplumda pek çok alanda olan değişme kendini geleneksel tıp alanında da göstermiştir

ve yerini modern tıba bırakmıştır. Özellikle modern tıp imkanları kentlerde kendini oldukça yaygınlaşmış, toplumda sağlık noktasında yasa koyucu hale gelmiştir. Bu noktada kırsal kesimlerde geleneksel tıp uygulama sahası olarak yer edinmiş olsa da ya terk edilmiş ya da değişime uğramış şekilde devamlılığını sağlamıştır. Post modern dönem olarak adlandırılan döneme geçişin sağlanmasıyla beraber metafiziksel kavramlar önem kazanmaya başlamış ve bu düzlem üzerinde geleneksel tıp uygulamaları da tartışma konusu haline gelmiştir. Modern tıp ve geleneksel tıp arasında oldukça farklılıklar olmasına rağmen post modern dönemde bazı geleneksel uygulamalar modern tıp merkezlerinde yerini almaya ve gündem olmaya başlamıştır.

Çalışma, sağlık- kültür ilişkisi bağlamında Aksaray(Eskil)'deki ocak kültürü ve halk hekimliği uygulamalarının neler olduğu, halkın ocaklı ve kültürel uygulamalara yaklaşımını ve sosyolojik olarak değerlendirilmesini konu almaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı Ve Önemi

Türk halk hekimliğinin geçmişi oldukça eskilere dayanmakla beraber farklı değişikliklerle günümüze kadar etkinliğini sürdürmektedir. Tıp biliminin yeni gelişme dönemine tekabül etmesinden mütevellit halk, toplumda oluşan hastalıklara tedavi yöntemlerini inanışları bağlamında geliştirmek zorunda kalmışlardır. Türkler Müslümanlığı kabul ettikten sonra bu yöntemlere devam etmekle birlikte halk hekimliği ve dini inanışlar birbiriyle iç içe geçmiştir. Bu nokta da toplumda tedavi hem bedene hem de ruha hitap eden inanç üzerine temellendirilmektedir.

Türk halk hekimliğinin toplumda en önemli tezahürü olarak ocaklar karşımıza çıkmaktadır. Türk toplumlarının hemen hepsinde ocakların kutsiyetine ve sağaltıcı gücüne inanılmakta ve tarihin her döneminde tedavi merkezi olarak işlevini yürütmektedir. Zira

Anadolu'nun her bir köşesinde ya kültürel olarak getirilmiş olan tedavi yöntemleri ya da ocak kültü olarak adlandırılan kutsal yerler vardır.

Genel olarak bakıldığı zaman modern tıp hastalıkları tedavi etme noktasında toplumda başat olan bilimdir. Fakat modern tıp kadar geleneksel tıp yani halk hekimliği de varlığını hala sürdürebilmektedir. Özellikle geleneksel toplumdaki bireylerin hastalandıklarında modern tıptan önce geleneksel tıba başvurdukları söylenebilir. Geleneksel inanış tarzı olarak modern tıbbın çare olunamayacağı düşünülen hastalıklarda veyahut modern tıp tedavisine alternatif olarak ocaklar veya kültürel uygulamalar söz konusudur. Bu durum kent merkezlerine kadar uzanabilmektedir. Post-modern toplumların geleneksel tedavi yöntemlerini ön plana çıkardığı günümüzde bu konuyu ele almak son derece önemlidir.

Sağlık ve tıp alanları, tıbbi terminoloji alanında inceleme olguları olarak yer almaktadır. Lakin sağlık ve hastalık kavramları tıp biliminin alanını oluşturmakla beraber sosyolojik boyutlarının da göz ardı edilemeyecek derecede önemi olduğu vurgulanmalıdır. Literatürde sağlık sosyolojisine ve geleneksel tıp ve ocak kültürüne dair uygulamalı alan çalışmaları oldukça sınırlı olmakla birlikte yapılan bu çalışma, literatüre yeni bir katkı sağlama çabasında olacaktır. Hem sağlık sosyolojisi alanına hem de tıp bilimine uygulamalı alan çalışmasıyla birlikte kaynaklık yapması hedeflenmektedir.

Aksaray (Eskil) ilçesinde halk kültüründe yer alan 'ocak kültürü' ve geleneksel tedavi yöntemlerinin tespit edilerek sosyolojik analizinin yapılması amaçlanmakta ve böylelikle uygulanan geleneksel tedavi yöntemlerine ait bilgilerin tarihsel süreç içerisinde unutulmaması anlamında bir kayıt niteliğindedir. Ayrıca sağlığın, tıp bilimine has bir olgu olmasının yanında sosyolojik bir olgu olduğunun da altı çizilmektedir.

Bir diğerk nokta ise kùltürün sağlık ve hastalık olguları üzerindeki etkisinden ve Aksaray'ın Eskiİ İlçesi'nde yaşıyan halkın halk hekimliğine olan talepleri, etki alanları ve değişen ve dönüşen toplumda halk hekimliğinin ne derece önemli olduğu incelenmiştir.

Ocak kùltürü ve halk hekimliği literatürde genel itibariyle Halk Bilimi disiplini içerisinde incelenmektedir. Fakat ocaklar ve halk hekimliği çıkış noktası itibariyle kùltürün ürünü olup sağlıkla bağdaşıklığı bulunmaktadır. Her toplumun kendine özgü kùltür yapısı ve değerleri olması sebebiyle geleneksel tedavi yöntemlerini de şekillendirmektedir. Teorik olarak varlığı bilinen ve halk arasında uygulama sahası bulunan geleneksel tedavi yöntemlerinin neler olduğu empirik verilerle gösterilerek bu konuda doğan sosyolojik boşluğu doldurması açısından önemlidir. Çalışmada salt ocak kùltürü ve halk hekimliğine yönelik bilgi verilmeyip toplumun varlığı göz önünde bulundurularak oluşturulan bilgilerin farklı teorilerle açıklanması bakımından önemli olmaktadır.

1.3. Araştırma Sahası ve Çalışma Grubu

Araştırma, Aksaray ilinin Eskiİ ilçesi ve civar köyleri olarak belirlenmiştir. Eskiİ Aksaray'ın yedi ilçesinden biridir. Eskiİ, 1990 yılında ilçe olmasıyla birlikte İç Anadolu Bölgesinin Konya bölümünde yer almaktadır. Eskiİ ilçesinin yaklaşık yüz ölçümü 1152 km²' dir. Eskiİ, tuz gölünün güneyinde kalacak şekilde, Aksaray iline 67 km ve Konya'ya 115 km uzaklıkta olan ova üzerine kurulmuş olan bir ilçedir. İlçenin merkez konum ölçümü ise Aksaray-Konya devlet karayolunun 50. kilometresinde ilçeye bağlı Eşmekaya kasabasından; kuzeye doğru Aksaray Cihanbeyli yolunun 67.kilometresinde olarak belirlenmektedir. Eskiİ ilçesinin 2019 yılında yapılmış olan nüfus sayımına göre toplam nüfusu, 26648'dir. İlçede bulunan toplam erkek nüfusu 13425 iken, toplam kadın nüfusu 17414'tür (Nufusune,2019).

Çalışmada amaca yönelik örneklem tercih edilmiştir. Aksaray (Eskil) genelinde var olan ocaklar tespit edilerek geleneksel tedavi uygulamaları ve ocaklılar hakkında bilgi almak amacıyla mülakat yapılmıştır. Bunun yanı sıra halkın bildiği ve uyguladığı kültürel tedavi uygulamaları da tespit edilmiş ve kültürel tedavi uygulamaları hakkında örnekleme dahil olan kişilerden cevaplar alınmıştır.

1.4. Araştırma İle İlgili Literatür

Sağlık Sosyolojisi alanında Türkiye’de yapılan çalışmalardan birisi Orhan Türkdoğan’a aittir. 1964-1965 yılları arasında *Türkiye’de Sağlık Sosyolojisi* adlı çalışmasında Erzurum’a bağlı olan 37 köy üzerinde gerçekleştirmiştir. Türkdoğan, yapmış olduğu bu çalışmayla birlikte Doğu bölgesinde yöre halkının halk tababetini, modern tıp, doktor ve hastaneye olan tutum, hata ve hastalık sistemine tutum, değer yargıları ve inanç sistemlerini ayrıntılı şekilde ele almıştır. Aynı zamanda araştırma sağlık-hastalık sisteminin kültür antropoloji noktasında ülkemizde yapılmış ilk çalışma olarak gösterilebilir. Bir diğer örnek teşkil eden çalışma ise Sezgin Kızılcelik’in 1995 yılında *Kırsal Kesim ve Kentsel Kesimdeki Sağlık Sisteminin Sosyolojik Açıdan Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi* adlı doktora derecesinde sağlık sosyolojisine katkı sağladığı çalışmadır. Kızılcelik, yapmış olduğu çalışmasında kırsal ve kentsel kesimlerdeki sağlık sisteminin yapısını ve işleyişinin nasıl, ne şekilde olduğunu ortaya koymuştur.

Sağlık sosyolojisine dair verilecek örneklerden bir başkası Nurşen Özçelik Adak, *Sağlık Sosyolojisi Kadın ve Kentleşme* isimli çalışmasıdır ve sağlık sosyoloji açısından önemli bir eser oluşmasına neden olmuştur. Çalışmasında 15-49 yaşları arasında olan kadınların sağlık hastalık sistemine olan tutum ve davranışlarını incelemiştir. Ayrıca

çalışmada sağlık-hastalık kavramları toplumun kültürü, geleneksel yapısı ve değerler sistemi gözetilerek çalışmayı ele almıştır.

Toplumsal yaşamın şekillenmesinde etkili unsurlardan birisi de kültürdür. Kültürün her alanda etkisi var olmakla beraber sağlık alanında da kendini göstermektedir. Selma Öncel 1997 yılında *Kültürel Yapı ile Sağlık-Hastalık İlişkisi* adlı makalesinde kültürel değişimde ve dönüşümde hastalık ve sağlığın ve sağlık personellerinin bu değişime göre davranmaları gerektiğinden bahsetmektedir. Bununla birlikte sağlık, hastalık kavramlarının toplumsal yönünü araştırma konusu haline getiren bir diğer çalışma Ayşe Tekin'in *Sağlık-Hastalık Olgusu Ve Toplumsal Kökenleri (Burdur Örneği)* adlı yüksek lisans tezidir. Çalışmasında Burdur il merkezinde yaşayan bireylerin sağlık-hastalık olgusuna ilişkin bilgi, tutum ve davranışları ile toplumsal faktörlerin bu bilgi, tutum ve davranışları ne şekilde etkilediğini tespit etmektedir. Yine toplumsal anlamda sağlık kültür ilişkisi bağlamında Melike Kaplan, *Sağlık Ve Kültürün Buluştuğu Alan: Tıbbi Antropoloji* adlı yaptığı çalışmada sağlık ve kültürün karşılıklı olarak etkileşiminden doğan açığı tıbbi antropoloji alanı doldurmaktadır ve etkileşimi yapan tıbbi antropoloji alanını derinlemesine çalışmasında sunmaktadır. Kültür ve sağlık etkileşimini kapsamlı şekilde ele alan Nursen Bolsoy ve Ümran Sevim *Sağlık-Hastalık ve Kültür Etkileşimi* başlıklı makalede; hastalık, sağlık ve kültür kavramlarına derinlemesine yer verip birbirleriyle olan ilişkilerinden bahsedilmektedir. Hastalık üzerinde yadsınamayacak kadar öneme sahip olan kültürel öğretilerin sağlık personelleri açısından da göz ardı edilemeyeceğinden sonuç kısmında dile getirilmektedir.

Halk hekimliğine dair genel bilgiyi Sevgi Şar yapmış olduğu *Anadolu'da Rastlanan Halk Hekimliği Uygulamalarına Genel Bir Bakış* adlı makalesinde halk hekimliğinin tanımını, halk hekimliğinde görülen tedavi uygulamaları ve bu uygulamalar kimler tarafından nasıl

yapıldığını anlatmaktadır. Halk hekimliği ve ocak kültürüne dair yapılan çalışmalardan bir başkası ise Satı Kumartaşlıoğlu'un yapmış olduğu *Türk Kültüründe Ateş Ve Ocak Kültü* adlı doktora tezidir. Kumaştaroğlu, geçmişten günümüze var olan ateş ve ocak etrafında oluşan inanç ve uygulamaları temel alarak tezini kaleme almıştır. Toplumunu etkileyecek olan edebiyat, din, kehanet, büyü, fal, sağlık alanlarda gelişen ve günümüze değin gelen ateş ve ocak bağlamında incelemelerini yazmıştır. Tuba Özkan ise *Geleneksel Tıptan Modern Tıbbın Ocaklık Kurumu: Ankara İli Çubuk İlçesi Örneği* başlıklı yapmış olduğu doktora çalışmasında geleneksel tıbbın ve uygulama alanlarındaki değişimin Çubuk ilçesinde bulunan ocaklar üzerinde anlatımını gerçekleştirmiştir. Bu çalışmaların yanı sıra ocak kültürü ve halk hekimliğine sosyolojik olarak yaklaşımla kaleme aldığı *Halk Hekimliğinde Ocaklık Kurumu ve Araban (Gaziantep) İlçesi Örneği Kadın Ocaklılar* başlıklı çalışmasında Ayşegül Özasan, Araban'daki kadın ocakların çok ve aktif olmasından dolayı çalışmasını yapmış ve Halk Bilimi alanına katkı sağlamıştır. Araştırmada kültür aktarıcısı olarak kadın temel olarak bu iyileştiricilerin farklı görünüm, algılama ve tedavi şekilleri karşılaştırmalı olarak verilmeye çalışmıştır. Halk hekimliğine bir başka bakış açısı ise Akın Uyar'ın, *Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları* başlıklı yaptığı yüksek lisans çalışmasıdır. Yozgat ilinde var olmuş ve halen var olan ocakları, şifa olunduğu bilinen türbe, yatırlar hakkında bilgi vermektedir. Yapacağımız çalışmada ocak kültürü noktasında önemli bir kaynak teşkil etmektedir.

Hilal Tavukcu, *Geleneğin Yeniden Keşfi Bağlamında Halk Hekimliği (Ankara Kent Örneği)* yazmış olduğu yüksek lisans tezinde, insanların hastalık ve sağlık algılarındaki değişimi anlamayı, onları geleneksel ya da modern tıbbın iten nedenleri kavramayı ve bu alanların kültürel ekonomik birer sektöre dönüşmesinin neden ve sonuçlarını ortaya koymayı, geleneğin yeniden keşfine neden olan diğer faktörleri belirlemeyi hedeflemiştir.

Ankara kent örneği üzerinden sebep-sonuç ilişkisi içerisinde anlatmıştır. Şerife Sefer, Erol Çalışan & Erol Çanlı ise *Manisa-Selendi İlçesinde Sağaltma Ocakları* adlı yazdıkları makalede Selendi ilçesinin kültürel değişimlere oldukça uzak olduğu ve geleneksel uygulamaların yapıldığı bir çalışma sahasında modern tıptan uzak olarak yapılan ocakların yürüttükleri tedavileri ele almaktadırlar. Çalışma sahası açısından salt ocak kültürü ve halk hekimliği uygulamalarına dair bilgilere yer veren çalışma Halime Koç 'un *Balıkesir'de Sağaltıcı Ocaklar ve Halk Hekimliği Uygulamaları* adlı yüksek lisans çalışmasıdır. Türk Dili ve Edebiyatı alanında yapılmış olup çalışma sahasında bulunun ocaklar ve halk hekimliği konularına dair bilgilerine yer vermiştir. Yine aynı doğrultuda olan bir diğer çalışma ise Mine Arslan, *Halk Hekimliği Bağlamında Ocaklar: Karaman Yöresi Örneği* adlı yüksek lisans çalışmasıdır ki Halk Bilimi alanında Karaman'da var olan ocakları ve işleyiş özelliklerini çalışmasında ortaya koymuştur.

Zehra Korkmaz, *Geleneksel Tedavi Yöntemlerinin Toplumsal Yansımaları: Karabük Örneği* isimli yüksek lisans çalışmasında sağlık sosyolojisi alanında geleneksel tıp ve modern tıp disiplinlerinin karşılaştırmasını yaparak Karabük'te var olan geleneksel tedavi yöntemlerini ele almıştır. Çalışmasında hem nitel hem de nicel yöntemleri kullanarak çalışma sahasından elde ettiği verileri sosyolojik olarak analiz ederek toplumdaki yansısını ortaya koymuştur.

Sağlık sosyolojisi alanına katkı sunan geniş, kapsamlı içeriğe sahip olan kaynaklar vardır. Sağlık sosyoloji disiplini alt dalı olan kültür eksenli olarak halk hekimliği ve ocak kültürüne dair sosyoloji alanında yapılmış olan yüksek lisans ve doktora seviyesinde yapılmış olan çalışma sayısı oldukça kısıtlıdır. Bu noktada yapmış olduğumuz çalışmanın literatüre katkısı olması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

1.5. Araştırmanın Yöntemi

Araştırma konusuna dair geniş ölçüde literatür taraması yapılarak araştırmanın kapsam ve sınırlılıkları dahilinde sahaya veri tabanı oluşturacak bilgiler elde edilmiştir. Bu bağlamda ocak kültürü ve halk hekimliğinin anlamlandırılmasında ve değerlendirilmesinde baz alınan ilke sağlık ve kültürün bileşkesi ortaya konulan bilgiler doğrultusunda gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Literatürde kaynak taraması büyük ölçüde sağlık ve kültür ilişkisini içerisine barındıracak şekilde olmasına özen gösterilmiştir.

Nitel araştırma, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırma türüdür. Sosyal olguları bağlı bulunduğu çevre içerisinde araştırmayı ve anlamayı ön plana alan yaklaşım olmasından dolayı araştırmacının esnek olmasını, toplanan verilere göre araştırma sürecini yeniden biçimlendirmesine olanak sağlar (Taş, 2011: 171). Bundan dolayı araştırmada verilerin toplanmasında ve değerlendirilmesinde uygun yöntem olarak nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir.

Nitel araştırma prosedürleri veya metodolojisi; tümevarımsal ve gelişen bir nitelikte olup araştırmacının veri toplama ve analiz etme deneyimi ile şekillenir. Nitel araştırmacının takip ettiği mantık; mevcut bir teori kullanmak veya bir araştırmacının perspektifine dayanmak şeklinde değil, tamamen tümevarımsaldır (Creswell, 2020: 22). Bu noktada çalışma grubundan elde edilecek verilerin analiz ve değerlendirilmesinin yapılması sonucunda çalışma sahasının geneli hakkında bilgi sahibi olunmasına müsaade etmesi açısından nitel araştırma tercih edilme nedenleri arasında gösterilebilir.

Nitel araştırma yönteminde olgular arasındaki ilişkiyi anlama, sosyal gerçekliği anlamlandırma ve sosyal olgular arasındaki gerçeklikleri yorumlamasıyla sosyal inşayı

gerçekleştirmesi bağlamında ocak kültürünün toplumdaki yerini ortaya koymayı sağlamaktadır. Bu nedenle araştırmada Eskil ve civar köylerinde ocaklıların hastalıkları teşhis etmesi ve hastalıklara göre tedaviyi uygulamaları hakkındaki bilgileri elde edilmesi bağlamında nitel veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilmiştir. Creswell'in de ifade ettiği gibi çoklu yöntem kullanılır ve araştırmacılar tek bir veri kaynağına güvenmekten çok, mülakatlar, gözlemler ve dokümanlar gibi çoklu biçimlerde veri toplarlar. Sonra, tüm verileri veri kaynaklarının tamamına karşılık gelen kategoriler veya temalar halinde organize ederek, gözden geçirir ve anlamlandırmaya çalışırlar (2020: 46). Ocaklıların tedaviyi uyguladıkları yerlere bizatihi gidilmiş katılımlı gözlemlerle birlikte mülakat formundaki sorular yöneltilerek konuya dair bilgiler yerinde elde edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada sahadan verilerin toplanması için görüşme öncesinde kaynak kişilere yöneltilecek olan sorular, literatür taraması sonucuyla elde edilen bilgilerden yararlanılarak açık, anlaşılır ve net bir çerçevede hazırlanmaya çalışılmıştır. Soruların güvenilirliği ve araştırma konusuna dair anlamlı ve net bilgiye ulaşma noktasında ne kadar geçerli olup olmadığını test etmek amacıyla beş kişiyle pilot çalışma yapılmıştır. Bu pilot çalışma sonucunda alınan cevaplar ışığında sorular değerlendirilmiştir. Sahada ulaşılabilecek olan kaynak kişiler ocaklılar ve (yaş, cinsiyet, eğitim durumu) gibi farklı parametreler baz alınarak geleneksel tedaviye bakış açılarını, geleneksel tedaviyi kendinde veya çevresinde uygulama yapıp yapmadığını ve halkın hangi uygulamalar hakkında malumatı olup olmadığı bilgine ulaşma noktasında yirmi farklı kişi belirlenmiştir. Ocaklılar da kaynak kişilerin tercih edilmesi noktasında ise ocaklıların hastalıkların tedavilerini güncel olarak devam ettiren ve aktif olarak hastaları kabul eden kişiler etrafından olmasına özen gösterilmiştir. Bu

belirlenen kaynak kişilere ve ocaklılara iki farklı görüşme formu hazırlanmış olup konu kapsamında veriler elde edilmiştir.

Görüşme esnasında kaynak kişilere hazırlanmış olan soruları mümkün olduğu kadar sohbet havası içerisinde ve kişileri sıkmayacak şekilde sorulmuştur. Ocaklılarla görüşme sırasında katılımcıların rızası alınarak ses kayıt cihazı, fotoğraf makinesi ve telefon gibi cihazların kullanımıyla sorulardan elde edilen bilgiler kayıt altına alınmıştır.

Araştırma sahasının geleneğine, kültürüne, diline hakim olunması anlamında herhangi bir iletişimsel, bilgilerin elde edilmesinde, anlaşma adına problem yaşanmamıştır. Lakin bütün dünyayı etkisi altına alan Covid-19 virüsünden dolayı kaynak kişilere ulaşma noktasında zorluklar yaşanmıştır. Hem araştırmacı olarak hem de katılımcıların hayatını riske atmamak adına görüşmeler açık havada, sosyal mesafe ve maske kurallarına uyularak gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar en doğal, samimi, içten halleriyle araştırmaya katkı sağlamayı ve objektif olarak bilgileri vermeyi kabul etmişlerdir.

1.5. Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Yapılan araştırmada ilk olarak sağlık ve kültür ilişkisinin karşılıklı olarak etki alanlarına değinmekle birlikte Aksaray ilinin Eskil ilçesinde geleneksel tedavi yöntemi uygulayan ocaklar ve halkın genelinin bildiği kültürel tedavi uygulamaları temel alınmıştır. Seçilen örneklem dahilinde hareket edilerek geleneksel olarak uygulama sahası içerisinde olmayan geleneksel tedavi uygulamaları araştırmaya dahil edilmemiştir.

Geleneksel tedaviyi ocak olarak devam ettirenlerle mülakatları yapılmak üzere tedavi yaptıkları yerler olan evlerine bizatihi gidilmiş ve önceden hazırlanmış sorular ışığında bilgiler elde edilmiştir. Bu görüşülen kaynak kişilere; yaptıkları uygulamanın neler olduğu, nasıl yapıldığı, uygulamanın hakkındaki düşünceleri hakkında sorular yöneltilmiştir.

1.6. Araştırma Alanı ile İlgili Bilgiler

Eskil bulunduğu coğrafi konumu itibariyle geçmişte birçok medeniyetin uğrak mekanı olmuştur. Bundan dolayı Eskil, kültürel miras anlamında zenginliklere ve bugün yaşanan değerlerin kökenine sahip olmaktadır. Kültürel miras alanının içerisinde halk hekimliğine dair bilgilerin ve tedavilerin de uygulanmasına zemin hazırlamış hala devam eden bir geleneğe kaynaklık etmiştir.

Eskil bölgesi ve çevresi tarihi birçok devlete ve topluluğa ev sahipliği yapmıştır. Eskil sınırlarında bulunan Ortakuyu, Böğet, Çukuryurt, Tosun, Köşk ve birçok yaylasında Bizans ve Roma dönemine ait kalıntılar bulunmuştur (Konyalı, 1974: 1891).

Eskil tarihi geçmişine bakıldığı zaman, yapılan çalışmalara göre Eski Tunç Çağına(M.Ö.3.bin yılına) kadar uzandığı tahmin edilmektedir. Eskil'in köylerinden biri olan Böğet köyünde bulunan Böğet Hüyüğü ve Hitit barajı karşımıza çıkmaktadır. Höyük Asur Ticaret Kolonileri Çağı Hitit, Helenistik ve Roma devirlerinde iskan edilmiştir. Bu köyü yanı sıra Tosun Höyük, Güneşli, Seppınarı, Ortakuyu Yaylası (Komitanus Harabeleri), Köşk, Çukuryurt, Hacıyvatlı (höyüklü), Mutlu, Culfa, Sağsak yaylalarında höyükler halen mevcudiyetini korumaktadır. Bu höyüklerde ve civarlarında tarihi eser kalıntıları, taş ve pişmiş topraktan yapılmış olan heykelcikler bulunmakla birlikte Eskil'in tarihine tanıklık etmektedirler. Diğer bir tarihi öneme sahip olan nokta ise Bayramdüğün yaylası civarından geçen Bağdat yolunun geçtiği yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Eşmekaya kasabasında bulunan Erdoğdu olarak adlandırılan yer altı şehrine rastlanmakta ve geçmiş dönemlerde insanların yaşam alanı olarak tercih ettiklerini gösteren izlerle karşılaşılmaktadır.

İlçenin ilk konuşlanma yeri olarak Tuz gölü civarında bulunduğu iddia edilen Gâvur Ören olarak adlandırılan yerdir. Anadolu'da Selçuklu hâkimiyeti ile birlikte Sultan II.

Kılıçarslan tarafından Eski ve çevresine Türk boyları yerleştirilerek, bölge Türkleştirilmiştir. Selçuklular zamanında Eski Karaman vilayetine bağlanmıştır. (KTB,2019).

Bugün Eski'de halen bu tarihi izlere ve kalıntılara rastlamak mümkündür. Eski ihtişamını her ne kadar koruyamasa da Selçuklulardan kalan en önemli tarihi mirası olarak Ulu Camii olarak gösterilebilir.

Eski Aksaray'ın yedi tane olan ilçesinden bir tanesidir. İç Anadolu Bölgesinin Konya bölümünde yer almaktadır. Eski ilçesinin yaklaşık yüz ölçümü 1152 km²' dir. Eski, tuz gölünün güneyinde kalacak şekilde, Aksaray iline 67 km ve Konya'ya 115 km uzaklıkta olan ova üzerine kurulmuş olan bir ilçedir. İlçenin merkez konum ölçümü ise Aksaray-Konya devlet karayolunun 50. kilometresinde ilçeye bağlı Eşmekaya kasabasından; kuzeye doğru Aksaray Cihanbeyli yolunun 67.kilometresinde yer almaktadır.

Eski ilçesinin bulunduğu coğrafi konumu itibariyle İç Anadolu'da hakim olan yaz aylarının sıcak ve kurak, kış aylarının soğuk ve kar yağışlı özelliği gösteren karasal iklim görülmektedir. Karasal iklimin bir getirisi olan step-bozkır bitki örtüsüne sahiptir (SehirTanıtım,2019).

Eski ilçesinin 2019 ilçe toplam nüfusu 26648'dir. İlçesinin ilçe toplam erkek nüfusu 13425, toplam kadın nüfusu 13223'tür. İlçe Merkez nüfusu 17414, bu Merkez nüfusun 8794 'si Erkek, 8620'si kadın nüfustur. İlçe Belde/Köy Toplam nüfusu 9234'tür. İlçe Belde/Köy Toplam Erkek nüfusu 4631, İlçe Belde/Köy Toplam Kadın nüfusu 4603'tur. (Nufusune,2019).

İlçenin başlıca geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. 2000’li yıllara kadar genel olarak pancar ve tahıl ürünleri çiftçiliği ve yerli ırk büyükbaş ve küçükbaş yetiştiriciliği yapan ilçe halkı 2000’li yıllardan sonra değişen devlet politikalarıyla birlikte mısır, silaj, ayçiçek, yonca gibi tarım ürünlerini ekip dikerken ithal hayvan yetiştiriciliğine de aynı zamanda başlamıştır. Bu tarihten sonra ilçe ekonomisinde büyük gelişmeler meydana gelmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmanın bu bölümünde sağlık, kültür, halk hekimliği ve ocak kültürü üzerine kapsamlı bir şekilde literatür taraması ve okumalar yapılarak kavramların tanımlarına, ilişkisine ve sağlık teorilerine yer verilmiştir. Yapılan çalışmanın konusu kapsamında ulaşılan veriler başlıklar halinde değerlendirilmesi yapılarak ortaya konmuştur.

2.1. Sağlık Kavramı

Sağlık ve sağlığa dair terimler denilince akla ilk olarak tıp bilimi gelebilmektedir. Sağlık, hastalık, hekim, hemşire, hastane ve tedavi gibi kavramlar tamamen tıp bilimini akla getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında sağlık sorunları sadece biyolojik bir problemmiş gibi algılanmakta ve yine çözümleri de bu bakış etrafında aranmaktadır. Oysaki sağlık konusu tıp biliminin olduğu kadar sosyal ve kültürel bir alanın da kapsamındadır.

Bütün toplumlarda insan hayatının vazgeçilmez ve değerli yönünü oluşturan sağlık; elde edilmesi, korunması ve sağlıklı olmanın sürdürülmesi bakımından sosyolojik bir konudur. Her ne kadar geçmiş yıllar boyunca sağlığın sosyal ve kültürel yönü yadsınmış olursa da bugün sağlığın sosyolojik bir boyut kazandığını görmek mümkündür (Aytaç-Kurtdaş, 2016: 232). Bu düşünceye göre sağlık olgusunu ve toplumu birbirinden ayrı düşünmek olanaksızdır. Toplumsal yapıyı oluşturan temel kurumlardan birisi de sağlıktır. Sağlık, sadece kişiye bırakılacak bir konu olmadığı gibi toplumun diğer üyelerini de yakından ilgilendirmektedir. Zira toplum, üyelerine yaşanılacak bir ortam sağlamakla görevlidir (Öztek, 2001: 315).

Sağlık ile toplum birbirleriyle yakın ilişki içerisindeyler. Herhangi bir toplumda sağlık açısından oluşacak aksamalar sadece bireyi değil aynı zamanda toplumun diğer kısımlarını da olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle ulus devlet bilinciyle toplum,

vatandaşların sağlığıyla doğrudan ilgilenmektedir. Fransız Devrimiyle, hekimlerin din adamlarının yerini alabileceği ve toplumun politik değişimiyle sağlığına kavuşabileceği düşüncesi ortaya çıkan iki önemli değişimdir. Bu değişimler sayesinde hastalık toplumsal bir konu haline gelmiş ve sadece hasta olan kişilerin problemi olmaktan çıkmıştır (Illich, 2017: 108). Nihayetinde sağlık ve hastalık devlet denetimine tabi olmuş ve uzmanlaşmayla birlikte tıp biliminin hakimiyeti altına girmiştir.

Diğer kavramlarda olduğu gibi sağlık kavramı da hem nesnel hem de öznel boyutlara sahip olmaktadır. Geniş manada iyi bir sağlık anlayışının varlığı ya da yokluğu sorularına o toplumdaki sağlığın geçerli olan kavramsallaştırılmasına bağlıdır (Kasapoğlu, 1999: 13).

Dünya Sağlık Örgütü'nün 1947'de kabul ettiği tanıma göre sağlık, bireyin sadece hasta ve sakat olmayışı değil, bununla birlikte fiziksel, ruhsal ve sosyal yönden de iyi olma halidir. Zira sağlık kavramına bilim adamları birçok şekilde tanımlama getirmişlerdir. Parsons'a göre sağlık, bireyin işlevsel olma yeteneğine bağlıdır. Bireyin toplumsal yaşam içerisinde belirli rol ve sorumlulukları vardır. Birey bu rol ve sorumluluklarını yerine getirebiliyorsa sağlıklıdır. Halbuki hastalık belirtilerini deneyimlemesine rağmen kendini hasta olarak tanımlamayabilir veyahut kronik rahatsızlıklarda birey, hastalığa ve tedaviye uyum gösterdiği takdirde gündelik hayatına dönebilir. Bu durum bireyin sağlıklı olduğu anlamına gelmemektedir (Kaya, 2012).

Sağlıklı olmak, kişiden kişiye, toplumdan topluma ve dönemden döneme değişiklik gösterdiğinde ötürü belirli bir genelleme yapmak oldukça zor görünmektedir. Bireylerin ve toplumların zaman içerisinde sağlık algılaması değiştiğinden dolayı sağlık kavramına da yapılan tanımlarında değiştiği söylenebilir.

D. Stull, temelde sağlığı üç şekilde kavramsallaştırmıştır. Bunlardan birincisi fiziksel modeldir. Fiziksel modele göre sağlık, “hastaların kişisel ifadeleri, tıbbi personelin gözlemleri ve tıbbi testlerin belirlediği bir birleşim olarak tanımlanan hastalığın yokluğu” biçiminde tanımlanır. Hasta birey sayısını azaltmak amacıyla hastalıkların tedavi edilmesi sonucunda toplumdaki oranın düşürülmesi hedeflenmektedir. Bir diğer model ise sosyal ya da işlevsel olarak adlandırılan modeldir. Bu modelin temelini oluşturan görüş Parsons’ın oluşturduğu görüştür. Son model olarak ise, öznel ya da psikolojik modeldir. Bu modelde sağlık ve hastalığın ölçümünde, bireylerin yaşamış oldukları ortamların göz önünde bulundurulması gerektiğine dikkat çekmektedir. İşlevsel ve fiziksel modelin zıt şekilde çoğunlukla bireylere odaklanmaktadır (Akt. Eryiğit Günler, 2011: 20).

Sağlık tanımlamasında farklı bir perspektif geliştiren (Illich, 2017: 99), sağlığın geleceği de kapsayacağından acıyı ve bu acıyla birlikte yaşayabilme gücünü yaratacak olan tinsel gücü de içermesini dile getirmektedir. Bundan ötürü sağlık, toplumda oluşan değişimlere uyum sağlama, büyüme, yaşlanma, iyileşebilme, acı çekme ve ölümü huzur içerisinde bekleyebilme yeteneğidir. Böylelikle sağlığın spesifik bir tanımı olmadığı görülmektedir. Yaşanılan zamana, topluma, kişiye göre sağlığın görünümü de değişiklik göstermektedir.

Sağlık kavramı, içerik olarak fiziksel, psikolojik ve toplumsal sa ayakları üzerine oturtulan çok boyutlu bir olaydır (Capra, 1992: 368). Bu nedenle hastalıkların tedavi edilmesi salt olarak ameliyat edilme ya da ilaç kullanma üzerine kurulan bir yaklaşım olarak günümüzde kabul edilir değildir. Zira sağlık ve hastalık terimleri tıbbi olduğu kadar psikolojik ve sosyolojik ve hatta antropolojik bir kavramdır (Cirhinlioğlu, 2017: 9).

Toplumsal bir kurumu ifade eden sağlık; vatandaşların sağlık ile ilgili gereksinmelerini karşılamak için oluşturulmuş yol ve biçimleri, rolleri, inançları, değerleri ve normları içerir. Bununla birlikte bir toplumun sürekliliği sağlıklı bireylerin sayesinde olmaktadır. Bu nedenle bireylerin fiziksel, ruhsal ve sosyal açıdan tam bir iyilik halinde olmasını sağlamak sağlık kurumunun hedefleri arasındadır (Adak, 2015: 9). Bu durum spesifik bir toplum için geçerli olmayıp bütün toplumlarda var olan bir durumdur. Lakin sağlığın toplumlar sisteminde örgütlenmesi farklılıklar göstermektedir. Bu toplumsal sistemin içerisinde sağlık toplumsal yapı ve işlevsel bağlara uyumlu biçimde hareket edeceği aşıkardır. Bu durumda sağlık hizmetleri, farklı toplumsal yapılarda farklı düzeylerde gerçekleşmektedir (Üçkuyu, 2006: 325).

İlkel toplumlardan modern toplumlara değin bütün toplumlarda bu düzeyler yer almıştır. Bu nedenle sağlık kavramı ve tedavi yöntemleri de toplumlara göre şekillenmektedir. Sağlık ve hastalık; doğaüstü güçlerle etkileşimde olan ve iyileştirici etkisi olduğuna inanılan kimselerin elindeyken, sonrasında din adamlarının tekeline geçmekte ve son olarak ise bu görevi doktorlar aşılamayacak kadar kuvvetli duvarlara sahip profesyonel bir alan olarak toplumda varlığını sürdürmektedir.

2.2. Hastalık Kavramı

İlkel toplumlardan bu yana hastalık kavramlarının toplumdaki tezahürü farklılık göstermekle birlikte hastalığa neden ve çözüm de değişiklik göstermektedir. Avcı ve toplayıcı toplumlarda insanlar hayatlarını avlanırken ve çevresel nedenlerden dolayı kaybetmişlerdir. Tarım toplumlarında ise hava, su, yiyecek ve enfeksiyonel durumlar sonucunda hastalık yaygınlaşmış ve salgınlar ölümle sonuçlanmıştır. Günümüze

gelindiğinde ise kronik rahatsızlıklar yaygınlaşmakla beraber kanser, kalp hastalıkları ölümlerin baş nedeni olarak gösterilmektedir.

Eski Yunan dönemlerinde mistik ve doğaüstü güçlerin hastalıklara neden olduğu düşünülmektedir. Doğayla baş başa olan ilkel insanlar, doğadan gelen tehlikelere karşı güçsüz olmasından dolayı tabiatüstü güçlerin varlığına inanarak savunma yolları aramaktadır. Hastalıklara karşı oluşturulan bütün yöntemler büyü ve doğaüstü (cin, peri, şeytan gibi) inançlarla aşılması istenmektedir. Bu büyüsel tedavi yöntemleri uygulayan kişiler şamanlar ve din adamları olmaktadır (Tekin, 2007: 28). Nihayetinde zamanla hastalıklara tanrısal neden ve çözüm bağlama noktasında ilerlenmiş olup doğal nedenler kullanılarak tedaviye başlanmıştır.

19. yüzyıl boyunca hastalık ve sağlık hakkındaki düşünceler biyomedikal alan doğrultusunda felsefe ve deneysel alandaki gelişmelerden etkilenmiştir. İnsan bedeni bir makine gibi görülmüş ve hastalığı da bu makinenin bir bölümündeki bozukluklar olarak algılanan Descartesci görüş açısından, akıl ve beden birbirinden ayrı olarak konumlandırılmakla birlikte hastalığın sosyal ve psikolojik yönü inkar edilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Ehrlich, Pasteur ve Koch'un yapmış oldukları çalışmalar neticesinde yenilen yiyecekler, hava, su veya hayvan-böcek ısırmasıyla bedenin maruz kaldığı mikroorganizmaların yaygın olarak hastalıklara neden olduğu ortaya çıkmıştır (Tekin, 2007: 29). Lakin belirli bir süre sonra bedenin sağlık problemleri yaşamasında tek etken olarak mikroorganizmalar olmadığı epidemiyolojik üçgen teorisi ileri sürülmüştür. Bu teori dahilinde, mikrop, taşıyıcı ve çevre değişkenlerinin birlikte etkileri sonucunda değişen durumlar ele alınmıştır. Kronik hastalıkların sık görülmesinden sonra enfeksiyon hastalıklarının etkisinin yeterince açıklayıcı bir etken olmamasında ötürü çok nedenli yaklaşım

oluşmuştur. Hastalıkları, biyolojik, sosyal ve psikolojik yanlarından kaynaklanan sağlık sorunu olduğu ileri sürülmüştür.

Hastalık olgusuna Parsons, bir sosyal sistemin içerisinde bireyin yerine getirmesi gereken rollerini yerine getirme noktasında yetkin olamama durumudur. Hasta birey içerisinde bulunduğu toplumun içerisinde fonksiyonel bir şekilde katkıda bulunamaması, grubun kaynaklarını gereksiz şekilde kullanmasıdır. Bu nedenden dolayı hastalık sosyal bir olgudur ve kontrol edilmek zorundadır. Zira hastalık sosyal düzen ve sosyal sistem içerisinde tehdit oluşturabilmektedir (Kızılcıkelik, 1995: 65).

Hastalık kavramı insanlık tarihi boyunca kendini gösteren bir kavram olmaktadır. Tüm zaman boyunca bütün topluluklar gelenek görenekleri, inançları, değerleri, yaşam biçimlerine göre hastalıklarla farklı veya aynı şekilde mücadele etmişlerdir. Aynı zamanda toplumlar var olan sağlıklarını koruma ve refahının gerekliliği noktasında bazı değişiklikleri de göstermektedirler (Balcıoğlu, 1997: 100).

Bir toplumun değer yargıları bağlamında hastalık olarak kabul ettiği bir durum başka bir toplum için aynı önem ve anlamı ifade etmeyebilir. Toplumların bireylerdeki hasta olduğunu kabul etmesi bir takım ölçütler dahilinde gerçekleşmektedir. Bireyin kendisinden beklenen işleri yerine getirmeyip hastalıkların o toplumda yaygın olması gibi ölçütlerden bahsedilebilir (Birol, 1997). Bu ölçütlerin yanı sıra bireyin toplumdaki geri kalması, gündelik hayat aktivitelerini yerine getirememesi, kendini iç dünyasında huzursuz hissetmesi gibi nedenlerden dolayı hasta oldukları toplum tarafından kabul edilmektedir. Bireyin hasta olup olmadığını artık toplum değil modern tıp kullanıcıları olan hekimler belirlemektedir.

Hastalık, bireyin hasta olma durumu salt bir hastalığın, rahatsızlığı olması ile açıklanacak bir olgu değildir. Hastalık, normal olmayan bir durum olup bireyin fiziksel,

ruhsal, entelektüel ve sosyal işlevlerini daha önceki haline göre azaltması ya da epeyce tüketmesidir (Bolsoy ve Sevil, 2006: 80).

Hastalık bünyesinde iki farklı anlamı taşımaktadır. İlki tıbbi açıdan olan hastalık (disease), hastalık nesnel anlamda kabul edilmesidir. Bu anlamda hastalık, belirli işaret ve semptomları birey bedeninde gösteren patolojik bir anormal olguyu ifade etmektedir. Toplumsal ve kültürel anlamda kullanılan hastalık kavramı (illness), sağlıklı olma durumunun veya patolojik süreçler sonucunda öznel deneyim içinde bireyler tarafından algılanması, bireyin acı, rahatsızlık duyması durumudur. Bundan dolayı hastalık durumu, bireyin gündelik yaşamından, organik bozukluğun sebep olduğu biyolojik ve fiziksel sonuçlarından çeşitli biçimde etkilenmesidir. Birey kendisi etkilendiği gibi yaşadığı çevresi de bu durumdan etkilenmektedir (Bolsoy ve Sevil, 2006: 80). Birey hastalıkla tanıştığı noktada hem öznel olarak hem de toplumsal olarak etkileşim alanı içerisinde olmaktadır. Sürekli sosyalleşme içerisinde olan birey karşılaştığı olumsuzluklar karşısında hem etkilenen hem de etkileyen özne olarak var olmaktadır.

Rahatsızlık kavramıyla hastalık kavramları birbiriyle örtüşmektedir. Lakin rahatsızlık, sosyokültürel temelli olup bireylerin hekime gitmeden önce kendilerini gündelik hayat fonksiyonlarını yerine getiremedikleri zaman rahatsız hissetmeleridir. Kısaca söylemek gerekirse hastalığa, hastanın bakış açısıdır. Rahatsızlık hisseden kişi hekime başvurduğu noktada rahatsızlığının teşhisinden sonra hastalık meşruluk kazanmaktadır (Adak, 2017: 5).

Genel olarak hastalıklar yaşanılan kültür etrafında şekillenmektedir ve yine hastalıklara tedavi olarak toplumsal hafızada yer alan tedavi biçimleri uygulanmaktadır.

Hastalıkların tıbbi yönünün olmasının yanı sıra sosyal ve kültür yönlerinin de olduğu görülmektedir.

2.3. Sağlık Sosyolojisi

Toplum nezdinde sağlık kavramı tıp bilimiyle özdeşleştirilmektedir ve bireylerin başlarına gelen sağlık problemlerine çözüm bulmak için tıp bilimi uygulayıcıları olan hekimlere başvurulduğu görülmektedir. Gerek sağlığın muhafaza edilmesi gerekse hastalıkların tedavi edilmesi hep tıp bilimi etrafında şekillenmektedir. Sağlığın sosyal ve kültürel boyutları göz ardı edilmektedir. Bu nedenle sağlık sosyolojisi disiplini, sağlık ve hastalığın sosyal nedenlerini ve sonuçlarını ele almaktadır (Cirhinlioğlu, 2010).

Sağlık ve hastalık kavramlarına salt modern tıp bakış açısıyla yaklaşıldığı takdirde sağlığın çok boyutlu olan yapısı göz ardı edilmiş olmaktadır. Halbuki sağlık ve hastalık biyolojik olduğu kadar sosyal ve kültürel boyutları olan bir kavramlardır. Bu nedenle sağlıklı bireylerin toplumun yapısallaşmasında büyük katkı sağlamaktadır. Lakin modern tıp ve hekimler bu yapının inşa edicisi değildir. Sağlıkla ilgili anlayışların geliştirilmesi, ilişkilerin düzenlenmesi ve uygun önlemler alınmasında sosyolojiye ihtiyacın olduğunu göstermektedir (Kurttaş, 2012: 232). Sağlık ve hastalığın kültürel ve sosyolojik boyutunun antropologlar tarafından yerli halk üzerinde yapılan çalışmalarla ortaya konulduğu görülmektedir.

Avrupa’da hızlı gelişen kentleşme, nüfusta olan artışlar ve bu artışlarla beraber gelen sorunlar tıp ve sosyoloji arasındaki ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır. Lakin klasik sosyoloji tarihine bakıldığı zaman Durheim’in yapmış olduğu öncü çalışması olan “intihar” dışında sağlık kavramının sosyoloji disiplini içerisinde yer almadığı söylenebilir. İkinci Dünya savaşıdan sonra özgün gelişimini sağlayan sağlık sosyolojisi günümüzde oldukça

rağbet edilen bir alan haline gelmekle beraber ilk deneyimlerini Parsons'un hasta rolü teorisi etrafında geliştirmiş ve kurumlar sosyolojisinin bir alt dalı olarak kaydedilmiştir. Sağlık sosyolojisinin bir disiplin teşkil ettiğini sağlık, hastalık, hasta rolü, geleneksel tıp ve modern tıp gibi temel kavramlarına sahip olmasından dolayı görülmektedir (Kaya, 2012).

Sağlık sosyolojisi, sağlık ve hastalıkta var olan veya olabilecek problemlerin sebeplerinin etkisini öne çıkartmaktadır. Bu nedenle sağlık ve hastalığa etki eden sosyal ve kültürel nedenler sağlık sosyolojisinin ilgi alanına girmektedir (Cockerham, 2007:1). Sosyoloji disiplini, sağlık ve hastalık kavramlarının toplumdaki tezahürü noktasında katkı sağladığı aşikardır fakat burada sosyoloji ve tıp bilimleri arasında bir etkileşim söz konusudur. Her ne kadar sosyoloji katkı sağlıyorsa tıp bilimi de sağlık konusunda sosyolojiye veriler sağlamaktadır. Benzer şekilde, sosyologların tıp alanındaki araştırmaları da genel sosyoloji alanına katkı yapmaktadır (Coe, 1978: 2).

Marshall, sağlık ve hastalık sosyolojisinin üç temelini ifade etmektedir. Bunlar, sağlık ve hastalık olgularının kavramsallaştırılması, sağlık ve hastalığın ne derece olduğunun ölçülmesi ve toplumsal epidemiyolojisi ile ilgili olan araştırmalar, son olarak ise sağlık ve hastalık kalıplarının açıklanmasıdır. Burada var olan durum hastalık ve sağlık kavramlarının kültürel kodlar etrafında şekilleneceği ve kavramların çok yönlü olarak açıklanmasıdır (1999: 629). Sosyologlar, hastalık ve sağlığın tetikleyici unsurlarını ve altında yatan bireysellikten öte toplumsal yönüne vurgu yapmaktadır. Sağlık ve hastalık kalıplarını, rejim, sigara kullanımı, alkol tüketimi, spor yapma, iş kazası, stres ve çevre kirliliğinden doğacak olan hastalıkları da araştırma konusu olarak görmektedir. Sosyoloji, hastalığın toplumsal nedenlerini, bir toplumsal rol olarak hastalık durumunun karakterlerini ve insanların hastalık

durumu karşısında duygular, dil ve toplumsal eylemler aracılığıyla verdikleri tepkileri açıklayan disiplindir (Turner, 2011: 49).

Sağlık sosyoloji ilk olarak 1940 yıllarının sonunda ABD’de ortaya çıkmış, 1950’lerin sonlarında ise Avrupa’da gelişim göstermiştir. 1960-70’lerde Parsons “Sosyal Sistem” adlı kitabında verimlilik ve eşitliğe erişim noktasında sağlık bakım sistemleri konusuna yer verip incelemeye başlamıştır. Bu süreçten sonra sosyologlar toplum tarafından kontrol edilebilen tıp bilimini gerçek sosyal rolünü tartışmaya başlamışlar. 1970-80 yıllarına bakıldığı zaman sağlık sosyolojisi alanında geçmiş dönemlerden farklı olan görüşler ortaya atılmıştır. Hastalıkların medikal anlamda virüs ve mikropların vücuda girmesi sonucunda oluşması ve tedavisinin de ilaçlarla yapılmasının ötesinde biyolojik gerçeklik altında yatan rahatsızlık hissiyatı konusunu ele almışlardır. Toplumun yapı taşı olan bireyin hastalık ve sosyal süreci arasındaki ilişkiye değinilmiştir (Eryiğit Günler, 2011: 9).

Sağlık sosyoloji terimini ilk kullanan Charles McIntire, 1984 yılında sağlıkta sosyal faktörlerin önemini anlattığı bir makalesinde sağlık sosyolojisine yer vermiştir. Bir diğer erken çalışmalar ise 1902 yılında Amerika’da toplum ve tıp arasındaki ilişkiyi anlatan bir çalışma yapan Elizabeth Blackwell ve 1090’da James Warbass’ın çalışmalarıdır. Bunlar sosyolojiden daha çok tıp bilimi anlamında yapılan çalışmalardır. Sosyolojik bağlamda “Social Factors’ in Medical Progress” adlı başlık ile 1927’de Bernard Stern tarafından yayınlanan çalışmadır (Aytaç-Kurtdaş, 2015: 241).

Genel itibariyle sağlık sosyolojisi uygulamalı ve kurumlar sosyolojisi alanları altında iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Sağlık sosyolojisi, sağlık alanındaki sorunlara çözüm ve politikalar ürettiği taktirde uygulamalı sosyoloji alanına hitap etmektedir. Yine makro ve kurumsal anlamda çalışmalara ortaya sunduğu zaman ise kurumlar sosyolojisi alanına dahil

olmaktadır. Uygulamalı alanda sağlık sosyolojisi, bireylerin toplumda var olan hastalıklara karşı olan tutum ve davranışlarını ele almaktadır (Eryiğit Günler, 2011: 8). Sağlık sosyolojisi bireyin toplumdaki sağlığına dair her anlamda oluşabilecek ola sorunların altında yatan nedenlerine ve sağlık alanındaki kavramların toplumdaki tezahürlerini değerlendirmektedir.

Sosyoloji biliminin sağlık alanına yönelmesinin ilk basamağı olarak sosyal antropoloji alanında yapılan araştırmalardır. Antropologlar yerli halk üzerinde gerçekleştirdiği çalışmalarında sağlık- hastalık ve kültür ekseninde gelişen ilişkiyi gözlemlemişlerdir. İlk başlarda ilkel toplumlarda yapılan çalışmalar, ileri toplumlarda daha geniş alana yayılma göstermiştir. Bütün bunlar sağlık sosyolojisinin gelişmesine ve bugünkü konuma gelmesine neden olmuştur (Türkdoğan, 2006: 17).

Sonuç olarak sağlık sosyolojisi ABD’de ortaya çıkarak ve Avrupa’da gelişme gösteren bir bilim dalı olmuştur. Lakin Türkiye’de aynı zamanlarda gelişme göstermemiştir. Sağlık sosyolojisi sosyoloji biliminin bir alt dalı olarak nadiren bilinmekte ve çalışma sayısı oldukça sınırlı olmaktadır.

2.4. Sağlık Sosyolojisi Teorileri

Sosyoloji bilimi toplumu anlama ve problemlere çözüm arama noktasında özgün çalışmalar yapan bir disiplindir. Bu çalışmalarını gerçekleştirmek ve temellendirmek adına farklı teori ve yöntemlere başvurmaktadır. Sosyoloji toplumsal olgu ve olayların açıklanmasında, anlaşılmasında etkin olduğu için tıp alanının hakim paradigması olan hastalık ve sağlık alanlarında da sosyolojik çözümler sunmaktadır. Teoriler ve yöntemlerle toplanan, açıklanan, anlaşılın, analiz edilen verilerin toplumsal boyutuna değinmektedir. Ocak kültürü ve halk hekimliğinin sağlık kültür ilişkisi bağlamında ele alarak

toplumdaki tezahürünü açıklama noktasında sistem teorisine öncelik verilerek farklı teorilerden yardım alınmıştır.

2.4.1. Sembolik Etkileşimcilik

Toplumsal yapı sürecinde olan var hastalık hali, gerek bireyi gerekse de diğer bireyler arasındaki etkileşimden veya toplumdaki değerler, normlar ve kültürel öğelerinden etkilenmektedir. Toplumsal hayatta varlığını devam ettiren birey sürekli bir etkileşim halindedir ve bu etkileşim çeşitli şekillerde olmaktadır. Toplumsal yapı inşası gereğince birey, toplumun yüklemiş olduğu roller ve görevler dahilinde yaşamını idame ettirmektedir. Hastalık ve sağlık olguları da toplumsal yapının içerisinde önemli yere sahiptir. Toplumda yaşayan birey, her konuda olduğu gibi hastalık ve sağlık konularına da yüklediği anlam, toplumdaki bireysel etkileşim sonucunda şekillenmektedir.

Sembolik etkileşimci gelenek, insanı sosyal bir fenomen olarak anlamak için öznellik yaklaşımını kabul eder. Bu teoriye göre, insanların sosyal davranış ve inançlarını belirleyen yaşamın olgusal koşulları fazlaca nesnel değildir. Onlar aslında bu koşullar hakkındaki öznel algılamaları ve yorumlamalarıdır (Kasapoğlu, 2001: 28). Toplumsal dayanışmanın göbeğinde olan birey, toplumsal etkileşim sonucunda ortaya çıkan sembol ve anlamları kendi öznel yargılarıyla değerlendirmesi sonucunda eylemlerini oluşturmaktadır.

Oskay (1993: 105), hastalık toplumsallaşma içerisinde olan bireyin algılamalarını yansıtmaktadır. Bu anlamda hasta olma toplumsal bir süreçtir ve bu süreç hasta kişiyi ve diğer kişileri, aralarındaki etkileşimin ve bu etkileşimi yönlendiren değer ve normları veya tüm toplumsal-kültürel öğeleri içermektedir. Her kültürel yapılanmayla görelili olan bu sürecin içerdiği etkileşimler doğrultusunda hangi semptomların anormal olduğu belirlendiği gibi, fiziksel, ruhsal, duygusal düzeylerde beliren değişimlerinde, hem hasta kişi ve hem de

çevresindekilerin kabullenebileceği bir semptom kalıbı içinde bilinçlenmesi sağlanmış olmaktadır.

Etkileşimci yaklaşım içerisinde bulunan Gochman, hastalık, sosyal bir durum olarak bireyin toplumsallaşma sürecinde edindiği algıları yansıttığını ifade etmektedir. Bu anlamda hasta olma, toplumsal bir sürece dahildir ve bu süreç hasta olan kişiyi ve diğer ilişkileri etkiler ve bu etkileşimi yönlendiren değer ve normları ya da diğer tüm toplumsal-kültürel öğeleri içerir (Ö. Adak, 2015: 134). Toplumda öznel olarak etkileyen birey, hastalık noktasında da sembollere anlam yükleyerek işlevsel hale getirmektedir.

Goffman ise, hastaneleri total bir kurum olarak ele almaktadır. Hastanelerde oluşturulan teknik tıp alanı disipline edici toplumun özelliklerini göstermektedir. Onaylanmayan davranışa, ceza gerektiren suç, bedel ödeyecek mağdurlaştırma ya da sabır ve lütf gerektiren bir günah olmaktan daha çok, gittikçe daha fazla tedavi gerektiren rahatsızlık anlamına gelmektedir (Ö. Adak, 2015: 135). Toplumsal etkileşimden uzaklaşan bireylere iyileştirilmesi gerektiren bir hasta gözüyle bakıldığını söylemek yerinde olacaktır.

Her kültürel yapılanma içerisindeki etkileşim sonucunda eylemlere dökülen anlamların şekillendiğini söylemek mümkündür. Gündelik yaşamdaki yüz yüze olan etkileşimlere de odaklanmaktadır.

2.4.2. Post-modern Teori

Post modern çağ olarak nitelendirilen modern sonrası dönemin tanımı yapılmasında ve toplumsal olarak post-modern çağın yaşandığı iddialarında net bir söylem olmadığı görülmektedir. Birçok bilim insanı tarafından bu yeni çağa girilip girilmediği tartışma konusu olmaktadır. Lakin post-modern söylemin modernizmin eleştirisi üzerine

kurulduğunu da söylemek yerinde olacaktır. Modernizmin, vadetmiş olduğu hedeflere ve işleyişlere ulaşma noktasında başarısız olduğu görüşünü de ileri sürmektedirler.

Post-modernizmin genel itibariyle bilim ve aklın bilgi için nesnel bir zemin sağlayabileceği, bilginin gerçek olduğu ve bireylerden bağımsız olan deney üstü bir aklın hakim olduğu ve dilin gerçeklik noktasında doğru yansıtmalara sahip olduğu şeklinde var olan düşünceleri şüpheli bir şekilde yaklaşım gösterdiği düz, çizgisel bir doğru olarak ilerleyen, bilim ve aklın sayesinde daha iyi notaya evrilen düzenli dünya anlayışına karşı olduğu söylenmektedir (G. Şavran, 2010: 60).

Sağlık kavramı post-modern dönemde anlam değişikliğine uğramaktadır. Post-modern dönemde hastalık kavramından çok tüketim ve sağlık kavramlarına doğru kültürel olarak bir evrilme olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu yeni dönem sağlık anlamında kendini çeşitli şekillerde göstermektedir. Özellikle gelişmiş ülkelere bakıldığı zamanda sağlık sorunları olan kimseler, kendi aralarında gruplar oluşturarak sorunlarını kendileri çözme yoluna gitmektedirler. Modern dönemde olduğu gibi sağlıklı olmak, olağan ve istenilen bir durum olmaktan çok gereklerine uyulduğu zaman elde edilecek bir olasılık olarak görülmektedir (A. Özçelik, 2015: 140). Post-modern, uzmanlık dışı olan bilgiye göre değişimlere, farklılıklara ve yerel olana dair bir yaklaşımı da olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Buradan da anlaşılacağı üzere sağlık ve hastalık noktasında epistemolojik tıp bilgisine bir başkaldırı olduğu görülmektedir.

Post-modern düşünce dünyasının sağlık alanına yansımalarından biri olarak görülen alternatif/tamamlayıcı tıp olarak bilinen uygulamaların yaygınlık sağlamasıdır. Modern bilim anlayışının görece dışında kalan çeşitli uygulamalar ve farklı kültürel tedavi yöntemleri post-modernizmin her tür bilgiyi eşitleyen zemininde kendilerine yeni alanlar

bulabilmektedir. Modern tıp da buna karşılık hakimiyetini başka kurumlarla paylaşmamak için bu uygulamaları kısmen desteklemektedir, örneğin Batı ülkelerinde birçok tıp fakültesinde doğu tıbbı, tamamlayıcı tıp ya da alternatif tıp adıyla “tamamlayıcı” bölümler açılmaktadır (G. Şavran, 2010: 63). Lakin diğer bir yandan ise yapılan çalışmalar kapsamında kültürel görecelilik pozitivist temellerin sarsılacağı kanısında oldukları da söylenmektedir. Alternatif tıp gelişmiş veya gelişmekte olan toplumlar olmak üzere pek çok toplumda modern tıbbı meydan okumaktadır.

Genel olarak post-modern çağ bireylere yeni değerler sunmaktadır. Bireyin yaşamsal evrelerinin doğal olmasından daha çok gençlik evresinin yükselen bir değer olarak görülmektedir. Bundan ötürü birey genç ve sağlıklı olabilmek ve kalabilmek adına tüketim toplumunun parçası haline gelmektedir. Bu uğurda yapılan bir dizi ameliyatlara bunun en güzel örneklerindedir. Tıp bilgisinin toplumdaki yasa koyucu olmasını kabul etmemekle birlikte farklılaşmaları ve olasılıkları benimsemektedir. Gerekli olarak gördüğü bütün yolları kabul eden bir sağlık anlayışına da sahip olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Sağlık noktasında post-modern dönemin benimsediği görüşler eleştirilmektedir. Sağlıklı kalmak ve sağlıklı olmak bütün toplumlar için geçerli olmadığı aşıkardır. Diğer bir nokta ise her ne kadar toplumda alternatif tıp var olduğu dile getirilmiş olsa da modern tıp ve bilgisi çağdaş toplumlarda bireyleri gündelik hayatlarında merkez konumdadır (A. Özçelik, 2015: 141). Bir toplumda sağlığı geliştirmekten daha çok hastalığı tedavi etme amacı güdülmesi gerekmektedir. Gençlik döneminin yükselen bir değer olarak görülmesinin ötesinde sağlıktaki sorunların çözüme kavuşturulması ön planda olması gerektiği vurgulanmalıdır.

2.4.3. Sosyal İnşa Teorisi

Berger ve Luckmann'ın fenomenolojik çözümlemesi günlük hayatın, burada ve şimdi olan gerçekliğin öznel olarak deneyimlenmesi üzerinde odaklanır. Toplumsal gerçeklikte var olan aktörler, doğaçlama yaparak kendi metinlerini kendileri yaratırlar. “Gündelik yaşam gerçekliği, evvelden nesnelleşmiş, yani ben sahneye çıkmadan önce nesnel olarak zorunlu nesnelleştirme sağlar ve bu nesnelleştirmelerin içinde anlam kazandığı ve gündelik yaşamı benim için anlamlı kılan bir düzen tesis eder” (Berger ve Luckmann, 2018: 35). Bu toplumsal gerçeklik aktörler tarafından inşa edilmesi bir süreci ifade etmektedir.

Genel olarak sosyal inşacılık, insan türünün türsel bir özelliği olan sosyalliğinin tüm yönlerini; bu sosyallikle ilişkili olarak ortaya çıkan birçok farklı bilgi formunu (buna sosyal bilimcilerin kendileri tarafından üretilenler bilgiler de dahil olmak üzere) sürekli ve içsel bir sosyolojik bakış açısıyla izlemeyi ve geliştirmeyi içerir (Weinberg akt. Alpman, 2018: 16).

Sosyal inşa teorileri, hasta-doktor ilişkisinde doktorların gerçekleri basitçe açığa çıkarmadan hastaları ve kendilerini nasıl inşa ettiklerini ve yeniden inşa ettiklerini incelemektedir. Bu sosyal inşa süreci içerisinde araştırma, klinik ve hastanenin organizasyonları, zaman, yer ve verilen para, ağrının nasıl anlaşıldığı ve yeniden inşa edildiği, ifade edildiği değer ve beklentilerin alt yapısına ilişkin rolün de hesabını dikkate almaktadır. İnşa teorisinde, önyargıları kontrol etme veya aldırmama yerine araştırmacıların ve doktorların hastalarıyla ilişkili değerli araştırma alanları olarak görmektedirler. Hasta-doktor arasındaki etkileşim sırasında doktorun seçmiş olduğu kelimeler, jest ve mimikler önem arz etmektedir. Diğer türlü hasta da konuşarak, anlama gücü ve sosyal alt yapısı dahilinde doktoru etkilemektedir (Ö. Adak, 2015: 136). Bakıldığı zaman karşılıklı bir

etkileşim sürecinde olan birçok etkileyici değişkenlerin harmanlanarak ortaya çıkan bir inşa süreci oluşmaktadır.

Sosyal inşa teorisinin hastalıklara bakış açısı basit bir gerçeklik olmadıklarını, toplumsal muhakeme ve pratiklerin sonucu olduklarını iddia ederek gerçekliği sorunsallaştırmaktadır. Bu noktada tıp bilgisinin, teknolojisinin ve kullanım alanlarının da toplumsal ilişkilerin ürünü olduklarını ileri sürmektedir (G. Şavran, 2010: 33).

Sosyal inşa teorisi gelişen ve değişen kültürel, sosyal alanlardaki hastalık ve sağlık anlayışının yeniden inşasını mümkün kılmaktadır. Tarihte yaşamış olan medeniyetlerin yaşadıkları bir aksaklık durumunu hastalık olarak tanımlama yoluna gitmişken günümüz toplumlarında o yaşanan rahatsızlık “hastalık” tanımlaması dışında tutulmaktadır. Eşcinsellik kaynaklarda zihinsel anlamda bir bozukluk olarak adlandırılırken bugün kısmen de olsa hastalık kategorisinde olup hastalığın yeniden inşası söz konusu olduğu söylenebilir.

Sosyal inşa teorisi, bireyler arasındaki etkileşimden ve sosyalleşme sürecinde etkilenen hastalık ve sağlık kavramlarının yeniden ortaya konulmaktadır. Bireyin dış dünyayla olan bir etkileşiminden söz edilebilir lakin bu olaydan ziyade sürecin tasnifi olmaktadır.

2.4.4. Biyomedikal Model

Biomedikal model olarak adlandırılan model, sağlık ve hastalık konusunda sadece insanın biyolojik bir varlık olarak ele almaktadır. Hastalığın ve sağlığın kültürel neden ve sonuçları göz ardı edilmektedir. Tıp hekimlerinin yine tıp bilimi tarafından teşhis ve tanısını koydukları hastalıkların arkasındaki nedenleri bulmak için kullandıkları bir model olmaktadır. Bu yöntem bağlamında hastalıklar hakkında bilgi edinmek için sosyolojik, psikolojik nedenler kullanmak yerine biyolojik nedenlere odaklanma söz konusudur.

Hekimlere gelen hastalar hekim gözünde sadece hasta bir beden olarak gördüğü için zihinsel, duygusal, toplumsal, hissi taraflarıyla ilgilenmeden tedavi etmektedirler.

Pietroni, sağlık alanında etkin bir şekilde kullanılan biyomedikal modeli öz bir şekilde açıklamasını yapmaktadır. Rönesans döneminde bilim ve din ayrışması yaşanmasıyla birlikte bir bilgi patlaması oluşmuştur. Rönesans dönemi büyük filozoflarından olan Descartes, düalizm kavramında hareketle dış güçlerin etkisinden bağımsız olarak ve mantık etrafında muhakeme gücü oluşturan zihin boyutunu ortaya koymuştur. Böylelikle bakıldığı zaman beden ve zihnin birbirinden ayrı olarak değerlendirmeye kattığını görmek mümkündür. Bir bütün olarak görülen bedeni bazı parçaları işlevsel olarak bozukluk gösteren bir makine olarak ele almıştır. Bu nedenle bir makineyi detaylı şekilde incelenen yolu olarak onu parçalara ayırmak olduğunu ve her bir parçasının işlevsel bozuklarını tanımlayarak düzeltilebileceği görüşünü savunmuştur (Şanlı ve Platin, 2015: 899).

İnsan bedenine dair bilgi birikimi arttıkça beden daha minimal ölçülere indirgenmiş olup sistem, doku, hücre gibi bölümlere ayrılmıştır. “Hekimin hastayı bir bütün ve bir insan olarak ele almayıp, yalnız bedenini ve bedeni de bir iş ve bir hastalık olarak ele almasına yol açar ki bu da modelin indirgemeci yaklaşımının bir yansımasıdır”(Engel akt. Şanlı ve Platin, 2015: 899). Bu durum biyomedikal yaklaşımın indirgemeci bir yaklaşım oluşunu göstermektedir. İnsan bedeni ve akıl birbirinden ayrı ve bağımsız tutulmuştur. Bu tıp bilimi için oldukça uygun görülse de bireylerin toplumda yaşamını idame ettiren bir varlık olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Bundan dolayı sosyologlar ve psikologlar hastalık ve sağlığa dair biyomedikal modeli sorgulama yoluna gittikleri görülmektedir. Biyomedikal modelin

karşına sosyal modeli geliştirilmekle birlikte bireylerin biyolojik bedenlerinin yanında hastalık ve sağlığa ilişkin toplumsal yönlerinin de olduğu vurgulanmak istenmektedir.

Biyomedikal model, hastalıkları değerden bağımsız toplumsal olarak inşa edilen, bedenini ait olduğu sosyal ve kültürel alandan soyutlaması, sağlığı genetik olarak ve hastalığı sadece biyolojik temelli olarak görmesi, sıradan insanların hastalık ve sağlık konusunda yorumlarını, değerlendirmelerini geçersiz kılması ve son olarak ise hastalığı insan bedeni için normal dışı sapma olarak değerlendirmesi noktasında eleştirilere maruz kalmaktadır (G. Şavran, 2010: 14-15).

Genel itibariyle sosyolojik olarak birey bütünlükçü yapısı bozulmakta, birey bedenine yabancılaşmakta ve soyutlanmakta, hastalığın toplumsal nedenleri görmezden gelinmekte olup tıp biliminin ürettiği bilimsel bilgi dışına çıkılmamaktadır. Bundan dolayı biyomedikal model karşısında olan sosyal sağlık modeline değinmek yerinde olacaktır.

Sağlık, bireyler arasında farklı tezahürler oluşturabilmektedir ve her toplumun kültürüne, içinde yaşadığı topluma da bağlı şekilde şekillendiği görülmektedir. Toplumda hastalık olgusunu adlandırılanlar yine tıp hekimleri olacaktır. Lakin sosyal ve çevresel faktörler sağlık içerisinde kalıplar göstermektedir.

Biyomedikal modelin aksine sosyal sağlık modeli hastalık ve sağlığı bilimsel veya tıp bilimi gerçeklerinden başka bir yerde görmektedir. Hastalıklara neden olduğu düşünülen; yoksulluk, zayıf konut, stres, kirlilik, kötü yaşam koşulları gibi faktörler perspektiften bakmaktadır. Genel itibariyle bütün bu faktörler bireyin bedenini biyolojik olmanın yanı sıra zihinsel ve toplumsal olarak da etkisi altına almaktadır. Düşük sınıfsal statüye sahip olan bireyler yüksek statüde olanların eriştikleri sağlık koşullarından yoksundurlar. Toplumlardaki sağlık koşulları zamanla değişim ve dönüşüm yaşamaktadır ve geçmişte

amansız bir hastalık olarak kaybedilen bir hastalığın günümüzde tedavi edilir olması ya da yok edilmesi muhtemeldir. Örneğin geçmişte genç kızlara yönelik aşılardan ve ayrıca ortaya çıkan MMR (Kızamık, Kabakulak ve Kızamıkçık) aşısı nedeniyle nadiren Alman Kızamığı (Rubella) vakalarını duyuyoruz. Bununla birlikte, sosyal gelişmeler olmadan tıbbi ilerlemelerin yeterli olmayacağı açıktır (UKEssays,2018).

Sosyal model tıbbın zihin ve bedeni birbirinden ayırmasının "en iyi ihtimalle yanlış, en kötü ihtimalle ise öldürücü" olduğu (Nettleton ve Gustafsson akt. Gönç Şavran, 2010: 18) görüşünü benimsemesinden ötürü ayrıma gitmenin doğru olmadığı kanaatindedir. İnsan bedeninin bütünsellik yapısının bozulup bir madde gibi onarılacağı düşüncesine karşı gelmektedir. İnsan bedeni gerek biyolojik gerekse toplumsal bağlamda bütün olan yapının inşasıdır.

2.4.5. Sosyal Sistem Teorisi

Doğa bilimlerinin yanı sıra sosyoloji, psikoloji, ekonomi, antropoloji gibi daha sayılabilecek pek çok sosyal bilim alanlarının da yararlandıkları sistem teorisi olmuştur. Tabii sistemin kullanım amacına uygun olacak şekilde sosyal sistem, ekonomik sistem, kültürel sistem gibi spesifik isimlendirmeler şeklinde kullanımı yaygın olduğu söylenebilir. Bunlardan en sık kullanılan tanımlamalar şu şekildedir;

- Karşılıklı ilişki kuran parçalar kompleksidir (L.V. BERTALANFFY).
- Önceden kararlaştırılmış bir fonksiyonu birlikte yürütmek için tasarlanmış karşılıklı eylemde bulunan elemanların bütünleşmiş topluluğudur.(GIBSON).
- Birbiriyle ilişkili parçalar cümlesidir (O.H. TILNES).
- Birbiriyle karşılıklı olarak bağımlı parçalardan meydana gelen kavramsal ya da fiziki bir bütündür (ACKOFF).

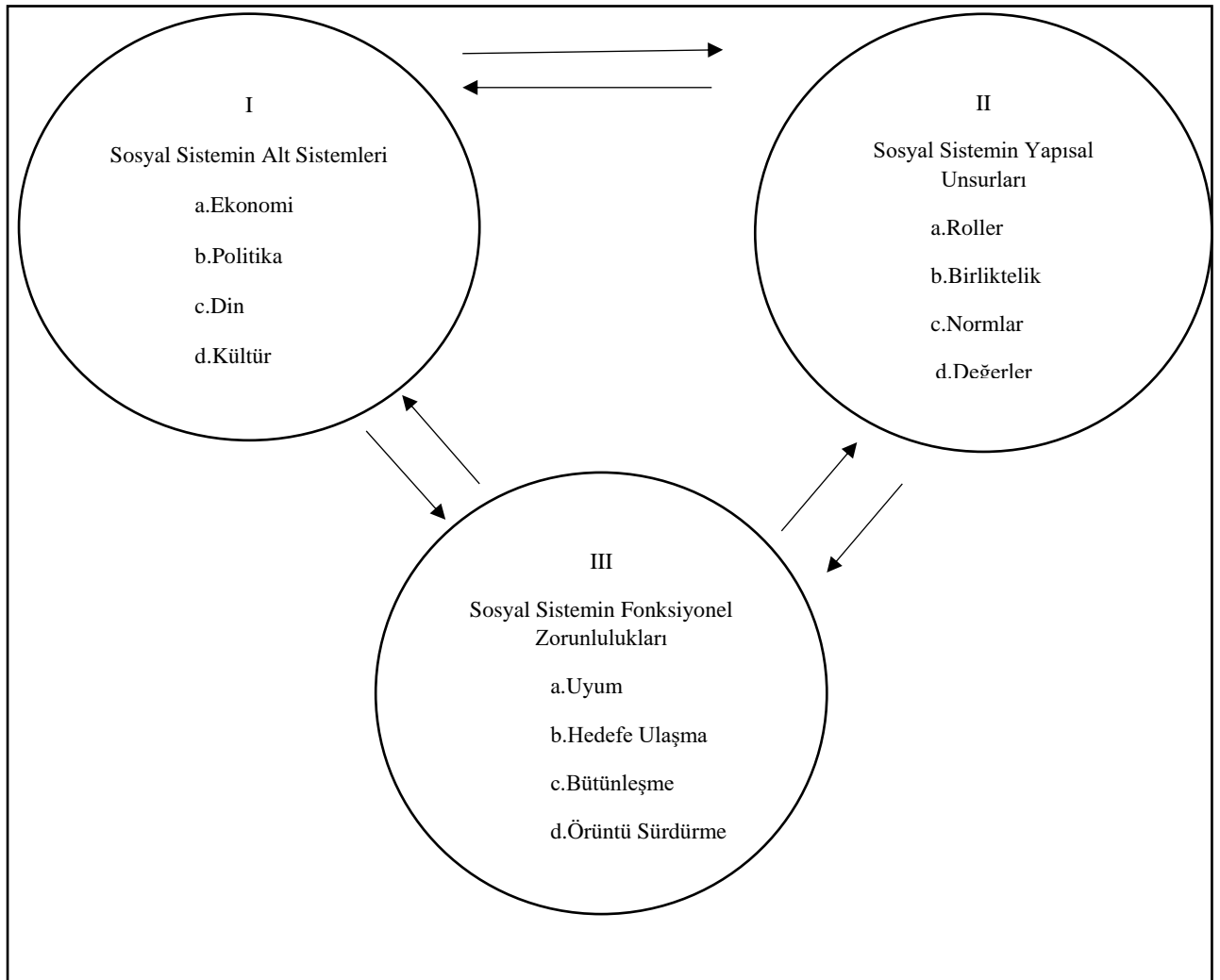
- Kaos olmayan her şeydir (K.E. BOULDİNG).
- Sürekli olarak sınırları devam ettiren, ilişkili parçalar topluluğudur(W. BUCKLEY).
- Fonksiyonel ilişkileri bulunması dolayısıyla birleşmiş, kendi parçaları ve çevresi ile enerji değişiminde bulunan mekan ve zamanda sınırlanmış bilgilerdir (J. MİLLER).
- Bir etki (girdi) yapıldığında karşılık (çıkıtı) veren her süreç bir sistemdir (STUDDERUD).
- Diyalektik materyalizmin tersine, doğadaki her şeyin ve her olayın yapısında içi çelişmelerin varlığını kabul eder. İç çelişkisi bulunan her şey sistemdir (STALİNE).
- Toplum bireyler arası karşılıklı eylem bağımlılığı sistemidir (PARSONS).Toplum, kaynaklarını bir değerler sisteminden alan ve bir simgeler sisteminde açığa vurulan kurallara bağlı bireysel davranışlar sistemidir (Armağan, 1980: 48).

Sistemin en belirgin özelliği bir “bütün” olmasıdır. Sistemin ifade ettiği bütünü, karşılıklı etkileşim halinde bulunan çeşitli unsurlar oluşturmaktadır. Sistemi meydana getiren unsurlar ve ilişkiler tesadüf olmayıp her biri belli bir fonksiyonu yerine getirecek şekilde bir araya gelmiş ve bir sistemi oluşturmuşlardır. Bu unsurlardan herhangi birisi sistemden çıkarıldığı zaman sistemin işleyişi bozulmaktadır. Diğer taraftan sistemi meydana getiren unsurlardan her birisinin kendi içerisinde ayrı bir bütünlüğü söz konusudur. Başka bir deyişle, sistem gibi sistemin parçaları da aynı biçimde çeşitli parçalardan oluşmaktadır. Bu tür parçaların oluşturduğu bütüne ise alt sistem adı verilir (Kızılçelik, 1995: 30).

Sosyal sistem kavramına dair çalışmaları ağırlık veren isimlerin başında P. Sorokin ve T. Parsons gelmektedir. Sorokin, “bir sosyal sistem, kişilerin çoğunluğunun etkileşiminin bir sistemdir” derken Parsons ise, “bir sosyal sistem; paylaşılmış semboller ve kültürel olarak yapılaşmış bir sistem açısından uzlaştırılan, en azından belirli bir fiziksel ve çevresel yöne sahip olan, birbirleriyle etkileşimde bulunan aktörlerin çoğunluğuna dayanması” olarak

ifade etmektedir. Bu noktada birden çok aktörün uyum ve etkili bir şekilde etkileşimde oldukları aşikardır. Bir başka bakış açısı ise Merton ise, Social Teori And Social Structure adlı bilinen eserinde, “sosyal sistemi, toplum ya da grup üyelerinin organize edilmiş sosyal ilişkilerinden oluşan bir bütünlük” olarak tanımlar (Kızılcılık, 1995: 31).

Şekil 2. Parsons’ın Sosyal Sistem Analizi

Kaynak: Kaya, 2012.

Sistem yapısı, toplumu oluşturan alt sistemlerin fonksiyonel olarak işleyişiyle bütünsel bir yapıyı ifade etmektedir. Sistemi oluşturan alt sistemler bir amaca yönelik olarak etkileşimle birlikte çalışma göstermektedir. Alt sistemlerde meydana gelebilecek olan bir

aksaklık sistemin genelinde problemlerin yaşanmasına neden olacaktır. Her sistem kendi dinamik yapısı dahilinde bir çevreye sahip olmakla birlikte bir bütünü temsil etmektedir. Toplum bir sosyal sistem olarak farz edilirse; sağlık, kültür, eğitim, ekonomi vs. gibi alt sistemler işleyişini sürdürmektedir.

Sosyal sistem içerisindeki parçalar uyum içerisinde etkinliklerini sürdürmektedir. Herhangi bir sistemde oluşacak sorun sosyal sistemi etkileyecek olması doğaldır. Bu noktada sosyal sistem bir bütündür ve alt sistemlerle bütünlük sağlanmaktadır.

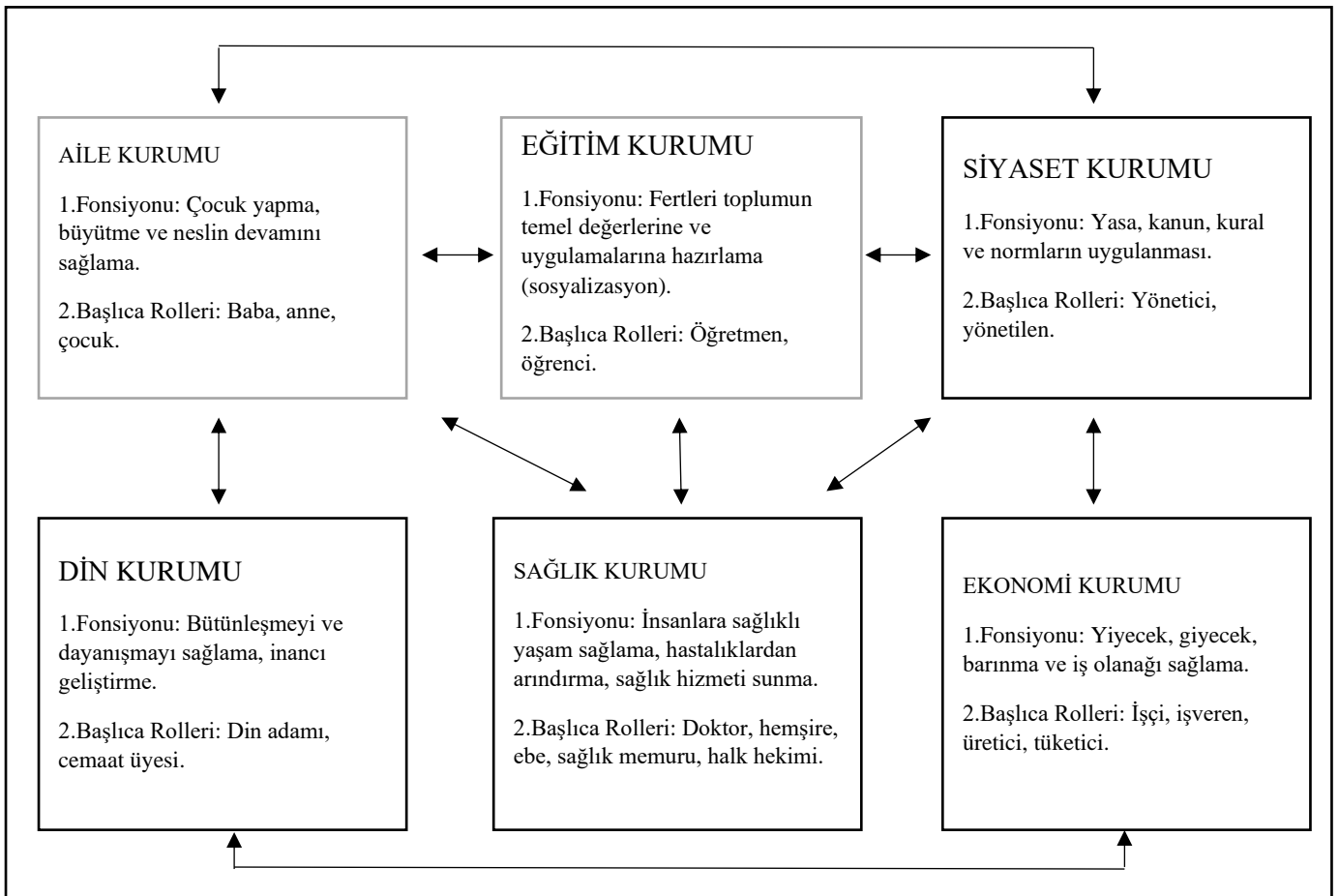
2.4.5.1. Sosyal Sistemde Sağlık Sistemi

Sosyal sistem içerisinde olan sağlığı alt sistem olarak düşünüldüğü vakit toplumda sağlık noktasında oluşabilecek olan bir sorun da sosyal sistem etkilenmesi doğaldır. Bundan dolayıdır ki hastalık, sağlıkta doğacak bir problem biyolojik temelli olduğu kadar sosyal temelli de olduğu göz ardı edilmemelidir. Birey, doğumundan ölümüne değin geçen süre zarfında kültürü, sosyalleşmesi, eğitimi, ekonomik durumu gibi etkenler sağlık sisteminin içerisine dahil edilebilir. Buna ek olarak sağlık sisteminde hastalıklara karşı takınılan tavır ve tutumlar, ekonomi, aile, din, siyaset alt sistemlerden etkilenen parametreler olarak söylenebilir.

Genel itibarıyla Parsons, toplumu sosyal bir sistem olarak görmektedir. Her sosyal sistem birçok alt sistem vardır. Alt sistemler sosyal sistemi oluşturan sosyal kurumlardır. Bu sosyal kurumların başlıcaları; eğitim, aile, siyaset, ekonomi, din ve sağlık kurumudur. Bu alt sistemler, kendi başlarına bir anlam ifade etmezler. Bunların her biri bütün etkileşim sistemine yani sosyal sisteme bağlı olmak zorundadır. Sosyal sistem ile alt sistemler (kurumlar), alt sistemler ile alt sistemler arasında karşılıklı iç bağımlılık ilişkisi ve etkileşim

söz konusudur. Kurumların /alt sistemlerin hepsi fonksiyonlarını yerine getirdikleri zaman sosyal sistem varlığını sürdürür (Kızılcılık, 1995: 34).

Şekil 1. Kurumlar ve Sosyal Sistem Analizi

Kaynak: Kızılcılık, 1995.

Toplumdaki kurumlar birbirleriyle uyumlu ve sıkı bir ilişki içindedirler. Toplum bir sosyal sistem olarak kabul edildiği takdirde din, siyaset, ekonomi, eğitim gibi kurumlar birbirleriyle ilişkilendirilen alt kurumlar olacaktır. Sosyal sistemi üst sistem olarak kabul edilirse sağlık alt sistem olarak değerlendirilebilmektedir. Bu kurumlardan herhangi birinde olacak değişme veya gelişme diğer kurumları da etkisi altında bulundurması muhtemeldir.

Sorokin'e göre toplumlarda değişimi meydana getiren bir farklılaşma ve bütünüleşme süreci hakimdir. Her insan toplumunda kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıkan farklılaşma çerçevesinde toplumun bütünüleşmesini oluşturmak üzere beş alt sistem ortaya çıkmaktadır; doğru ile yanlış birbirinden ayıran *etik sistemler*, temel hak ve görevleri düzenleyen, yasal olanla suç teşkil eden eylemleri birbirinden ayıran *hukuk sistemleri*, kutsal ve tabu olanı olmayandan ayıran *dini sistemler*, bilgi edinirken gerçeğe yanlış birbirinden ayıran bilimsel sistemlerdir. Bu sistemler maddi olmayan, zamansız ve mekânsız anlamlar; anlamları maddileştiren araçlar ve maddi araçların yardımıyla bu anlamları işler hâle getiren insanlardan oluşmaktadır. Bu üç unsur birbiri ile etkileşim hâlinde sosyo-kültürel sistemi meydana getirirler ve birinin eksikliği hâlinde gerçeklikte canlı, empirik, sosyo-kültürel olgular ortadan kalkar (Erkilet, 2007: 16-19). Sosyo-kültürel olgular arasında oluşacak anlamlı, açık ve işlevsellik olduğu takdirde sistem oluşacaktır. Aksi takdirde herhangi bir anlamsa bütünlüğün olmadığı noktada yığın oluşacaktır.

Sosyal bir kurum olan sağlık, toplumun ve üyelerinin sağlık ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamak için oluşmuş, yol ve biçim, roller, etkileşimler, inançlar, değerler, normlar içerir. Toplumun sürekliliği, sağlıklı bireylerle sağlanır. Bir kültürde sosyal kurumların birbiriyle ilişkili bağımlılık ilişkisi içerisinde genel sosyo-kültürel ortam içerisinde işlediği gerçeğinden hareketle sağlık kurumunun da toplumun eğitimsel, dinsel, ekonomik, ailesel, politik kurumlardan etkilendiği her toplumun sosyo-kültürel yapısına göre sağlık kurumunu biçimlendirdiği belirtilebilir (Özen, 1994: 133).

Parsons'a göre, yapı analizinde aralarında bağıntı bulunan bütün parçalar sistem kavramıyla ifade edilmiş olmaktadır. Yapı bir bütünü oluşturan parçaların veya unsurların birbiri ve bütün ile olan etki-tepki ilişkileri karşılıklı bağıntıları yani etkileşimlerdir. Yapının

beş özelliğinden bahsetmektedir; Aralarında herhangi bir ilişki bulunmayan parçalar veya unsurlar bir yapı oluşturamazlar, bir yapı, parçalarına göre bütün, parçalar da kendi unsurlarına göre bir bütündür, yapı ve parçaları aynı özelliğe, niteliğe sahiptir, yapı, bir etkileşim örüntüsü olduğuna göre parçalar da birer etkileşim örüntüleridir, yapıda, parça bütünden büyük olamaz ve yapı, parça-bütün arasındaki (nispeten) istikrarlı ilişkilerden oluşur (Dikeçligil, 2017: 132-136). Bu noktada sağlık sistemini oluşturan yapı unsurları halk hekimliği, ocaklar, hekimler ilişkisel bir bütünlük içerisinde olmalıdırlar. Çalışma dahilinde belirlenen alt sistemler halk hekimleri ve ocaklılar kendi içlerinde bir bütünlüğe sahip olmalıyken diğer taraftan sağlık sisteminin de bütünselliğini sağlaması gerekmektedir.

Sistem yaklaşımıyla birlikte toplumsal sistemde sağlık kültür etkileşiminin geleneksel tedavi aracılığıyla yaşayan bireylere yansması ne denli olduğu üzerinde durulmaktadır. Modern toplum sisteminde var olan birey geleneksel tedaviye olan inancı, uygulama ve anlaması noktasında kültürle olan bağıyla olan bağdaşıklığı anlaşılmalı olacaktır. Topluma minimalist bakış açısından daha öte geleneksel uygulama sahasının devamlılığının sistemde devamının ölçülmesi söz konusudur. Sorokin'e göre; her sistemde birçok alt parçalar bulunur. Bu parçalar kendi başlarına anlam ifade etmezler. Yeni her parça bütünün etkileşim sistemine bağlı olmak zorundadır. Sistem ile parçalar arasında bir ilişki, bir etkileşim vardır. Parçaların hepsi fonksiyonlarını yerine getirdiği zaman sistem devam eder. Başka bir ifadeyle toplum varlığını sürdürür (Canlıoğlu, 2008: 18). Sosyal sistemdeki sağlık ve kültür etkileşiminden hareketle alt sistem olarak belirlenen halk hekimliğinin ve ocakların değişimi, dönüşümü ve sürekliliği noktasında bilgi elde edilmiş olacaktır.

2.5. Sağlık-Kültür İlişkisi Bağlamında Halk Hekimliği

2.5.1. Kültür Kavramı

UNESCO'nun 2001 yılında yapmış oldukları kültür tanımı; toplumun tamamının veya sosyal bir grubun sanat ve edebiyat algısının olmasının yanı sıra yaşam tarzlarını, birlikte yaşam şekillerini, değer sistemlerini, gelenek ve inançlarını içeren, kendine özgü maddi ve manevi boyuttaki duygusal ve entelektüel özelliklerin tamamı olarak nitelendirilmektedir. Bireyin yaşadığı toplumda hayatına dair geçmişten getirmiş olduğu düşünce yargılarıyla bu gününü şekillendirmesi kültürün aktarımını göstermektedir. Diğer bir yandan kültür kalıtsal olmasından ziyade sonradan öğrenilen olgular bütünü olduğunu söylemekte mümkündür. Macionis (2012), maddi kültür ve maddi olmayan kültür olmak üzere iki şekilde kültür tanımlaması yapmayı uygun görmüştür. Maddi kültürü bir toplumu oluşturan, üyeleri tarafından fiziksel olarak oluşturdukları şeyler olarak ifade ederken, maddi olmayan kültürü ise toplumu oluşturan üyelerin düşünsel anlamda oluşturdukları şeyler olarak ifade etmektedir.

Kültür, geçmişe dönük bir yüzü olan ve süreklilik arz eden bir kurum olmaktadır. Toplumsal normlar, adetler, ananeler, değerler, gelenekler ve görenekler etrafında şekillenerek gelişen bir yapı sistemidir. Kültür bir sosyal olgu olmakla beraber her toplumun kendine has özellikleriyle oluşmaktadır. Kültürel öğeler yazılı olmayarak devamlılığını sağlar ve belirli bir somut ifadesi yoktur (Bekar, 2001). Birey doğduğu toplumda yaşlanmayla beraber kültürünün öğretilerini de içselleştirmektedir. Dolayısıyla kültür, nesilden nesile aktarılan bir bilgi birikimi ve öğreti sürecidir.

Toplumun yaşama tarzını oluşturan kültür, birey yaşadığı toplumun üyesi olduğu sürece elde ettiği bilgi, inanç, değer, sanat, ahlak, norm ve alışkanlıkların meydana getirildiği

komplike bir bütünsel yapıdır (Türkdoğan, 1991). Birey yaşadığı toplumdaki kültürel izleri hayatına yansıtmasından dolayı bireyin yaptığı davranışlarına istinaden kültürü hakkında bilgi elde edilmesi muhtemeldir. Bir kadın doğumdan sonra banyo yapmayı reddediyorsa, hastalığı için bileğine mavi boncuk takmışsa bunlar kültürün derin izlerini sergilediklerini göstermektedir.

Hiçbir birey, içinde yaşadığı kültürden bağımsız olarak yaşayamaz. Toplumsal hastalıkların yanı sıra organik hastalıkların da kültür kaynaklı faktörlerden doğması mümkündür. Kadının üretkenliği, bebeklerin doğumu, bebeğin süten kesilmesi, cinsellik ve acı çekme gibi hisler fizyolojik olduğu kadar sosyal boyutları da var olmaktadır. Sağlığın biyolojik ve fiziksel olduğu kadar kültürel uygulamalar tarafında da belirlenmektedir (Sayan, 1999).

Gerek bireyler gerekse de toplumlar edindikleri kültürel bilgilerini, zamansal süreç içerisinde değişikliğe maruz kalsa da geleceğe aktarımını sağlamıştır. Bu durum toplumların hem kültürlerine sahip olduklarını hem de yaşadıkları çağın bilgisine hakim olduklarını göstermektedir.

2.5.2. Sağlık- Kültür İlişkisi

Kültür ve sağlık kavramları birbirleriyle gelişen ve değişen bir döngü içerisinde yer almaktadır. Bir toplumun hakim olduğu kültürel kalıplar ve değerler etrafında yaşam şekilleri gelişeceği gibi başlarına gelebilecek olumsuz durumlar karşısında da ilk olarak kültür noktasında çözüm aramaktadırlar. Kültür, insan ve toplumların hayatlarını çepeçevre saran bir örüntü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kültür, toplumun üyelerinden olan birey tarafından kazanılmış bilgi, inanç, sanat, kanun, ahlak, gelenek ve diğer kabiliyet-alışkanlıklar bütünü olarak değerlendirilmektedir.

Bir toplumdaki hastalık oryantasyonu, tutum ve davranışları kültürün karakterini yansıtmaktadır. Her toplum kendi bünyesinde oluşturduğu hastalık ve sağlık tasavvuru etrafında problemlerini kendi değer yargılarıyla geliştirmektedir. Dolayısıyla hastalık kültürel kalıplara göre anlam kazanmaktadır (Türkdoğan, 1991: 4-5).

Halk tıbbı içinde yaşatıldığı kültürün bir parçası niteliğinde gelişmektedir. Halk tarafından oluşturulan iyileştirme pratikleri, kuşaktan kuşağa aktarımı ve biriktirilmesi noktasında toplumdaki kültürün ürünü olduğu görülmektedir. Toplumdaki deneyimler ve pratikler nedeniyle geleneksel oluşturulan bilgiye dayanır ve yaşanılan toplumdaki herkes bu pratiklere az çok vakıftır.

İlkel dönemden günümüze değin hastalık ve sağlık kavramları var olagelmiştir. Lakin bu kavramların içerikleri toplumdan topluma değişiklik göstermekle beraber aynı toplum ortamında kültürel olarak da değişiklikler göstermektedir. Bir toplumda sağlıklı olarak kabul edilen bir durum, başka bir toplum açısından sağlıksız olarak kabul edilebilir. Nitekim sağlık ve hastalık algısı yaşanılan toplumun kültürel örüntülerine göre tayin edilmektedir. Bu durumun yanı sıra kültür içerisinde alt-kültürler arasında farklılıklar görülebildiği gibi kuşaklar arasında da farklılıklar oldukça sık görülmektedir (Aytaç ve Kurttaş, 2015: 238).

Sağlık kavramı kültür kavramı gibi insanlık tarihiyle eş değer bir geçmişe sahiptir. İlk insandan günümüze kadar olan süre zarfında birey, kişisel ihtiyaçlarını karşılama gereksiniminde bulunmuştur ki sağlık da bu ihtiyaçların başında gelmektedir. Bir topluma mensup olan birey, sağlık anlamında karşılaştığı sorunlara ilk çözümü kendi kültüründe aramaktadır. Hatta başına gelebilecek olan sorundan ziyade hastalık ve sağlık olgularının adlandırmasını ve anlamlandırmasını kendi kültürel öğretileri etrafında gerçekleştirmiştir (Budak, 2019: 114).

Birey içine doğduğu toplumun sosyal, kültürel ve ahlaki değer yargılarıyla büyütülmesinden dolayı sağlığında olacak olan bir sorunu bu yargılar etrafından adlandırması muhtemeldir. Yerli Amerikan ailelerinde çocuklarını hastalıklara karşı bir erkek gibi davranması ve ciddi bir mücadele etmesi gerektiği öğretilmektedir ve hastalıklara karşı cesaretli olmaları noktasında bilgi verilmektedir (Cirhinlioğlu, 2017: 45).

Bireyin sağlıklı bir bedene sahip olmasında kalıtım kadar kültür de belirleyici bir öneme sahiptir. Bununla beraber yöresel inançlara, tutum ve alışkanlıklara, felsefi yorumlara kadar uzanan geniş bir yelpazeyi içine almaktadır. Hastalıkların nedenlerine ve tedavi yöntemleri hakkında yorumlar kişisel ve kültürel değişiklikler göstermektedir (Baltaş, 2004: 73). Bu nedenle toplumda sosyal olarak inşa edilen bir hastalık algısı, yaşanan toplumun hafızasına göre şekillenmektedir.

Bir hastalığın oluşan belirtileri hastalık olarak onaylanırken başka bir toplum için o belirtiler hastalık olarak kabul edilmemektedir. Zira bu durum toplumdaki sosyal ve ekonomik bağlamda farklı tezahür etmektedir. Örnek vermek gerekirse melankoli, Rönesans döneminde seçkin zümre arasında kabul edilen bir hastalıkken yoksul olarak adlandırılan alt tabaka insanlarda bu hastalık safsaklama, somurtkanlık olarak betimlenmektedir (Aytaç ve Kurdaş, 2015: 239).

Sağlık ve hastalık algısına başka bir noktadan bakılacak olursa aynı hastalığa farklı toplumlara farklı bakış açısı sergilemektedirler. Obez olan kadın bir toplumda kıskançlık ve arzu objesi olarak görülürken bir diğer toplum için fiziksel ve duygusal bir hastalık olarak görülmektedir. Pek tabii olarak kültür, yine hastalığın sıklığını ve yaygın oluşunu da etkilemektedir. Her kültürün kendine özgü bir bütünlükçü bir sağlık sistemi, acıya, hastalığa, sakatlığa ve ölüme yönelik geleneksel bir acı çekme sanatı olarak yorumlanacak davranış

türleri bulunmaktadır. Sağlık kültürü her toplumun hayatı yaşama, kutlama, hayatta acı çekme ve ölme biçimiyle ilgilidir (Illich, 2017: 94-95). Bu davranış örüntüleri kültürel sistemin içerisinde nesilden nesile aktarımı sağlanmaktadır. Amerika’da ağrı şikayeti sebebiyle gelen çeşitli etnik ve kültürel yapıya mensup kişilerin vermiş oldukları tepkilerin ölçülmesi üzerine yapılan bir araştırmada, yerli Amerikalıların objektif ve soğukkanlı, İrlandalıların neredeyse acıyı inkar edecek kadar küçüksediği, İtalyan ve Yahudilerin çok abarttıkları ve aşırı şikayet ettikleri tespit edilmiştir (Cirhinlioğlu, 2017: 44).

“Kültür, bütünsel bir yapıya sahiptir. Kültürün her bir sosyal kurumu, diğer kurumları etkilediği gibi diğer kurumlardan da etkilenmektedir. Bu etkileşimin sonucunda toplumların beslenme anlamında da kültürlerini etkilediğini anlamamız açısından önemli bir ölçüttür. Bir toplumun beslenme kültürü o toplumun ekonomisinin yanı sıra dinsel, toplumsal, estetik ve eğitimsel yönleri tarafından da belirlenir” (Elmacı, 2013: 43). Sağlıklı olmanın ön koşullarından birisi olan beslenme alışkanlıkları da kültürel kodlar etrafında şekillenmektedir.

Parsons’ın da ifade ettiği üzere kültür, hastalıkların doğasını olduğu kadar toplumdaki hastalığın tanımı ve bireylerdeki hastalığın hayatlarındaki biçimleri de önemli bir şekilde belirlemektedir. Her toplumun oluşturmuş olduğu bireylerin hastalandıklarında nasıl davranış göstereceklerine dair hasta rolü kalıpları vardır. Hasta rolü, bireylerin hastalık durumunda yapması gerekenleri beraberinde getirir (Parsons, 2001). Bazı noktalarda hasta olan bireylerin hasta rolünün gerektirdiği davranışları sergilemediği noktasında içinde yaşadığı grubun tepkisine maruz kalabilmektedir. Bireyin tedavi olma hakkı varken bunu içselleştirdiği inanç ve değer yüklü kalıplar neticesinde reddedebilir ve kendi hayatını ya da ona bağlı olanların hayatlarını riske atmış olmaktadır.

Franz Fanon'un yapmış olduğu çalışma, kültürün daha spesifik bir alanı olan siyasal kültürün de hastalıkların belirleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Fanon, Cezayir'de yapmış olduğu çalışmasında Cezayirlilerin modern tıbbın tedavi yöntemlerini bilinçli olarak kabul etmediklerini ortaya koymuştur. Cezayir, Fransa sömürgesinde olan bir ülkedir. Bundan dolayı Fanon katılımcı gözlem yoluyla yaptığı araştırmasında halkın özellikle kırsal alanda yaşayanların, modern tıbbı kullanan Fransız hekimlere ve aynı zamanda Cezayirli hekimlere de bir tür tepki göstererek sordukları soruları ya kısa cevaplarla ya da cevapsız bırakmayı tercih ettiklerini gözlemlemiştir. Fanon bu durum karşısında oldukça şaşırmıştır. Cezayirliler için hekimlerin önerdiği tedavi yöntemleri sömürge sürecinin ürünüdür. Bundan dolayı modern tıp ve bu tıbbın tedavisini reddetmişlerdir (Can, 2019: 139). Modern tıp tedavi yöntemlerinin bir toplum için hangi amaçla ve yollarla geldiğinin önemi burada görülmektedir.

Bütün sağlık ve kültür etkileşimi sağlık kültürü kalıp yargısını oluşturmaktadır. Sağlık kültürü kavramsallaştırması; fiziksel, sosyal ve ruhsal yönden sağlıklılık halinin ve sosyokültürel refahın coğrafi, demografik ve sosyal ortamlarda gelişmesi ve bu gelişmişliğin de bir kültür olarak yaygınlaşması şeklinde ifade edilebilir (Evidence for Action, 2019). Genel anlamda sağlık kültürü denildiği vakit birey ve toplumların sağlık ile ilgili olan tutum ve davranışlarının tamamını kapsamaktadır.

Sağlık ve hastalık kavramları, kültürel kalıplar etrafından anlam kazanmaktadır. Örneğin, bireyin bedeninin bir bölümünde hissettiği ağrıyı tanımlama noktasında çocukluk yaşında çevresinden öğretildiği şeklinde olmaktadır. Böylece birey ağrı veya acıya yükleyeceği anlamı öğrenmiş bulunacaktır (Türkdoğan, 1991: 5). Sağlık ve hastalık kavramları kültürle yakından ilişkili olmasından ötürü, toplumun değeri, davranış ve inanç

davranışlarını, sağlık ve hastalığa dair bilgi birikimlerine vakıf olmadan hastalığı ve hastayı değerlendirmeye tabi tutmak mümkün olmamaktadır. Zira bu konular hekimlerden ziyade sosyal bilimcilerin konusu olmaktadır. Dolayısıyla bireylerin hastalık karşısında takındıkları tutum ve davranışlar kültürün bir yansımasıdır. Bireylerin hastalık belirtilerine karşı gösterdikleri tepkiler kültür tarafından şekillenmekte ve sağlık düzeyini etkilemektedir.

Toplumların hastalıklara bakış açıları ve atfettikleri anlam farklılık göstermektedir. Örnek vermek gerekirse, Trahom¹'un yaygın olan bir toplumda çocuğun kör olması durumunda ailesi “çocuğun hafız olacağı” noktasında sevince kapılmaktadır. Bazı toplumlar kronik hastalıklarla karşılaşmasında bu durumu hastalık olarak kabul etmemektedir ve bu kişilerden gündelik yaşam pratiklerini yerine getirmeleri beklenir. Kimi toplumlarda ise hastalıklar sonucunda acı çekmek veya ölmek dinsel bir değer olarak görülebilmektedir (Dirican ve Bilgel, 1993: 218). Görüldüğü üzere kendi yaşam biçimlerine ve değer yargılarına göre toplumlar hastalık konusunda bilgi sahibidirler ve bireyin başına gelebilecek olan aksaklıklara kendi bilgileri ışığında davranış göstermektedirler.

Hastalık ve sağlığı etkileyen önemli bir paradigma olan kültürün değişkenleri de değişiklik göstermektedir. Bir toplumdaki aile yapısı, ekonomik durumu, giyim kuşamı, dini, beslenme şekilleri, nüfusu ve nüfus politikaları gibi durumlar hastalıkların tanımlanmasını ve tedavi edilmesini etkileyen unsurlar olarak sayılabilmektedir.

1-Ekonomik Durum: İnsanların doğdukları ve yaşadıkları toplum; barınma, beslenme biçimi, giyinme ve gelir durumu gibi konularda yeterli olup olmaması hastalığa bakış açısını

---

¹Trahom, göz kapaklarının içini döşeyen zarın, koyu kırmızı kabarcıklarla kendini gösteren, habersizce yerleşen, sinsi devam ederek gözleri kör edip insandan insana kolaylıkla bulaşan tedavisi uzun süren sosyal bir hastalıktır (Özta, 1949: 2).

etkilemektedir. Ekonomik durum noktasında kısır bir döngü oluşmaktadır. Yoksulluk kötü ve yetersiz beslenmeyi, hastalıkların sık yaşanmasını bu durumda insanların gelirlerinin çoğunu tedavi masraflarına ayırmasını ve bu durumda dönerek tekrar yoksulluğa yol açmaktadır (Dirican, 1990). Bu durum bireyleri olduğu kadar devletler açısından da önemlidir. Ekonomik anlamda yetersiz olan toplumlar hastalıklara karşı direnç gösterme noktasında zayıf kalmakta ve gerekli imkanları sağlayamamaktadır. Bireylerin yaşamlarındaki ekonomik durumları hastalık ve sağlık noktasında direk etkiye sahip bir alandır.

2-Aile Yapısı: Sağlık ve hastalık noktasında aile tiplerinin etkisi yadsınamayacak kadar önemlidir. Geniş, çekirdek, geleneksel, modern aile sıfatlarına sahip olan ailelerde hastalık ve sağlık tezahürü de değişmektedir. Geleneksel aile tipolojisine sahip olan bir birey hastalık konusunda bağımsız harekete edememektedir. Sağlık hizmetlerini nereden ve nasıl bir şekilde alacaklarını kendileri karar veremezler. Genç yaşta anne olmuş bir birey bebek bakım noktasında sağlık personellerine uyma noktasında yaşadığı aile üyelerinden bağımsız hareket edememektedir (Bolsoy ve Sevil, 2006: 82). Bu durum kapalı bir yapının olduğunun ve bireysel düşünce yargılarının geleneksellik tarafından kısıtlandığını göstermektedir. Çekirdek aile ya da modern aile yapısına sahip olan bireyler her konuda olduğu gibi bu konuda da özgür hareket alanına sahiptir.

“Dr. Marriott’un kuzey Hindistan’ın Kishan Garki adlı bir köyünde yapmış olduğu araştırmaya göre; Batı doktorları, malaryadan yatan bir kıza kinin tedavisi verir. Doktorlar birkaç gün sonra hastayı tekrar ziyaret ettiklerinde, kininin hastaya verilmediğini öğrenirler. Yapılan inceleme sonunda geleneksel-geniş ailenin en yaşlı kadınının bu ilacın kıza verilmesine itiraz ettiği ve bu nedenle ilacın verilemediği öğrenilir” (Akt. Bolsoy ve Sevil,

2006: 82). Burada aile içerisinde *ata* olarak adlandırılan kişilerin diğer aile fertleri üzerindeki etkisi görülmektedir. Yaşlı olan kişilerin tecrübi bilgisinden ve hürmetten dolayı kültürel bilgisine başvurulmaktadır.

3-Önleyici Örüntüler: Bireylerin, doğum kontrollerinde ve kürtaja karşı olan tutumlarında sağlığı ne derece etkileyeceği ve gebeliği önlemek amacıyla yapılan davranışlar ve eylemler toplumdaki kültüre göre değişiklik göstermektedir (Özen 1994). Geleneksel yöntemleri benimseyen ve kırsal kesimde yaşamlarını sürdüren insanlar bu noktada halk tıbbına önem vermektedirler. Zira bu uygulamaların olumsuz sonuçlarıyla da en çok kendileri etkilenmektedirler.

4- Nüfus Politikası: Nüfus konusu hem aileleri hem de devletleri etkilemesi noktasında önemlidir. Nüfusun optimum seviyeye ulaşması toplumda bir çok aksaklıkları da beraberinde getirmektedir. Lakin sağlık noktasında Türk toplumdan örnek vermek gerekirse, erkek çocuklara verilen değer ve önem kız çocuklarından daha fazladır. Bu nedenden dolayı kadınlar çok doğum yapmaya zorlanmakta ya da istemektedir. Bundan dolayı kadın ve çocuk sağlığı riske girmektedir. Geleneksel kültür anlayışının hakim olduğu bölgelerde bu durum daha da tehlikeli boyutlara ulaşmaktadır. Kendi çabaları ve uygulamaları noktasında bilinçsiz şekilde yapılmasından ötürü hastalıklar ve hatta ölümler yaşanmaktadır.

5-Hamilelik ve Doğum Pratikleri: Kadınların doğumlarında kullanılan teknikler ve doğum sonrasında yapılan uygulamalar değişim göstermektedir. Doğum sonrası bebek ve anneye uygulanan yöntemler çeşitli riskleri barındırmaktadır ve tıptan bağımsız şekilde uygulama alanı oluşturulmaktadır. Sarılık olan bir bebeğin, idrar içirilmesi, kaşının ortasına jiletle kesilip kan akıtılması gibi uygulamaların yapılması enfeksiyona sebep olacağı gibi hastalığın tedavisini de geciktirmektedir (Karadakovan'dan Akt. Bolsoy ve Sevil, 2006: 83).

6-Beslenme: Yemeklerin hazırlık aşaması ve pişilmesi, nasıl korunması gerektiği, pişirmede kullanılan araçlar, gıda olan ya da olmayan şeylerin ayrımı, besin değerlerine ilişkin anlayış, emzirme, hastalık durumundaki özel beslenme şekilleri, et yeme/yememe ve beslenme alışkanlıkları kapsar (Özen 1994). Bireylerin özel durumlarında besinleri ne şekilde ve nasıl tüketmeleri noktasında kültürel kodlar dahilinde farklılıklar görülmektedir.

7-Giyinme: Toplumsal cinsiyet bağlamında kültürel anlamda insanların nasıl, ne şekilde giyilmesi ya da hastalık durumunda bireylerin ne tür giyim tarzı seçmesi gerektiği noktasını kapsamaktadır.

8-Din: Dini olgular bütün toplumlar için sosyo-kültürel yapının bir parçası olmaktadır. Hastalık ve sağlık konularına ilişkin tanımlama ve adlandırma dinin sosyal sistem içerisindeki yerine ve önemine göre belirlenmektedir. İkel insandan bugüne değin din, hastalık ve hastalıkların tedavi edilmesi noktasında başat olmuştur. İkel insanların kendilerine dair bilimsel bilgilerine sahip olmamalarından ötürü tecrübe yoluyla öğrendikleri doğa bilgisini ve tanrı anlayışını kullanarak hastalıkları tedavi ettiklerini düşünmektedirler. Din üzerine kurulu bir hastalık tedavi etme usulüne sahip olan toplumlar modern tıpla tanışmaya kadar doğaüstü güçlere inanmış ve uygulamalarını o yönde gerçekleştirmişlerdir.

Dinin hastalık konusunda baskın olarak görülmesi olumsuzlukları beraberinde getirdiği de görülmektedir. İslamiyet'ten sonraki inanca göre kaza ve kadere iman edilmesinden dolayı insan başına gelen hastalığı kaderi olarak göyerek tedavi etmekten kaçınmaktadır (Bolsoy ve Sevil, 2006: 85).

9-Alışkanlıklar: Doğum ritüelleri, yerleşme biçimi, gıda, su kaynakları nedenlerine bağlı olan hastalıkları gibi konuları ele almaktadır. Kültürel kodlar bağlamında geçmişte yapılan

uygulamaları hala devam ettirme ve tıbbın bilgisine ulaşılmama noktasında olumsuzluklar da yaşanmaktadır. Loğusa döneminde anneye loğusa şerbeti içirilmesi yararlıyken, bebeğe üç ezan emzirmeme olumsuz yönde etkilemektedir (Bolsoy ve Sevil, 2006: 85).

10- Kendi Kendini Tedavi Stratejileri Ve Terapiler: Toplum üyeleri tarafından kullanılan bitkisel, hayvansal ve özel karışımlar gibi alternatif yöntemleri ele alınmaktadır. Hastalığın tedavi şekli olarak bitkilerin kullanılması ve toplumun kültürel bilgisine başvurularak hastalığın tanımlanmasıyla bağlantılı olarak özel yiyecek, kürlerin oluşturulması bireylerin kendilerinin oluşturduğu yöntemlerdir.

Sonuç olarak, kültür sosyalleşme sürecinde sağlık durumunu ve hastalığın niteliğini ve aynı zamanda oranlarını da önemli ölçüde etkilemektedir. Bunun yanında bireylerin inandıkları değerler, inançları, gelenekleri, eğilim ve tutumları da hastalığın algılanışını belirlemektedir.

2.5.3. Geleneksel Tıp

Geleneksel tıp veya halk hekimliği olarak adlandırılan tedavi yöntemi, doğa olayları karşısında ilk insanların takındıkları tavır ve münasebetten doğmaktadır. İnsanoğlu kendini, bedenini ve doğayı tanımlama aşamasında olduğu sırada başına gelen olumsuzlukları belleğinde olan bilgilerle eşleştirmiştir. Bunların en başat olanı din ve türevleri olduğunu söylemek mümkündür. Doğa olaylarından hastalıklara bütün negatif olaylar karşısındaki tutum ve davranışların sebep-sonuç ilişkisini Tanrıya itaatsizlikten veyahut yapılan yanlışlıklardan dolayı olmasına bağlanmıştır. İlk olarak sihir veya büyü geleneksel tıbbın oluşumunda önemli bir fonksiyona sahip olduğu söylenebilir. Bu dönemde dini unsurlar kadar büyüün de önemine atıf yapılmakla beraber hastalık ve sağlık noktasında insan

bedenine yabancı unsurların girmesi sonucunda onların yaptıkları kötülükler açıklanmaya çalışılmıştır. Bu durumdan dolayı insanlar çare aramak için halk tıbbına yönelmiştir.

Geleneksel toplumlardaki sağlık ve hastalık hakkındaki düşünceler halk kültürünün bir parçası olarak doğmuştur. Bu konu üzerine çalışma yapan bilimler; antropoloji, etnoloji ve halk bilimi olarak gösterilebilir, teknik analizleri ise Tıp ve Eczacılık disiplinleridir. Geleneksel tıp yaşanan toplumdaki kültürün bir parçası olarak halk arasında devamlılığını sürdürmekle birlikte, bir kişinin bir hastalığa vakıf olması diğer kişilerin de bu bilgiden haberdar olması demektir. Edinilen bu bilgiler kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılmaktadır. Toplumun kuşatan kültürel öğretiler devamlılığını nasıl sağlıyorsa geleneksel tıp da o şekilde devam ettirilmektedir (Kaya, 2012: 55).

Tıp ve eczacılık alanında yazılmış olan kaynaklara bakıldığı zaman geçmişlerine dair bilgilerin milattan önceki dönemlere ait olan iyileştiricilere (bitkisel, hayvansal, madensel ve inançsal) ve bunları uygulayan şifacılara kadar dayandığı görülmektedir. Her ne kadar modern tıp ile geleneksel tıp uygulamaları yollarını ayırmış gibi görünse de kökenleri bağlamında ortaklardır. Çeşitli kaynaklar tıp alanında yapılan uygulamaların geçmişini aydınlanma dönemine kadar geleneksel halk hekimlerinin bilgileri sağlık alanında tek otorite olduğunun altını çizmektedir (Sandoz, 2010). Pek tabii olan bu otorite gelişen teknoloji ve yenilikler sonucunda sarsılmakla beraber yapılan uygulamalar tıbbi yaklaşımlara tarafından reddedilmiştir.

Geleneksel tıp kavramı sağlık sosyolojisi disiplininde iki esas noktaya göre kullanılmaktadır. İlki, geleneksel tıbbın kökeni ve kaynağı kırsal kesimde yatar ve toprak ile doğayla bütünsellik içerisinde yaşayan insanın eseridir. İkincisi ise, geleneksel tıp, belirli bir ihtisas alanı olan doktorlardan ziyade bir zümreyi ifade etmektedir. Çünkü bu zümrede

inançlar ve pratikler ortaklaşa yapılmaktadır. Bu nedenle hastalıklar hakkındaki davranış ve inanışlar sistemi geleneksel tıp adı altında toplanır (Kızılcelik, 1996: 94).

‘Alternatif’ kavramı geçmişten günümüze değin kullanıla gelse de bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Alternatif tıp kavramsallaştırmasının tamamlayıcı tıp kavramı yerine kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanlış bir kullanım olduğu kanaatinde olan Erkan Topuz, tamamlayıcı tedavi tarzının modern tıba destek amaçlı olabileceğini, yaşam kalitesini yükseltmek, ilaç etkisini en aza indirmek, fiziksel ve psikolojik destek amaçlı olarak yapıldığını dile getirmektedir. Alternatif tedavinin ise, geleneksel tıp tedavisinin yerine kullanılan kanıtlanmamış tedaviler olduğunu, alternatif tedavilerin ya kendilerinin zararlı olduğunu ya da bilimsel tedavinin yerine geçerek yaralı olduğu kanıtlanmış olan tedavilerin kullanılmasını engelledikleri için zararlı oldukları görüşündedir (Topuz’dan akt. Özkan, 2012: 41). Modern tıp uygulayıcıları olan hekimler tarafından modern tıp disiplinine bir alternatif gibi algılandığı için geleneksel yöntemlere eleştirel yaklaşmıştır.

Geleneksel tıbbi tanımlamak gerekirse; hastalığa sebebiyet veren genetik, sosyal, çevresel, iş ve organlardaki bozukluklardan etkilenen diğer organsal, fonksiyonel değişimlerin oluşturduğu psikolojik ve ruhsal farklılaşması ile birlikte değerlendiren geniş kapsamlı bir bilim dalıdır (Nazlıkul, 2002: 4). Bakıldığı zaman bütünlükçü bir yapıyı gütmektedir.

19. yüzyıla gelindiğinde tıbbi anlamda eski-yeni arasındaki çizgiler keskinleşirken bilimsel yöntemi yücelten “Pasteurcü devrim” gerçekleşir (Sandoz, 2010: 13). Bu dönemler aynı zamanda bitkisel içerikli geleneksel tedavileri kullanan şifa dağıtıcıların bir yandan da faaliyet gösterdiği zamanlardır. Aydınlanma sonrasında gözden düşen geleneksel tedavi yöntemleri kaybettiği ilgiyi 20. yüzyılın sonlarına doğru yakalamaya başlamıştır.

İnsanların halk hekimliğine ve geleneksel tıbbı olan ilgisi, genç kalma ve uzun yaşama isteği ile birleşmesi doğrultusunda insanlar geleneksel yöntemle doğru bir akışı göstermektedirler. Bu bilgilere ise alan çalışmaları sonucunda ulaşılmaktadır. Halkın modern tıbbı olan güveni sarsılmış, televizyon, radyo ve çoğunlukla sosyal medya aracılığıyla insanlara geleneksel yöntem uygulamaları tanıtılmış, hatırlatılmış ve bilhassa özendirilmiştir. Keza gazete yazılarında, internet haberlerinde sağlıklı yaşam köşeleri oluşturulmakla beraber burada halk hekimliği ve geleneksel tıp alanında yapılan uygulamalardan ve bu uygulamaların faydalarından bahsedilmiştir (Tavukcu, 2016: 28). Bu konuya dair Stanway, geleneksel tıbbı olan yönelimin artması sonucunda Dünya Sağlık Örgütünün 2000 yılında aktif hale getirdiği “herkes için sağlık” amacın ulaşması için geleneksel tıbbı evrensel anlamda desteklemektedir. Bu durum geleneksel tıbbı ilgiyi de beraberinde getirmiştir (Stanway, 1982: 35).

Modern tıp ve geleneksel tıp gelişim tarihine bakıldığında zaman, toplumların var olduğu dönemde hastalıkla tanışmalarından bu yana geleneksel olarak ürettikleri tedavilerden olumlu olarak yararlandıklarını günümüze kadar aktarıldığı görülmektedir. Modern tıp ise yaklaşık 300 yıllık bir geçmişle sahip olarak teknolojik gelişmelerle paralel ölçüde gelişme göstermektedir (Kaplan, 2008: 56). Modern tıbbın son dönemlerde oldukça büyük oranlarda geliştiği görülmektedir. Fakat bu gelişme geleneksel tıbbın tamamen ortadan kaybolmasına neden olmamıştır. Her ne kadar geleneksel tıp yaygın olarak geleneksel toplumlarda tedavi yöntemi olarak uygulansa da modern toplumlarda da kendini göstermektedir.

Modern tıp ile geleneksel tıp arasındaki en önemli farklılıklardan bir tanesi, hastalıkların çıkış sebepleri üzerine olmuştur. Modern tıp hastalıkların sebepleri olarak mikrop teorisi ile

açıklama sunarken geleneksel tıp hastalıkların nedenini büyüsel, mistik, tabiatüstü olaylara dayandırmaktadır.

Gelişmemiş ya da gelişmekte olan toplumların modern tıba ulaşmanın kolay olmadığı dönemlerde hastalandıklarında doktora gidemeyen ya da inanç duygularının ağır bastığı nedeniyle gitmek istemeyen halkın, hastalıkların teşhis ve tedavisinde geleneksel yöneme yönelmektedir. Bu durumdan inancın çok yavaş bir şekilde değişmesinin rolü büyüktür (Kaya, 2012: 57).

Modern tıp geleneksel tıp taban tabana zıt gibi görünse de benzer olduğu noktalarda hakimdir. Örnek vermek gerekirse; geleneksel toplumlar tarafından kullanılan sülük tedavisi günümüzde modern tıp alanında da kullanılan bir yöntem haline gelmiştir. Genel manada günümüzde modern tıp ve geleneksel tıp karşılıklı bir etkileşim sürecinde olduğu görülmektedir.

Hastalıkları ortaya çıkaran sebeplere yoğunlaşan modern tıp, bazı hastalıkların tedavisinde halk tıbbından yararlanmakta, hastalıklarda daha net sonuçlar almak için ilerlemeler kaydetmiştir. Geleneksel tıp da bu gelişmelerden yaralanmıştır. Bazı hastalıkların tedavisinde eczane ilaçları, halk ilaçlarının yerini almaktadır. Lakin nazar değmesi, cin çarpması, büyüsel ve sihirsel nedenli olarak düşünülen hastalıklar konusunda modern tıba güvenilmemektedir. Astım ve kalp gibi hastalıklarda hem modern tıp hem de geleneksel tıp yöntemlerinden faydalanılmaktadır. Kanseri ve ameliyat gerektiren hastalıklarda ise geleneksel tıp hemen hemen ele almamış ve tamamen yerini modern tıba bırakmıştır (Kaya, 2012: 57).

Sonuç olarak, geçmişten gelen belirli perspektifte oluşturulan kültürel öğelere sahip toplumların hastalıklara da bakış açıları yine kültürel açıdan olmaktadır. Eğitim durumu,

ekonomik düzey, yaşanan kültürün yanında hastalıklara olan bakış açısını etkilemektedir. Gelişen imkanlar, eğitim düzeyi, ulaşım ve iletişim gibi etmenlerden dolayı modern tıbbi ulaşım oldukça kolaylaşmıştır. Geleneksel halk hekimliği her ne kadar günümüzde devamını sağlıyor olsa da gençler arasında tutumu zayıflamaktadır. Lakin bütün bunlara rağmen zengin-fakir, okumuş-okumamış gibi statülere sahip kişiler hala bir takım hastalıklar karşısında geleneksel tıbbi kullanmaktadır. Nazar değmesi, kırık-çıkık, türbelerin ziyaret edilmesi gibi durumlarda geleneksel uygulamalara başvurumaktadırlar.

2.5.4. Modern Tıp

Modern tıp genel itibariyle insanlık tarihinin büyük bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Gelişen uygulama alanları insanların hayatta kalmalarını, hastalıklarla mücadele etmelerini ve toplumsal olarak refaha ulaşmaları noktalarında oldukça önemli unsur olduğunu söylemek mümkündür.

Günümüzde modern tıp uygulama alanlarındaki gelişme ve ilerleme konusundaki başarısı tartışılmayacak kadar büyüktür. Modern tıp sayesinde birçok hastalığın tedavisi bulunmuş aynı zamanda bazı hastalıklar yok edilmiştir. Özellikle gelişmiş ülkelerde ortalama yaşam süresinin uzamasında ve ölümü geciktirme noktasında oldukça ileri düzeyde çalışmalar yapılmaktadır. Modern tıp doğduğundan bu yana sürekli bir gelişme içerisinde olmaktadır. Zira modern öncesi tıpta insanlar hastalıklara sebep olan unsurları ve tedavi yöntemlerini geleneksel yolla yani tecrübeye dayanan metotlarla sağlamaktadırlar (Kurtdaş, 2017: 984).

Rönesans'la birlikte toplumsal yapılarda değişim ve dönüşümler yaşanmaya başlamıştır. Özellikle batı toplumunda iki esas değişim yaşanmıştır. İlk olarak Batı toplumlarındaki değerler sisteminde olan değişim ve ikinci olarak ise bilimsel bilginin

geçerliliğini ortaya konulmasıdır. Bilginin yaygınlaşmasıyla birlikte modern tıpta da gelişmeler yaşanmıştır. Mikroorganizmalar üzerinde bilimsel çalışmalar ivme kazanmış ve hastalığın oluşumuna neden olabilecek nedenler çoklu şekilde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Laboratuvar ve gözleme dayanan deneyler ön plana çıkmış ve bunun yanı sıra gelişen teknolojiyle birlikte hastalıkların teşhis ve tedavisine daha fazla odaklanılmıştır (Ersoy, 1998).

Modern tıbbın kökeni Hippocrates ve İbn-i Sina gibi önemli bilim insanlarına dayandırılmaktadır. Hippocrates'in yaşamış olduğu dönemde bütün hastalıkların nedeni olarak tabiatüstü güçler olarak görülmüşse de o bilimsel bir açıklaması olduğu taraftarıdır. Bilimsel tıbbın kurucusu olarak kabul edilen Hippocrates'in yazmış olduğu eserleri 20. yüzyıla kadar tıp alanında klasik olarak okutulmuştur. Zira 'Hipokrat Yemini' olarak yaklaşık olarak 2400 yıl sürecinde hekimler tarafından okunmuş ve halen devamlılığını sürdürmektedir (Kaplan, 2010: 58).

Özçelik, modern tıp alanında kaynak teşkil edecek birçok bilim insanı olmakta ve yapılan çalışmalarla tıbbın gelişmesine katkı sağlamaktadırlar. Teknolojik gelişmelerle beraber her geçen gün hastalıkları tedavi etme, hastalıkların yok edilmesi ve uzun ömür gibi konularda ilerlemeler kaydetmektedirler. Modern tıp, belirli yöntemlerle ve deney ve araştırmaya dayanarak oluşturulan bilimsel uygulamaların tümüdür (2002: 105).

Modern tıp anlayışı, sağlık ve hastalık noktasında toplumlar üzerinde tahakkümü güçlü olan bir alandır. Modern tıbbın tanımlayamadığı durumlar ve rahatsızlıklar bu anlayış tarafından yok sayılmakta ve insanların kararlarına ve bireysel arzularına gereken özen gösterilmemektedir. Bundan ötürü modern tıp kendi bilgisi doğrultusunda çizdiği eksenin dışına çıkılması durumunu reddetmektedir (Elmacı, 2013: 60). Toplumda modern tıp bir

iktidar alanı oluşturduğu görülmekte ve bireylerin hayatlarını da etkisi altında bulundurmaktadır. Bundan ötürü insan yaşamlarında mutlak otorite haline gelen modern tıp, toplumda etkinliğini her geçen gün daha da artırarak kontrol altına almaktadır. Modern tıp uzmanları dışından tartışmaya açık olmayan ve bireylerin yaşamlarını denetimi altında bulunduran bir güç haline gelmektedir. Bu durum medikalizasyon/tıbbileştirme olarak adlandırılmaktadır (Kurttaş, 2017: 985).

Modern tıp noktasında oldukça büyük eleştirileri olan Ivan Illich, tıplaştırmayı “her insanın ağrısı, hastalığı ve ölümü göğüsleyebilme gereksiniminin yadsınmasına dayalı, doğurgan bir bürokratik süreç olarak ifade etmektedir. Böylece modern tıp kurumu, insanların kültürel ve genetik olan miraslarının kendi başlarına yapması için donattığı şeyleri onların yerine yapma çabasını temsil etmektedir” (Illich, 2017: 96). Çünkü bireylerin sağlık ve hastalık hususunda kendi bedenleri hakkında söz sahibi olmaktan çıkarılıp bir tıp nesnesi olarak görülmektedir.

Turner ise tıplaştırmayı, toplumsal kontrol mekanizması ele alarak bilimsel tıbbın gelişimini toplumun tıplaştırılmasının bir parçası olarak ele almaktadır. “Bir sosyal kontrol biçimi olarak tıp rahatsızlığın bürokratik birimler tarafından yönlendirilebilen olgular içinde standartlaşmasını gerektirir” (Turner, 2011: 240). Ona göre modern tıp toplumda var olan hastalıkları standartlaştırmaktadır. Nitekim bireye tıbbın çizdiği sağlık profiline uyduğu noktada birey sağlıklı bir bedene sahip olacaktır.

Modern tıp denetimini daha çok beden üzerinde gerçekleştirmektedir. Her ne kadar modern tıbbın insan hayatına müdahalesi olumlu yönde olsa da bazı problemleri de beraberinde getirmektedir (Kurttaş, 2017: 986). Çünkü modern tıp kendi bakış açısıyla belirlediği standart bir beden algısına sahiptir ve bireylerde bu beden algısına ulaşılması için

tüketim toplumlarıyla bağlantılı olarak sağlığın alınıp satılan ticari bir unsur haline dönüşümü gerçekleşmiş olmaktadır.

Modern tıp ve uygulamalarının toplumda etkinliğinin artması ve başat bir alanda tutulmasından dolayı diğer kaynakların ve kurumların etkisinin azalmasında önemli bir rolü olmaktadır. Modernizm ile birlikte dinin ve kilisenin insanlar üzerinde etkinliğinin azalması, dinin boşalttığı alanı modern tıbbın doldurmasına neden olmaktadır. Bundan dolayı modern dönem toplumlarında tıp ve hekimlik hep kutsanmakta ve saygınlık görmektedir. Sağlıklı yaşamın gerçek ve tek güvencesinin tıp bilimi olduğu inancı yaygınlık görmektedir.

2.5.5. Post-Modern Tıp

Modern dönemle beraber modern tıbbında zirvede olduğu bir dönemden post-modern döneme geçişin izlerinden bir tanesi de modern tıp bilimine alternatif olarak gösterilen geleneksel tedavi yöntemleridir. Kırsal kesime hapsolan ve uygulama sahası olarak kendine kırsal alanlarda yer bulan geleneksel tedavi yöntemleri, kent merkezlerinde uygulama sahasına sahip olmaya başlamıştır.

Post-modern dönemle birlikte sağlık ve hastalık kavramları anlam değiştirmekte ve kültürel bir geçişin olduğu görülmektedir. Modern tıp, insan bedenini bütünselliğinde ayırıp bölümler şeklinde tedavi sunmaktadır. Geleneksel halk tıbbın da ise, gelen anlamda hastanın salt bedeninde değil aynı zamanda ruhuna da yönelik bir iyileştirme uygulamalarına dayanmaktadır. Bütünsel bir sağlık anlayışıyla, beden iyileşmesini öncelikli olarak ruhtan geçmesine bağlamaktadır.

Halk sağlığında hastalıklara uygulanan birçok tedavi uygulamaları modern tıp tarafından kabul edilememekle beraber post-modern yaklaşım bunları tıbbın gündemine taşımaktadır. Halk hekimliği uygulamaları Uzak Doğu'dan Batıya, Batıdan Doğuya olmak

üzere evrensel bir boyut kazanarak modern tıbbın alanına girmiş bulunmaktadır (Ersoy, 2014: 188).

Dünyada modern tıbbın kullanım alanı yadsınamayacak kadar büyük olmuş olsa da birçok toplum geleneksel tıp tedavilerinden faydalanmaktadır. Gerek modern tıba alternatif gerekse de hastalıklara temel çare olarak görülse de geleneksel tedavi kullanım alanı olduğu görülmektedir. Aşağıda bazı ülkelerin geleneksel tıp kullanım oranları verilmiştir;

“Türkiye’de GETAT² (Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp) kullanım oranı %60,5 olarak bulunmuştur. Kanadalıların %12,4’ünün GETAT uygulamalarından yararlandığını ifade etmektedir. Özellikle astımı ve migreni olan bireylerde GETAT’ın daha yaygın kullanıldığını, diyabet hastalarında ise daha düşük seviyelerde bir kullanım olduğu ifade edilmektedir. Thandar, et al. (2017), Trinidad ve Tobago’da yapılan bir çalışmada, GETAT kullanım yaygınlığının hemşireler, doktorlar ve eczacılar için sırasıyla %92,4, %64,9 ve %83,3 olduğunu ifade etmektedir. Pengpid ve Peltzer, (2018) tarafından yapılan çalışmada, 2014-2015 yıllarında Endonezya’da halkın %32,9’unun GETAT kullandığı sonucuna ulaşılmıştır. GETAT ile eğitim arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuş, eğitim düzeyi arttıkça GETAT kullanım oranının arttığı saptanmıştır. Kaur et al. (2019) tarafından Malezya’da yapılan ulusal bir çalışmada, nüfusun %29,3’ünün yaşam boyu geleneksel ve tamamlayıcı tıp hizmetini kullandığını ve %21,5’inin bu hizmetleri son on iki ayda kullandığını belirlemişlerdir. Malezya da kadınların (%23,9), erkeklere kıyasla (%19,3) daha çok GETAT uygulamalarından yararlandığı tespit edilmiştir.” (Biçer ve Balçık, 2019: 253).

Post-modern dönemle birlikte geleneksel tıp veya tamamlayıcı tıp olarak evrensel boyutta tedavi yöntemleri kullanıldığı görülmektedir. Geleneksel tıbbın

---

² Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp

gördüğü ilgiyi; modern tıp hekimlerinin uyguladıkları tedavi ve ilaçlardan alınan yan etki, maddi olarak imkansızlıklar, hastanelere ulaşımın zor olması, hastanedeki yoğunluk gibi sorunsallıklar nedeniyle ilişkilendirmek mümkündür. Bu duruma ek olarak geleneksel tıp uygulamaları maliyeti düşük olması, ulaşılması kolay olması ve yan etkilerinin oldukça az olması durumlar geleneksel tıbbın halk tarafından çekici unsur haline getirmektedir.

Sosyal medya ve türevleri bireylerin sağlıklı yaşamaları ve hastalıklara karşı önlem alma hususunda alternatif tıbbın oluşturduğu verileri topluma sunmaktadır. Geleneksel tıbbın değişen yönü olan alternatif tıp, küreselleşen dünyada tüketim nesnesi haline gelen uygulamalar çerçevesini oluşturmaktadır. Bitkilerin ve bu bitkilerden oluşturulan kürlerin, doğal olan ürünlerin topluma hastalıktan korunma yöntemleri olarak gösterilmektedir.

Hastalık ve sağlık anlayışında ve hatta uygulanan yöntemler noktasında değişimler kırsal bölgelerde yavaş bir ilerleme kaydederken, kent merkezlerinde her şey de olduğu gibi hızlı bir ivme kazanmaktadır. Kent merkezlerinde kapitalist düzenin getirmiş olduğu bir değer yargısıyla her doğan yenilik hızlı bir şekilde tüketime maruz kalmakta ve yerine yenilerini sunmaktadır. Bu durum sağlık alanında da kendini göstermektedir. Uzak Doğu kökenli olan reiki, akupunktur, meditasyon gibi geleneksel bakış açısına hakim olan uygulamalar küreselleşen kapitalist dünyanın yeniden ürettiği tedavi yöntemleridir. Bununla birlikte bitkisel olarak kürle üreten şirketleri (Herbalife gibi) de saymak yerinde olacaktır (Özkan, 2012).

Modernizm anlam ve çıkış noktasındaki hazırlanan etmenler anlamında post-modern olguyla üstü kapalı bir eleştirel yaklaşımın tanımı şeklinde olabilir. Modernizmin reddetmiş olduğu birçok konunun post-modern yaklaşımla tekrar gündemde olduğu görülmektedir. Bu

konulardan birisi de halk sağlığı alanıdır. Günümüzde modern tıbbın sınırlarının zorlandığı alanlarda resmiyet bazı halk uygulamalarını kabul etmektedir. Alternatif tıp bağlığı altında popüler olan birçok halk hekimliği uygulamaları modern tıp alanına dahil olmaktadır (Ersoy, 2014).

Post-modernistlerin sağlık alanında ilgilendikleri konulardan birisi de ağrı ve ağrının nasıl algılandığı üzerine olmaktadır. Modern tıp ağrı kavramını teknik bir hale sokmakla beraber, ağrıyı ölçülebilen, biyolojik bir zeminde çeşitli organlarla bağlantıları dahilinde anlaşılabilen bir olgu olarak görmektedir. Lakin ağrı kavramının her şeyden önce kişisel bir anlamı bulunmaktadır (Cirhinlioğlu, 2003: 141). Ağrı olgusunun kişi üzerinde duygusal anlamda tam ve net bir tanımı yoktur. Ağrının her birey üzerinde farklı bir anlamı ve tanımı olmasından dolayı öznel bir tarafı vardır.

Post-modernisler, modern tıbbın önerdiği veya kullandığı ağrı dindiricilere de eleştirel olarak yaklaşmaktadırlar. Bu ağrı dindiriciler faydalı değiller aynı zamanda sorunu ortadan kaldırmayacağı gibi bedene zararlı etkilerinin de olduğu görüşüne sahiptirler. Diğer bir yandan modern tıp ağrı dindiricileri, kapitalist sistemde sermayeleşme alanı oluşturmuş ve büyük ilaç firmaları para kazanma amacı gütmektedirler (Cirhinlioğlu, 2003: 142). Zira bu oluşturduğu düşünölen ilaç piyasasında insan sağlığına zarar da getirebilecek bilinçsiz ilaç kullanıma da neden olmaktadır.

Genel manada 20. yüzyılın son dönemlerinden itibaren geleneğe, akla, bilime ve daha birçok şeye karşı standart düşünce tarzının bozulduğu bir süreci görmek mümkündür. Sağlık ve hastalık, hastalığa karşı korunma, tedavi biçimleri noktasında da post-modern dünyada bir evrilme göröldüğünü söylemek yerinde olacaktır. Bakıldığı zaman geleneksel olanın tamamen bir terki olmamıştır ve sadece küresel dünya ile transformasyon geçirmektedir.

Post-modern dönemle beraber toplumların geçmiş dönem tecrübeleriyle oluşturdukları hastalıklara uyguladıkları tedaviler, özgün olarak veya tekrardan oluşturulan şekilleriyle ilgi odağı haline gelmektedir.

2.6. Halk Hekimliğine Genel Bir Bakış

2.6.1. Halk Hekimliği Kavramı

Hastalıklar insanlık tarihi kadar eski dönemlere tekabül etmektedir. Hastalıklardan korunma ve sağlıklı bir yaşam idame ettirme gayreti içerisinde olan insanlar, başına gelen hastalıklara karşı bir tedavi bulma arayışı içerisinde girmişlerdir. Tıp biliminin gelişme göstermediği eski toplumsal dönemde tabiatla beraber bir yaşam süren insanoğlu, kendi imkanları çerçevesinde arayışlara girmesiyle halk hekimliğindeki sağaltma yöntemlerini keşfetmiştir. Uygulanan bu sağaltma yöntemleriyle hastalıkları bedenlerinden uzak tutmayı amaç edinmişlerdir.

Kültürel kalıplarıyla yoğrulan toplumlar hastalıklara ve tedavi yöntemlerine kendi keşfettikleri tanımlarda bulunmuşlardır. Bu durum aynı toplum içerisindeki farklı gruplar arasında da değişiklik gösterebilmektedir. Kırsal bölgede yaşayanlar ile kent merkezinde yaşayanların hastalıklara yükledikleri anlamlara ve tanımlar bile farklılık arz etmektedir. Halk hekimliğine ilişkin farklı tanımlamalar mevcuttur. Halk hekimliğinin tanımında olduğu kadar ortaya çıkış biçiminde de farklı izahları mevcuttur.

Halk hekimliği, iyi veya kötü güçlerin insanlara musallat olması neticesinde büyücüler, şamanlar ve sihirle uğraşan kişiler tabiatüstü unsurlarla bağıntı kurarak iyileştirme yöntemidir. Bundan dolayı dini inanışlar ile büyüsel güçlerin yönettiği geleneksel uygulamalarda hastalığa neden olan unsurların insan vücuduna girmesi ve onların vücuda

verdiği zararlarla ifade etmektedir (Türkdoğan, 1991: 45). Toplumda tabiatüstü güçlere olan inancın ve etkilerinin insanların yaşadıkları zorluklara neden arama ve çare bulma noktasında etkinliği görülmektedir. Halk hekimliğine Türkdoğan ile aynı düşünce yapısına sahip olan Acıpayamlı, doğal, dinsel ve büyüsel yöntemleri de dâhil ederek halk hekimliğinin tanımını şöyle yapar: “Halkı sayrılıktan korumak ve sayrılığı sağıltmak amacıyla başvurduğu doğal, büyüsel ve dinsel yöntemlerin tümüne halk sağıltmanlığı denir”(Acıpayamlı 1978: 54).

Boratav’a göre ise halk hekimliği, “Halkın olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince hastalıklarını tanımlama ve sağıltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlevlerin tümüdür” (Boratav, 2015: 139). Boratav bu tanım ile halk hekimliğini, modern tıbbın bir alternatifi olarak değerlendirir. Deneyimsel gözlemlere dayandırılan halk hekimliğinin, Boratav’ın aksine bilimsel tıbbı alternatif olarak gösterilen tanımı şöyledir: “Halk tıbbı, temel bir düşünsel dayanağı olduğunu öne sürmeksizin ve çağdaş bilimsel tıbbı bir seçenek olma amacı gütmeksizin, varlığını çağlar boyunca sürdürüp gelmiş kültürel bir kalıttır. Halk tıbbının yöntemleri deneyimsel gözlemlere dayanır”(Oğuz, 1996: 36).

Sedat Veyis Örnek, “Halkın sayrılıklarının nedenleri, belirtileri, süreleri, konusundaki görüş ve inanışları ile sayrılıkları geçirmek ve onları sağıltmak için kullandıkları yöresel ilaçların, büyüsel ve geleneksel işlemlerin, uygulamalarıdır.”(Örnek 1973: 32), diyerek halk hekimliğini yöresel ilaçların, büyüsel işlemlerin dâhil edildiği geleneksel uygulamalar olarak ifade eder.

Her toplum kendi bünyesinde insanları sağlıklı kılabilmek, bedensel ve ruhsal dengenin uyumunu sürdürmek için kültürel ve sosyolojik yapısına uygun geleneksel tedavi yöntemleri geliştirmiştir. Teknolojik gelişmeler, bilginin dağınık halden toplanıp disipline

edilmesiyle birlikte modern tıp büyük oradan gelişme sağlamıştır. Lakin geleneksel tıp maddi yetersizlik ortamında beslenerek kültürel yapının ortasına doğmuştur. Bu noktada halk hekimliği araştırmacılar tarafından farklı şekilde adlandırılmaktadır. “Geleneksel tıp, geleneksel hekimlik, folklorik tıp, tıbbî folklor, tıbbın folkloru” gibi isimler örnek olarak gösterilebilir (Ülker, 2012).

Casas’a göre ise geleneksel tıp, “Yüzyıllar boyunca oluşan tecrübe ve deneyimlerin, büyü ve batıl inançların dağa üstü görülen hastalıklarla mücadele şeklidir” (Akt. Tavukcu, 2016: 17). Uluslararası metinlerde halk hekimliği, “folk medicine” olarak ifade edilirken, Türkçe metinlerde ise “geleneksel tıp” ile aynı anlamda kullanımı sağlanmaktadır (Şar, 2008).

Saunders ise “Geleneksel tıp, halk kültür unsurları ile mükemmel bir şekilde bütünleşmiştir. Geleneksel tıpta esas, modern tıpta olduğu gibi hastaya yapılan şey dikkate alınmaksızın, hastanın iyi olma sürecidir” der. “Geleneksel tıp veya halk tababeti, ilk insanların doğa olayları karşısında takındıkları tavır ve insan-doğa ilişkisinden doğmuştur ve doğa karşısında çaresiz kalan ilk insanlar üzerinde sihir ve büyüün etkili olduğu bilinmektedir. Bu mekanist evren telakkisinde, ezeli harmoninin bozulması veya tesisi, kötü ya da iyi kuvvetler fikrine bağlanmaktadır.” (Adak, 2015: 66).

Halk hekimliği, toplumda oldukça az bilinen ve ilgilenilen bir tıp modeli olarak tanımlayan Kaplan, ayrıca tecrübeler, yapılan pratikler ve alışkanlıklar ile birlikte konu edinildiğinde geleneksel bilgiye dayanarak iyileştirme amacı gütmesi bağlamından da bahsetmektedir (Kaplan, 2008: 51).

Yoder ise yaptığı tanımlama ile iyileştirmeye dâhil bütün metotları halk hekimliği içine katarak, “Halkın arasında görülen hastalıklara uygulanan iyileştirme metotlarının tümü

ile hastalıklar üzerine geleneksel görüşlerin bütünüdür.”(Yoder, 2009: 398), şeklinde tarif eder.

İnsanlık tarihi boyunca insanlar, başlarına gelen bütün problemler karşısında doğadan ve dinsel kuvvetlerden yardım aldıkları görülür. Bilimsel bilginin henüz mevcut olmayışı ve uygulanamayışı insanoğlunu iyi bir gözlemci olmaya itmiştir. Bu gözlem gücü sayesinde geleneksel bilgiye ulaşma ve geliştirme becerisi elde edilmiştir. Sağlıklı şekilde yaşamı sürdürme ve hastalıklardan korunma noktasında sağaltıcı yöntemler geliştirmek de beraberinde getirdikleri bilgi örüntüleri olmuştur. Tarih öncesi dönemde geleneksel hekimlikte şifacılık bilim olarak vücut bulmuştur. Bu şifacılık geleneksel tedavi yönteminin uygulayıcısı olarak görülmesinden ötürü bugüne kadar birçok uygarlık şifacılar başvurmuştur (Tavukcu, 2016). Toplumların çoğu hastalıkla karşılaştıkları zaman yerel tedavilere başvurmuş, sadece özel nitelikler atfedilen kişiler tarafından yapılan tedavilerden faydalanmışlardır. Bu tedaviler “evsel” olarak kabul edilmiş ve icra noktaları evler olmuştur. Hastalığın başlangıcında ya da ciddi boyuta ulaşmadan herkesin kullandığı yöntemlere yakın şekilde ulaşmasıdır (Rivers, 2004: 92).

Genel manada halk hekimliğinde şifacılık çok fazla değişime uğramamakla birlikte varlığını devam ettirmektedir. Geleneksel halk hekimliği kişide hem fiziksel anlamda hem de ruhen bir rahatlatma, deşarj etme noktasında etkin rol oynamaktadır.

2.6.2. Halk Hekimliğinin Gelişimi

Halk sağlığını koruma ve hasta olan insanları sağlıklarına kavuşturma adına maddi ve manevi araçlar kullanarak sağlıklı bireylerle bir toplum oluşturmak adına yükümlü bir hizmet dalıdır. Toplumda kazanılan tecrübelerle, dinsel-büyüsel yordamalar sayesinde kuşaktan kuşağa aktarımıyla halk hekimliği devamlılığını sağlamaktadır.

Tarihin ilk dönemlerinde hastalıkla ilk kez tanışan insanlar başına gelen olumsuzlukların nedenlerini nasıl doğaya bağlamışlarsa hastalıkları da doğaüstü bir güce bağlamışlardır. Bundan dolayı hastalıkların meydana gelişini doğaüstü güçler olarak nitelendirdikleri için ya o kişiyle iyi geçinme yolunu seçmişler ya da kurtulmak istediklerinde büyüsel öğelere başvurmuşlardır. Eski dönemde hastalıklar, mistik tedavi yöntemlerinin yanı sıra tıbbi yollarla da tedavi edilmiştir. Tıp tarihi araştırmaları tarih öncesine doğru uzandıkça halk hekimliğiyle birleşmektedir, hatta bazı araştırmacılar geçmişteki tıbbi uygulamaların tümünü halk hekimliği olarak değerlendirmektedir. Bir dönemin bilimsel tıp anlayışını temsil eden bilgiler zamanla eski önemini yitirerek halk hekimliği kapsamında yaşamaya devam etmektedir. Bu sebeple, halk hekimliği tıp tarihinin konularından biri olarak kabul edilmektedir (Bayat 2016: 24).

Toplumda bireyin çevresel veya bireysel nedenlerden ötürü bozulan sağlığının tedavi edilmesi ve halkın sağlığının korunmasını amaç edinen halk hekimliği, toplumun genelinin hastalıktan arınmasını ve sağlıklı toplum anlayışı için gelişen bir hizmet dalı denilebilir. Hastalıkların tedavi edilmesi sürecinde kazanılan tecrübeler, dini-büyüsel nedenler ve bu düşünce yargılarının kuşaktan kuşağa aktarımı halk hekimliğinin doğuşunu ve devamlılığını sağlamaktadır.

İlk insan hastalıkla tanıştığında sebebini bilmediği, anlamlandıramadığı ve çözemediği olayları mistik bir nedene bağlamakla beraber yine çözümünü de mistik anlayışta görmüştür. Bundan dolayı hastalanan kimseleri etkileyen unsurun da tabiatüstü güçler olarak nitelendirmişlerdir. Bu güçlerin olumlu ya da olumsuz olarak insan hayatını etkileyeceğinden onunla iyi geçinmeye çalışılmıştır. Bu şekilde halk hekimliğini kökeni olarak tasvir edilecek olan mistik tedavi yöntemleri doğmuştur. Hastalıklara başlıca neden

olduğu düşünölen iyi ve kötü güçlerin insanlara musallat olduğu noktasında şaman ve büyücüler vasıtasıyla tabiatüstü unsurlarla temasa geçerek hastalıklar def edilmektedir (Baysan, 2017: 52).

Geçmiş çağlardan bugüne insanoğlu başına gelebilecek tehlikelere karşı hep kendine savunma araçları geliştirmiştir. Nitekim bu durum sağlık alanında da kendini göstermektedir. Tabiatüstü güçlere yüklenen anlam sonucunda ve soyut ögelere bağlanan hastalıkların tedavilerin de kullanılabilcek bitkilerin kullanım alanlarını ve türlerini genişletmeye çalışmışlardır. Hasta olma korkusu ve hastalıkların çoğunun ölümlle sonuçlanması tedavi yöntemlerinin araştırılma çabasını artırmıştır. “Bugün bile tıptaki büyük ilerlemelere karşın birçok hastalığın etkeni henüz bilinmemektedir. Bu nedenle antik çağda hastalığın son derece gerçek ve hep var olan bir korku kaynağı olduğunu anlamak çok zor olmamaktadır.”(Jakson, 1999: 65) Toplumlardaki bu korku insanların sağlıklı yaşama isteği doğrultusunda hem halk tıbbında hem de dinsel-büyüsel uygulamalarda tedavi şekillerinin çeşitlenmesine neden olmaktadır.

Geleneksel tıp ya da halk hekimliğinin çıkış noktasını iki şekilde sınıflandıran Nurşen Özçelik Adak, birinci olarak samimi, yüz yüze ve birincil ilişkilerin hakim olduğu kırsal kesimdir. Kırsal kesimlerde baskın olarak yaşatılan kültürel ögeler tedavi yöntemlerinde de kendisini göstermektedir. İkinci olarak ise, kentsel bölgelerin gecekondu ve genelini yoksul halkın oluşturduğu mahallelerdir. Bu mekanların halkının kırsal kesimden göç ederek gelen insanların oluşturdukları yerlerdir. Göç ettikleri yerlerin kültürleriyle birlikte gelen insanlar bu yerleştikleri yerlere de kendi kültürlerini yansıtmışlardır (Adak, 2015: 68).

Yoder, halk tıbbını “doğal halk tıbbı” ve “dinsel büyüsel uygulamalar” olarak iki şekilde ele almaktadır. Halk tıbbını, “doğal halk tıbbı” ve “dinsel büyüsel uygulamalar” olmak üzere iki bölüme ayıran Yoder, tıbbın doktorlardan daha eski olduğunu ifade eder.” (Yoder 2009:392).

Dinsel büyüsel uygulamalarda ise “büyücü hekimler, ilkel hastalık teorilerine rağmen çok sayıda hastayı iyi ederdi. Uyguladıkları metotlarla bazı hastalıkları yenebilmeleri tabiiydi. Büyücü hekimlerin metotları günümüz tıp metotlarından daha dramatikti: bedene girdiği düşünülen şeytani korkutup kaçırmak için maskeler takar, hayvan postları giyer, davul eşliğinde veya ellerini çırparak garip danslar yapar ve sesler çıkarır; büyüsel işlemleri, saç, tırnak gibi hastanın bedeninden bir parça veya hastanın küçük bir modeli üzerinde tatbik ederlerdi. Büyücü hekimlerin tedavide bitkileri de kullandıkları, basit anatomi bilgileriyle bazı küçük ameliyatlara yapabildikleri tahmin edilmektedir; trepane edilmiş kafatasları ve duvar resimleri bu fikri desteklemektedir” (Bayat, 2016: 37).

Halk hekimliğini alternatif bir tıp alanı olarak gören modern tıp günümüzde farklı bölümlerde hizmet etmektedir. Hacamat, akupunktur, sülük tedavileri birçok tıp merkezlerinde tedavi yöntemi olarak uygulanmaktadır. Lakin dini inanç-büyüsel etkinlikler etrafında gelişen ve daha çok kırsal kesimde kendine yer edinen tedavi yöntemleri varlığını sürdürse de geçmişe oranla yaygınlığı azalmıştır.

2.6.3. Türklerde Halk Hekimliği

Türkler, hayatlarının belirli bir dönemini göçebe olarak sürdürmüş bir topluluktur. Göçebe hayat onların çok geniş bir coğrafyaya yayılmaya, birçok coğrafya hakkında bilgi sahibi olmayı beraberinde getirmekle birlikte sosyal, kültürel, ekonomik ve dini konularda yaşamlarının şekillenmesine neden olmuştur. Göçebe hayat tarzının yanında savaşların da

olması sağlıklarına ve hayvanlarının sağlıklarına oldukça fazla önem vermeleri gerektiğini göstermektedir. İnsanların yaşadıkları sağlık problemleri de bu problemlere bulunan çözümlerde yine yaşanan doğadan gelmektedir.

Uygurlar döneminde nebati ilaçlar ve tedavi amaçlı kullanılan bitkiler oldukça zengindir. Bu bitkileri ve gıdaları birbirinden ayırmadan karışımlar halinde tedavide uygulama yoluna gitmişlerdir. Uygurların kullandıkları bitkiler; sarımsak, safran, darı, arpa, pamuk, kamış şekeri, çınar tohumu, çınar ağacı, biber, beyaz biber, karabiber, nar, beyaz kuru üzüm, kırmızı fasulye, susam yağı, çivit suyu, beyaz un, sarı yabani gül meyvesi kabuğu, beyaz dut ağacı kabuğu, tarçın, ince tarçın, soğan, salkım üzüm, turp ve usaresi, kimyon, sirke, pirinç, zeytinyağı, kırmızı sandal, beyaz sandal, sandal ağacı, hünnap, yabani kenevir çiçeği, deve tabanı kökü, kavak sakızı, kabak, kabak suyu, kabak çekirdeği, erik kabuğu, yıldız anasonu, nar çiçeği, nar kabuğu, kenevir, kırmızı kenevir çiçeği, hulefa otu kökü, himalaya selvi ağacı, servi, altın yarığı, eğrilmiş pamuk, kayısı çekirdeği, zencefil, limon, bezelye olarak yazılabilmektedir. Bu bitkiler tek başlarına tedavide kullanılacağı gibi karışım haline getirilip de kullanılmaktadır. Bu kullanıma örnek vermek gerekirse; kulak rahatsızlığı olan birine turp bitkisi parçalar haline getirilerek suyunun sıkılması, burun kanamasına taze susam düvölerek üç kez buruna damlatılması ya da dövölmüş kayısı çekirdeğini sirke ile birlikte ağızda bekleterek diş ağrısının dindirilmesi gibi uygulamalar gösterilebilir (Rüzgar, 2019: 423).

Türklerin İslamiyet'i kabul etmeden önce Gök Tanrı inancı hakimdir. Bu inanç sistemi yazılı kaynaklara dayanmaksızın kültürel dinamikler arasında sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarımı söz konusudur. Türkler için Gök tanrı mutlak olan tek güç ve sorgulanamaz olan bir otoritedir. Gök tanrı inancı ile İslam'daki Allah inancı; tek tanrı olması, cennet,

cehennem, hesap verme, günah, ödül, ceza, nimet veren, sıkıntı veren, irade sahibi olma, kudrete sahip olma gibi noktalarda benzerlik göstermektedir. Bundan dolayı Türkler, İslamiyet'i kabul etmelerinde zorluk çekmemişlerdir. Kazak Türklerinde hasta olan kişiye yönelik yapılan uygulamada koyun kesilerek ciğeri çıkarılmaktadır. Tedaviyi yapacak olan kişi çıkarılan ciğerle birlikte hasta olan kişinin yanına gider ve hasta olan kişinin vücuduna ciğeri üç kere vurarak hastalığın ciğere geçmesini sağlar. Bu işlemler sonrasında ise artık hastalıklı olan ciğer köpeğe atılmaktadır (Radloff, 1994: 75-76).

İslamiyet'i kabul eden Türkler birçok devlet kurmuşlardır ve kurulan devletler sayesinde halk hekimliğinin yanı sıra tıp alanında da gelişme göstermişlerdir. Yaşadıkları bölgelere hastaneler, hekim yetiştirmek üzere medreseler kurulmuştur. Bitkilerden, madenlerden ve hayvansal ürünlerden oluşan ilaçlar yapmışlar ve hastalarına uygulamışlardır.

2.6.4. İslamiyet Öncesi Halk Hekimliği

Bugün yaşanan Anadolu coğrafyasının kültürel dokusunu oluşturan birçok unsur bulunmaktadır. Geçmişte üzerinde yaşamış olan medeniyetlerden izler, din olgusu, gelenek ve görenekler gibi etmenler sayesinde insanların yaşamları şekillenmektedir. Zira bu çeşitlilik sağlık, yaşam biçimi, kültür, eğitim, ekonomi gibi birçok konu üzerine yorum yapılmasına imkan sağlamaktadır. İnsanlar hayatları boyunca başına gelmiş olan problemlere sebep aramışlar ve çözüm olarak tanrıya yönelmişlerdir. Bu nedenden ötürü bugün halk tıbbı alanında da dinsel olguların yansımaları görülmektedir.

İslam dini, geçmişte ve bugün etkisi süren bir din olmakla beraber, İslamiyet'ten önce var olan pek çok inancın köklerinde de İslami anlayış olduğu görülmektedir. Sosyolojik olarak yeni bir dinin kabul edilmesi ve benimsenmesi pek çok şartlara bağlı olup uzun

süreçlere gebe olan bir kültür değişimi olarak gerçekleşebilir (Akpınar, 1999: 53). Bakıldığı zaman bir toplumun alışılmışlıklarından vazgeçerek başka bir öğretiyi benimsemesi oldukça uzun soluklu bir süreci kapsamaktadır. Bu durum Türklerin İslamiyet'i kabul etmeleri ve benimsemeleri noktasında da geçerli olmuştur.

Türklerin tarihleri konusunda bilinenler en uzak dönemlerden beri yaşamış oldukları siyasi, sosyolojik ve iktisadi şartlar dahilinde kendi zihin yargıları perspektifiyle belirledikleri bir inanç sistemini ortaya koymuşlardır. Atalar kültü olarak başlayıp tabiat kültleriyle devam eden bu sistem Gök tanrı kültü ile en uç noktaya ulaşmıştır. Şamanizmi de tanıyan Türkler, bu inancı kendi has özellikleriyle dönüşüme uğratmışlardır. Türklerin kabul edip girdikleri diğer dinler ise; Budizm, Zerdüştlük, Maniheizm, Mazdeizm, Mazdekizm olarak sayılabilir (Özkan; 2012: 51). Şamanizmin izlerine bugün rastlamak olasıdır. Halk hekimliğinin yaygın olduğu yerlerde özellikle kırsal kesimlerde şamanların dönüşmüş tedavi yönleri devam etmektedir.

İslamiyet'in öncesinde yaşayan toplumlar, şiir, edebiyat, hikaye gibi alanlarda ileri seviyedeyken tıp ve astronomi disiplinlerinde çok az bilgiye sahip ve aynı zamanda bilim ve felsefe bilgisinden habersizlerdi. İslam öncesi toplumlarında iki tür tedavi yöntemi mevcuttur.

1. *Kâhin ve arrafların tedavileri:* hasta olan bireylerin bedenlerine girmiş olduğu düşünülmekte olan kötü ruhların büyüsel yöntemlerle (okuyup üfleyerek) tanrıya kurban adayıp muska yazarak uzaklaştırmayı amaç edinen tedavi yöntemidir. Yazılan muskanın hasta olan kişinin bedeninde taşınması onu koruyacağı anlamına gelmektedir.

2. *İlaç tedavisi*: Bitkiler, bitki tohumları ve bal kullanılarak oluşturulan kürler kullanılırdı. Hacamat (Kan aldırma), şaşılığın olan hastayı dönen değirmenin taşına baktırma, organ kesiklerinde kanamayı durdurmak için kızgın yağa batırma, yarayı dağlama (key) gibi yöntemlerle hasta olan kişilerin tedavileri gerçekleştirilmektedir. Çiçek gibi bulaşıcı bir hastalığa tutulanların yanında durulmaz; kutsal kişiler olarak görülen kabile reislerinin kanı sulandırılarak felçli hastalara ve kuduz olanlara içirilir veya hayvanın ısırıldığı yere sürülür; veba hastalığının olduğu bir ortama girilirken -bulaşmayı önleyeceği düşüncesiyle- eşek gibi anılır; yılan sokmalarında hasta uyursa zehrin vücuda yayılacağı düşünüldüğünden elbisesine ziller takılır; hastalıklardan korunmak amacıyla tavşanın topuk kemiği üstte taşınır; kara sevda'ya tutulanların kasıklarına -son çare olarak- dağlam³a yapılırdı. Yaralı birinin su içmesi halinde öleceğine; çocukların süt dişleri “bundan daha güzeliyle değiştir” sözüyle güneşe doğru fırlatılırsa yeni dişlerin daha sağlam çıkacağına ve diş ağrısı çekilmeyeceğine inanılırdı. İç hastalıklarında bal kullanılır; yaralar hasır külüyle kapatılıp üzerine tuz basılır; bademcik iltihaplarında (uzre) kadınlar tarafından bir bezle bademcikler sıkılır, gerektiğinde koparılırdı (Bayat 2016: 196-197).

İslamiyet öncesinde yapılan tıbbi uygulamaların net bir çizgiyle tamamen bırakıldığı söylenemez ve ayrıca pozitif tıbbın nerede başladığı noktasında net tespitler yapmak oldukça zor bir durumdur. İslamiyet sonrasında ve halen İslamiyet öncesinde uygulanan tedavi metotlarının uygulandığı görülmektedir.

---

³ Metal ya da tahtadan oluşan herhangi bir nesnenin ateşte ısıtılmasıyla hastalığın olduğu yere dokundurularak uygulanması işlemidir.

İlkel Türk toplumlarında şamanlar hem lider vasfında hem de toplulukların hekimleri olarak görülmektedir. Türk boylarının şamanlara kullandıkları isimler Kam, Baksı veya Baksa olarak değişiklikler gösterebilmektedir. Şamaları *Ak Şaman* ve *Kara Şaman* olarak iki şekilde toplumda tezahürü mevcuttur. Ak Şaman, Hasta olan bireyleri iyi ruhlar üzerinden tedavi ederken, Kara şaman ise, Kötü ruhlarla iletişim halinde olarak tedavi etmektedir (Altındaş, 2011:3).

Şamanlar ve şaman geleneği her ne kadar devam ettirilse de tıp bilimine vakıf, eğitim görmüş ve tedavilerinde başarılı olan hekim tipolojisindeki insanlara bırakmaktadır. Bu insanlar "Otacı" olarak adlandırılan hekimlerdir. Şamanlar ve kamlar hastalıkların nedenleri olarak tabiatüstü güçlere anlam yükleyerek daha çok sihirselsel-büyüsel teknikler etrafında tedavilerini gerçekleştirmektedir. Bunlardan bir ileri seviye olarak "otacılar" gelmektedir ve tedavi şekli bilimsel olana yakındır. Tabiatta var olan bitkileri, otları kullanarak ilaç tedavisine geçmiştir. Yusuf Has Hâcib, otacılar hakkında şu sözleri belirtmiştir; "... *Bunlardan biri tabip (otacı)lerdir, bütün hastalıkları ve ağrıları bunlar tedavi eder; bu insanlar da senin için lüzumludur, hayat işi onlarsız sağlanamaz; insan hayatta iken hastalanabilir, tabibe müracaat ederse tabip (emçi) o hastalığı ilâç ile tedavi eder"* (Altındaş, 2011:4).

Kamlar, tabiatüstü güçlerin belirlediğine inanılan, insanların uzak ve içe dönük bir yaşama sahip olan, telkin yoluyla transa geçme yeteneğini bulunduran, özel yetenekleri sayesinde kutsallık atfedilen ve insanlar arasında bağlantı kuran özel kişilerdir. Kamların tedavileri telkin üzerine kurulu olarak oluşturulan seanslar ile hastalarının inanç ve

güvenlerinden ötürü başarılı sonuçlarla neticelenmiştir. Erkeklerin yanı sıra kadınlarında kam oldukları Codex Cumanicus⁴ 'ta geçtiğinden dolayı anlaşılmaktadır (Bayat, 2016).

Dîvân-ı lûgâti't-Türk'de, 194 çeşit bitki tedavide kullanılması noktasında saptanmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir; aluç, ayrık, anduz, boy otu, çiğit, çöğen, eğir, ışgun, yarpuz, yüzerlik olarak sayılabilecek olan bitkilerdir ve bu bitkilerin halen kullanımına da devam edilmektedir. Bu bitkilerin yanı sıra masaj, kırık-çıkık, dağlama, moksa, akupunktur gibi uygulamalar da tedaviler kullanılmaktadır (Altıntaş, 2012: 5).

Günümüze bakıldığı zaman her ne kadar ilk anlamda kullandıkları uygulamaları devam etmese de halk hekimliğinde İslamiyet öncesi uygulamalarının değişen yönlerini görmek mümkündür. Bu tedavi uygulamalarını ilk evresi kırsal alanlar olsa da kente mekanlarında sülük tedavisi, hacamat ve akupunktur gibi uygulamalar modern tıp alanında tercih edilmektedir. İnsanlar hastalarına modern tıp bağlamında çare bulamadıklarını düşündükleri noktada geleneksel tıp metotlarına yönelmektedirler.

2.6.5. Şamanizme Giriş

Şamanlar toplumda kendilerini kabul ettirmiş ve yüksek bir zümreye sahip olan kişilerdir. Üstün yeteneklere sahip olduğu düşünüldüğü için halkın başlarına gelen felaketler noktasında ilk başvurdukları merciler olmaktadır. Nitekim şamanlar bireysel çıkarları anlamında değil toplumun yararına olduğu konularda yer almaktadır. Şamanların insan ve tanrılar arasında bağ kurma yetisine sahip olduğuna inanılmaktadır.

Toplumda şaman olabilmenin kaide ve usulleri bulunmaktadır. Yaşanılan toplumda Şaman olmak isteyen herkes olamamaktadır. İlk kaide olarak, irsi olması yani Şaman olacak

---

⁴ 13. Yüzyılda yazıldığı bilinen Kıpçaklardan kalma sözlük ve metin derlemesidir.

kişinin soyundan Şaman olmuş kişilerin bulunması gerekmektedir. Ata Şaman olarak kabul edilen kişi Şaman olarak seçtiği kişiyi rahatsız etmekte, zira adayın kabul etmediği takdirde başına musibetler, kötü olaylar geleceği inancı hakimdir. İkinci kaide olarak, Şaman olacak kişide istidat ve eğilim olması gerekmektedir. Bu istidat, görülen rüyalar, hayaller, garip davranış örüntüleri, toplumdan soyutlanma gibi hal ve tavırlarla kendini belli etmektedir (Baysan, 2016: 57).

Şaman olabilme yöntemini Eliade, kalıtsal yolla ve isteğe bağlı olarak iki şekilde oluşturmaktadır. Ataları soyundan şaman olmayan bireylerin şamanların yanında eğitim olarak şaman olma yetisine sahip olmaktadır (Eliade, 1999). Şaman soyundan gelen bir kişi rüya yoluyla şaman olduğu bildirilmektedir. Bundan dolayı o kişide farklı durumlar (sara nöbetleri, baş dönmesi, bayılma gibi) ortaya çıkmaktadır. Eğitim sürecine başlayan şaman, ihtiyar şaman tarafından ruhların adlarını, okunacak duaları, şaman atalarının silsilesi ve tanrıların geçmişleri son olarak ise tören adabı öğretilir. Şamanın öğrenmiş olduğu bu bilgiler ışığında kam, baksı, toy olarak adlandırılan ayinler onun tarafından gerçekleştirilir.

2.6.6. Şamanlıkta Tedavi

Eski Türk geleneğinin şifa dağıtıcısı olarak bilinen ve hastaların tedavi edilmesinde düzenlenen ayinlere başkanlık eden yüce insanlar şamanlardır. Diğer dünya ile olan bağlantısı ve ruhlarla olan irtibatından dolayı toplum tarafından saygın olarak görülmekte aynı zamanda hastalıkların teşhis ve tedavisinde önemli rol oynamaktadır.

Şamanizm’de iyileştirme; şaman, hasta ve seyirciler olmak üzere üç saç ayağı üzerinden gerçekleştirilmektedir. Hasta olan kişi üzerinde tedavi bittiği noktada bütün topluluklar bir araya gelerek hastanın iyileştiği ilan edilmektedir. Bu süreçte seyirci olarak konumlandırılan kişiler kamusal olanın işareti olarak yorumlamak yerinde olacaktır.

İyileşmenin ilan edilmesinden sonra müzik eşliğinde eğlencelerle insanlar dans ederek kutlamaktadırlar. Bütün bu yapılan ritüeller sağaltım işlemlerinin birer parçası olmaktadır (Demir, 2016: 22). Nitekim şamanlık inancı gereği evrende var olan canlı cansız her şeyin birer ruha sahip oldukları inancıdır. Burada tedavideki amaç, kötü olan ruhların insanların bedenlere verdikleri zarar ve hastalıkların giderilmesi, önlenmesidir.

Hastalıklarla mücadele etmek neredeyse insanlık tarihi kadar eski köklere sahiptir. Göçebe halinde yaşam süren Orta Asya Türleri hastalıkların nedenleri iki gruba ayırarak tedavi şekli geliştirmişlerdir. İlk olarak sebebi bilinemeyen, soyut güçler tarafından meydana getirildiğine inanılan ve doğaüstü güçleri olduğuna inanılan kişiler tarafından tedavileri yapılan hastalıklardır. Diğeri ise somut olan, bitkisel veya hayvansal ürünlerin kullanılarak emciler tarafından tedavileri gerçekleştirilen hastalıklardır (Baysan, 2016: 63). Yaşanılan toplumda büyük bir önem atfedilen kamların görevi; ruhun kaybedilmesi ya da kötü ruhların insanların ruhlarını çalması sonucunda ortaya çıkan hastalıkları tedavi etmek ve ölen kişilerinin ruhlarını yalnız bırakmayarak diğeri dünyaya giderken eşlik etmektedir. Bunların yanı sıra şamanlar, büyü yapmak, yağmur yağdırmak, kısırılığı tedavi etmek, avın bol olmasını sağlamak, evi kötü ruhlarından arındırmak, hayvan ve bitkilerin çoğalmasını sağlamak fal bakmak gibi fonksiyonlara da sahip olmaktadır.

Şaman olanlar bu dünya ile diğeri dünya arasında iletişimi sağlayan, toplumda önemli yere sahip olan kişilerdir. Özellikle hastalıkların iyileştirilmesi, ölüm durumların ve hayvan hastalıklarında gibi olumsuz durumlarda şamanlar çağrılmaktadır. Şaman geldikten sonra ata şamanlarından başlarına gelen felaketin sebebi anlamak için ayin düzenlemektedir. Bu işlem sonucunda sebebi anlaşılan felaket için ne yapılması gerektiğini söyler (Mandaloğlu,

2011:118). Şamanlar bu felaketler durumunda bir takım ritüeller yaparak tedavisini gerçekleştirmektedir.

Bayat (2016: 239), hastalıklardan korunmak ve kurtulmak için yapılan tedavi törenlerinde hasta olan kişi ortada yanan ateşin yanına yatırılır, üzerinden sembolik figürlere sahip olan bir elbise, maske ya da sihirli olduğu düşünülen davuluyla birlikte kam, özel yeteneklerini kullanarak hasta olan kişinin karşısında ayini gerçekleştirmektedir. Burada mistik bir işlevselliğe sahip olan müziğin tedavide önemli bir yeri var olmaktadır. Hastanın etrafında dönerken transa geçen kam, ruhlar alemindeki zorlu yolculuk sonucunda kötü ruh olan Erlik'in huzuruna gelerek hastanın ruhunu kurtarmak adına can yerine can vermek kaydıyla geri istemektedir. Burada önemli olan nokta hastanın ruhunu kurtarmak için kurban belirlemek ve hastalığı hayvana naklederek hastayı iyileştirmektir. Kurbanlar kansız (at kılı, paçavra, taş boncuk, ağaç gibi) ya da kanlı (ızık/ıdık adı verilen et, süt ve gücünden faydalanılmayan hayvanlar) olarak belirlenmektedir. Şaman bu görevi yerine getirirken yardımcı olan ruhları da yanına çağırılmaktadır.

Doğüstü güçlerin ya da doğa olayların kaynaklanan hastalıkların tedavilerini de şamanların yaptıkları görülmektedir. Bu hastalıkların bedenlere gelmesine kaynaklık eden kötü ruhlar olduğuna inanılmaktadır. Bu noktada kötü ruhların rüzgarlarla birlikte hastalık getirdikleri düşünülmektedir. Teleüt⁵ toplumunda Doğu-Batı rüzgarlarının kulakları yoluyla insanların hasta edildiklerine inanılır ve o rüzgarla gelen insan bedeninde kötü ruhun dışarı çıkmasını sağlamak için kulağı emilmektedir. Başka bir kavim olan Yakutlarda, 'kut' olarak adlandırılan serbest ruhun gelmemesi de hastalıkların nedenleri arasında gösterilmektedir. Bu nedenle "Kut'u uçtu", ya da "Kut'u çıktı" olarak ifade edilen akıl ve ruh hastalıklarının

---

⁵ Rusya'nın orta bölgesinde yaşayan Türk halkından Altayların kabilesi.

tedavi edilmesinde de Kut'u yerine koymak adına kurşun dökme yöntemi kullanılırdı (Bayat, 2016: 239).

Genel itibariyle bahsedilen örnekler ışığında Şamanizm inancının yaygın olduğu toplumlarda şamanlara olan özel atıflardan dolayı iyileştirici güçlerine olan inanç yüksek oranda olduğu görülmektedir. Bu durum hastalıkların tedavileri noktasında ayin ve ritüellerin Şamanların önderliklerinde yapılması doğal olmaktadır.

2.6.7. Günümüzde Şamanizm

Şamanlar, diğer dünya ile irtibata geçmesi, ruhlarla olan bağlantısı ve doğüstü güçlerinin olması anlamında toplumda farklı konuma yerleştirilmektedir. Bundan dolayı özellikle hasta olan insanların iyileştirilmesi noktasında bedene girmiş olan kötü ruhların yok edilmesi, hastalığın iyi edilmesi ya da ölen kişiye diğer dünyaya göç ederken eşlik etmesi gibi işlevselliklere sahiplerdir.

İslamiyet kabul edildikten sonra ve toplumların hayat biçimi hale gelmesinden sonra görülen ilk derviş olarak bilinen insanların da şamanlar gibi hayvan ya da kuş figürüne girebilme yetisine sahip olduğuna inanılmaktadır. Bu durum “donuna girmek” olarak adlandırılmaktadır. Zira bu durum Anadolu halkından olan sağaltımla uğraşan kadınların da kadın şamanların devamı olarak geldiği düşünülmektedir (Demir, 2016: 23). Günümüz toplumlarında Anadolu’da yaşayan bu kadınların ve hastalıkları doğüstü güçler sayesinde iyileştirildiği düşünülen kişilere *ocaklı* denmektedir. Bunun yanı sıra kendilerini geçmişten gelen *ocak* olarak adlandırmaktadırlar.

Şamanizm liderleri olarak kabul edilen Şamanların günümüzdeki yansıması olarak görülebilecek olan bir nokta ise Alevi-Bektaşî inancı liderleri olan dedeler arasındaki benzerliklerdir. Dini liderler, törenler esnasında onlara özel olan giysileri giymesi, belirli bir

sıra ve merteye ile oturulması, tören sırasında müzik, şiir ve dansların bulunması, bir takım erken ve kuralların olması ve dualar bakımından da benzerliklerin olduğunu söylemek mümkündür (Altın, 2015: 125). Bakıldığı zaman şamanlık günümüz toplumlarında farklı gruplara ve işlevlerde fonksiyonel olarak benzerlikleri mevcuttur.

Belirli bir hastalığın kişi ya da onun iyileştirici yeteneğini başkasına devretmesi *el verme* sonucunda alan kişinin iyileştirdiği ev veya aileye *ocak* denilmektedir. Halk bilimciler bu konuda İslamiyet'ten sonra şamanların görevlerini başkalarına devretmesiyle paralellik kurarak şamanların görevlerini din adamlarına, hekimlerin ise ocaklılara devrettiğini düşünmektedirler. Şamanlıkla benzer olduğu düşünülen başka bir nokta ise, şamanlığın devamının sürdürülmesi için seçilme işlemlerinin de ocak içinde geçerli olduğudur. Anneden kıza babadan oğula ya da bu görevi üstelenebileceği ve yapabileceğine inanılan kişiye el verme yöntemiyle gerçekleştirilen bütünsel sistemdir (Demir, 2016: 23).

Şamanların iyileştirici tedavilerini gerçekleştirirken yaptıkları törenlerde vazgeçilmez olarak kullandıkları materyalden bir tanesi de davullardır. Kötü olan durumlardan korunma ve uzaklaştırma anlamıyla davul çalmanın, Orta Asya'da halen devam ettiği görülmektedir. Davul çalmanın tarihi kökenine bakıldığı zaman Türk kültür tarihinde önemli yere sahip olan Şamanizm'den kaynaklı olduğunu söylemek mümkün olmaktadır (Çelik, 2017: 12).

Şamanizm uygulamaları günümüze yansımıştır. Şamanlığın yaygın bir inanış tarzı olarak benimsendiği dönemdeki gibi olmasa da şamanlık izleri bugün faal olarak tedavi yapan ocaklı evlerde görmek mümkündür.

2.7. Kültler

Kült (culte) kelimesi aslen Fransızca olup; kelime anlamı itibariyle “tapma, tapınma, din, dinî tören, ibadet, ayin” (TDK,2019) olarak tanımlanmaktadır. Türk kültürü etrafında gelişme gösteren kült yapıları kutsal olarak sayılan varlıkları inanış ve uygulamalarla ilişkilendirilmektedir. Lakin bu kültlere bir tapma mevcut değilken saygı duymak, kutsallaştırmak hakimdir.

2.7.1. Atalar Kültü

Hastalıklara çözüm bulmak amacıyla ecdadın ruhların medet beklenilmektedir. Bu yargıyı Dede Korkut Hikayelerinde anlatılan, “Oğuz’un tam bilicisi, ne derse olan, gaipten türlü haber söyleyen, Tanrı katında gönlüne ilhamlar verilen biri” ifadesi ve Korkut Ata’nın kam ve keramet sahibi olduğu yönündeki bilgileri teyit eder. Korkut Ata’nın mezarını ziyaret ederek var olan hastalıklarından kurtulduğuna inanılmasıdır. Bakıldığı zaman Şamanizm’in izlerinin günümüze değin varlığını destekler niteliktedir. Atalar kültü de diğer kültler gibi değişen ve dönüşen zamanın içerisinde evliya kültüne dönüşmüştür (Bayat, 2016: 241). Geleneksel tıpta oldukça önemli bir yere sahip olan türbe ve yatır ziyaretlerinde bulunulma biçimi örnektir. İnsanların yaşadıkları hayatlarına dair istek ve arzularını türbelerde çeşitli ritüellerle (mum dikme, çaput bağlama, tuz çatlatma vb.) gerçekleştirmeleridir.

Toplumda ataya olan saygı yaşarken de vardır, öldükten sonra da var olacaktır. Toplumda belirli nedenlerden ötürü (dini, mistik, doğaüstü gibi), insanlar saygıya ve itaat gösterilen kimselerdir. Türbelerin, ocaklardaki sağaltmaların yapımında bu güçler etkili olmaktadır. Belirli bir hastalığın iyileştirildiği ocaklarda ocakçı, hastasını tedavisinde “Benim elim değil Fatıma anamızın eli” ifadesini söylemesiyle bu gücün atasından geldiğini ve yine bundan dolayı minnet, saygı duyduğunu belirttiğini söylemek yerinde olacaktır.

2.7.2. Yer-Su Kültü

Toplumların yaşam kaynağı olarak gördükleri en önemli unsurun başında su gelmektedir. Zira bir topluluk yerleşik yaşama ya da konar göçer yaşamdan konmaya karar verdikleri noktada ya suya yakın ya da su kenarlarına yerleşmektedirler. Bu nedenle insanların ve toplumların yaşam biçimlerini, düşünce tarzlarını, inanışlarını, değerlerini oluşturmalarında suyun etkisi oldukça fazla derecede görülmektedir.

Eski Türk inanışlarında iyi ve kötü yer-su ruhları olduklarına inanılmaktadır ve bu ruhların memnun edilmediği takdirde hastalıkları ortaya çıkaracağı inancı hakimdir. Türk inancı gereği olan göller, akarsular, pınarlar doğaüstü güçlere sahip olmasından dolayı tıbbi amaçlar için de kullanılmaktadır. Irmak ve göllerin şifalı olarak kabul edilmesi ile özellikle kısır olan kimseler bu sulara başvurur, kaynak suları içinden ya da kaynaktan avuçla alınan bir nesne yutulmasıyla hamile kalınacağına inanılmaktadır (Bayat, 2016: 241).

Geleneksel tıbbın ve inanışın günümüzde su üzerine inanışı her ne kadar değişime uğramış olsa da devam etmektedir. Su, bir aracı olarak kabul edilerek bir takım işlemlerin uygulanmasına vesile olmaktadır. Dini sözlerin suya okunarak o suyun içilmesi kişi de olan nazar, cin kuşatması, musibet, kötülükler gibi olumsuz durumlardan korunmayı ve iyileştirmesini olanaklı kılacağına inanılmaktadır. Başka bir inanış ise, kişiye veya evine yapılan muskanın yok edilme işleminin de yine su da çözerek yapılması o muskanın kötülüğün etkisiz hale getirildiğine inanılmaktadır.

Başak bir nokta ise Türklerde evde kullanılan ve yurdun suları da kutsal olarak kabul edilmektedir. Bun dolayı olması muhtemel olan durum ise Eski Türklerde gelin olan kişi kocasının evine girmeden yerlerini ve sularını gezmektedir ve onlara saygı duymakta, saçını sunmaktadır (Kıyak, 2013: 28).

2.7.3. Dağ Kültü

Toplumların yaşadıkları coğrafyada yerden en yüksek, yüceliği temsil eden öge dağlar olmaktadır. Bazı inanışlara göre bu yükseliş tanrıya olan yakınlığı simgelemektedir. Bundan dolayı kurbanlar dağlarda kesilmekte, törenler, dini ayinler, dualar ve bağışlanma dağ zirvelerinde veya yakınlarında yapılmaktadır.

Türklerin mitsel olarak yazılmış metinlerine bakıldığı zaman dağların bir kültür olduğunu gösteren birçok bilgiye rastlanılmaktadır. Türklerde yüksek olan Tanrıya özgü olmaktadır ve insanların ulaşamadıkları yüksek noktalar Tanrıya özgülük, mutlan olan gerçeklik, sonsuzluk gibi özellikler tanınmaktadır (Duymaz ve Şahin, 2008: 117). İlkel toplumlardaki inanca göre dağ kültürü, ilahların mekanları olduğu anlayışı hakimken daha yaygın inanılan dinler de ise kutsallığı, Tanrının yüce olduğunu ve aşkın olanı sembolize etmektedir. Nitekim dağların bulunmadığı toplumlarda insanlar Tanrıya ulaşmak için kuleler dikmektedirler. Babil kulesi, Mezopotamya'daki zikkuratlar örnek olarak gösterilebilir (Özdemir, 2013: 2).

2.7.4. Orman ve Ağaç Kültü

Eski Türk toplumlarında dağların kutsiyeti olduğu kadar ağaçların da kutsallığını görmek mümkündür. Ormanların ruhu oldukları inancı hakim olup bazı ağaçları özel olarak ata kabul etmektedirler. Ormanların var olan ruhlarından dolayı avlanma noktasında sınırlar çizmektedir. Avlanacak olan kişiler de bu kurallara riayet etmek zorundadırlar. Burada kutsallığın aşkınlığından ötürü yaptırımı kuvvetli olan bir durumu görmek mümkündür ve inancın sağlamlığını, sorgulanmaz oluşunu görmek mümkündür.

Şamanizm inancına göre hayat ağacının kökleri ataları, alt dünyayı ve geçmişi, budakları ise üst dünyayı, genç kuşakları ve geleceği temsil etmekle beraber ağacın gövdesi ise içinde yaşanan zamanı temsil etmektedir (Davletov 2018: 228).

Ağaç ruhlarından bir dilekte bulunmak için, bez parçası gibi maddenin ağacından sevdiği şeyler kurban edilmektedir. Kayın, çam, köknar, ardıç gibi özellikle bozkır topraklarının yaygı olarak görüldüğü yerlerde veya orman boşluklarında tek başına olan ağaçlar kutsal sayılmaktadır. Çocuklarının olmasını isteyen yakut kadınları, kayın ağacı köklerine tapınarak dua ederler (Bayat, 2016: 241). Bu bir tür stepte yaşayan toplulukların meydana getirdikleri inanç sisteminin göstergesidir.

2.7.5. Ateş ve Ocak Kültürleri

Türk kültüründe ocak ve ateş etrafında gerçekleştirilen ritüeller ve inanışlar neticesinde bir kült haline gelmektedir. Bu inanış ve uygulamalar ateş ve ocakların Türk kültüründe canlı bir varlık olarak görülmesine neden olmaktadır. Dağ, su, orman ve ağaç gibi kutsal ruhu olduğuna inanılan bir diğer husus ateş ve ocaktır. Bu inanılan kutsal ruh insanların hayatları üzerinde yaptırımları olan ve öneme sahip olan bir etkileşim sistemidir. Bu kutsal ruhlar genel olarak 'iye' olarak adlandırılmaktadır (Kumartaşlıoğlu, 2012: 176).

Ateş insan yaşamında yok edici, temizleyici, hayat verici gibi nitelikleri sayesinde önemli bir yeri vardır ve ateşin yandığı yer olarak adlandırılan ocak ise koruyucu ruha sahiptir. Ateş, mistik dönemden günümüze değin kutsal kabul edilen bir iye olmaktadır. Hem kötülüğü hem de iyiliği barındırması anlamda, anlamlar yüklenmektedir.

Ocak kültürü daima ateş kültüyle birlikte anılmaktadır. Bir evin bacasından duman tütüyorsa o evde yaşamın olduğunun göstergesidir. Ocağın yanıp dumanın tütmesi

sirkülasyonuna sebep olan etmen ateştir. Bundan dolayı ateş vesilesiyle soyun devam ettiği anlaşılmaktadır (Kara Düzgün, 2015).

Ocaklarda kullanılan ateşleri yakmak için kullanılan taşlarda kutsal olarak sayılmaktadır. Bu taşlar yerlerine dualar eşliğinde yerleştirilmektedir ve Eski Türk dini etrafında gelişen kutsal kültürlerden ateşe bağlı olarak gelişen ocak kültürünün atalar kültüyle bağıntısı neticesinde ocaklar Türk ailesinin sembolü haline gelmektedir (Ögel, 2002: 505).

2.8. İslamiyet Sonrası Halk Hekimliği

Türkler yaşadıkları coğrafya itibariyle birçok kültürle karşılaşmış ve bu kültürlerden etkilenmiştir. Bu kültür etkileşim sonucunda sosyal hayata adapte olma, sağlık, yönetim gibi durumlar karşısında hem etkilemişler hem de etkilenmişlerdir. Türkler göçebe bir yaşam tarzının yanında hayvancılıklar geçimlerini sağlamışlardır. Diğer toplumlarla olan kültürel etkileşim sonucunda bir takım dinlerini, geleneklerini, göreneklerini tanıma fırsatında bulunmuşlardır. Nitekim, Türkler İslamiyet'i kabul etmeden önce Zerdüşlük, Maniheizm, Budizm, Hıristiyanlık ve Yahudilik gibi dini inanışlarla tanışmışlardır ancak topluluk halinde bir inanış göstermemişlerdir. Türklerin geleneksel anlamda inanışları dışında onları çevreleyecek bir yaygınlık kazanmamıştır (Özkan, 2016: 82).

İslamiyet ile Gök tanrı inancı arasındaki tek tanrı, cennet-cehennem, kader gibi anlayışlar tarafından benzerlikler olması sebebiyle Türklerin İslamiyet'i büyük kitleler şeklinde kabul etmeleri kolay olmuştur. Bu sebeplerin yanında İslam inancındaki cihat anlayışıyla Türklerdeki savaşçı ruhlara sahip oluşları din değişimdeki kolaylıklara sebep gösterilebilmektedir. Benzerliklerin yanı sıra Türkler komşu oldukları devletlerle de sıkı ilişki içerisine girmişlerdir. Abbasilerle olan yakınlıkları da İslam dininin halkın hayatına egemen olmaya başlamasını ve buradan diğer boylara kadar devam etmesini sağlamıştır.

Türkler İslam diniyle tanıştıktan sonra toplu bir şekilde İslami hayata geçmeleri asırlar sürmüştür. Lakin bu uzun bir süre olmasına karşın Türklerin aslında yeniliklere ve yeni düşüncelere açık olduklarının bir göstergesidir. Bu kadar uzun süre olmasının nedeni ise Emevi devlet adamlarının yanlış politika uygulamaları ve bu durumdan beslenen Arapların İslamiyet'e karşı kin ve nefret beslemelerine sebebiyet vermiştir (Bozkuş, 1988:412). Böylelikle İslamiyet'in kitlesel olarak yayılması uzun bir süreç olsa da nihayetinde halkı ve yöneticileri Müslüman olan devletler (Bulgarlar, Karahanlılar, Selçuklular gibi) kurulmuştur.

Her toplumda olduğu gibi Türk toplumu da net çizgilerle kültürlerinden, inanç sistemlerin tam olarak sıyrılmamışlar ve İslam dinine uygun olacak şekilde transformasyon yapmışlardır. İslamiyet ve Türklük belli bir harmoni şeklinde halk tarafına sirayet etmiştir. Türk kültür ve inanç sisteminde var olan gelenekler, yaşam şekilleri, tedavi türleri, dini ritüelleri gibi etmenler her ne kadar değişime maruz kalsa da köklü bir yapısından dolayı İslamiyet'ten sonra da devam eden şekillere rastlamak mümkün olmuştur. Kurulan Müslüman Türk devlerinde mistik olan tedavi yöntemleri devam etmekle birlikte madensel, hayvansal ve bitkisel tedaviler de uygulanmaktadır. Hekimlik anlayışında ise usta-çırak ilişkisi şeklinde gelişerek hastaneler de kurulmuştur.

İslamiyet'i kabul eden Türkler, birçok önemli devlet kurmuşlardır. Bu devletler kurulduktan sonra toplumun ihtiyacı dahilinde kurumlar kurulmuştur. Mısır'da kurulan Tolunoğulları Devleti'nde Ahmet İbn Tolun 9. Yüzyılda İbn Tolun hastanesini kurdurmakla birlikte düzenli olan ilk hastane ve eczaneyi toplumun yararına, hizmetine sunmuştur. Vakıf gelirleriyle hastane çalışması devam etmiştir. Gazneliler, Karahanlılar, Samanoğulları, Harzemşahlar gibi Türk devletlerinde tıp tarihinin önemli isimleri olan Razi, İbni Sina,

Farabi gibi hekimler yetişmiştir. Büyük Selçuklu devleti döneminde; Nizamül Mülk Nizamiye Medresesi'ni ve hastanesini, Nurettin Zengi, Nurettin hastanesini ve tıbbiyesini, Selahattin Eyyubi ise Mısır'da birçok hastane ve medrese kurulmasını sağlayan isim olmuştur. Kurulan bu medreselerde tıp, matematik, astronomi gibi bilimlerin eğitimi verilmektedir. Anadolu Şelçukluları dönemine gelindiğinde Mardin Darüşşifası, Kayseri Darüşşifası, Sivas Darüşşifası, Amasya Darüşşifası yaptırılarak halkın hizmetine sunulmuştu (Altıntaş,2012).

İslamiyet öncesinde varlığını sürdüren tedavi şekilleri İslamiyet sonrasında da varlıklarını sürdürmeye devam etmektedirler. Dini-büyüsel tedavi şekilleri, ocaklılar tarafından yapılanlar ve falcılar tarafından yapılan tedaviler yapılırken diğer taraftan bitkisel, madensel ve hayvansal olarak emciler tarafından yapılan uygulamalar varlıklarını görmek mümkündür. Bu kültürel bir öğreti olarak gelen tedavi yöntemleri özellikle kırsal kesimlerde olmak üzere halen devam ettirilmektedir.

İdrar tutmada problem yaşanması ve vücutta çıkan çıbanlarda şeyhlerin telkinlerine başvurmak, çıkan çıbanların üzerine dualar okuma ya da dua okutmak; “sıtma hastalığında üzerine ezan, izin, besin yazılı sarımsak ve badem yedirmek veya dini metin yazılı kağıdı suya atıp içmek, köpek tüyüyle tütsülemek; göz hastalıklarında şeyhin tükürdüğü parmaklarını hastanın gözüne sürmek veya dua okumak; kırıklarda kemiği meshetmek veya dua okumak” (Bayat, 2016: 264) yapılan uygulamalardan bazıları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eski Türk kültüründe olan inançlar, büyüsel-mistik, bitkilerin kullanımı, hayvansal, madensel, su, demir gibi materyaller etrafında şekillenen bir tedavi uygulamaları görülmektedir. İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra bu uygulamalar değişim ve dönüşüme

uğrayarak farklı isimler altında devam etmektedir. Günümüzde geleneksel toplumlarda devam eden bir tedavi süreci olmakla birlikte yatırlara, türbeler şifa bulmaya giden insanlar ve aynı zamanda bitkisel ürünlerle uğraşanlar yapanlar aktar olarak adlandırılarak uygulamalar yapmaktadır.

2.9. Diğer Medeniyetlerde Tıp

Tıp biliminin gelişmesi medeniyetlerin ortaya çıkmadan önce ilkel döneme kadar uzanmaktadır. Doğa ortamında yaşayan insanoğlu iyi bir gözlem yeteneğine sahip olduğu için başlarına gelen her türlü felaketlere karşı doğadan yardım almıştır. Yazının ve yerleşik yaşamın olmadığı dönemde insanlar hastalandıklarında da doğada var olan bitkilerden, nesnelere deneme yanılma yöntemiyle çareler üretmişlerdir. Zamanla yerleşik yaşamı benimseyen toplumlar kendilerine dair sosyal yaşam, kültür, siyaset, sağlık gibi konularda kendilerini geliştirmişlerdir.

Bugün Mezopotamya, Mısır, Çin, Yunan gibi birçok medeniyetin hastalıklara karşı keşfettikleri ve kullandıkları tedavi yöntemlerinin izlerine rastlanmaktadır. Bu tedavi yöntemleri etkileşime girerek evrensel boyutlar da diğer toplumların da kullandıkları yöntemler arasında görülmektedir. Çin tıbbının en önemli tedavi yöntemi akupunktur olmaktadır. Akupunkturun geçmişi M.Ö. 2000'lere kadar uzanan bir felsefe-tıp sentezinden oluşan bir sistemdir. Cilt üzerinde belirlenen noktalara çakmaktaşı, kemik, bambu ve sonrasında farklı boylarda olan altın ve gümüş iğneler yardımıyla parmakla basarak ya da daha uzun süre etki için bu noktaları pelin otu ile yakarak Yin-Yang dengesini düzeltmeyi hedefleyerek uygulanan bir tedavi yöntemi olmaktadır (Bayat, 2016: 84). Çin medeniyetinin geçmişinden gelen ve bugün kullanım alanına sahip olan akupunktur tedavi yöntemi

geleneksel yöntem arasında sayılarak, günümüzün sık kullanılan yöntemleri arasında görüldüğü söylenebilir.

Mısır medeniyetine ait bilgiler ise papirüs olarak adlandırılan bitkilerden elde edilmektedir. Mısırlılar ölen insanları mumyaladıkları için bu mumyalardan ve tıbbi içerikli yazılan papirüslerden kemik veremi, felç, damar, romatizma gibi hastalıkların hakkında bilgi sağlanmıştır. Lakin frenginin ve kanserin bilinmediği görülmektedir (Saraç, 1943: 110). Mısır medeniyeti mumyalama yaygın olmasından dolayı insan vücuduna, iskelet, kas sistemine dair bilgilere hakim oldukları görülmektedir.

Hitit tıbbında dua, büyüsel işlemler ve bitkisel ilaçlar oldukça sık kullanılmaktadır. “Hasta organın köpeğe yalıtılması veya hastadan alınıp toprağa gömülmesi; hasta organa karşılık, bir hayvanın aynı organının pişirilip yenmesi; çeşitli bitkilerle karıştırılmış köpek pisliğinin hastanın vücuduna sürülmesi; rahip tarafından hastanın yanından kuş uçurulması; hastalığın boğa, eşek, koyun, keçi, fare, insan ve oklara (günah keçisi) aktararak düşman ülkelere kovalanması gibi büyüsel işlemler uygulanırdı” (Bayat, 2016: 77).

Genel itibariyle medeniyetlerin kullandıkları tedavi yöntemlerindeki nesnelere, büyüsel ve mistik ritüeller geleneksel tıbbın ortaya çıkmasını ve bugün hastalıkları tedavi etme noktasında kullanılan yöntemlerin temelini oluşturmaktadır. Birey, toplumsal bir varlık olduğu için sürekli etkileşim halindedir. Bireyler kadar toplumlar da diğer toplumlarla iletişim içerisinde olduklarından birbirlerinden etkilenmişlerdir. Bir toplumda herhangi bir sağlık alanında uygulanan yöntem, başka bir toplumda da uygulama alanına sahip olmaktadır. Bundan dolayı Anadolu’da var olan tedavi yöntemlerinin kökeni farklı bir medeniyetin buluşundan kaynaklı olmasından ötürü diğer medeniyetlerdeki tıp bilgisine yer vermekte fayda vardır.

2.10. Anadolu’da Halk Hekimliği

Anadolu coğrafyası birçok medeniyete ev sahipliği yapmasından dolayı farklı kültürlerin buluştuğu bir konum olmuştur. Halk hekimliği ve inanışlar bu kültürel ögenin parçasını oluşturmaktadır. Hastalıkların tanınması ve bu hastalıklarından korunma-iyileşme noktasında kazanılan tecrübeler ve bilgiler szli olarak kuşaktan kuşağa aktarımı sağlanmaktadır.

İslamiyet’in kabul edilmesinden sonra Anadolu’da halk hekimliği uygulamalarını; şeyhler, hocalar, frkler, ocaklılar ve izinliler olarak sayılabilecek kişiler üstlenmektedirler. Bu kişiler toplumda dinsel bir figür olarak görünse de büyüsel ve sihirsel tarafları da olan kişilerdir. Hocalar, okuyucular ve frklerin hastalıkların tedavisinde genelde sihirsel-büyüsel şekilde gerçekleştirmektedirler. Ocaklar-izinliler için hastalıklar halk tarafından adlandırılmakta ve halk arasında gelişme alanı gösteren bu durumun büyü bir inanç göstergesi olduğu görülmektedir. Anadolu’da var olan halk hekimleri tedavilerini sonraki bölümde bahsedilecek olan ırvasa, parpılama, kırık-çıkık ve em yoluyla yapılan sağaltım teknikleriyle gerçekleştirilmektedir. Halk bu sağlatım teknikleriyle ocaklarda hastalıklarına şifa bulma yoluna gitseler de kültürel olarak devam ettirdikleri, herkesin uygulayabileceği teknikler de mevcuttur. rnek vermek gerekirse; nazara karşı dinsel olarak okunan dualar, nazar boncukları, bir takım yüz boyama gibi etkinlikleri halk kendisi de uygulamaktadır. Burada amaç karşı taraftan gelen negatif enerjiyi başka yönlere dağıtmasıdır (zaslan, 2012: 13).

Geleneksel tıp tarafından oluşturulan bitkisel ilaçlar genel itibariyle halk arasında “kocakarı ilaçları” olarak tanımlanmaktadır. Kocakarı ilaçları denilerek hastalıkları tedavi edici özelliğinin olmadığı inancını bizlere gösterse de bugün itibariyle kullanım alanı

bulduğunu söylemek mümkündür Halk hekimliği modern dönemle beraber evrensel bir boyut kazandığını da belirtmek yerinde olacaktır. Uzak doğu kökenli olan akupunktur, yoga ve reiki gibi tedai yöntemleri kendine başka toplumlarda yer bulmaktadır (Uyar, 2013: 21).

Günümüzde halk hekimliği ve modern tıp bir etkileşim içerisindedir. Modern tıp gelenekten gelen tıp öğretilerine geçmişte olduğu kadar uzak kalmamış ve reddetme tarafını bir kenara bıkmıştır. Zira modern tıp halk hekimliğinin hem uygulama alanlarından hem de bitkisel ilaç hazırlama tekniklerinden faydalanmıştır. Bunun yanı sıra halk hekimliği de tıp biliminin gelişmelerine uzak kalmamakla birlikte modern tıba bir alternatif olmuştur. Teknolojik gelişmelerle paralel şekilde gelişen modern tıp, halk tarafından takip edilmesi, ulaşılması kolaylaşmış ve bu durumda halk hekimliğine olan ilgiyi azaltmıştır. Lakin halk hekimliği dini ve mistik özelliğinden ötürü insanların psikolojik olarak da rahatlamalarına neden olduğu için varlığını sürdürmektedir.

2.11. Sağlık-Kültür İlişkisinde Ocaklar

2.11.1. Ocak Kavramı

Ocak, sözcük bakımında bazı kelimelerde olduğu gibi birçok anlamlara tekabül ederek farklı işlevleri bünyesinde barındıran bir sözcük olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlara genel manada bakacak olursak; “1.Ateş yakmaya yarayan her türlü yer, 2. Aynı amaç ve düşünce etrafında birleşen kimselerin kurduğu teşkilat, 3. Çeşitli bitki tohumlarını ekmek için hazırlanan çukur, 4. Yüksek ve soylu aile,5- Yeniçeri ocağı, 6. Taş ve maden çıkarmak için açılan kuyu, 7. Anadolu alevi topluluklarında tarikat ulularının soyu, 8. Yurt, 9. Tekke ve büyük bir şeyhin evi, sülalesi, 10. Dedelerden beri, belli bir hastalığın iyi ettiğine inanılan aile.” (Duvarcı, 2007:395) olarak değişik anlamlarda tanımlamalarının olduğu görülmektedir.

Ocak sözcüğü; “halk hekimliğinde bir önceki kuşaktan el verme suretiyle aktarılan bilgileri kullanarak belirli bir şikâyeti veya hastalığı iyileştirdiğine inanılan aile” (TDK, 2011: 1786) olarak Türkçe Sözlükte tanımlaması yapılmaktadır. Bununla beraber yapılan çalışmalar ışığında bilim insanlarının ocak kavramı üzerine tanımlamaları da mevcuttur.

Satı Kumartaşlıoğlu, “Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü” adlı yapmış olduğu çalışmasında ocakların, “çeşitli hastalıkları tedavi etme yetisine sahip olan aile ve bu ailenin hastalık tedavi etmekle görevli kişileri” yorumuyla kullanıldığını ifade etmektedir. Toplumda ocak olarak tanınan kişilerin vazifesini halk hekimliği adı altında yapmaktadır (Kumartaşlıoğlu 2012: 177).

Pertev Naili Boratav ise; “Ocak belirli bir veya birkaç hastalığı sağaltımı gücünde olan, bu işin yöntemlerini bilen, bunu uzmanlık edinmiş kimseyi gösterir: ‘sarılık ocağı’, ‘fitik ocağı’, vb. gibi. Ocaklıların hastaları sağaltma yöntemleri çoğu kez büyüklük işlemlerdir: ama bunların yanında belirli şeyleri yedirmek, içirmek, vücudun ağrıyan yerine şu veya bu madde sürmek, bağlamak gibi ‘ilaç’ saydıkları gereçleri kullandıkları da olur” (Boratav 1994: 113).

Öngel, şamanların hekimliğe dair bilgilerinin gelecek nesillere aktarımı yoluyla oluşan ocakların, Türk toplumsal yapısı içerisinde gelenek, düşünce ve inanış biçimlerinden hareketle oturulduğunu ifade eder (Öngel, 1997: 10). Bakıldığı zaman ocak geleneğinin temellerini Şamanizm kültürüne dayandığını söylemek yerinde olacaktır. Toplumda keşfedilen hastalıkları doğüstü yöntemlerle tedavi etme şekli, Anadolu’da büyük orandan ocakların oluşmasına neden olmuştur. Bunlardan bir kaçını sıralayacak olursak; sarılık ocağı, kurşun dökme, yılancık ocağı, siğil, dalak kesme ocağı, albastı ocağı gibi ocaklardır. Bu ocakların birçoğu hala faaliyetini sürdürmektedir.

Halk hekimliği konusu dahilindeki yüklenen anlamdaki tanımlaması; “Belirli bir veya birkaç hastalığı sağaltma gücünde olan, bu işin yöntemlerini bilen, bunu uzmanlık edinmiş kimseyi gösterir.” (Boratav, 1994: 113) . Sağaltma gücünü elinde olan merkezler olan ocaklar, bu gücü edinmenin ve buna inanma eylemi göstermenin bir kaynağı olmaktadır ve bu kaynak efsaneler üzerine kuruludur. Bu efsaneler üzerine kurulan ocaklar kuşaktan kuşağa sözlü kültür etkisinde devamını sağlamaktadır. Zira bu süreç içerisinde değişimlere ve dönüşümlere uğraması pek tabii bir durumdur. Bu değişim ve dönüşümler yaşanan dönemin şartlarına ve inanış biçimlerine bağlı olarak gerçekleşmiştir. Toplumsal cinsiyete bağlı olarak ocak olan bir merkez ya kadın ya da erkek üzerinden tedavi yürütür. Kadın hastalar kadınlara erkek hastalar erkek ocaklıya gitmektedirler. Zaruri durumlara göre bu algıdan da vazgeçiş olabilmektedir.

2.11.2. Ocakların Gelişimi

Ocaklar köken icabı Orta Asya Türklüğüne dayandırmak oldukça yerinde olacaktır. Zira ocaklara dair oldukça fazla izler barındıran bu dönemde, Türklerin en eski dini olan şamanizmle yakından ilişkilidir. Çetin tabiat şartlarında ve zorlu bir coğrafyada yaşayan Türklerin sahip oldukları kültürler, bu şartlar doğrultusunda şekillenmektedir. Hastalıkların tedavi edilmesinde birincil figür olarak şamanlar görülmektedir.

Din adamı olan şamanlar, genel itibariyle sert mizaçlı ve otoriter bir yapıya sahip olmalarından ötürü hem dini anlamda hem de hastalıkların tedavi edilmesinde doğüstü güçlere sahip olduğu düşünöldüğünden itaat edilen bir önder konumundadır. Bu şamanlar etrafında oluşan toplulukların oluşturdukları tedavi yerleri bugün ocak olarak adlandırılan mahallelerin örneklerini göstermektedir. Doğadan edindikleri sınırlı, tanıdık malzemeler ışığında oluşan hastalıklara tedavi yöntemleri oluşturma çabasındadırlar. Doğayı tanımaya

başlayan insan, doğadan yararlanmaya da başlamıştır. İlkel dönem insanları, sihir, büyü, dua, tütsü gibi doğaüstü yöntemlerle hastalıklara çare aramışlar lakin tabiattın keşfiyle bitkilerin gücünden yararlanarak ilaç yapımına da başlamışlardır (Uyar, 2013: 26). Ocaklar ve halk hekimliğinin Türklerin geçmiş tarihine dayanmasından dolayı toplum tarafından yeri yadsınamayacak kadar önemlidir. Kendi kültürleriyle yoğurdukları yöntemleri sağlık alanının bütün yönlerinde kullanmayı yeğleyen bir toplumdur.

Tıp biliminin henüz gelişmediği dönemlerde başlayan ve bugüne değin varlığını devamlı bir şekilde sürdüren tedavi merkezleri ocaklardır. Tarihi eski Türklere dayanan ocaklar İslam'ın kabulünden sonra da etkinliğini sürdürmüştür. Nitekim İslam'ın getirmiş olduğu kutsal anlam yüklemeleri ocakların daha etkin olmasına da neden olmuştur. Ocaklarda ocaklılar tarafından yapılan hastalığa yönelik uygulamalar dinsel içeriklerle desteklenerek inanma üzerine temellendirilmektedir. Bugün hem evrensel anlamda hem de yerel olarak alternatif tedavi yöntemi olarak benimsenip uygulanmaktadır. Ocaklarda yapılan uygulamalar bazı durumlarda tehlike arz etmesine rağmen toplumun gösterdiği ilgi azımsanmayacak durumdadır (Uyar, 2013).

Ocak kavramı geçmişi itibariyle oldukça geç dönemlere tekabül etmektedir ve din olgusuyla harmanlanarak günümüze kadar devamlılığını sürdürmüştür. Dine yapılan kutsiyet atfı halk tarafından inancı, bu merkezlere güçlendirmiştir. Tabi değişimlerin de olduğunu söylemekte de yarar vardır. Halk hekimliğinin genel itibariyle uygulamalarında atalar ve tabiat kültleri arasında bir bağıntının varlığı bilinmektedir. Ocaklarda yapılan bazı tedavi şekillerinin Eski Yunan tıbbı ve Türk-İslam tıbbında en eski örneklerine rastlanılmaktadır. Ocaklının hastalığa yaklaşımı onu anlama ve açıklama düşüncesinden uzak olmakla beraber kimisinin mistik sözlerle güçlendirilmesi de önemlidir (Oğuz, 1998:

514). Bakıldığı zaman ocaklılar ile şamanlar arasında benzerlikleri görmek mümkündür. “şaman” sözcüğü Mançu-Tungu dil soyundan geldiği bilinmektedir. Türk toplumlarında “şaman” kelimesi “kam” sözcüğüne karşılık olarak gelmektedir. Şamanizm, trans durumuna geçebilecek yeteneğe sahip olan şahısların, tabiatüstü varlıklarla iletişim kurabilme gücüne sahip olduğu inancıyla toplum adına kullanmalarından ve bu amaç doğrultusunda yapılan dinsel-büyüsel törenlerden ibarettir (Örnek, 1988: 48).

Sağlık ve hastalığın insan bedeninde zuhur etmesinin nedeni olarak Tanrı görülmekle birlikte yine tedavi unsurlarının da Tanrı bünyesinde olduğu inancıyla hareket edilmektedir. Ocaklı olan kişilerin, ilahi bir kudretle belirlendiklerine inanıldıkları için tedavilerini sürdürmektedirler. Tedavi yöntemleri olarak; bağlama, düğümleme, kesme, eritme, yakma, sallama, ağırlı bölgeye cansız bir varlığın tatbiki, çakma, toprak üzerine yatma ile hastalığın toprağa aktarılması olmuştur (Öngel, 1997: 10).

Türklerin Müslüman bir kimlik kazanmasından sonra Kamların dini yönlerini din adamlarına, tıbbi işlevlerini ise ocaklılara devretmişlerdir. Ocaklılar çoğu zaman ocaklıdan para almazlar ve ocaklı olanları çoğunluğu kadınlar olmaktadır. Ocaklık, usta-çırak yöntemiyle hastalığı tanıma, tedavi etme yöntemleri ve koruyucu önlemler aktarılır (Acar, 2017: 55). “Atanın öldükten sonra ruhunun bir takım üstün güçlerle donanacağı ve bu sayede geride kalanlara yardım edeceği inancı vardır. Ataların eşyaları ve mezarları kutsal kabul edilip ruhlarına kurban sunulmaktadır. İslamiyet’in kabulünden sonra atalar kültü Anadolu’da Türkler arasında veli kültürünün oluşumunda etkili rol oynamıştır. Üstün ruhlara donanmış insan tipi Müslümanlıkla da bağdaşmıştır”(Ocak, 1984: 3).

Bir merkezin ocaklı olarak devamını sürdürmenin ve bir başka kişilere aktarımının sağlanması farklı ritüellerle gerçekleştirilmektedir. Başat olarak kullanılan ritüel ‘el verme’

eylemidir. El verme; ocak olan kimsenin aynı sülaleden gelen ve bu işi yapabileceğine inandığı bir kadına veya erkeğe bu sağaltma uygulamasını devam ettirmesi noktasında icazet etmesidir. Nihayetinde el verme geleneğinin de farklı şekillerinin olduğunu söylemek de fayda vardır (Öger, 2010: 1232). Örnek vermek gerekirse; ocaklı ocak olma yetkisini devredeceği kişinin ağzına tükürerek ona aktarmaktadır ya da eline tuz döküp yalamasını sağladıktan sonra da yine aktarmış olmaktadır. Bazı durumlarda ise kişinin rüyasına peygamber, veli, şeyh gelerek rüya sahibine elinden su içirerek ocaklı olmasına neden olduğu söylenmektedir. Her hâlükârda ocaklı kişi bu özellik kazanmasında dini ritüellere ve efsanelere bağlı olarak geliştiği görülmektedir. Ocaklının tedavi yöntemini temelinde nereden aldığı ve nasıl öğrendiği konusu ise muallaktır. Ocaklı olan kişi kan bağı olmayan, yetenekli gördüğü bir kişiye de el verebilmektedir. Bu şekilde tasvir ettiği kişiyi küçükken yanına alarak onu yetiştirmektedir. Sonrasında ise bu yetiştirdiği kişiye el verme yöntemiyle olağanüstü gücünü devretmektedir. Bu yapılan usul sonrasında böyle ocaklılara ‘izinli’ adı verilmektedir ve diğer ocaklılar gibi artık tedavi etme yetisine sahiptir. Yeteneği devrettiği kişilere ‘el almış’ denilmektedir (Öngel, 1997: 11).

Genel itibariyle kırsal kesimlerde halen ocaklar mevcut olmakla beraber iyileştirme etkinliklerini sürdürmektedir. Kuşaktan kuşağa aktarımı da sağlanmakta, önceden edinilen bilgiler ve tecrübeler ışığında tanımlanan hastalıkları tedavi etmektedirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: AKSARAY(ESKİL) HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI

Aksaray(Eskil)' de yaşayan halkın halk hekimliğine bakış açısını, halk hekimliğine ve tedavi yöntemlerine dair bilgilerini, uygulamalara karşı verilen tepkilerin değerlendirilmesinin yapıldığı bölümdür. Hastalıkların hem literatürde hem de halk arasında var olan tedavi şekilleri, tedavide kullanılan nesnelere ve uygulayış biçimleri başlıklar halinde sunulmaktadır. Toplamda 20 kişiyle gerçekleştirilen görüşme sonuçları kuramsal olarak değerlendirilmesi yapılmıştır. Görüşme yapılan katılımcıların yaşları 19-74 arasında değişim göstermektedir. Katılımcıların belirlenmesinde yaş, eğitim durumu, cinsiyet farkı gözlemlenmiştir.

3.1. Aksaray-Eskil'in Halk Hekimliğine Bakış Açısı

Geçmişten günümüze geçen insanların doğumundan ölümüne geçen süre zarfında sağlıklı şekilde yaşama ve hastalıklarına çözüm bulma noktasında farklı yöntem ve uygulamalarda bulunmuşlardır. İnsanoğlu maruz kaldığı hastalıklarına çare aramaktan geri kalmamıştır. Modern tıbbın doğmadığı ve gelişme göstermediği eski çağ toplumlarında ilkel tedavi yöntemleri kullanılmakla birlikte tabiattan ve doğüstü güçlerden faydalanmayı denemişlerdir. Tabiatın var olan bitkiler ve nesnelere tedavi amaç edinerek yararlanılması deneme yanılma yöntemiyle olmuş ve olumlu sonuçlar alınmasında ise geleneksel tıp bilginin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

Modern tıbbın büyük oranda gelişme gösterdiği günümüzde kimi zaman halk, hastalıkların çözümüne alternatif olarak kimi zaman ise çözüm merkezli olarak geleneksel tıp yöntemlerinden ve uygulamalarından faydalanmaktadır. Doktora gidilmenin kolay olmadığı ve modern tıp ilaçlarına ulaşımın sağlanamadığı yerlerde hastalıkların görülmesi sonucunda oluşan bireylerin doğadan yararlanarak yaptıkları uygulamalar halk hekimliğini oluşturmaktadır. Lakin bazı durumlarda insanların doktora ulaşımaları elverişli olup doktora gitmeyi tercih etmeyip tamamen halk hekimliğini uygulaması da söz konusudur.

Yapılan çalışmada katılımcılardan geleneksel tıp, halk hekimliğinin ne olduğu sorusu üzerine alınan cevaplar büyük çoğunlukla üniversite mezunu olan katılımcılardan oluşmaktadır. Katılımcılar halk hekimliği tanımlamasında; koca-karı ilaçları, bitkisel ilaçlar, Şamanizm duası, kültürel uygulama, inanç gibi kodlar ön plana çıkmaktadır. Katılımcılardan alınan örnek ifadeler şu şekildedir;

“...Halk hekimliği, bir toplumu oluşturan bireylerin fizyolojik, psikolojik ve sosyal yönden iyilik halinde olması için bireyin hastalanmasını diye önlemlerin alınması ve hastalanması halinde yapılan kültürel uygulamadır. Geleneksel tedavi, hastalıkların tedavisinde ve sağlığın iyileştirilmesinde bitkisel yöntemlerin veya kültüre özgü alışkanlıkların kullanılmasıdır (KK13).”

“...Halk dilinde koca-karı ilaçları veya koca-karı tedavileri dediğimiz geleneksel tedavi yöntemleri ve halk hekimliği geçmişimize açılan bir köprü niteliğini taşımakta. Alışlagelmiş ve süreğenliği uzun yıllar devam eden ve edecek olan bu koca-karı tedavi yöntemleri bazı kesimlere göre tıbbın yetemediği, yetersiz kaldığı dönemlerde fayda gören ve hala görmekte olan bir inanç sistemidir. Her ne kadar bu inanç sistemi günümüzde azalsa da etkisini hala göstermekte (KK16).”

“...Geleneksel tedavi herhangi bir topluluğun yıllar boyunca edinmiş oldukları tecrübeler sonucu oluşmuş bilimsel temelleri olmayan çoğunlukla deneme yanılma yöntemiyle ortaya çıkmış ve halkın olumlu dönütler aldığını iddia ettiği bir kabul durumudur. Halk hekimi diye nitelendireceğimiz bir şahsın kendine özgü teknikleri, karışımları ve bitkisel çözümleri uygulaması sonucu ortaya çıkar. Çoğu hasta bu tedavi metotlarından fayda gördüğünü iddia eder. Buradaki iyi hissetme halinin en önemli sebeplerinden birisi plasebo etkisi ve halk hekimi denilen kişinin iletişim becerisinin ve toplumdaki imajının rolü oldukça büyüktür (KK11).”

“...Geleneksel hekimliğin temelini İslam öncesi Türk dini inanışının temelini oluşturan Gök Tanrı inanışıyla bağlantılı olduğunu düşünüyorum. Bu inanışta din

adamı görevini yerine getiren şamanlar dini kimliklerinin yanında şifacı kimliklerini de şaman kelimesi altında barındırmaktaydı. Bu sebeptir ki şamanlar Türk toplumunda din adamlıklarının yanında otacı denilen hekimlik görevini de üstlenmekteydiler. Otacı dediğimiz bu kişiler günümüz şartlarına göre demode olan pek çok tedavi yöntemini kullanmaktaydı. Kullandıkları bu yöntemlerin temelinde şifalı doğal bitkilerin yanında şamanik dualar yer almaktaydı (KK10).”

“...Modern tıbbın gelişme göstermediği dönemlerde insanların doğa bilgisinden başka bilgiye sahip olmadığından hastalıklara çözüm olarak doğadan yararlanmaktadır. Doğadan deneme yanılma yöntemiyle elde edilen uygulama yöntemlerin adı olarak halk hekimliği ifade edilmektedir (KK17).”

Katılımcıların verdikleri ifadelerle bakıldığı zaman kendi meslek dallarıyla bağlantısı olmadığı takdirde halk hekimliğinin ne olduğu bilgisine açık, anlaşılır ve anlamlı cevaplar alınmıştır. Genel olarak sosyal sistemin fonksiyonel bir şekilde işlerliğinin görüldüğü yargısına varılabilir. Günümüzde modern tıbbın zirvede olduğu düşünüldüğü vakit teoride de olsa halk hekimliği bilgisinin halk tarafından hala bireysel hafızada yer alması sistem içerisinde parçanın bütüne hizmet ettiğinin göstergesidir denilebilir.

Diğer taraftan katılımcılardan halk hekimliğinin kendileri için ne ifade ettiği üzerine sorulan soruya yaşları ileri ve kültürel bir birikime sahip olan kişilerden net, anlaşılır bir cevap alınamamıştır. Kendi düşüncelerini ifade etmekten kaçınmayı tercih etmişlerdir. Bu noktada katılımcılar için halk hekimliği bilgisi özel bir alana hitap etmekten öte yaşamsal bir ürünün inşası olduğu söylenebilir. Katılımcılar için hastalık kavramı onların toplumsal hafızasında kültürel kodlarla önceden inşa edilmiştir ve herhangi bir hastalık durumunda akıllarına gelen sadece yörede tanımlanan hastalığın kim tarafından tedavi edildiği bilgisidir. Katılımcılar tedavinin ne olduğu bilgisinden çok nasıl yapıldığı ve etkisi hakkında bilgisine hakim olmaktadır. Halk hekimliği katılımcılar için özel bir yerde olmayıp gündelik hayatlarının bir parçası halindedir. Bundan dolayı yaptıkları tedavi ve türlerini sorgulama ihtiyacı duymadıkları yorumlaması yapılabilir.

3.2.Halk Arasında “Halk Hekimliği” Önemi

Doğada yaşam savaşıyla birlikte var olan insanoğlu, hayatını bir şekilde sürdürme eğiliminde olmuştur. En eski dönemlerden beri doğanın varlığına, doğadan yararlanmaya ve yaşama dair hiç durmadan çalışmışlardır. Bu yaşamsal süreç içerisinde gerek askeri ve devlet yönetimi gerekse gündelik yaşam pratikleri anlamında eş zamanlı şekilde hayata tutunmuşlardır. Eski dönem şartlarında insanların gündelik hayatta başlarına gelen olay ve durumlar sonucunda geleneksel yöntem ve doğadan yararlanmadan başka çareleri olmamasından dolayı deneme yanılma yöntemiyle hayatlarını devam ettirmişlerdir. Bu noktada yaşamın devam ettirilmesinin başlıca etken hastalıklara karşı korunma ve hastalıkların tedavi edilmesidir. Bunun için çeşitli tedavi uygulamaları ve inanç türlerinin doğması, insan hayatı için önem taşıması muhtemeldir. Yapılan uygulamalar deneme sonucunda işe yaradığı takdirde diğer hastalıkların da çözüme kavuşacağına en büyük göstergesidir.

Geleneksel tedavi yöntemlerinin kullanılarak hastalıkların tedavi edilme uygulamaları toplumu meydana getiren bireylerin hem fiziksel hem de ruhsal yolla iyileşmesi için yapılan sağaltım işlemleridir. Genel ifade ile halk hekimliği olarak bilinen uygulamaların tümü modern tıbbın gelişme göstermediği bugüne kadar gelen hastalıkların tedavi edilmesinde inanç temelli olarak yararlanılan bir unsur olmuştur. Modern tıbbın gelişmediği dönemde insanların tek iyileşme noktası olan geleneksel tıp bugün de önemini korumaktadır. Lakin önem derecesi kişinin yaşadığı mekana, tıbbın imkanlarına ulaşımına, inanmasına gibi parametreler sonucunda değişim göstermektedir.

Katılımcılar halk hekimliğinin önemine dair modern tıbbın tedavi olamamak, alternatif olmak, geçmişte elzem olarak görülme gibi kavramlar ifade edilirken diğer yandan başka

katılımcılar halk hekimliği uygulamalarına önem atfetmemektedir. Katılımcıların halk hekimliği önemine binaen verdikleri cevaplardan bazıları şu şekilde yer almaktadır;

“...Modern tıpa gidemeyen insanlara, hastalığına şifa bulamamış yahut teşhis edilememiş hastalıklara halk hekimleri yardımcı olmaktadır. Geçmiş zamanlarda da dönemin koşullarından dolayı tedavi etmede halk hekimlerinin yadsınamaz bir rolleri olmuştur (KK15).”

“...Halk hekimliği, bulaşıcı hastalıkların önlenmesinde, bulaşıcı olmayan hastalıkların riskinin azaltılması için bireye sağlık bilgisinin verilmesinde, toplumdaki sağlık sorunlarının çözümlenmesine yardım için önemlidir (KK13).”

“...Önemlidir. Çünkü tıbbın çözemediğin halk eski yöntemlerle tedavi olan hastaların olduğuna şahit olduğum için biliyorum (KK3).”

“...Halk hekimliği benim için halk hekimleri kimyasal kullanmadan tedavi ettikleri için önemli kimyasal ilaçların kalıcı çözüm olduğunu düşünmüyorum çünkü (KK4).”

Modern tıbbın gelişmesiyle birlikte bireyler hastalandıklarını düşündükleri noktada doktorlardan yardım alma eğilimi gösterdiği söylenmektedir. Gerek gelişen dijitalleşme gerekse yapılan deneysel yöntemler sonucunda bazı hastalıkların ilaçlarının bulunmasıyla birlikte modern tıba olan inanç oldukça yüksektir. Bilimin ve iletişimin gelişme göstermesi tıp dünyasında olan gelişmelerin dünyanın her bir köşesine yaygınlık kazanmasına ve bu tıbbi gelişimleri kullanmasına neden olmaktadır. Lakin tıbbi gelişmenin yanında özellikle geleneksel tıp yöntemlerini geçmiş yaşamında kullanmış ve fayda gördüğünü düşünen katılımcıların halk hekimliğine verdiği önem de o denli fazla olmaktadır. Halk hekimliğine ileri yaş grupları geleneksel öğretilerle büyütülmesinden ötürü oldukça fazla önem vermektedir. Katılımcıların verdikleri cevaplar kapsamında geleneksel tıbbi hem kendisi hem de geçmişte kullandıkları için bugünlere geldiklerini ifade ettikleri örnekler şu şekildedir;

“...Sıhhatin için önemli, hayatımızın yarı yardımı halk hekimleri. Bizler ayakta hep halk hekimleri sayesinde kaldık (KK7).”

“...Evvelden doktorlar yoktu bizler hayatta kalmak için nenelerimiz, annelerimiz hep evde ilaç yaptılar ve bu günlere geldik, tabi ki benim için önemli ama şimdi hepsi unutuldu gitti. Hastalansam çocuklar hemen doktora götürüyorlar (KK9).”

“...Eskiden biz çok çalışırdık, bizim tarlalarımız vardı. Hasta olduğumuzu bile bilmezdik ya da ayakta atlatırdık, öyle çok çalışırdık. Ebelerimiz ot, çöp kaynatır içerdik. Fayda gördük o yüzden de önemlidir (KK20).”

“...Bizler doğal olarak beslendik ve ilaç kullanmadık. Bir yanımız ağrısa annem ilaç yapar içirirdi ya da evde tedavi eden kadınlara giderdik geçerdi ağrılarımız. Ama şimdi her şey herkesin elinin altında. Halk hekimliği önemli bizler öyle yaşadık hatta babam doktora gitmiş kul değildir (KK6).”

Katılımcılardan alınan cevaplara bakıldığı zaman kültürleriyle iç içe geçmiş bir yaşamı benimsedikleri söylenebilir. Geçmiş yaşamlarında gerek modern tıbbın çok fazla gelişme göstermediği gerekse yaşamsal koşulların elverişli olmamasından ötürü halk hekimliğini tercih ettiklerini söylemek yerinde olacaktır. Ayrıca alınan cevaplarda şu da önemlidir ki katılımcıların hastalık durumunda söz sahibi olan atalarıdır. Bu noktada kültürün sağlık üzerindeki belirleyici olan yönünün görüldüğü ve sosyal inşada var olan sürecin göstergesidir.

Modern tıbbın gelişme göstermesinden ötürü geleneksel tıbbın fayda sağlamayacağı ve hastalıklara tek tedavi yöntemi geliştiren başat özne olarak tıp olarak gören yaklaşımlarda mevcuttur. Katılımcıların bazıları halk hekimliğine kendisi önem vermeyip toplumsal olarak önemine dikkat çekmektedir.

“...Geleneksel tedavi uygulamalarını nezdinde belli bir önem atfetmemekle birlikte toplumsal olarak özellikle kırsal kesimlerde önem oldukça fazladır (KK11).”

“...Halk hekimliği zamansal süreçte pek çok değişime uğramakla birlikte geçmişte üstlendiği misyonu artık yerine getiremez hale gelmiştir. Bu sebeptendir ki bu tip hekimlik görevini yerine getirdiğini iddia eden pek çok şarlatan dediğimiz art niyetli kişiler toplumu hem maddi hem de manevi açıdan sömürme yoluna girmeye başlamış ve halk hekimliğinden ziyade cinci hoca dediğimiz birer şarlatana dönüşmüşlerdir. Bu sebeptendir ki şahsi düşünceme göre artık önemli bir olguyu ifade etmemektedir (KK10).”

Halk hekimliğine olan inanç ve önem hastalıkların tedavi etmesinde görülen başarısından geçmektedir. Katılımcılar kendinde veya çevresinde halk hekimi yöntemlerinden kullanması sonucunda aldıkları olumlu ya da olumsuz sonucunda ötürü önem vermektedir. Katılımcının örnek ifadesi şu şekildedir;

“...Hastalıklara yapılan uygulamaların yanıt verdiği ölçüde önemlidir. Tabi ki çok ileri boyutta bir hastalık durumunda (kanser, kalp rahatsızlıkları gibi) önemli olarak görmeyip belli başlı hastalıkların (grip, soğuk algınlığı) tedavi edilmesinde önemiştir (KK16).”

“...Kültürel tedaviyle çok alakam olmazdı önceden. Daha sonra bir hastalığım için çevreden bir öneri geldi ve ben uyguladım. Uyguladıktan sonra faydasını gördüm ve açıkçası şaşırdım. Bu süreçten sonra önemsemeye başladım (KK5).”

Halk hekimliği doğuşundan günümüze oldukça fazla süzgeçten geçmiş, değişime ve dönüşüme maruz kalmıştır. Zira modern tıbbın gelişim göstermesiyle birlikte herhangi bir yazılı kaynak olmayıp sözlü şekilde kişilerle aktarılan bir yöntem olması neticesinde unutulmalara ve kaybolmalara maruz kalmıştır. Kırsal kesimde kendine yer edinen halk hekimliği yöntemleri ve uygulamaları kent merkezlerinde modern dönemle birlikte modern tıbbı bırakmıştır. Bu süreç sonrasında post-modern tıp olarak adlandırılan ve modern tıbbı alternatif olarak gösterilen bazı halk hekimliği uygulamaları yer almaktadır. Katılımcının geleneksel tıbbı bakış açısı olarak modern tıbbı alternatif olduğunu şu şekilde dile getirmektedir;

“...Modern tıbbı alternatif olması anlamında önemiştir ve doktorların çare bulamadığı noktalarda insanlara bir olanak kapısı olmaktadır. Aşırıya kaçmayan, bitkilerin gücünden yararlanılması açısından önemlidir (KK17).”

Katılımcılardan elde edilen bilgiler noktasında halk hekimliğine herhangi bir önem atfetmeyen katılımcıların genel ifadelerine başvurduğumuz zaman halk hekimliğine karşı çıkma ifadeleri yer almamaktadır. Katılımcılar halk hekimliği uygulamalarını kullanmamayı tercih etmektedirler fakat katı ve keskin bir tutumla ret etmenin yok oluşu bize sosyal sisteme

bir başkaldırının olmayışını gösterir. Burada uygulamalara herhangi bir önem olmasa da saygı söz konusudur yorumu doğru olacaktır.

3.3. Halk Arasında Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler

Hastalıkların teşhis ve tedavisinin yanı sıra hastalıklara karşı önlemlerin de alınması insanlar için elzemdir. Hastalıklara karşı korunmada başat olan durum sağlıklı bir şekilde beslenmeden geçmektedir. Sağlıklı beslenmenin yanı sıra modern tıp kendi bünyesine gelinip rutin bir şekilde kişinin genel kontrollerinin yapılmasını ve hastalıklara karşı erken tanı ve tedaviyle hastalıkların ilerlemesine karşı önlemler alınmasını istemektedir. Lakin geleneksel tedavide kişi hastalıklara karşı kendilerine dair bitkisel, hayvansal nesnelere ve ürünler sayesinde önlemler aldığı söylenebilir. Veyahut hastalık başlangıçlarında tanıdıkları belirtiler ışığında ilerlemesini önlemek adına halk hekimliğinden ve bitkilerin gücünden yararlanmaktadır. Katılımcıların çoğunluğunun ifadelerine göre bitkisel çaylar, eskiden kullanılmış ilaçlar kavramları göz önünde olmaktadır. Katılımcıların ‘önceden doktora gittiği ilaçları kullanırım’ olarak verdiği ifade örnekleri şu şekildedir;

“...Önceden doktorumun verdiği ilaçtan alırım. Kendimi sıcak tutarım ve su içmeye vitamin almaya gayret ederim. Diğer insanlarla temas etmemeye özen gösteririm (KK15).”

“...Önceden doktora gittiğimdeki gibi hasta olduysam o ilaçları kullanmayı tercih ediyorum. Geçmezse genelde direkt doktora giderim (KK12).”

“...Hastalandığımda ilk ağrı gibi şeylerse ağrı kesici ilaç alırım ya da grip olduysam sıcak tutarım kendimi (KK1).”

“...Hastalığıma önlem almam için öncelikle ağrı, grip, soğuk algınlığı gibi basit hastalık olduğunu düşünüyorsam bitki çayı alırım ya da ağrı kesici ilaç kullanırım (KK18).”

Hastalıklara karşı alınan önlemlerin en önemlisi bitkilerin gücünden faydalanmak ve çay yaparak tüketmekten geçmektedir. Katılımcıların hastalıklara önlem olarak gördükleri bir başka durum bitki çayı, kendini sıcak tutmak ve sıcak içecekler tüketmek yönünde olmaktadır. İfadeler şu şekildedir;

“...Öncelikle çeşitli bitki çaylarından ve evde yapılabilecek yöntemlerden yararlanıyorum. İyileşmediğim takdirde hastaneye gidiyorum (KK16).”

“...Hastalığı önceden atlattığımsa ona göre evde önlem alıyorum. Mesela grip olduğumda nane limon çayı yapıyor bitkisel yöntemler kullanıyorum. Ek olarak ballı ve dokuz çeşit bitki karışımını özel olarak hazırlatıp kullanıyorum (KK3).”

“...Hasta olduğum da hastalığın nerden geldiğine göre önlem almaya çalışırım örneğin öksürüyorsa ılık su içerek ve ya nane limon kaynatırım içerek önlem almaya çalışırım. Öksürüğe ne iyi geliyorsa araştırarak önlem almaya çalışırım (KK4).”

“...Hasta olduğumu düşündüğüm zaman kendime zaman veririm ve kendimi dinlerim. Ardından rahatsız olduğum vücudumun yerine göre mesela grip olduğumu düşünüyorsa daha bitkisel tedavi uygulamam. Kronik olarak yaşadığım rahatsızlığım var ise ona göre önlem alır ya da doktora giderim (KK17).”

“...Bünyemin genel olarak hastalıklara dirençli olduğunu düşünüyorum ancak sonuçta beşeri bir varlık olduğum için her insan gibi ben de hasta olmaya müsait biriyim. Hasta olacağımı hissettiğim anda hastalığın belirtilerine göre kendi önlemimi kendim alıyorum. Hastalığın ilk belirtileriyle birlikte soğuk algınlığı vs. ilaçları alarak hastalığın ileri safhaya geçmesine müsaade etmemeye özen gösteriyorum. Bunun yanında bol bol meyve tüketerek vücuda vitamin girişi sağlıyorum. Olur olmadık zamanlarda ilaç kullanmak yerine ihtiyaç duyduğum zamanlarda ilaç almaya özen gösterip vücuduma giren virüs veya bakterilerin bu ilaçlara karşı savunma geliştirmesini engellemeye çalışıyorum. Başa çıkamadığım bir durum olduğu takdirde halk hekimine gitmek yerine işinin ehli olduğunu düşündüğüm doktora başvurmayı tercih ediyorum (KK10).”

Halk hekimliği uygulamalarının en önemli özelliği inanç kaynaklı olmasından geçmektedir. İnsanlar hastalandıkların ya da hastalıklara karşı alacakları önlemleri inandıkları için yapmaktadırlar. Halk hekimliği veya geleneksel tıbbı olan inanç belirli bir yaş kesimini daha fazla etkilemektedir. Bundan dolayı yapılan uygulamalar ve inanma geleneksel kültür hamuruyla yoğrulmuş katılımcıların etkilenmesinde oldukça fazladır. Katılımcıların halk hekimliği uygulamalarından yola çıkarak aldıkları önlemler şu şekilde ifade edilmektedir;

“...Doktorların verdiği ilaçlardan uygun olan varsa kullanıyorum. Sonra nane limon yapıyoruz çoğunlukla bitkileri kullanıyoruz. Ama nazar filan durumlarda okuyup üflerim, hocaya su yazdırırız böyle önlemler yapıyoruz (KK7).”

“...Evde kendi ilaçlarımı kullanıyorum. Ama bazen ilacın etkisi olmayan hastalıklarda oluyor. Gelinimin bir süre çocuğu olmadı ‘kırkını kestirdim’ faydası oldu ya da torunlarımın hepsine nazardan korunsun diye nazar boncuklu bilezik yaptım

dedesi, bir de muska yazdırdık hocaya hiçbir şey olmadı. Onlar korur çocukları her kötülükten (KK8).”

Eğitim seviyesi ve yaş kriterleri göz önüne alındığı vakit kişilerin hastalıklara karşı aldıkları önlemler değişiklik göstermektedir. Zira kişiler üzerinde yaşanan dönemin şartları ve toplumun etkisi göz ardı edilmeyecek derecededir. Bundan dolayı katılımcıların hastalıklara karşı alacak önlemler arasında halk hekimliği uygulamalarından faydalanmak ifadesine verdikleri cevaplar çeşitlenmektedir. Eğitim seviyesi artıp yaş azaldıkça halk hekimliğinden yararlanma yok denecek kadar az olduğu söylenebilir.

3.4. Halk Arasında Bilinen Kültürel Tedavisi Olan Hastalıklar

Belirli bir toplumun mensubu olan birey, yaşadığı topluma dair bilgiler ışığında hayatını idame ettirmektedir. Gerek kültürel öğretileri gerekse edinilen bilgiler hayatı tanıma ve anlamlandırma noktasında kişiye yardımcı olmakta, hayatını şekillendirmektedir. Hayatın her noktasında karşılaşılabilecek olan durumlardan bir tanesi ise hastalıklardır. Hastalıkların tanımlanmasında eski dönemlerde etkin olan bilgi kültür süzgecinden geçen ve yine kültürel uygulamaların tedavi etmesinden geçmekteydi. Modern tıpla birlikte geleneksel tedaviye olan ihtiyacın ve inancın azalmasından ötürü halk arasında da bazı kuşaklar için bu tür hastalıkların hem isimleri hem de tedavi şekilleri unutmaktadır. Yapılan çalışma yöresindeki katılımcıların da bilgilerine bakıldığı zaman bu bilgiye paralellik oluşturduğu gösterilmektedir. Katılımcıların ifadelerinden bazıları ise şu şekildedir;

“...Ara çoru (grip), kırk kestirme (KK1).”

“...Silme, ineme, çocuk çalkalama, uğunma, umma, itdirseği, silme, dirneğe basma, deriye çekme, bel çekme (KK7).”

“...Halk arasında bildiğim hastalık isimleri vereme ince hastalık, vebaya kara ölüm, mevsimsel geçişlerde yakalanılan gribe ara çoru dendiğini biliyorum (KK10).”

“...Yanma, dolandırma, uluma, uğunma, silme, kırk basması, umma, çocuk çalkalama, al basması (KK8).”

“...Dolandırma, uğunma, kırk basması, umma, dirneğe basma (KK20).”

“...Ara çoru, itdirseği, tavukgötü (KK14).”

“...Tuz çatlatma, itdirseği, umma, uğunma (KK9).”

“...Ara çoru, itdirseği, kırk kesmek (KK18).”

Genel olarak yörede çoğu hastalıklar özgün olarak isimlendirilmelere sahip olmamakla birlikte var olan hastalıkların kültürel tedavide yeri olmaktadır. Eğitim seviyesindeki artış ve buna bağlı olarak kültürel uygulamaların tercih edilmemesinden ötürü uygulama isimlerine dair bilgiler fazla bilinmemektedir. Burada eğitim seviyeleri yüksek olan katılımcıların gündelik hayatlarında halk hekimliği uygulamalarına ihtiyaç duymadıklarından dolayı katılımcılar için özgün bir değeri yoktur.

3.5. Hastalık Türleri

3.5.1. Ateş

Ateşlenme problemi her insanda meydana gelebilecek çok yüksek olmaksızın evde tedavi ile düşürülebilecek bir durumdur. Ateşlenme esnasında vücut ısısının yükselmesiyle birlikte ortaya çıkan hastalıktır ve geleneksel olarak uygulamaları mevcuttur.

Günümüzde ateşi düşürmek için en bilindik ve çok kullanılan yöntemin başında sirke ile suyu karıştırılıp bezin ıslatılarak kişinin koltuk altı, alın kısmına konulması şeklindedir. Bezin ısınmasıyla birlikte bu işlem ateş düşünceye kadar devam ettirilir. Bir başka uygulama ise ateşi yüksek olan kişiyi soğuğa yakın ılık bir duş aldırılır ve rahatlaması sağlanması bilgisi katılımcıların büyük çoğunluğundan elde edilmiştir.

3.5.2. Al Basması

Anadolu Türklerinin inanışlarına göre Al karısı kayalık dağlarda, çay kenarlarında, ıssız yerlerde ve ahırlarda yaşayan peri kızı gibi bir varlık olarak nitelendirilir. Farklı Türk

topluluklarında bu unsur, “Al, Al karısı, Al kızı, Al bas, Albız, Almıs, Almas, Hal anası, Hal karısı” vb. isimlerle de anılmaktadır. Var olduğuna inanılan ve önlem alınmazsa lohusalara, bebeklere musallat olup, onlarda al basmasına neden olacağından korkulan bu varlık tasarımı genel olarak çirkin görünümlü, ‘değişken tabiatlı, söylenen her şeyin tersini yapan, ayakları tersine dönük, değişik şekillere girebilen, ama en çok cadı kadın’ görünümüyle insanların karşısına çıkan ve yakalanırsa hizmet altında çalıştırılabileceği söylenen, su ile ilintili ‘dişi bir ruh’ olarak düşünülür (Beydili’den akt. Demrem, 2018: 3).

Doğumdan sonra loğusa olan kadın ve bebek kırk gün dışarı çıkarılmaz ve odalarına kötülüklerden korunması için bir takım nesnelere bırakılır. Loğusa kasının odasına elek, süpürge asılır (KK8). Katılımcıların büyük çoğunluğu bebeğin üzerine kırmızı (al) tülbent örtülmekte ve altın takılır. Loğusa bebek için tehlikeli görünen bir durum olan ‘al basması’ için önlemler alınmaktadır. Loğusa kişinin yanında mutlaka bir erkek olması gerekmekte, erkekten al karısının korktuğu efsanesine inanılmaktadır. Al basması için yapılan kültürel uygulamalar ortak olmuş olsa da anlatılan efsaneler farklılık göstermektedir. Anlatılan efsanelerden bir tanesini kaynak kişi anlatmaktadır; “*Lohusa iken tam uyduğumda uzun uzun kadınların geldiğini gördüm. Bir akrabamın siması ile geldiler bana ‘-kalk ne duruyorsun’ dediler. Bir uyandım sonrasında ağlama sesleri yeri göğü almış ve büyük oğlum bebektir ağlıyordu. Sonra karşı komsumu anlattım oda al bastığını anlamış bana ‘-hemen çocuğu al gel’ dedi. Bebek aylarca ağladı götürmedik yer bırakmadık sonra götürdüğümüz yerde 6 ay sonra geçecek dediler ve gerçekten de geçti.*” (KK8). Al karısı atlara ve bebeklere musallat olmakta ve onlara zarar verdiği dile getirilmektedir. Bir başka efsane ise “*Nenem ile dedemin atları akşam oldu mu ahırda hiç durmadan oradan oraya bağırarak koşar ve ter içinde kalırlarmış. Dedem bakar gelir ama hiçbir şey göremezmiş. Birkaç kez olduktan sonra atın üzerine katran sürüp ahıra kapatmış. Al karısı gelip atıp üstüne binince yapış*

kalmış. Dedem ahıra varmış ve al karısını görmüş. Al karısı ‘-beni serbest bırak senin yetmiş iki silsilene dokunmayacağım.’ demiş ve böylelikle bizim sülalemize al karısı musalla olmaz.” (KK6). Şeklinde ifade etmektedir.

3.5.3. Bel Ağrısı

Bel ağrısı, ağrıma, acıma, yanma veya batma şeklinde, keskin hissediliyor olabilir. Yeri bazı durumlarda noktasal olarak belirlenebilirken, bazı durumlarda dağınık ve yeri tam tespit edilemez şekildedir. Hafif veya ağır olabilir, iniş çıkışlar sergileyebilir (Acıbadem, 2019). Modern tıbbın tetkikleri sonucunda konulan tanı dahilinde ilaç ve farklı tedaviler mevcut olmaktadır. Kısa süreli ve anlık gelen ağrılar için geleneksel yöntemlerin tercihi söz konusu olmaktadır.

Halk arasında yapılan tedavilerin başında ‘bel çekme’ işlemi gelmektedir. Hasta yüz üstü düz bir zemin üzerine yatırılır. İki elle belin derisi kavranır ve iki üç kez çekilir. Bu işlemin çok fazla tekrar edilmesi ciltte tahrişlere ve zararlara neden olmaktadır. Sonrasında kupa çekildiği belirtilmiştir.

3.5.4. Çıbık Hastalığı

Doğum yapan kişilerin yedikleri besinlere halk arasında önem verilmektedir. Bebeğini emziren kadına süttten bebeğe geçeceğine inanılmasından ötürü soğuk su içirilmez. Bulgur, acı, baklagiller, yememeleri noktasında uyarılırlar ve yenmesi sonucunda bebeğin yüzünde ve cildin de “çıbık hastalığı” çıkarmaktadır. Çıbık hastalığında bebeklerin yüzünde kırmızı minik minik kabarcıklar çıkmakla birlikte bebeğin gaz problemi olur ve sürekli ağlamaktadır. Bundan dolayı emziren annelerin perhiz yapılması gerektiği söylenir (KK2, KK7).

3.5.5. Çocuklarda Ağlama

Herhangi bir sağlık problemi dışında isteğinin olmasını veya olması süresini beklemeden sürekli ağlayarak bir şeyler anlatan çocuklarda görülmektedir. Halk arasında herhangi bir adlandırma mevcut olmamakla birlikte çocukların sürekli ağlamasına çözüm geliştirmişlerdir.

Gereksiz ve sebepsiz yere sürekli ağlayan çocuklar için yörede hakim olan uygulama mevcuttur. Bu uygulama şöyle ifade edilir; Cuma günü salalar okunurken sürekli ağlayan çocuk beş yolun ortasına getirilir. Babasının ayakkabısı ile ağzına birkaç kez vurulur. Bu işlem sonrasında çocuk normal hayatına dönmektedir (KK8, KK20, KK6).

3.5.6. Dirneğe Basma

Halk arasında henüz yürüyemeyen bebeklerin yakınları tarafından ayakları üzerinde dik tutulması sonucunda oluşan hastalıktır. Dirneğe basmış olan bebekler sürekli ağlar ve huysuz bir tavır sergilemektedirler.

Geleneksel tedavide dirneğe basan bebeklere yapılan uygulama şu şekilde anlatılmaktadır. Bebek yüz üstü düz bir zemin üzerine yatırılır. Sağ ayağıyla sola kolunu üç kez birbirine dokundurulur. Ardından sol ayağıyla sağ kolunu üç kez dokundurulur. Son olarak ise bebeğin ayaklarından tutulup baş aşağı birkaç kez sallanır. Çocuğun rahatlaması sağlanır (KK7, KK6, KK9, KK20).

3.5.7. Doğum

Türk toplumunda aileye ve birliğe olan inanç oldukça önemlidir. Aile kurumunun devamı ise dünyaya getirilen çocuklarla sağlanmaktadır. Bununla birlikte çocuk sahibi olmak veya olmamak toplumda kadının değerini ve konumunu da belirlemektedir. Çocuk sahibi olamayan ailelerin genelinde bir takım huzursuzluklar, sorunlar baş göstermesine

sebepler olarak gösterilebilmektedir. Bu şekilde bir sorunla karşılaşan bireyler tıp biliminin yanında geleneksel ve kültürel uygulamalara da yer verdiği söylenebilir.

“Çocuk sahibi olmak, soyunu devam ettirmek her anne ve babanın isteğidir. Çocuk sahibi olmak anne ve babanın sorumluluklarını artırır, anneyi diğer kadınlardan ayırır. Çocuğu olmayan kadınlara ‘kısır’ denir ve toplumda iyi bakılmaz; çünkü Allah’ın onları cezalandırdığı düşünülür” (Kurt, 1999: 82). Manas Destanında konuyla ilgili şu cümle dikkat çekmektedir “Çocuk dünyaya gelmeden de dualar edilir. Bazı törenler düzenlenir. Manas’ın dünyaya gelmesi için annesi mezarlı yerlere, yatırları ziyaret etmeli, elmalı kutlu yerlerde yuvarlanmalı, kutlu pınarlarda gecelerce kalıp çocuk istemelidir” (Gürsoy, 1995:2). Burada görülüyor ki halk hekimliği kaynağını çok eskilerden almakta ve uygulama alanı bulmaktadır. Destanda halka verilen öğüt, dinsel ve sihirseller bir takım uygulamalarda bulunma ve tabiattan yararlanma noktasında olmaktadır.

Günümüzde kadınlar çocuk sahibi olabilmek için kutsal yerleri gezmeyi ve hocalardan muskalar yazdırmayı tercih etmektedirler. Bu tür etkinliklerin yapılması Türklerin Müslümanlaşmasından sonra kendisini daha fazla hissettirmeye başlamıştır. Ağaçlar, mezarlar ve türbeler insanların dilek ve isteklerini dile getirdikleri mekanlar haline gelmektedir.

Yörede türbeler olmadığı için ziyaret gerçekleştirilemiyor lakin hocaya okunma, üflenme ve muska yazdırma işlemi devam etmektedir. Bu noktada dinsel görünümlü yöntemlerle yapılan tedavi işlemidir. Bununla birlikte çeşitli bitkilerden, metal nesnelere de faydalanma sağlanmaktadır.

Çocuk olması için yapılan uygulamalardan birisi, köpek dışkısı kurutulur. Kuruyan köpek dışkısı yakılıp tütmeye başladığı vakit üzerine çocuğu olmayan kadın oturtulur. Böylelikle çocuk olması kolaylaşacağı inancı hakimdir (KK19).

Çocuk olması noktasında rahmin temizlenmesi gerektiği düşüncesinden yola çıkarak halk arasında bitkilerden yararlanılmaktadır. Maydanoz bitkisi kaynatılır ve süzülür. Ardından birkaç gün içilmesi tavsiye edilir ve bu işlemler birlikte vücutta bulunan pislikler dışarı atılacağı ifade edilir (KK2).

Kadın hamile kaldıktan sonra aşerme dönemine girdikten sonra kime bakarsan çocuğun da ona benzeyeceğine inanılmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu bundan dolayı televizyonun çok fazla seyredilmesini uygun görmez ve eğer ki istemsiz çirkin, hayvan gibi görsellere bakıldığı takdirde “aklımda” demesini istemektedirler. Hamile kişiye sevdiği, beğendiği, çocuğunun benzemesini istediği kişilere bakması söylenmektedir. Hamile olan kadının çocuğunun güzel olması ve gamzelerinin olması istenirse ayva yedirilip iki parmağıyla hamile kadın kendi yanaklarına gamze olması için dokunur (KK2).

Aşerme dönemi, hamile kadınların canlarının herhangi bir besini istediği dönemdir. Halk arasında bu aşerme döneminde canı istenilen besin gelmezse çocuk da herhangi bir eksiklikle doğacağına ya da aşerme döneminde aklında olmadan canı çektiği besin var ise ve anne vücudunda bir yere dokunur, kaşır, sürer ise bebekte de o besine benzer lekelerin olacağı inancı hakimdir. Bundan dolayı hamile kadının canı çektiği besinin bulunma imkanı düşük olduğunda avucunun içi yalanması gerektiği bilgisi çoğunluğu eğitim almamış ve yaşlı katılımcılar tarafından ifade edilir.

Hamilelikte besinler önemli yer tutmaktadır. Hamile kadınların yedikleri besinlerle doğacak bebeğin cinsiyeti konusunda öngörüle bulunmaktadır. katılımcıların

çoğunluğunun ifadesine göre aşırme döneminde kadın, ağırlıklı besin olarak tatlı yerse oğlu, ekşi yerse kızı olacağına inanılmaktadır. Hamilelik döneminde kadın güzelleşmişse erkek, çirkinleşmiş, yüzünde çil gibi lekelenmeler oluşmuşsa kız olacağı rivayet edilmektedir. Anadolu'nun her bir yöresinde olduğu gibi çalışma yöremizde de hakim olan "Ye tatlıyı çıkar Hakkı' yı Ye ekşiyi çıkar Ayşe' yi" deyişi hakim olmaktadır. İstenmeyen hamilelik durumunda hamileliğin sonlandırılması için ise ağır kaldırmak, yüksek bir yerden atlamak gibi eylemlerde bulunmaktadır.

Doğum öncesinde ve sonrasında kadınların uyguladıkları birçok uygulamalar halk hekimliği ve geleneksel tedavi bünyesinde varlığını sürdürmektedir. Kadınlar bazen inandıkları için bazen aile büyüklerinin ısrarı için bazen ise alternatif olarak bu uygulamaları yerine getirmektedirler.

3.5.8. Dolama (Dolandırma)

Tıp dilinde paronişi olarak tanımlanan dolama, el ya da ayak parmaklarında bulunan tırnak dokusunun etrafında yer alan epidermisin enfekte olmasıdır. Kızarıklık ve ağrılı bir sertlik ile başlar. Enfeksiyon sonucunda oluşan ve parmak iltihabı olarak da bilinen parmakta dolama, kişiye çok ciddi ağrı ve acı hissettirebilir. Ciltte renk, tırnakta renk ve şekil değişimi, tırnağın kalkması gibi belirtilerle karakterize olan paronişidir (Bozkurtgil,2020). Tıbbi olarak ilaçlarla ve küçük operasyonlarla tedavisi kolay bir şekilde yapıldığı söylenebilir.

Yöre halkı tarafından dolama hastalığının adı 'dolandırma' olarak yaygınlık kazanmaktadır. Tıbbi terminolojideki tanımsal ifadelerin karşılık bulduğu hastalar için farklı bitkisel ve hayvansal tedaviler halk hekimliğinde mevcudiyeti bulunmaktadır. Bunlardan birincisi bir tane soğanı közde pişirdikten sonra soğanın ortası alınarak sıcak bir şekilde dolandırma olmuş parmağa sarılır. Bu şekilde bir gün boyunca duran sıcak soğan parmaktaki

irinin oluşturduğu iltihaplı kısmı patlatır ve hasta olan kişi rahatlar. Böylelikle parmak iyileşme yoluna gider (KK2, KK19). Bu noktada tedavinin yapılmasında bitkisel yöntemlerden faydalanılmaktadır ve bitkilerin besin olarak tüketilmesinin yanında iyileştirici gücünden yararlanıldığı görülmektedir.

Yörede uygulanan diğer bir uygulama ise, bir tane yumurta alınır ve baş kısmının kabukları kırılır. Halka şeklinde açılan kısımdan dolandırma olan parmak yumurtanın içerisine sokulur ve birkaç saat bekletilir. Bu işlemi iki- üç kez yaparak iyileşme sağlanır (KK8).

Dolandırma olmuş bir kişinin parmağındaki iltihap ilerlediği vakit ise insan dışkısı alınır ve parmağa sarılır. Böylelikle hastanın şifa bulacağı ifade edilir (KK8).

3.5.9. Göbek Bağı Düşürme

Bebeklerin göbek bağı düşmesinin gecikmesi sonucunda da halk arasında kullanılan uygulama şu şekildedir; kurbağa dışkısı sulak alanlardan bulunup getirilir. Mavi (gök) bezle halat haline getirilir. Yapılan bu halat çocuğun göbeğinin üstünden geçirilir ve sıcaklık hissettirilir. Bu işlem sonrasında sıcaklıkla birlikte göbek bağı düşmektedir (KK8).

3.5.10. Göz

Gözün herhangi bir nedenden dolayı mikrop kapması sonucunda çapaklanmalar oluşmaktadır. Gözün kornea ya da iris olan kısımlarının mikrop kapması sonucunda oluşmaktadır. Halk arasında göz çapaklanmasına “göz işlemesi” denmektedir.

Gözlerin çapaklanması durumunda hacdan gelen toz sürme ile evde yapılmış olan tere yağ (sadeyağ) eritilip bir kabın içerisinde karıştırılır. Bu karışım gözdeki çapaklanmalar geçene kadar sürülmektedir (KK8).

Gözlerin çapaklanmasının giderilmesinin başka bir yolu ise bir miktar anne sütü pamuğa alınır ve çapaklanan gözler silinir. Hem gözlerdeki iltihap kolay temizlenir hem de gözün iç kısmı temizlenmesi sağlanır (KK7).

Kişinin gözünde oluşan kanlanmaların giderilmesi için limon sıkılmaktadır. Limon sıkılarak hem göz berraklaştırılır hem de oluşan kanlanma dağıtılmaktadır (KK3, KK5).

3.5.11. Grip ve Nezle

Toplumda genel itibariyle insanların çoğunlukla karşılaştığı hastalıkların başında grip, nezle ve soğuk algınlığı gelmektedir. Bundan dolayı ciddi bir hastalık olarak görülmeyip evde kullanılan bitkisel yöntemlerle ve uygulamalarla tedavi etmek amaç edinilir. Toplumda basit, atlatılan, korkulacak bir durum olarak görülmeyen hastalıklar arasında yer almaktadır.

Grip ve nezle gibi hastalıkların belirtilerinin bilgisine halkın vakıf olmasından ötürü geleneksel tedavi yöntemleri özellikle bitkiler üzerinde yapılan uygulamalar yaygınlık göstermektedir. Nane ve limon ile yapılan bitki çayı boğaz ağrısı ferahlığı, dinginlik göstermesinden dolayı hem grip başlangıcında hem de ilerleyen grip dönemlerinde yapılan uygulamadır. Bir başka uygulama ise zencefil, adaçayı gibi bitkilerin çayları yapılarak bal ile karıştırılıp tüketilir. Herhangi bir hastalanma sonucunda katılımcıların çoğunluğu yukarıda ifade edildiği gibi bitkilerin şifa verici yönünden faydalandıkları bilgini ifade etmişlerdir.

Grip için yapılan başka bir kür ise sıcak su içerisine bir adet limon sıkılır ve bal ile karıştırılır. Bu karışım boğazdaki yanmayı ve kişinin terlemesine neden olduğu için tercih edilmektedir (KK15, KK4).

Grip veya nezle olunduğu vakit beraberinde gelen burun tıkanıklığı yaşanması halinde yapılan uygulaması ise su kaynatılır ve bir kovanı içerisine konur. Kaynar suyun içerisine viks (eczanelerde satılan mentollü buharlaşan krem) katılır ve hasta bu kovanın üzerine eğilip başı içinde kalacak şekilde bez, battaniye türevleri bir şeyle kapatılır. Böylelikle buharlaşma ve mentol ile birlikte burun tıkanıklığı açılır (KK13).

Grip, nezle ve soğuk algınlığı gibi hastalıkların tedavi edilmesinde kullanılan halk hekimliğinin çoğunluğu bitki kökenlidir. Bitkilerin çeşitli çayları, kürleri yapılarak hastalar kendi evlerinde tedavilerini yaptıkları görülmektedir.

3.5.12. Hemoroid (Basur)

Halk arasında “basur”, tıp dilinde hemoroid olarak adlandırılan hastalık; kalın bağırsaktan sonra yer alan anüse ya da makata ait damarlarda var olan problemlerden kaynaklanmaktadır. Anüs ya da makat bölgesinde bulunan damarların büyümesi veya şişmesiyle oluşmakla birlikte damar yumakları oluşmasına neden olan hastalıkta zaman zaman damar yumakları anüsten dışa sarktığı görülmektedir. Bazı vakalarda ise damar yumakları sıkışmaya bağlı olarak kanama yapabilmektedir. Hemoroid, tedavisi olan bir hastalıktır ancak tedavi edilmediğinde zamanla damarların oluşturduğu yumaklar makatın dışına çıkarak basur memesi olarak adlandırılan yapının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Erdemir, 2020). Tıp biliminde tedavisi yapılabilen bir hastalık olmakla beraber halk tıbbında da tedavi uygulamaları mevcuttur.

Geleneksel tıpta basur hastalığı olan kişiler kola, acı, ekşi gibi yiyecek ve içeceklerin tüketilmesinden kaçınılması gerekir. Tuvalette çok fazla vakit geçirilmesi ve ıkınılması var olan hastalığın fazlalaşmasına neden olmaktadır (KK6).

Basur için bir başka uygulama ise bitkilerin iyileştirici gücünden faydalanmaktan geçmektedir. Beş veya altı tane patlıcanın sap kısmı kesilir ve patlıcan sayısı kadar su bardağıyla su ölçülerek tencereye alınıp kaynatılır. Kaynayan suyun rengi siyahlaşınca altı kapatılır ve soğutulur. Hasta olan kişi bu suyu sabah ve akşam olmak kaydıyla tüketir. Basuru ne zaman geçerse o zaman içmeyi bırakır (KK5).

3.5.13. İneme

Genellikle çocuklarda görülen kulak kepçesi kıvrımlarının iç kısımlarında görülen kızarıklık, deride döküntü, kanama, çatlaklar olarak kendini gösteren bir hastalığa halk arasında ‘ineme’ denmektedir. TDK’de ‘ineme’ kelime anlamı “burulmuş koyun ya da keçi” olarak yer almaktadır (TDK,2020). Çalışma yapılan yörede ise ‘ineme’, genellikle küçükbaş olarak tercih edilen herhangi bir hayvanın kulağının kesilerek işaretlemesi olarak tanımlanmaktadır. İneme hastası olan çocuklar için de yapılan kültürel tedavi de bu işaretleme ile yakından ilgilidir.

İNeme hastası olan çocuk tespit edildikten sonra belirli bir miktar para karşılığında bir küçükbaş(kuzu, koyun, keçi) hayvan alınır ve o çocuk adına kulağı kesilir yani inenir. Kulağı kesilen hayvanın kulağından kan alınarak çocuğun kulak kıvrımındaki yaralara sürülür ve bu işlem sonrasında o hayvan çocuğa ait olmakla beraber iyileşeceğine de inanılır (KK7).

3.5.14. İtdirseği (Arpacık)

“Hordeolum” olarak da bilinen “arpacık”, toplumda oldukça yaygın olarak görülen bir göz rahatsızlığıdır. Modern tıp literatüründe hordeolum, kirpik folikülü, komşu yağ bezleri (zeis.meibom) ve ter bezleri folikülünün (moll ve meibom) akut bakteriyel

enfeksiyonudur (Gürger, 2018: 16). Bazı durumlarda küçük bir kızarıklık şeklinde olsa da bazı durumlarda göz kapağının şişmesine de neden olmaktadır.

Kimi yerlerde arpacık olarak bilirse de Anadolu'nun genelinde itdirseği olarak adlandırılmaktadır. Çalışma yöresinde de aynı şekilde adlandırma söz konusudur. Yapılan uygulamalardan bir tanesi şu şekildedir; bir küp şeker alınır ve gözdeki çıkan itdirseğinin üzerindeki iltihaplı kısmı patlayana dek sürtülür. Sürtme işleminden sonra kan çıkması durumunda geçeceğine inanılmaktadır. Katılımcıların neredeyse hepsi aynı bilgiyi paylaşmıştır.

İtdirseğine dair bir diğer uygulama ise akşam ezanı okunmaya yakın köpek dışkısının yeri belirlenir. Sabah ezanlar okunduktan sonra gün tam olarak ağarmadan köpek dışkısının yanına gelerek üç kez “-Hoş geldin dingil paşa” dedikten sonra arkana bakmadan eve gider. Böylelikle itdirseği çıkmasına sebep olan bütün kötülüklerden arınmış olup iyileşeceğine inanılır (KK8).

3.5.15. Korku

Herhangi bir olay neticesinde kişinin korkması durumunda kullanılan birçok geleneksel yöntemler var olmaktadır. Halk arasında korkunun modern tıpla ilgisinin ve çaresinin olmayacağı inancından ötürü geleneksel tedaviyi yoğun olarak kullanmaktadırlar. Dün de bugünde halk tecrübeleri sonucunda korkuyu yendiklerini görmelerinden dolayı bu uygulamaları sürdürdüklerini söyleyebiliriz.

İleri yaşta ve eğitim almamış katılımcılardan elde edilen bilgilere göre eskiden de günümüzde de korkma hallerinde Hac ve Umre ziyaretleri dönüşünde getirilen ‘kandaşı’, ‘kardeşkanı’ olarak adlandırılan gözenekli kırmızı renkli taş getirilmektedir. Bu taş suyla karıştırılıp korkan kişiye suyu içirilir.

Hac ve Umre ziyaretine giden kişilerin Arabistan'dan getirdikleri ve getirmeleri istenilen 'korku tası' objesi olmaktadır. Bu getirilen korku tasıyla korkan kişiye kırk gün üç İhlas bir Fatiha okuyarak konulan su içirilir. Böylelikle kişi korkusu sonucu oluşan olumsuzluklardan kurtulduğuna inanılmaktadır (KK8).

Kişinin korkması halinde yapılan bir diğer uygulama ise 'damak kaldırmak' tır. Korku yaşanan anda kişinin yanında olan birinin dört parmağı ile korkan kişinin damağından tutar diğer eliyle de kafasından tutarak üç kere kaldırır. Bu işlem sonrasında kişinin korkması geçeceğine inanılır. Çalışma yöresinde herkesin bu işlemi yaptığı sıklıkla görülmektedir. Katılımcıların çoğunluğunun da ifade ettiğinden dolayı damak kaldırma işleminin işlevsel olarak devam ettiği yorumu getirilebilir.

Olay sonrasında yaşanan korkuda kişinin olayın etkisinden kurtulacağına, bilincinin yerine geleceğine inanılarak tokat atılır. Böylelikle yaşanan olayın etkisinden korkan kişi kurtulur inancı hakimdir.

3.5.16. Kulak Ağrısı

Kulak ağrısına sebep olabilecek birçok hastalık ve nedenler var olmaktadır. Aynı zamanda kulak ağrısının nasıl ve ne şekilde olduğu noktasında da farklılıklar mevcuttur. Herhangi bir nedenden dolayı hafif ağrı hissedildiği takdirde geleneksel tıptan yararlanılması söz konusudur.

Yetişkin kişinin kulak ağrısını dindirmek ve hafifletmek için sigara içilir ve dumanı kişinin ağrıyan kulağına üflenir (KK6).

Bebeklerin sürekli ellerini kulağına götürmesi halinde kulağı ağrıdığına hükmedilmektedir. Bu durumdan mütevellit kız çocuğu olmuş olan annenin sütü alınır ve

bebeğin ağrıyan kulağına bir miktar damlatılır. Bu uygulama günümüzde işlevselliğini korumaktadır (KK8, KK19).

3.5.17. Kusma

Bebeklerde meydana gelen kusma çeşitli sebepler sonucunda oluşmaktadır. Yanlış beslenme sonucunda bebekler beslenirken havayı da alması, aşırı yavaş ya da hızlı emmesi, gazının çıkartılmamasından ötürü aldığı besin yemek borusundan yukarı çıkabilir veyahut kusmadaki bir diğer neden psikolojik olabilmektedir. Anneler bebeklerine aşırı besin vermekte olup ihtiyacından fazlasının alınmasına neden olmasından dolayı bebeklerde kusmalar görülmektedir. Başka bir neden ise bebek ile anne arasında oluşan uyum bozukluklarıdır. Annede meydana gelen gerginlik, huzursuzluk, bebeğe olan ilgisinin az olması yine bebeklerde kusmalara sebebiyet vermektedir. Bu sebepler dışında kusmalar başka hastalıklarında habercisi olmaktadır ve modern tıbbın ön gördüğü tetkikler sonucunda tanı konularak ilaç tedavisi yapılmaktadır (Seçkin,2019). Bütün bu sebepler göz önünde bulundurularak kusmaların nedenleri saptanıp tedavi yapılmaktadır.

Halk arasında bebeklerin çok kusmasını sonlandırmak için yapılan geleneksel tedavi şu şekilde olmaktadır. Bu işlemin yapıldığı bebeklerde henüz ek gıda almayan sadece sütle beslenen bebekler olması gerekmektedir. Ortaokul mezunu ve eğitim almamış katılımcıların verdiği bilgiye göre; kusan bebeği kanı geçmeyen (akraba olmayan) iki aile bulunmaktadır. Bu ailelerin ilk kız çocukları çağırılır. Sonra bebek battaniyenin içerisine yatırılır ve bu iki kişi bebeği bir kaç kez sallar. Bu işlem sonucunda kusması geçeceği inancı hakimdir.

3.5.18. Nazar

Türkçede bakış anlamına gelen Arapça kökenli nazar kelimesi, bakışlarında zararlı güç bulunan bazı insanların bu özellikleriyle bir kişiye, bir hayvana ya da bir nesneye

bakmakla canlı üzerinde hastalık, sakatlık, hatta ölüm; nesne üzerinde sakatlanma, kırılma gibi olumsuz bir etkinin meydana gelmesi şeklinde açıklanmaktadır (Boratav, 1998: 103-104). Nazar inancı halk arasında “nazar değmek, nazara gelmek, göze gelmek, nazara uğramak, kem göz” gibi deyimlerle ifade edilmektedir.

Geçmişten günümüze değin nazar inancı varlığını sürdürmekle beraber Anadolu'nun her bir köşesinde gündelik hayatlarında kullanılan ve nazara dair uygulamalar işlevsel olarak devam etmektedir. Halk arasında nazar boncuğu, kafa taşı, muska, bitkiler gibi pratikler uygulanmaktadır. Lakin halk arasında bu uygulamalar güncel şekilde devam etmesine nazaran batıl inançlar arasında olup İslam dininde haram kılınmaktadır.

Toplumsal olarak özellikle kırsal kesimde nazara ve nazarın pratiklerine olan inanç oldukça yüksektir. Buradaki neden Hz. Muhammed'in “Nazar'dan Allah'a sığınınız. Çünkü göz (değmesi) gerçektir.” hadisinden de anlaşılacağı üzere İslâm dininde nazarın varlığı kabul edilmiş olmasıdır (Çıblak, 2004: 1). İslam dininde nazar kabul edilmiştir lakin nazardan korunma noktasında uygulanan yöntemler de batıla düşülmesi noktasında haram kılınmıştır.

Halk arasında nazar değmiş olan kişide halsizlik, uyku isteği, isteksizlik, vücut kırgınlığı gibi haller meydana gelmektedir. Bebek ve çocuklarda ise uyku arasında kabus görme, uyku arasında uyanma ve ağlama, burnuyla sürekli oynama, nedensiz yere ağlama gibi durumlarda nazar olduğunun göstergesi olarak kabul edilmektedir(KK7, KK8, KK9).

Toplumda renkli gözlü olan kişilerin nazarı karşı tarafa çok daha çabuk geçeceğine olan inanç hakimdir. Bundan dolayı bebekleri, hayvanları ve nazar değeceğini düşündükleri şeyleri renkli gözlü insanlardan sakınılmaktadırlar.

Anadolu halkı nazara büyük atıflarda bulunmuş, alternatif olarak nazar değmesin diye uygulamalardan yararlanmaktadır. Nazar olgusunun dinle bağdaştırılmasından ötürü halk tarafından nazara olan inanç oldukça fazla olduğu görülmektedir. Sosyal medya aracılığıyla imam ve ilahiyat hocalarının da fetvalarıyla birlikte nazarın varlığı her kesimde bilinir olmaktadır.

Nazar değmesin diye çocukların ve yetişkin kişilerin kıyafetlerine çeşitli nesnelere takılmaktadır. Çocuk ve bebeklerin görünen genellikle omuzlarına mavi (gök) boncuk, nazar boncuğu, hoca tarafından yazılan muska, iğde çekirdeği, iğde dalı, deve boncuğu takılır. Yetişkinlerde ise bu nesnelere görünmedik bir yere takılır. Ayrıca bebeklerin kollarına mavi boncuktan dizilmiş bir şekilde bileklik yapılır ve takılır. Bunlara ilave olarak yedi tane elma çekirdeği de bir ipe dizilerek yine bebeklerin omuzlarına çatal iğne ile iliştilir. Katılımcıların çoğunluğunun da ifade ettiği biçimde çalışma yöresinde yaygın olarak yapılan bir uygulama olup bebeklerde veya çocuklarda görmek mümkündür.

Bebekler kalabalık bir yere götürüleceği vakit çeşitli önlemler alınır. Bebeğe çok yakışan kıyafet giydirilmez ve renkli olan kıyafetlerden kaçınılır (KK16). Yaşlı olarak ifade edilecek altmış yaş üzeri katılımcıların ifadelerine göre, bebeğin yüzüne ve ensesine siyah boya veya kalemle çizikler atılır. Eskiden ise ocakta bulunan sacların karasından sürülmektedir. Bu işlemdeki amaç dikkatleri bebekten alıp o boyalara çekmektir.

Toplumdaki bireyler ya da akrabalar bebeği sevmek için yaklaştıklarında ona nazar etmekten korkmaktadırlar. Bundan dolayı “tü maşallah” kelimesini sıkça kullanır ve bebeğe nazarının geçmesini önlemek adına bebeğe kötü kelimeler (çirkin, pislik) kullanılır (KK19, KK20).

Bebek veya çocuk çok sevimli, konuşkan bir tavır sergilediği vakit onun yüzüne, ağzına vurulur ve ağlaması sağlanır. Böylelikle nazarın geçmesinin önleneceğini düşünülür. Bu durum yetişkinlerde özenle hazırlanıp dikkat çektiği düşünüldüğünde ise kalçasına çimdik atılması gerektiği katılımcıların çoğunluğu tarafından ifade edilir.

Nazardan korunmak için bir başka yapılan uygulamalar ise ölmüş hayvanın kafatası, eski ayakkabı (kelik), üzerlik otu kurusu eve asılmaktadır. Özellikle kafatası ve eski ayakkabı evin çatısına görünecek şekilde asılır (KK7, KK8). Yeni doğmuş olan bebekler kırkı çıkana kadar kimseye gösterilmez ve nazar olacak korkusu güdülür.

Gündelik hayatlarını sekteye uğratabilecek bir durum olumsuz durumla karşılaşan insanlar kendilerine ve çevrelerine dair nazar olduklarının ifadesini sıkça dile getirmektedir. Herhangi bir kişi toplumda ya da bir grup içerisinde iltifat alması sonucunda kendisine 'Maşallah, Berekallah' ifadelerinin söylenmediği takdirde yaşadığı sağlık ile ilgili olumsuzlukları nazar değmekle özdeşleştirmektedir. Bundan dolayı nazardan korunmanın önlemlerinin yanı sıra nazar olduğu düşünülen kişilere de bir takım kültürel uygulamalar mevcuttur. Bu noktada renkli gözlü halka arasında gök gözlü olarak anılan insanlar nazarı çok kolay ecen insanlar olarak damgalanmaktadır ve özellikle bebekleri o kişilerden sakınmaktadırlar.

Herhangi bir kişinin bebeği görmesi durumunda yörede uygulamalar yapılmaktadır. Bu durumda bebeği gören kişinin gizlice gidip ayakkabısının altında toprak alınır eğer ki toprak yoksa bastığı yerden bir tutam toprak alınır. Alınan toprak getirilip bebeğin ağzına verilir. Böylelikle kişinin bebeğe geçen nazarından kurtulunmuş olmaktadır (KK7, KK19, KK20).

Nazar uygulamalarının en başat olanlarından bir tanesi tütsü vermektir. Anadolu'nun dört bir köşesinde tütsü uygulamaları hakim olmakla birlikte farklı şekilde uygulama alanına sahip olmaktadır. Yapılan çalışmada bir başka nazar uygulaması ise eve ve nazar olduğu düşünülen kişiye tütsü vermektir. Tütsü verme aracı olarak en çok bez, üzerlik otu ve tuz kullanılmaktadır. Nazar olan kişiye şüphelenilen ya da görüşülen kişilerin evlerinin önünden çerçöp (halk tabiriyle cinnik) süpürülür ya da o kişilerden direk gidilerek bez parçası istenir. Alınan nesnelere bir tavanın içerisine konular, biraz üzerlik bitkisi kurusu atılır ve oluşan ateşin dumanı kişinin nefes yoluyla içine çekmesi sağlanır ve evin dört bir köşesine o tütsü gezdirilir. Çalışma yöresinde müstakil evlerin çoğunluk arz etmesinden ötürü evin bahçesinde ise verilmek istenen tütsü hayvan gübresi ya da tezekleri yakılarak verilir. Bu tezeklerin üzerine yine üzerlik otu kurusu atılmaktadır. Tütsü verme işlemini katılımcıların ileri yaş gruptaki alınan bilgilerden elde edilmiştir.

Nazar olan kişiler için bir başka uygulama muska ve okunmaktır. Nazar olduğu düşünülen kişiler genelde cami imamı veya yörede hoca olarak adlandırılan kişilere okutularak tedavi edilmektedir. Eğer ki kişi hocaya gitme imkanına sahip değilse hoca bir miktar suya nazar duası ve Kuran'dan ayetler okur ve o kişiye içmesi üzere gönderir. Bu işlemler sonucunda da kişinin şifa bulacağı ifade edilir. Su bittikçe üzerine normal su ilave edildiği takdirde aynı etkiyi göstereceği söylenir. Bu okuma işlemlerinin yanı sıra kişinin yanında taşınması üzere muskalar yazdırılır ve muskaların korucu gücüne inanılmaktadır. Çalışmaya dahil olan katılımcıların hepsi yukarıda bahsi geçen uygulama ve inanç biçiminin bilgisine sahiptir.

Nazar sonrası yapılan uygulamalardan bir diğeri ise tuz çatlatma işlemidir. Nazar olduğu düşünülen kişi oturtulur ve üzerine bir bez örtülür. İri, kaya tuzu tavanın içerisine konur ve ocakta ısıtmaya başlanır. Isınan tuz bir müddet sonra çatlamaya başlayacaktır ve

tam o anda ocaktan alınır. Önceden bir kaba su konur ve bez örtülen kişinin yanına getirilir. Çatlamaya yakın ısınan tuz getirilir ve kişinin başı üzerinde tutulur. Isınmış olan tuzun üzerine üç defa “Gözü Çıkasıcalar” diyerek su kişinin başının üzerinde tutulan sıcak tuzun üzerine dökülür. Bu işlem sonrasında tuz çatlamaya ve etrafa dağılma başlar. Böylelikle nazar olan kişi kötü şeylerden ve gözden kurtulmuş olur (KK9, KK1).

3.5.19. Saç Kıran

Modern tıpta saçkıran hastalığı “alopeci areata” olarak tanımlanırken, saçkıran bir kişinin saçının ya da kaş, kirpik, sakal gibi diğer tüylerinin kısa bir süre içinde bölgesel olarak aniden dökülmesi ile karakterize bir hastalıktır. Kafa derisinde ortaya çıktığında yuvarlak ya da oval şekilli dışarıdan kolayca görülebilen saçsız alanlarla kendini gösterir (Alakbarov,2020). Herhangi bir nedene bağlanamayan bir hastalık olması sebebiyle kişinin kendi bağışıklığının saç köklerine saldırmasından ötürü olduğu söylenebilir.

Saçkıran olan hastaya, yörede çok bulunan sirken otu toplanır. Yıkanıp temizlenen sirken otu kaynatılıp soğutulur. Soğutulan su zeytinyağı ile karıştırılıp o bölgeye sürülür. Bu işlem saç çıkana kadar devam edilmektedir (KK7).

3.5.20. Silme

Yeni doğmuş olan bebeklerde ve çocuklarda uygulanan bir tedavi türüdür. Çocukların ağzından sürekli olarak salya akması ‘silme’ hastalığı olduğunun göstergesidir. Bu tür hastalıkların şartları sağlandığı takdirde herkes kendi evlerinde uygulamayı yapabilmektedir.

Silme işleminde, eşi ölmesi sonucunda kayını ile evlenen kadının saçları alınarak çocuğun ağzı silinir ve böylelikle iyileşeceği inancı hakimdir. Yörede bu türde bir evlilik yapmış olan bir kadın bulunduğu takdirde silme hastalığı olan bebeklerin tedavileri

gerçekleştirilebilmektedir. Silme hastalığında bir diğer uygulama ise herhangi bir kedinin kuyruğunun uç kısmıyla salyası akan çocuğu ağız silinmesi de hastalıktan kurtulmak için yeterli olacaktır (KK7, KK8, KK5).

3.5.21. Tavukgötü (Ayak Siğili)

Modern tıpta verruca plantaris (ayak tabanı siğilleri) olarak adlandırılan ayaklarda derinin içine gömülü halde bulunan ve ağrıya sebep olan siğillerdir. Nasırla karıştırılma ihtimalleri yüksektir, ayırt etmek için siğilin içindeki siyah ya da kırmızı noktaların varlığı kontrol edilerek ayırt edilmesi mümkündür. Kiloya bağlı olarak ayak tabanında bulunan siğiller içe doğru gelişim gösterebilir (Acıbadem,2020).

Halk arasında bu siğillere verilen isimden kaynaklanacaktır ki tedavisinde tavuk pisliğinden faydalanılmaktadır. Her gün tavuk pisliği alınıp siğilin üzerine sürülür ve bir bezle kapatılır. Su değmesi sonucunda daha fazla çoğalıp büyümesi muhtemel gözüyle bakılmasından dolayı kapatılmalıdır. Bu işlemler sonrasında zamanla geçtiği gözlenmektedir (KK14).

3.5.22. Uçuk

Toplumda yaygın bir durum olarak karşılaşılan uçuk, genellikle dudaklarda içi su dolu kabarcıklarla kendini gösteren virütik bir hastalık olarak tanımlanır. Kaşıntı, yanma ve batma gibi şikayetler görülmektedir. Genel itibariyle sonbahar ve kış mevsimlerinde bağışıklığı tetikleyen stres, yorgunluk, uykusuzluk, soğuk algınlığı, ateş, grip gibi hastalık sonucunda sıklıkla görülmektedir (Muşabak, 2019).

Halk arasında dudaklarda uçuga neden olarak korkulu rüya veya kâbus görme, stresli olma ve nazar olması durumlarıyla bağdaştırılmaktadır. Bundan dolayı yapılan uygulamalar da geleneksel tedavide doğadan ve dinsel söylemlerden yararlanılmaktadır. Kültürel

öğretiler ışığından hala devamlılığını koruyan geleneksel tedaviler uçuk hastalığında da kendini göstermektedir.

Dudağında uçuk çıkan kişinin uçuğu halk arasında korkutulur. Uçuk korkutma işleminde sıcak ve kaynar olan şeylerden faydalanılmaktadır. İlk olarak yapılan uygulamada uçuğa sebep olarak nazar değmesi görülmesinden dolayı uygulamadaki nesneyle (gök bez) paralellik göstermektedir. Nazardan dolayı çıkan uçuğun dudakta kabarcıkları göz göz şeklinde ve dağınık olduğu ifade edilir. Bu uçuk uygulamasında öncelikle mavi(gök) bez alınır. Mavi bezin üzerine yağ dökülür (yörede dikiş makineleri için kullanılan makine yağı kullanılmaktadır.) Yağlı olan mavi bez ocakta ısıtılır ve uçuk olan kişinin dudağına hafif hafif dokundurulur. Kişi dokundurma sonucunda irkilir, korkar ve böylelikle uçuğu korkmuş olur (KK7).

Dudakta oluşan uçuk için bir başka uygulama ise, tahta ya da metal bir nesne, genellikle kaşık kullanılmakta, ocakta ısıtılır ve uçuğun üzerine hafif hafif dokundurulur. Böylelikle de uçuk korkutulur (KK14, KK8).

3.5.23. Uğunma

Erken çocukluk dönemi olarak belirtilen (çoğunlukla 1-2 yaş arası) daha sık karşılaşıp ağlama sırasında nefes alamama ile seyreden bir durumdur. Genellikle, çocuklar sadece nefessiz kalmış gibi sessizleşerek, renklerinde morarma veya solma meydana gelir ve sonrasında ise derin bir nefes alma ile ağlamaya devam eder (Sağlık Aktüel,2017). Modern tıpta bu tür belirtilere verilen tanı “katılma nöbeti” olarak adlandırılırken halk arasında “uğunmak” olarak adlandırılmaktadır. Uğunmak kelimesinin “ağlarken kendinden geçip bir süre sessiz soluksuz kalmak, kendinden geçmek” (TDK, 2019) olarak tanımlanan sözlük anlamı da halk arasındaki kullanımı destekler niteliktedir.

Halk hekimliğinde uğunma hastalığı olan çocuklara uygulamalar farklılık göstermektedir. Bunlardan ilki, ağladığı zaman uğunan çocuklar veya bebekler için herhangi bir kertenkele tutulur ve önceden dikilen küçük bir bez torbanın içine canlı halde kertenkele konulup bezin ağzı dikilir. Bu kertenkele olan bez uğunan çocuğun kıyafetinde ki omuz kısmına iliştilir. Kertenkele dikilen bezin içerisinde öldüğü zaman çocuk da o vakit iyileşme göstereceğine inanılmaktadır (KK7).

Uğunma hastalığı olan çocuklara bir diğer uygulama ise şöyle ifade edilmektedir. Çocuk ağlayıp uğunduğu zaman yere yatırılır ve kaldırılmaz. Uğunan çocuğun yanına bir çivi çakılır ve üzeri siyah bezle kapatılır. Böylelikle uğunması geçer (KK8). Burada tedavi etmede kullanılan nesnelere madensel kökenli olmasından ötürü insanların sağlık alanında kültürle etkileşimi sonucunda madenlerin sağlık alanında da işlevsel yanının olduğunu ortaya koymaktadırlar.

3.5.24. Uluma

Halk arasında 'kurdeşen' olarak bilinen hastalık tıp biliminde 'ültiker' olarak adlandırılmaktadır. Ağrı kesici ilaçlar, alkol kullanımı, böcekler veya parazitler, çeşitli gıda türleri, cilt üzerinde uzun süreli baskı, lastik şerit gibi, çizilme, egzersiz, enfeksiyon, güneş ışığı, soğuk, stres ve yüksek ısı gibi nedenlerden ötürü ciltte görülen reaksiyonlardan kaynaklanan kabarıklık, kaşıntılı ve kızamık lekelerle karakterize edilen bir cilt hastalığıdır. Bu kızamık lekelerin boyutları birkaç milimetreden bir kaç santimetreye kadar farklılık gösterebilir ve yaygın olarak birbirleri ile birleşip ten üzerinde çok geniş bir alanı kaplayabilir (Acıbadem,2020). Yörede ise kurdeşen, ültiker olarak adlandırılan hastalığa 'uluma' adı verilmektedir. Bu ismin verilmesi ise uygulanan geleneksel tedaviden kaynaklandığından söylenebilir.

Uluma hastası olan kişi, sabah erkenden (ezanlar okuduktan sonraki vakit) dört yol ortasına gider. “Ben uluma oldum uuu uuu” diye üç kez ulur. Bu sözlerden sonra arkasına dönmeden eve gelir. Böylelikle cildinde oluşan hastalıklardan uluyarak şifa bulacağı ifade edilir (KK5, KK8).

3.5.25. Umma

Genel itibariyle emziren kadınlarda ve erkek çocuklarda görülen bir hastalık olmaktadır. Kadınlarda olan umma “süt çekilme” olarak kullanılmakta ve süt çekilmesi hastalığının tedavisini yörede ocaklar üstlendiğinden ötürü diğer bölümde bahsedilmektedir. Erkeklerde olan umma ise halk arasında kalıpsal bir yargı halini almış olan “bir yerin şişecek” kelime grubuyla paralel anlam taşımaktadır. Umma olmuş olan erkek çocuğun cinsel organından şişme meydana gelir ve halk arasında geleneksel tedavi uygulaması hakimdir.

Katılımcıların eğitim almamış ve atmış yaş ve üzeri olanlardan elde edilen bilgiye göre yörede yapılan umma uygulaması, yedi tane Mehmet adlı kişinin evinden bir miktar ekmek toplanır. Toplanılan ekmekle yöreye ait olan bir yemek çeşidi olan ve çeşitli sebzelerle sulu bir yemek yapıp doğranan ekmekler üzerine dökülerek oluşturulan tirit yemeği yapılır. Yapılan tirit yemeğini umma olan kişi yerken bir başka kişi “-O senin kısmetin” diyerek sırtını üç kere sıvazlar. Böylelikle umma olan kişi eski haline kavuşur. Umma olmak her an her besine karşı duyulan yeme isteğinden olduğundan dolayı bir kişinin başına birkaç kez gelebilir. Bundan dolayı o kişilerin yanında o kişinin yemesinden hoşlandığı, canının çekebileceğini düşünüldüğü yiyecek ve içecekten bahsedilmesinden sakınılır.

3.5.26. Yanık

Vücudunda herhangi bir bölümünün ateşe maruz kalması sonucunda oluşan deformasyona yanık denmektedir. Modern tıpta farklı tanımlamaları ve derecelendirmeleri mevcut olmakla birlikte yapılan tedaviler de bu duruma göre şekillenmektedir. Geçmiş dönemler de hastalıklara tedavi amaçlı uygulanan geleneksel tıp yöntemleri yanık oluşması halinde de kültürel hafızasında günümüze kadar getirdiği bilgiler mevcuttur.

Yörede yanık oluşan bölgeye yoğurt, salça sürülür. Bu işlem yanmalar sonucunda oluşacak acıyı dindirmeye yöneliktir (KK10). Yanıklar da uygulanan bir diğer uygulama ise bir tavaya isteğe bağlı olacak şekilde yumurtanın sarısı konulur. İçerisine herhangi başka bir madde eklenmeden bu yumurta sarıları yakılır ve bir müddet sonra yağı ortaya çıkar. Bu çıkan yağ yanık olan bölgeye sürülür. Hızlı kabuk bağlamasına ve iyileşmesine neden olur (KK3).

3.5.27. Yanma

Halk arasında “yanma” olarak adlandırılan hastalık tıp terminolojisinde zona veya varicella zoster olarak adlandırılmaktadır. Zona hastalığı, tek bir sinirin ya da tek bir sinir tarafından kontrol edilen cilt yüzeyinin varicella zoster adı verilen virüs tarafından enfekte olması durumudur. Zona hastalığı belirtileri genellikle döküntülerin ortaya çıkacağı bölgede yanma, karıncalanma, kaşıntı veya batma ile başlar. Bazen bu bulgular çok şiddetli olabilir ve bireyler dayanılmaz bir ağrı tarif eder. Etkilenen bölgede kırmızı yama şeklinde kızarıklık tipiktir. Bu başlangıç belirtilerinden 1-5 gün sonra, döküntüler oluşur ve bunlar içi sıvı dolu kabarcık kümelerine dönüşür (Alakbarov,2020). Tıbbi anlamda tedavisi her hastalıklarda olduğu gibi çeşitli ilaç, krem ve merhemler sayesinde yapılmaktadır.

Halk hekimliğinde yanma hastalığının tedavisi olarak, ilk olarak tahta kaşığa sargı bezi, ince pamuklu bez veya pamuk sarılır. Cezveye bir miktar pekmez konur ve kaynatılır. Hasta olan kişinin sırtı açılır ve kaynamış olan pekmeze tahta kaşık daldırılıp o şekilde hastanın sırtına hafifçe dokundurulur. Bu işlemin adına yakmak denir. Bu uygulama sonrasında hasta bol tatlı yedirilir ve kendini sıcak tutması bakımından öğütlenir (KK8, KK20).

3.5.28. Yaralanma ve Berelenme

Bir travma sonucu deri yada mukozanın bütünlüğünün bozulmasıdır. Aynı zamanda kan damarları, adale ve sinir gibi yapılar etkilenebilir. Derinin koruma özelliği bozulacağından enfeksiyon riski artar (Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2019). Bu şekilde tanımlanan derin ve delikli yaralanmalar haricinde oluşan yaralanmalar ve berelenmeler için geleneksel yöntem tedavileri kullanılarak çözümler üretilmektedir.

Yaralanma veya bir olay sonucunda oluşan ödemler, berelenmeler için kişi ‘deriye çekilir’. Olay sonrasında yeni kesilen bir hayvanın derisi açılır. Yaralanan kişi soyulur ve o sıcak olan derinin içerisine sarılır. Sonrasında yaralanan kişi bir gün boyunca derinin içerisinde kalması sağlanır. Bu işlem sonucunda bereleri ve acıları kısa süre içerisinde iyileşme gösterir (KK7).

Gündelik hayatta kişinin başına gelen yaralanmalarda bir parça ekmek ağza alınır ve çiğnenip yaralar üzerine sarılır. Bir diğer uygulama ise siyah yağsız et havanda dövülüp yaraların üzerine sarılır. Birkaç saat sonrasında çıkarılır (KK2, KK6).

Kanayan yaralanmalarda yapılan uygulama ise örümcek ağı (ilpiz) bulunur. Bu örümcek ağı tuz ve sıvı yağ ile karıştırılarak yaraya sarılır. Birkaç saat sonra çıkarılır (KK9).

3.6. Halkın Halk Hekimliği Uygulamalarına Karşı Tutumları

Yapılan çalışmanın bu bölümünde katılımcılara kültürel tedavileri uygulamalarına yönelik aldıkları sonuçların değerlendirilmesine yer verilmektedir. Lakin katılımcıların bir kısmı halk hekimliği uygulamalarını kabul ederek uygulama yoluna giderken kimileri ise halk hekimliği uygulamalarını tercih etmediklerini ifade etmektedir. Kültürel tedavi uygulamalarını hastalandıklarında uygulayan katılımcılar inanarak ve güvenerek yaptıklarından ötürü olumlu sonuç aldıkları görülmektedir. Bu nedenden dolayı kültürel tedaviyi uygulayanlar ve uygulamayanlar olarak iki grup şekilde katılımcıların cevapları değerlendirilmeye alınmıştır.

Toplumda yaşayan bireyin kültürel uygulamalar ve geleneksel tedavi uygulamalarını gerekli kılan birçok parametre var olmaktadır. Kırsal bölgede hayatlarını idame ettiren kişiler her daim doktora ulaşma imkanı bulamamakta, ekonomik yetersizlik, inanmışlık ve uygulamaktan ne çıkar düşüncesiyle zararsız görülmesi gibi nedenlerden ötürü kişiler halk hekimliği uygulamalarına cazip bakmaktadırlar. Katılımcılardan elde edilen verilere göre zararsız, faydasını görmek, uzun yıllardır uygulamak, inanmak gibi kodlar ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların ifadeleri şu şekilde yer almaktadır;

“...Taze çocuğumuz var evde çocuğu gören insanların nefsi çeker diye tütsü veriyoruz. Böylelikle nazardan korunmuş oluyor ya da nazar olunca okuyup üflüyoruz, dualı su içiriyoruz. Çocuğun rahatladığını görüyorum ve bu yüzden olumlu yanıt alıyorum (KK1).”

“...Ben uygulamaları kendime, çocuklarıma ve torunlarıma yapıyorum. Şimdiki insanlar inanmıyorlar ama bunların hepsinin aslı var. Bizim atalarımız bu şekilde ayakta kalmışlar. O yüzden hala da uygulamalar yapmaya devam ediyorum. Tabi nenelerimizin gününde olduğu kadar değil (KK7).”

“...Büyük oğlum küçükken umma olmuştu, yani canı gördüğü bir yiyecek çekmişti ve yemediği için cinsel organı şişti ve kayınvalidem umma olduğunu söyleyince geleneksel uygulamayı yaptık ve geçti. Böyle örnekler çok olunca ve herhangi bir zararı da olmayınca yapıyorum (KK2).”

“...Önceden beri uyguluyorum ama her hastalık için olmuyor yani. Nazar olsun, al basması olsun bütün gelinlerime ve çocuklarıma yaparım (KK19).”

“... Evet uyguluyorum. Ayak bileğim yandığında yumurta yağını kullandım ve iki gün içerisinde iyileşti. Çocukken annemler umma olduğum için geleneksel tedavi uyguladılar ve onda da aynı şekilde iyileştim. Demir kaynağı yapınca insanın gözleri kanlanır ve acır. Bunun içinde limon sıkıyorum iyileşiyor (KK3).”

“...Bir keresinde ben küçüktüm dişim ağrı yapıyordu. Babamlar bir hoca ya dua yazdırmışlardı, o duadan sonra dişim bir daha hiç ağrımadı. Faydasını gördüğüm için inanıyorum ve uyguluyorum (KK4).”

“... Tabi ki olumlu sonuçlar alıyorum. Doktorlar nazar ne bilmiyorlar ama bizim yaptığımız uygulamalarla ya da muskalarla çocuklar iyi oluyor (KK8).”

Katılımcıların ifadelerinde de görüldüğü gibi yapılan uygulamaların devam etmesinde etken olan nedenlerden bir tanesi inanmaktır. Aslında burada yapılan uygulamaların dini temellerinin olması ve bu din kurumunun kutsiyetiyle birlikte inanarak tedaviyi yapmaktan geçmektir. Bu noktada sistem teorisinin önemli isimlerinden olan Parsons'ın kurumlar arasındaki iletişimi görmek mümkündür. Kurumların toplumsal yapıları ve fonksiyonları var olmalarıyla beraber aralarında sıkı bir ilişki ve etkileşim mevcuttur. Herhangi bir kurumda oluşacak değişim diğerlerini de etkilemektedir. Kısaca yapı parçalarına göre bir bütün ve ait olduğu bütüne ise parçadır. Din ve sağlık kurumu iletişim içerisinde olup birinde oluşacak değişim etkileşime de yansması muhtemeldir. Burada verilen cevaplar da sosyal sistem teorisinde bahsi geçen paradigmaları doğrulamaktadır.

Eski dönem insanları yaşam çevresi olarak doğayla hemhal olmuşlar, başlarına gelebilecek herhangi bir hastalık sonucunda da doğadan yardım almışlardır. Bir bakıma tıp bilgisine sahip olmayan insanoğlu için doğadan ve inandığı mistik bilgiler hastalıklara çözüm bulmalarında zorunlu bir kapı olarak görünmektedir. Yapılan uygulamalar sonucunda hastalıklara çözümler bulunmuş, iyileşme görülmüş olmasından ötürü kültürel bir hafıza ışığında iyileşme bilgisi günümüze kadar taşınmıştır. Lakin modern tıbbın gelişme gösterip

kişilerin eğitim seviyelerindeki artışla birlikte geleneksel tıba olan değer ve önemde zedelenmeler görülmektedir. Her daim bilgi erişimine sahip ve açık olan bireyler, hastalandıklarında da başat paradigma olan modern tıp ilminden faydalanmaktadırlar. Modern tıba olan güven ve önemin fazla olması, alanında uzman kişilerin (hekimler) bilgileri doğrultusunda hastalıklarına çözümünde kendilerini kanıtlamış olması, modern tıbbın evrensel bir boyutta çevreye sahip olması gibi nedenlerden ötürü geleneksel tıp eski öneminde olmayıp toplumdaki ötelenmiş durumdadır. Lakin modern tıp dünyasındaki bazı kesim için geleneksel tıp ‘tamamlayıcı’ veya ‘alternatif’ olarak kabul gördüğü bilgisini de söylemekte fayda vardır. Katılımcıların da ifadelerinde modern tıba güven ve iyileştirici mekanizma olarak doktorlar olduğu görülmektedir. Katılımcı görüşlerinden bazıları şu şekildedir;

“...Çok fazla kültürel tedavi uygulamaları denememiş olmakla birlikte denediklerimin sonuçları itibariyle memnun kaldım. Ama günümüzde tıp bilimi oldukça gelişmiş olduğundan kültürel tedavi yöntemlerini uygulamıyorum (KK16).”

“...Geleneksel tedavi yöntemlerinin iyileştirici gücüne olan inancımın olmayışından dolayı uygulamalar yapmıyorum. Çevrede her ne kadar olumlu yönden duyularım olmuş olsa da ben tıbbın iyileştirici gücünden yanayım (KK11).”

“...Ben geniş bir ailede yaşıyorum ve babaanneler uygulamalar yapmaktalar. Ama ben çok sıcak bakmıyorum. Bitki çayları tüketiyorum ama çok hasta olduğum zaman doktora gidiyorum (KK18).”

“...Herhangi bir uygulamaya maruz kalmadım ve uygulamıyorum da. Herhangi bir hastalık durumunda doktora başvuruyorum (KK10).”

“...Geleneksel tedaviye gerek duymuyorum, hastalandığım vakit doktora giderim (KK12).”

“...Benim ellerimden siğil çıktı ve geleneksel tıp yöntemiyle kalben inanmadığım için geçmedi. Halk hekimliği olsun tıbbın en üstün teknolojisi kullanılmış olsun illaki hastalıklara çare olmayan durumlarda olabiliyor. Dediğim gibi bazen inanç her şeyin ötesinde (KK14).”

“...Toplum nezdinde inanılma ve uygulama yönünde geleneksel tıp tercih edilmektedir. Ben bu durumun plasebo etkisinden fazla bir şey olmadığını düşünüyorum ve herhangi bir hastalık durumunda modern tıp olanaklarından faydalanıyorum (KK17).”

“...Çevremde yaptırnanlar özellikle belli bir yaşa sahip olan kimselerden güzel şeyler duydum. Fakat kendim uygulamıyorum (KK15).”

Katılımcıların cevaplarına göre herhangi bir hastalık durumunda modern tıptan yardım alacaklarını ve aldıklarını dile getirmeleri hastalık kavramının biyolojik olarak görüldüğünün göstergesidir. Katılımcılar hastalık ve sağlık olgularının sosyal ve kültürel yanlarından ziyade fiziksel olduğu kanaati doğmaktadır. Burada biyomedikal teorinin hastalıkları değerden bağımsız toplumsal olarak inşa edilen, bedenini ait olduğu sosyal ve kültürel alandan soyutlanan, sağlığı genetik olarak ve hastalığı sadece biyolojik temelli olarak görmesi de bu katılımcılardan elde edilen bilgiler doğrultusunda varılan kanaate paralel olmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: AKSARAY(ESKİL) OCAKLARI VE SAĞALTIM YÖNTEMLERİ

Bu bölümde Aksaray(Eskil)'de önceden tespit edilmiş olan ocaklara gidilerek elde edilen uygulamaların bilgileri paylaşılmaktadır. Aynı zamanda bu uygulamalarda kullanılan bitkisel, hayvansal ve madeni nesnelere neler olduğu, ocaklarda iyileştirme gücünün nasıl elde edildiği, ocaklıların tedavi etme yöntemleri ve ocaklara gelen hastaların uyması gereken kaidelere dair bilgiler sunulmaktadır.

4.1.Ocaklı Olmanın Yolları

İnsanoğlu; yaşam mücadelesi verdiği süreç içerisinde olumlu gelişmeler ve değişimler yaşamının yanı sıra birtakım olumsuzluklara da şahit olmuştur. Bu olumsuzlukların en önemlilerinden bir tanesi de hastalıklardır. İkel dönemden günümüze kadar geçen sürede hastalıklarla farklı şekillerde mücadele edilmiş olup yaşanan dönemin imkanları doğrultusunda tedavi yöntemleri geliştirilmiştir. Modern tıbbın gelişme göstermediği dönemlerde hastalıkları tedavi etme noktasında tabiattan ilham alan insanoğlu, günümüzde kırsal kesimde oldukça yaygınlık gösteren halk hekimliğini ve ocaklarla tedavi etme şeklini miras almışlardır. Her ne kadar geniş ölçekte etki alanına sahip olmadığı görüşü hakim olsa da kırsal bölgelerde tedaviler yaygın olarak yürütülmekte olduğu söylenebilir.

Belli yöntemlerle kendilerine gelen hastaları sağaltma işlemi yaparak tedavide bulunan aileye ocak, bu tedaviyi yapan ve gelecek nesile de aktarımını sağlayan kişiye ise ocaklı, izinli denilmektedir. Ocaklıların hastaları tedavi etme yetisi farklı şekillerde kendilerine verilmektedir. Ocaklı sağaltma gücünü, soyuna bağlı olarak, el alarak/el vererek, hastalık yoluyla, rüya yoluyla ya da bir hayvanı öldürerek elde etmektedir. Yapılan saha çalışmasından elde edilen sonuçlara göre ocaklı olmak yollarına başlıklar altında değinilecektir.

4.1.1. Ocak Soyundan Gelme

Eski Türk yaşayışında birtakım görevlerinin yanında kötü ruhların sebebiyet verdiği birçok hastalığı iyileştirme, meydana gelebilecek felaketlerden kişiyi veya hâneyi koruyacak tedbirleri alma yönünde uygulamalar yapan “kam” adı verilen kişiler vardı. Bu kişiler iyeler vasıtası ile gizli ve olağanüstü güçlerle irtibat kuracak bir kapasiteye sahip kişilerdi. Kamlık gücü ve kabiliyeti soydan gelme mistik bir karakter taşımaktadır (Kalafat, 1999: 75). İlkel toplumlarda doğaüstü güçleri elinde bulunduran şamanlar, hem kötü ruhlardan arındırma hem de hastalıkları tedavi etme görevlerine sahiplerdir. Türklerin Müslümanlığı kabul etmesiyle birlikte dini yönlerini din adamları, tedavi etme yönlerini ise ocaklar devralmışlardır. Bu söylem doğrultusunda Orhan Acıpayamlı'nın ifadesiyle “Türk halkının hakiki doktoru olan ocaklılar, Orta Asya şamanının bugüne ulaşmış şeklidir” (1968, 1-9) ifadesini kullanmaktadır.

Kişinin ocaklı olmasında ana etken olarak soyundan geldiği ailesinin herhangi bir hastalığı tedavi etmesi yeterli olmaktadır. Atalarının tedavi ettiği hastalığı herhangi bir el alma işlemi olmadan gelecek nesillerdeki kişilerde yapabilme yetisine sahip olmaktadır. Kişilerin aynı soydan gelmesi ve kan bağına sahip olması aynı hastalığı tedavi edebileceği anlamına gelmekle birlikte kişi isterse tedaviyi yapabilir isterse yapmayabildiğinden ötürü

zaruri bir durum yoktur. Ocaklı, hastalığı tedavi etme pratiğini usta çırak ilişkisi içerisinde öğrenir ve yapılması gerekenleri ise de sözlü olarak aktarmaktadır. Nitekim ocaklıya gelen hastanın nelere dikkat etmesi gerektiği, tedavi işlemlerinin hangi günler ve ne kadar süreceği ve nasıl tedbirler alması gerektiği noktasında bilgi sahibi olması mecburiyetindedir.

Geçmişte ocağın atalarının başlarından geçen bazı olaylara dayanır. Bu olaylara bağlı olarak bu soya belli bir hastalık veya hastalıkları iyileştirme yetisi ve gücü verilmiştir. Bu atalar, genellikle iyi hasletlere sahip kişiler olup yaptıkları iyiliklerden dolayı bazı hastalıklara şifa verici olmakla ödüllendirilirler (Kumartaşlıoğlu, 2012: 216). Bu açıklamaya örnek teşkil etmesi açısından Aksaray(Eskil) ‘de en yaygın bilinen “yılancık” ocağıdır.

Ocaklı (OK2), benim sülalemden herkes çenter yılancık hastalığını. Benim annemin nenelerinden bize miras kaldı. Annemin nenesi köyde tek başına bir evde yaşamış. Eski köy evlerinde yatak ve yorganlarını koydukları yüküklük dediğimiz dolaplar vardı. Bir gün o yüküklükteki yün yorganlardan birinin içine yatmış. Nenem yılanın orda yattığını görmüş ama dokunmamış hiç. Nenem başka odada yatmış yılan başka odada, ne kadar yattığını bilmem. Nenem yılanı önmüş(takip etmiş) gündüz kuşluk vakti çıkarmış ikindin sonu da yerine geri girermiş. Yılan en son gideceği gün “guk, guk, guk“ diye ses çıkarmış ve bir daha gelmemiş. Sonra akşam nenem bakmış ne var ne yok diye yılancık taşlarını görmüş. Nenem hemen almamış önce yılan gelirse diye ama sonra hiç gelmeyince taşları kendine almış ve başkalarına da dağıtmış. Sonra nenemin sol gözü ağrıdan süğmüş(dışına çıkmak) düşmüş ve yılancık ocağı olduğunu oradan bilmişler. Çıkan gözü de ateşe atmışlar. Yılancık hastalığında ağrı çok olur ve akşam ağrı geçer kuşluk vaktiyle geri başlar. Bunun adı da uyur yılancıktır. Hani demiştim ya yılan kuşlukta çıkıp ikindin sonu eve gelir diye ağrılarda öyle başlayıp bitiyor.”

Yukarıda bahsi geçen katılımcının anlatımından anlaşılacağı üzere ocaklı olmadaki ana etken atalarının hastalık yaşamasıdır. Hastalık sonucunda ocaklı olan kişiler soyu da aynı şekilde tedavi ritüellerini öğrendiği taktirde ocaklı olma özelliğine sahip olmaktadır. Ocaklı, soyundan getirdiği ocaklı bilgisini sözlü olarak gelecek nesile aktardığı için zaman içerisinde değişim ve dönüşüme uğramıştır. Nihayetinde hastalığın tanımlanması, hastanın nelere dikkat etmesi gerektiği ya da okunan dualar gibi ana unsurlar olmaksızın yapılan uygulamalarda farklılıklar oluşmuştur.

Ocaklı(OK29), nenelerinin “kutnu” hastalığını tedavi ettiklerini dile getirir. Nenem kutnu korkuturdu. Biz de ondan öğrendik nasıl yapıldığını. Benim bütün

kardeşlerim korkuturlar ve benim çocuklarımda isterse korkutabilir. Tabi nenem katran ile motor yağı karıştırıp korkutur sonrada koyun tezeği ezerdi üzerine. Biz öyle yapmıyoruz ve sadece tükürüyoruz.”

4.1.2. El Alma Yöntemiyle Ocaklı Olma

El alma/el verme esnasında yapılan birçok uygulama görüldüğü üzere büyüsel işlemlerden oluşmaktadır. El alma esnasında ocaklı kişinin tükürüğü sebebiyle ocaklı olmanın temelinde parça-bütün ve temas ilkesi yatmaktadır. “El veren ocaklının bir parçası olan tükürük, el alan kişi tarafından yalanarak ocaklıda bulunan manevi yeti, bu kişiye aktarılmış olur. Aynı zamanda merasim bu sırasında bir takım duaların okunup üflenmesinde, bu manevi yetinin el alan kişiye aktarılması kuvvetlenmiş olur. Halk arasında bazı ocaklılar için “nefesi/tükürüğü kuvvetli” tabirinin kullanılmasında da bu anlayış yatmakta, ocaklılarda bulunan hastalıklara şifa dağıtma yetisi “nefes”le bağdaştırılmaktadır. Okuma ve tükürük teması ile el veren kişideki kuvvet, el alan kişiye aktarılmaktadır” (Kumartaşlıoğlu, 2012: 226).

Ocaklarda hastalıkların tedavi edilmesinin öğretisini aktarmanın bir diğer yolu kişiye el verme şeklinde olmasıdır. El alma ya da el verme merasimleri genellikle dinsel ve inanç temelli olmaktadır. Kişi ocaklıdan el aldığı taktirde o hastalığın iyileştirici gücü o kişiye devrolmaktadır. Bundan dolayı bazı ocaklar iyileştirici gücünü el vermesi halinde kendisi sağaltım yapamaz hale gelmektedir. Bu kuralından ötürü ocaklı el verme işlemini ya yaşlandığı zaman ya da ölüm döşeğindeyken yapar. Aksaray(Eskil)’de sarı sarılık tedavisini yapan (OK4) el alma işlemini şu şekilde anlatmaktadır. “*Babam sarı sarılık hastalığını keserdi. “Kuzum benim gözüm görmüyor, elim tutmuyor, bu elim senin, sen benim yerime Allah rızası için kesebilir” dedi. Bu şekilde el vermiş oldu. El sadece bir kişiye verilebiliyor.”*

Ocaklı olma kan bağı ile geçmekle birlikte kendi soyundan gelen kişiye de el verebilmektedir. Lakin her ne kadar kan bağı mühim bir konu olarak görülse de usta-çırak ilişkisi içerisinde de tedavi etme yetisi başka bir kişiye intikal etmektedir. El alan ocaklı ve izinli olarak tabir edilen kişiler el alma işlemlerini çeşitli ritüeller gerçekleştirerek elde etmektedir. Kimi ocaklılar el verirken el öptürür, ağzına tükürür ya da elinden su içirir. Yapılan çalışmada ocakların çoğunluğu tedavi yapma görevlerini atalarından el alarak gerçekleştirdiklerini dile getirmektedirler. Bunlardan örnek vermek gerekirse; Aksaray(Eskil)' de bir nedenden ötürü korkan insanı tedavi eden 'avkırma⁶' ocağıdır. Ocaklı (OK31), *“babam rahmetli öleli bu işle yani 1986 dan beri gelen hastalarımı Avkırırım. Ocak olmak, dedemden babama ondan da bana gelmektedir. Babam çok hastalık tedavi ederdi ben avkırma elini aldım. Babam bana bundan sonra “sende avkırmayı yapabilirsin” dedi. Bende tedavi ederken “el benim değil babamdan” diye derim. Böylelikle ocak oldum işte.”*

Bir başka ocaklı olan (OK35), *“saç çekmeyi annemden öğrendim. O saç çekerken ben nasıl yaptığına bakardım sonra annem elini bana verdi. Annemin elini alırken elini öptüm ve “Elim senin elin “ dedi ve o günden sonra saç çekerim.”*

El alma/el verme işlemi genellikle kan bağı olan kadın veya erkek arasında gerçekleşirken bazen ise yabancı olup tedavi yapmak da istekli olan “izinli” olarak adlandırılan kişilere de verilmektedir. Bu ocak aileler, sahip oldukları tedavi etme yeteneğini kendilerinden önce bu işi yapan baba ve anasından kan yolu ile alırlar; yani ocaklı olmak ailevi bir gelenektir. Bu yetenek genellikle babadan oğula, anadan da kız evlada eğitim gerektirmeden geçer. Ancak bu kesin bir kural değildir. Ocaklı sahip olduğu olağanüstü gücü kendinden sonra devam etmesi için başkalarına aktarabilir. Bu kişinin kendi soyundan

---

⁶ Herhangi bir olay sonucunda korkan kişinin korkusundan kurtulmak için ocaklının yaptığı işleme verilen isim.

olması gerekmez. “Ocaklı”, akrabası olmayan, kabiliyetli gördüğü çocuğu küçükken yanına alarak yetiştirir ve daha sonra da “el verme” merasimi ile hastalık tedavi etme gücünü çırağına devreder. Böyle ocaklara “izinli” adı verilir. Onlar da aynen ocaklı gibi tedavi etme yeteneğine sahip olurlar” (Öngel, 1997: 11). Aksaray(Eskil)’de izinli olarak siğil tedavi eden ocaklının yapmış olduğu açıklama şu şekildedir; (OK8), *“bir arkadaş bana 1995’te el vermişti. Bende o zaman, senin yerine, senin vekilin olarak elimizden geleni yapalım demiştim. O günden sonra siğillerin tedavisi yapıyorum ve hastalarım hep iyileştiler.”*

Ocağın el alma/el verme yoluyla devam etmesinde, ocaklıların Fatıma Ana ile bağlantısı önemli rol oynamaktadır. Burada “el”in sembolik anlamı karşımıza çıkmaktadır. İnsanın en önemli organlarından olan “el”, eskiden büyüsel bir nesne olarak kabul edilmiş ve çeşitli ritüellerde yerini almıştır. Anadolu’da yapılmış çeşitli kazılarda el resimleri ve el şeklinde kaplar bulunmuştur. Hatta “el”in amulet⁷ olarak nazardan koruyan etkisinin olduğu düşünülmüştür. Müslümanlar bu “el”lere “Fadime Ana’nın eli” demektedirler. Sivas’ın bazı Sünni ve Alevi köylerinde ocak duvarlarına boya veya is ile el işareti basılır. Kadınlar ocak duvarlarını sıvarken de el izlerini basarlar. Köylü kadınların açıklamasına göre, el işareti uğur ve bereket olsun diye basılmaktadır ve bu el “Fadime Ana’nın eli”dir. Çünkü inanışlara göre Hz. Fatma’nın eli uğurlu ve bereketlidir, dokunduğu her şeyi verimli kılar ve iyileştirir. O yüzden kadınlar yoğurt yaparken, hamur yoğururken, çiçek veya sebze fidelerken; ebeler doğum yaptırırken; ocaklılar hasta iyileştirirken, “El benim değil Fadime Anamızın eli” derler (Üçer, 1981, 113-115; Tanyu, 1982, 482-487). Bundan dolayı geleneksel tedavide ocaklı olmanın Hz. Fatma’nın elinin yoluyla günümüze ulaştığı inancı doğrultusunda ocakların pirinin Fatma Ana olduğuna inanılır.

---

⁷ Muska.

El verme şeklinde kesin bir yaş sınırlaması olmamak kaydıyla genellikle bu işi yapabileceğine inandıkları kişiye devretmektedirler. Ocaklı el vereceği kişiyi tedaviyi kavrayacak, uygulayacak, insanlarla arasının iyi olacağı parametrelerini göz önünde bulundurmaktadır. Bununla birlikte ocaklı ya da izinli olan kişiler tek bir hastalığa bakma gibi bir yükümlülükleri olmamakla birlikte birden fazla hastalığın tedavisini de üstlenebilmektedir. Genel itibariyle el almış ya da izinli olarak ocak olan kişiler hastalık tedavi etme ritüellerini pratikte görerek öğrenmekte ve bu uygulamaları sözlü olarak devam ettirmektedirler.

4.1.3. Hastalık Yoluyla Ocaklı Olma

Anadolu'da halk hekimliğine bağlı olarak hastalıkların tedavisinde etkin görev üstlenen ocak ve ocaklılar bulunmaktadır. Ocaklı olarak nitelendirilen kişiler ellerindeki olağanüstü güce çeşitli şekilde sahip olmuşlardır. Bu ocaklardan bir tanesi Aksaray(Eskil)'de tespit ettiğimiz “yılancık” ocağıdır. Yılancık hastalığı vücudun belli bir noktasında sızı ve ağrılar şeklinde olmamakla birlikte vücudun farklı bölgelerinde gezen ağrılar şeklinde kendi gösterir. Yılancık ocağında da diğer ocaklarda olduğu gibi soyundan gelme, el verme şeklinde ocaklı olunacağı gibi hastalık yoluyla kişinin ocaklı olunabilir.

“Yılancık ya da kıyıcı ocağında herhangi bir kişiden el almamış olan bu kişi bu işi kendisinde olan güçle yaparken, bu gücü, yeteneği bir başkasına (aynı ev içerisinde birisine ya da yabancı bir kişiye) verebilir. El verme ritüeli diğer ocaklarla benzerlik gösterir. Başlangıçta bu ocağın oluşması, ocaklının vücudunun herhangi bir yerinden çıkarılan veya kendiliğinden çıkan kemiktir” (Arslan, 2019: 987).

Hastalık yoluyla ocaklı olma durumunda kişiye yetenek bir ağrı yoluyla verilir. Kişinin belli bir dönem çaresiz bir şekilde ağrılarıyla yaşadığı ve sonrasında çevresinden

edindiği bilgiyle başka bir yılancık ocağına kestirip ağrının kişinin bir yerinden kemik çıkmasıyla son bulmaktadır. Ocaklı (OK3), ocaklı olma yetisini almasını şu şekilde anlatır; *“benim vücuduma bir sızı girdi, kaç doktora gittik ama çare bulamadık. O zamanlar yaşım daha küçüktü bir de bacım vardı evde. Sonra eve gelince burada bir yılancık(ilancık) ocağına kestirmeye gittik. Birkaç sonra işaret parmağıma toplandı bütün ağrı ve kemik çıktı ordan. Sonra kardeşim “abla sen ocak oldun bak kemik düştü senden, bunu yakıp küllerini yersen ocak olursun” dedi. Ben “istemem at gitsin” dedim. Sonra günler geçtikten sonra kardeşim yumurta, patates haşlamış, yufka ekmekle dürüm yaptık yedik. Benim haberim yok hiçbir şeyden. Meğer benim parmağımdan düşen kemiği yakmış, küllerini de benim dürümün içine koyup bana yedirmiş. Ondan sonra ben ocaklı oldum ve gelen herkesin yılancığını keserim.”*

Sonuç itibariyle Anadolu’da halk hekimliğinin önemli yanını ocaklar oluşturmaktadır. Ocakların geçmişi oldukça uzun bir döneme tekabül etmekle birlikte bu durum insanları hala inanarak tedavi yaptıklarını gösterir. Kam, şamanların iyileştirici yönlerini geçmişte ve şu an ocaklılar yapmaktadırlar. Bir hastalığın tedavisinde uygulanan ritüeller, yöntemler, nesnelere ve şifalı buldukları sözler şamanlarda olduğu gibi ocaklarda da benzerlik göstermektedir. Kamlarda soy birliği önem arz etmektedir. Bugün ocaklı olma yollarından birisi de soyundan gelmesidir. Olağanüstü güçlere yüklenen anlam her daim yerini korumuş, tedavilerin yapılmasında inanma baş ana kavram olmuştur.

Çalışma sahasında katılımcıların ocaklı olma yolları farklılık arz etmektedir. Lakin bu durum iyileştirici güçlerini etkilememektedir. Toplumsal sistemde önceden bilgisi kültürel kodlar neticesinde belirlenip günümüze kadar devam eden ocaklar, sağlık sisteminin alt unsuru olarak devamlılığını sağlamaktadır. Nihayetinde ocaklı uygulamaların

devamlılığında kültür, inanç, din gibi kurumların sağlıkla etkileşiminden doğan bir ürünü olduğu söylenebilir.

4.2. Ocak Türleri

4.2.1. Akdutma Ocağı

Hastalık belirtileri kendini hasta olan kişinin göz kapaklarında şişme, göğüs kısmında şişlik ve boyunda, ayaklarda ağrılar olarak göstermektedir. Geleneksel tedavide var olan parpılama yöntemi ocaklı tarafından kullanılan yöntem olmaktadır. Tedavide yapılan işlemler hastaya bir kez yapıldığı takdirde şifa bulacağı yönündedir.

Ocaklı, eline aldığı bir bardağın içerisine bir miktar su ve şeker koymaktadır. Oluşan şekerli suya bez parçası batırılarak bezin ıslanmasını sağlar. Eline aldığı çakmağı yakar ve şekerli suyla ıslattığı bezi ısıtır. Isıtılan sıcak bezi hastanın önce göz kapaklarına sonra alınına, boynuna, can evi denen göğüs kısmına, el ve ayak parmaklarına sürmektedir. Bu tedaviye ek olarak, eskiden ataları gaz lambası kullandıklarından ötürü şekerli suyla ıslanan bezin ısınma işlemi gaz lambasıyla yapılmaktadır. Tedavi işlemi bittikten sonra ise gaz lambası üflenerek söndürülür ve hasta olan hastalılarda böyle sönsün gitsin anlamını taşımaktadır. Lakin çakmakla yapılan işlemde gaz lambasıyla yapılmış tesirini vermektedir. Tedaviyi sonlandırırken herhangi bir dua okunmadığını dile getiren ocaklı, “el bizden sebep Allah’tan” demektedir (OK12).

4.2.2. Alazlama/Al Göynek Ocağı

Eski Türk toplumlarında yaşamsal koşulların başında ateş gelmektedir. Gündelik yaşamda kullanılan ateş, bir tür temizlenme ritüeli olarak da kullanılmıştır. “Kötü ruhların ve eşyanın ateşle temizleneceğine inanılırdı. Eski ateş tanrısı Odçığın (Odkan, Kalakan) adına yakılan kutsal ateşlerin kalıntıları olduğundan, yeni doğum yapmış kadınları ve

çocuklarını kötü tabiatlı al ruhu'ndan korumak veya hastalanmışlarsa tedavi etmek amacıyla, yağlı bir paçavra tutuşturulup hastanın etrafında dolaştırılarak alazlama yapılırdı. Başkurtlar ile Kazaklar ateşle temizleme anlamında alaslama kelimesini kullanır, hastanın çevresinde “alas, alas” diyerek dolaşırlardı. Yakut Türkçesinde aliasta, yanan paçavrayla ayin yaparak kötü ruhları kovmak demektir. Yakutlar bu töreni yapanlar için “oyun aal vatanan aalastırır” (kam kutlu ot/ateşle alazlıyor) derler” (Bayat, 2016: 242).

“Ala kelimesini Eski Türkçede cüzam ve ala renkli at anlamında görmekteyiz. Divan-ı Lügatit-Türk'te ise kelime ‘ala, alaca’ anlamında geçmektedir. Abraşlık ve cüzam hastalığı vücutta benekler, lekeler oluşturduğu için Türk insanı bu hastalıklar için ala ve alalık terimlerini kullanmıştır.”(Türkmen, 2006: 128). Alazlama hastalığının belirtilerine bakıldığı zaman, hasta kişinin vücudunda kırmızı kabarıklıklar oluşur ve kaşıntıya sebep olmaktadır. Bu durum deri üzerinde alalık oluşturmasından ötürü hastalığın isminin ala kelimesinden geldiğini söylemek doğru olacaktır.

Ocaklı, yaşanılan yörede sedir yapmak için kullandıkları yastıkların eski olan bir tanesinin içerisindeki kurutulmuş otlardan eline bir miktar alır. Hasta olan kişi bahçede bir sandalyeye oturtulur ve üzerine kırmızı bir bez, eşarp örtülür. (Bezin kırmızı olmasındaki sebep vücuttaki beneklerin kırmızı renginden dolayıdır.) Ocaklı, eline aldığı bir miktar otu yakar ve üç ihlas bir Fatiha okuyarak kırmızı örtünün üzerinden hastanın omuzlarına, kafasına hafif hafif vurmaktadır. Uygulamanın ikinci defaya gerek kalmadan ilk seferde geçireceğini dile getirir (OK14).

4.2.3. Avkırma Ocağı

Kişinin kendisinin ya da yakınlarının başına bir olay gelmesi neticesinde, olması gerekenden fazla etkilenmesi ve bu etkiyi gündelik hayatında da uzun süreli olarak

hissetmesine çözüm olarak avkırma ocağı var olmaktadır. Yakınlarının ya da kendisinin yaşamış olduğu bir kaza, afet, tanık olduğu üzücü bir olay karşısında ruh halinde olan tahribat kişinin yaşamını olumsuz etkiler. Bundan dolayı uyku bozukluğu, iştahsızlık, sürekli ağlama, evhamlı olma, huzursuzluk, iç daralma gibi belirtiler bir olay karşısında kişinin korktuğunun göstergesidir. Kişinin korkması, fazla üzülmesi, kaygılanması, endişelenmesi sonucu başvuru olan bu ocak, bir nevi psikolojik bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Ocaklı (OK31), kendisine gelen hastasını zemine oturtur ve bir kovanın içerisine un koyar. Kovadaki undan iki eliyle avuçlayan ocaklı, bir elini hastanın göğsüne diğer elini ise sırtına üç İhlas bir Fatıha okuyarak hafifçe vurur. Bu işlemi üç kere tekrar ettikten sonra elindeki unu duvara vurur. Bütün bu uygulamayı üç kez tekrar eder ve “El benden sebep Allah’tan” diyerek işlemi sonlandırır. Duvara vurduğu unun duvarda kalma miktarı hastanın korkup korkmadığını gösterir. Ocaklı, hasta gittikten sonra duvardaki unu temizler ve hastanın bir kez gelmesi yeterli olup iyileşeceği dile getirilir. Hastalık un aracılığıyla duvara taşınmış olur ve sebep olan kötü etkiler bu vesileyle hastadan uzaklaştırılmış olur.

4.2.4. Aydaş Ocağı

Aydaş olma inancı, Orta Asya’dan günümüze kadar gelen bozkır inançlarından bir tanesidir. Yörük Türkmen (Alevi veya Sünni) toplumunda yaygın olarak görülen bir inanç sistemidir. “Aydaş” kelimesinin sözlük anlamı; 1. Zayıf, Cılız. 2. Bacakları çarpık, 3. Şaşlı, 4. Yaşına girmemiş çocuk, 6. Anormal doğan çocuk şeklinde yer almaktadır (kelimeler.gen.tr, 2020).

Aydaş olma bebeklerde ve küçük çocuklarda meydana gelir ve aydaş, çocuklarda ağlama, uyumama, zayıf düşme, büyüme noktasında yaşlılarından geride olma gibi belirtilerle kendi göstermektedir.

Ocaklıya aydaş olmuş olan çocuk Cuma günü getirilir. Aydaş olan çocuğu ocaklı soyar ve leğenin içerisine koyar. Tam salalar okunurken evinde bulundurduğu köpek kafatası ile önceden ıltığı suyu üç İhlas bir Fatiha okuyarak üç kez çocuğun üzerine döker. Sonrasında çocuk hiç kurulanmadan, ıslak bir biçimde kıyafetleri giydirilir. Leğende çocuğun üzerine dökülmüş olan su ise bir kaba koyularak eve götürülür ve ay ve yıldızı bir gece görmesi için cam kenarına koyulur. Sabah olduğunda ise ayak basılmadık bir yere genellikle ağaç diplerine dökülmesi tercih edilmektedir (OK37).

Aydaş olan çocuğu başka bir şekilde tedavi eden ocaklı (OK38), kendisine Cuma günü gelen çocuğu bir leğen ve ıltığı suyla birlikte dört yolun ortasına götürür. Tam salalar okunurken çocuk burada yıkanır. Bu yıkama işleminden sonra küçükbaş hayvan (koyun, keçi gibi) dışkısıyla yani tezekle terazide tartılır. Tartıldıktan sonra o tezeler saklanır ki gelecek hafta Cuma günü tekrar aynı işlem tekrar edileceğinden ötürü çocuğun aldığı ya da verdiği kilo kontrol edilir. Bu işlem üç kez Cuma günü tekrar edilir. Son Cuma günü çocuk mezara götürülür ve herhangi bir mezar taşı yanına bırakılıp ocaklı ve akrabaları geri dönerler. Ocaklı ve akrabaları giderken bırakılan çocuk ağlarsa yaşayacağına, iyileşeceğine delalet gelirken, ağlamazsa öleceğine işaret edeceği bilgisine ulaşılır.

4.2.5. Bulgur Püskürtmesi Ocağı

Halk hekimliğinde bulgur püskürtmesini, bulgur püskürmesi, bulgur bezemesi, bulgurlama, bulgurcuk gibi isimlerle bilinmektedir. Bu hastalık, özellikle vücudun açık bölgelerinde, küçük sivilceyi andıran kümelenmiş kabarcıklar ya da bulgur büyüklüğünde kırmızı kabarcıklar olarak kendini göstermektedir (Acar, 2017: 59).

Ocaklı, gelen hastanın vücudundaki kızarıklıklar olan yeri açar. Bir kasenin içine bulgur koyar ve ağzına bulguru alır hafifçe çiğner. Bu işlem sonrasında kızarıklık çıkan

yerlere üç İhlas, bir Fatiha okuyarak ağzındaki bulgurları tükürür. Bu işlem bir kez yapması yeterli olacaktır ve hastanın iyileşeceğine inanılır (OK25).

4.2.6. Büzgün Düşmesi

Halk dilinde “büzgün” olarak adlandırılan insan vücudundaki kıkırdaksı dokuya modern tıpta kuyruk sokumu adı verilmektedir. Kuyruk sokumu ağrılarının genel sebeplerinden biri yanlış oturma pozisyonudur. Evde veya işyerinde uzun süreli oturmalar sonucu oluşan kuyruk sokumu ağrılarında bir de yanlış oturma pozisyonları eklendiğinde ağrıların fazlalaşması kaçınılmaz olmaktadır. Kuyruk sokumuna uygulanan uzun süre baskılar kuyruk sokumu ağrılarının sebebidir (Tgrthaberaktüel,2018). Aynı zamanda kuyruk sokumunda oluşacak bir problem olması durumunda bel, bacaklar başta olmak üzere vücudun çeşitli yerlerinde ağrılara sebebiyet vermektedir. Ocaklı (OK36), gelen hastalarının büzgün düşüklüğü olduğunu el yordamıyla bakarak sağa, sola kıvrılmasından, yürümekte güçlük çekilmesi gibi şikayetler dolayısıyla teşhis etmektedir.

Ocaklı (OK36), gelen hastasını yüz üstü yatırır ve hastanın bel, kalça bölgesini ovalar, masaj yapar. Ovduktan sonra makatın üst kısmından büzgün adı verilen kemiği tutar ve yukarı doğru çeker yani eski yerine getirmeye çalışır. Bu işlem sonrasında yakı bandı yapıştırılarak sonlandırılır. Bu süreçte ağır kaldırmamaya ve yapıştırılan yakının çıkmamasına dikkat edilmesi gerekmektedir.

4.2.7. Çıkık-Sımk Ocağı

İnsanların sosyal yaşantıları boyunca başlarına gelebilecek hastalıklardan bir tanesi de eklemlerinde meydana gelen çıkımlar olduğu söylenebilir. Tıp biliminde çıkık, “eklem yüzeylerinin kalıcı olarak ayrılması” olarak tanımlanarak ve “kendiliğinden normal konumuna dönmesi” muhtemel olmayan durumun adıdır. Herhangi bir eklemden çıkma

meydana gelmesi halinde hastada; yoğun ağrı, şişlik ve kızarıklık, işlev kaybı gibi belirtiler mevcuttur (Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü, 2019).

Halk arasında en çok tanınan ve iyileşme gücünün olduğuna inanılan ocaklar çıkık ve sınık ocağı olarak söylemek yerinde olacaktır. O nedenle güncel olarak hala işlevsel bir şekilde uygulamalarına devam ettiği görülmektedir. Ocaklıya gelen hasta ilk olarak ocaklı tarafından muayene edilmektedir ve kırık mı çıkık mı olduğuna dair el yordamıyla anlamaya çalışır. Çıkık olması durumunda eklem yerinde olmayıp yan tarafa kaymaktadır. Tedavi olarak ise ocaklı bir leğeni alır ve hastanın hangi eklemi çıktıysa o kısım sıcak su ve sabunla ovar. Çok fazla bası ve şiddetli olmayacak şekilde dokunmaktadır. Ovma işleminden sonra yerinde olmayan eklem neredeyse o uzvu tutar ve yavaş bir şekilde sağa sola oynatmaya başlar. Bu işleme devam ederken kendiliğinden yerine yerleştiğini dile getirir (OK28).

4.2.8. Dalak Kesme Ocağı

Dalak kesmek, insanlarda dalak şişmesiyle meydana gelen hastalığını sağıltmak amacıyla halk tarafından başvurulmuş bir tedavi şekline verilen isimdir (Acıpayamlı, 1963: 38). Dalak kesen ocaklarda hasta ile ocaklı arasında ezber cümlelerle karşılık konuşma mevcuttur. Tedavi işlemi tek taraflı olmaktan çıkıp ikili ilişki şeklinde olmaktadır. Genel itibariyle diğer yörelerin de dalak kesme işlemleri aynı özelliği göstermektedir.

Hasta ocaklı evine geldiğinde, evin herhangi bir odasına yatırılır ve dalağın bulunduğu bölge ovulur. Ardından ocaklı eline bir yufka ekmek alır ve içine kaya tuzu koyarak dürüm yapar. Evin giriş kapısından eve girerken üç İhlas bir Fatiha okur ve hastanın bulunduğu odanın kapına gelir. Hasta sorar;

-Nereden gelirsin?

-Kaf dağından.

-Ne kesen?

-Dalak keserim.

-Sen kesemezsin.

-Keserim, deyip elindeki ekmeği bıçak yardımıyla keser.

Sonrasında ocaklı kesilen tuzlu ekmekten bir lokma hastaya yedirir, bir lokmada kendisi yer. Ekmekten geriye kalanını hastaya verir ve şöyle öğütler; “ *ekmek ile tuzu ayırıp sabah ezanı okunurken ekmeği köpeğe atacaksın, tuzunu da su ile karıştırıp köpeğin üzerine dökeceksin.*” Köpek suyu silktikten sonra hastadaki ağrı ve acı hissi de geçmiş olacaktır (OK34).

Dalak kesme işlemi bir kez yapıldığı takdirde hastaya fayda sağlayacağı inancı vardır. Burada asli ile taklidi arasında bir fark görülmemesinin bir dalak kesme işleminin gerçekmiş gibi dramatize edilmesi söz konusudur.

4.2.9. Dilciğin Düşme Ocağı

Dilcik düşmesinden hastalığının belirtileri, boğazından ses gelmez, ses kısılır ve boğazda şişme meydana gelmektedir. Modern tıpta bu belirtiler soğuk algınlığı veyahut nezle hastalıklarıyla eş değer olarak görülmektedir. İlaçla tedavi edilmekle birlikte sıcak içecek türüleri içilmesi tavsiye edilmektedir.

Ocaklı (OK18), gelen hastanın öncelikle eşarby çeneden başın üst kısmına gelecek şekilde yukardan bağlar. Ardından çenesinden yukarı doğru yavaş yavaş yukarı doğru çeker. Eşarby çektikten sonra hastanın ağzını açmasını ister. Ocaklı dört parmağını hastanın ağzına sokar ve diğer eliyle de boynunda tutarak yukarı çeker. Böylelikle boyundan ve boğazdan ses gelir. Bu işlemin bir kez yapılması hastanın tedavi edilmesi için yeterlidir.

4.2.10. Diş Ağrısı Ocağı

Diş ağrısı, insan yaşamının bütün evrelerinde görülen bir rahatsızlık çeşidi olmaktadır. Hem çocuklarda hem de yetişkinlerde sıkça rastlanılan bir hastalıktır. Hayat kalitesini düşüren, yoğun acı ve ağrı hissiyatı veren bir hastalıktır. Diş ağrısı, dişlerde çürüme, iltihaplanma gibi sebeplerden ötürü meydana gelmektedir. Bireylerin genel itibariyle modern tıbbın imkanlarından birisi olan diş tedavisini yaptırmaktan genel itibariyle korktukları da gözlemlenen bir durumdur. Zira halk arasında diş ağrısından bahsedilirken ‘kabir azabı gibi’ benzetmesinde bulunmaktadır.

Modern tıp gelişme göstermeden önce bütün hastalıkların tedavi edilmesinde kullanılan uygulamalar gibi diş ağrısı tedavisinde de uygulamalar mevcuttur. Diş ağrısının tedavi edilmesinde dua ve ayetleri okuma-üfürme yöntemi kullanılmaktadır ve hastalığın tedavisinde ‘inanmak, inançlı olmak’ ana etken olmaktadır.

Diş ağrısını tedavi eden ocaklı (OK10), eline aldığı kare şeklindeki bir kağıdın üzerine kalemle iki tane daireyi çizer. Çizmiş olduğu dairenin ortasına nokta koyar ve bu kağıdın üzerine yedi defa Ayetel Kürsi duasını okur. Okuma ve üfürme işlemi bittikten sonra hasta olan kişiye yapması gerekenlerin bilgisini verir. Ocaklı, “ *hastaya benim nokta koyduğum yerden, bunu duvara çiviyle çakarken, sol küçük parmağının tırnağını da ağrıyan dişinin olduğu bölgeye koymalısın ve çiviye duvara çakmalısın*” şeklindedir. Ağrıyan diş böylelikle bağlanmış olur ve ağrısı kesilir hatta o diş yerinden çıkarken bile ağrısız, acısız bir şekilde kendiliğinden düşmektedir. Bütün bu işlemlere ise ‘diş bağlama’ adı verilmektedir.

4.2.11. Göbek Düşme Ocağı

Göbek düşmesi; halk arasında kullanılan bir tabirdir. Tekrarlayan karın ağrısı, şişkinlik, sırt ağrısı, bulantı, kusma, karında farklı yerlerden nabzın hissedilmesi, depresyon belirtileri karakteristik özellikleri arasındadır. Halk arasında rastlanılan diğer adları; göbek eşesi, eş çıkması, göbek kayması ve göbek kaçmasıdır (Ulusal,2019). Göbek düşmesi, genellikle ağır bir eşya kaldırıldıktan sonra meydana geldiği bilinmektedir ve halk arasında oldukça yaygın, korkulmayacak bir hastalık olarak görülmektedir.

Ocaklı, hasta geldikten sonra göbeğinin düştüğü tanısını koyması halinde ertesi gün aç karna ve bir miktar zeytinyağı içerek gelmesini söyler. Testiyi tamamen su ile doldurur ve hasta yere oturur pozisyonundadır. Ardından su dolu testi hastanın tam göbek deliğinin üzerine denk gelecek şekilde ters şekilde yerleştirir. Testiyi yerleştirdikten sonra testiyi birlikte hasta sırt üstü yavaş bir şekilde zemine yatırılır. Bu uygulama üç kez yapılmaktadır. İlk uygulama da testi beş dakika, ikinci uygulamada on dakika ve üçüncü uygulamada ise on beş dakika hastanın üzerinde durdurulur. Böylelikle hasta tedavi edilmiş olur (OK19).

Bir başka uygulama yapan ocaklı ise, hastayı sırt üstü yatırır ve eline çalı süpürgesini alır. Çalı süpürgesinin tutulan kısmını eşarpla sarar ve bu sarmadaki amaç hastanın canının yanmamasıdır. Çalı süpürgesinin sardığı tutma yerini hastanın göbek deliğinin ortasına gelecek şekilde yerleştirir. Yerleştirme işlemi tamamlandıktan sonra süpürgeyi kendi etrafında döndürüp yavaşça yukarı çeker. Bu işlemin sonuç vermesi için üç gün tekrar edilmesi gerekmektedir ve böylelikle hasta iyileşir (OK20).

4.2.12. Göp Kesme

Halk arasında beslenme eksikliği, iştahsızlığı olup normalden fazla şekilde su içen bebeklere “göp” teşhisi konmaktadır. Göp hastalığına yakalanan çocukların karnı su dolu

gibi olmakta ve karnından fazla su içmesinden ötürü su sesleri gelmektedir. Bu belirtilerin yanı sıra karnı şiş olmakla beraber göbek bölgesinde morarmalar meydana gelmektedir. Genellikle bu hastalık bebeklerde ve küçük çocuklarda kendini göstermektedir.

Ocaklı, hasta olan çocuğun karnını açar ve sırtüstü şekilde yatmasını sağlar. Kendi ekme yaptığı taş ocaktan bir miktar kül getirir ve bir bezin üzerine dokuz parça şeklinde ayırır. Evvela çocuğun karnını üç İhlas bir Fatiha okuyarak bir süre ovar ve birinci küle parmağını daldırıp “Göp güp ben girdim sen çık” diyerek çocuğun karnına üç kez hafif hafif parmaklarıyla vurur. Ardından geriye kalan sekiz kül içinde aynı işlemleri tamamlar. Bu işlem sonrasında herhangi bir perhiz yapmasına gerek yoktur ve ocaklıya göbünü kestirmesi çocuğu sağlığına kavuşması için yeterlidir (OK27).

4.2.13. Isırgı Ocağı

Isırgı hastalığına dair belirtileri vücudun her yerinde olabilen kızarıklıklar, kaşıntılı, küçük kabarcıklar şeklinde kendini göstermektedir (KK11). Halk dilinde bu gibi belirtileri olan ısırgı hastalığı tıp dünyasında dermatolojik cilt rahatsızlıklarından olan alerji hastalığına denk gelmektedir. Günümüzde ‘alerji’ çoğu kişinin sorunsuzca kabul edebileceği bir maddeye karşı olan anormal duyarlılık göstermesi olarak tanımlanmaktadır (Gemicioğlu, 2001: 1). İnsan bedeninde kızarıklık, şişlik, kaşıntı ve kabuklanma olarak kendini göstermektedir.

Isırgı hastalığının tedavisini ocaklı (OK11) şöyle anlatır, öncelikle gelen hastanın şikayetlerini sorar ve ısırgı hastalığı belirtileriyle paralellik gösterirse uygulamayı yapar. Kızarıklık olan yerler açılır ve ocaklı bu yerleri tükürür. Hastalığa şifa olarak atalarından getirdiği ocak olma özelliğinden dolayı tükürmesidir. Bir kez bu uygulamanın yapılması yeterli olmaktadır ve gelen hastaların çoğunluğunun şifa bulduğunu dile getirir.

4.2.14. Karabiğ Ocağı

Karabiğ, modern tıpta frankül olarak adlandırılmaktadır ve kıl folikülü ve çevresinin derin, akut, nekrotik enfeksiyonuna verilen isimdir. Baş, boyun, anogenital bölge lezyonların sık gözlendiği yerlerdir. Lezyonlar dermisde sert, ağrılı, kırmızı foliküler nodül olarak başlar. Takiben dermisde ağrılı apse oluşur (Gül, 2016: 111).

Modern tıpta kan çıban olarak adlandırılan karabiğ, halk arasında sıkça kullanılan bir hastalık terimi olarak kendini göstermektedir. Ocaklı (OK32), karabiğın her insanda çıkabileceğini ve vücudun herhangi bir noktasında olabileceğini dile getirir. Ocaklıya gelen hasta karabiği çıkmış olan bölgeyi açar ve şeker ile suyu bir kabın içerisinde kaynatarak şerbet elde eder. Pamuk veya yumuşak bir bez yardımıyla sıcak olan şerbeti karabiğ olan bölgeye hafif hafif dokundurur. Bu dokundurma işlemine ocaklı karabiği yakmak adını verir. Daha sonrasında ocak evinde bulunan karabiğ otu bir miktar alınıp karabiğın üzerine sarılır. Eğer ki karabiğın tedavisinin yapılması geciktirilirse tedavi seyri değişmektedir. Geciktirilen karabiğde demir ateş üzerinde kızdırılır. Bu işlem sonrasında yaranın üzerine dokundurulur ve bu uygulama hasta hissedene kadar devam ettirilir. Sonrasında ise bir kurbağa öldürülüp yaranın üzerine karabiği otuyla birlikte sarılır. Böylelikle yaradaki iltihap dışarı atılmış olur. Karabiğ çıkan bölge kesinlikle metal veya başka bir madde ile oynanmaması gerekmektedir.

4.2.15. Kengi Ocağı

Kengi, kelime karşılığı olarak Türk dil kurumunda herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte modern tıpta piriformis sendromu olarak tanısı yapılmaktadır. Piriformis sendromu (PS), piriformis kasının (PK) siyatik sinire basısı sonucu oluşan siyatik sinir nöropatisidir.

En fazla görülen belirtileri ağrıdır. Bu ağrılar aniden başlayacağı gibi artarak şiddetlenerek de olmaktadır (Cansever, Kabataş, Çelik, Yılmaz, Caner ve Ilgaz, 2010: 31-32).

Kengi hastalığı genellikle cereyanda kalma, üşütme sonucunda oluşan kalçada, dizde, dirsek de meydana gelen ağrılı rahatsızlanmalardır ve belirtileri de rahat hareket edilemez, ağrılar oluşur, eğilme ve kalkmada kaskatı kesilmeler meydana gelir. Bu gibi durumlarda halk arasında “kengi sokuldu” ibaresi sıkça kullanılmaktadır.

Ocaklı, kendisine gelen hastanın şikayetlerini dinledikten sonra kengi hastalığı var ise ilk olarak çaydanlığın demlik kısmının içine eli yakmayacak derecede su doldurur ve hastayı yüz üstü yatırır. Yüz üstü yatan hastanın kengi olan bölgesine sıcak su dolu çaydanlıkla masaj yapar, ütü yapar gibi benzetmesi yapar. Daha sonrasında masaj yapmaya eliyle devam eder ve sokulan kengiyi masaj yoluyla tedavi eder. Herhangi bir dua okumadan “ el bizden sebep Allah’tan “ denir. Bu tedavinin bir kez yapılması kafidir (OK15).

4.2.16. Kırk Basması Ocağı

Halk arasında yeni doğum yapmış olan kadın ve bebeğin doğumundan sonra kırk gün boyunca evlerinde muhafaza edilmesiyle birlikte bu süre zarfında çeşitli nedenlerden ötürü başlarına gelecek hastalık durumlarına kırk basması olarak adlandırılmaktadır. Kırk basması neticesinde anne veya bebeğin aşırı zayıflaması hatta ölmesi muhtemel olarak görülmektedir. Anadolu’nun her bir köşesinde “kırkı karışmak”, kırk düşmesi” ve “kırk basma” gibi isimler kullanılmaktadır.

Doğumdan sonraki kırk gün anne ve çocuk için çok önemlidir. Her türlü zararlı etkilere karşı elverişli olan zayıf ve hassas dönemlerinde bulunan anne ve çocuk, bu kırk gün içinde çeşitli adet ve inanmalarla korunmaya çalışılır. Kırk gün sonunda ise, törenle ana ve

çocuk kırklanır. Halk kültüründeki inanmalara göre, kırk günün sonunda, artık anne ve çocuğun tehlikelere karşı etkilene güçleri azalmıştır (Başçetinçelik, 2019: 6).

Kırk sayısı Türk mitolojisinde önem atfedilen sayılardan en önemlisi olduğu söylenebilir. Kırk, Türk, Altay, Orta Asya ve Ortadoğu mitolojilerinde ve halk kültüründe ayrıca İslam inancında Kutsal Sayıdır. Gırk, Kırh, Kırn olarak da söylenir. İslam'ın etkisiyle de önemi artmıştır. Kırk eren tarafından veya kırk şaman tarafından korunan kutlu kişilere Kırklı adı verilir. “Kırgızistan bayrağında Güneşin etrafında kırk Kırgız boyunu simgeleyen kırk ışın vardır. Dede Korkut Hikayeleri, Manas Destanı, Kırgız Türeyiş Efsanesi’nde Kırk Kız vardır. Oğuz Han’ın verdiği şöenlerde diktirdiği sııkların boyu kırk kulaç uzunluğundadır. Ölen kişinin ruhunun evi terk etmesi kırk günde gerçekleşir.” (Mitolojikervanıblog,2015). Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere toplumda yer alan önemli olayların yapılış ve yad ediliş gün sayısı olarak kırk sayısı kullanılır. Aynı zamanda Anadolu gelenek ve göreneklerinde kırk günü doldurmak olgunluğa, erginliğe, tamamlanma ve bütünlenme olayının anlatılmasında kullanıldığı bilinmektedir.

Kırk basmasın diye kırk gün içerisinde anne ve bebeğe dair çeşitli önlemler alınır. Adetli olan kadının loğusa kadın ve bebeğin yanına gelmemesi gerekir. Eğer gitmişse de “Ben de senin gibiyim” demesi gerekir. Loğusa kadın ve bebeğin olduğu eve yeni kesilmiş hayvanın eti veya çok miktarda un getirilmemesi gerekir. Kırk basmış olan bebek kaskatı olur, gelişmesi geriler, ayakları üstüne basamaz ve çok ağlar. Ocaklı kucağına aldığı zaman bebeği kendisinin kırk basması olduğunu bildiğini dile getirir (OK30).

Ocaklı, kovaya aldığı sudan başka bir kaba kırk kaşık alır. Bu suyu alırken üç İhlas Bir Fatıha okur. Sonrasında yaktığı mumu eline alır, üç İhlas bir Fatıha okuyarak annenin bacaklarından oradan bebeğin üzerinden gezdirir. Bebeğin elbisesinden bir parça alınır ve

bu parçayı da kırk parçaya keser. Bu işlemler sonucunda eline bir tava alır ve mumu içerisinde ısıtıp üzerine bir kaşık su ekler. Bu karışımın üzerine kırk parçaya bölünen elbise parçaları atılır. Bebeğin üzeri bir bezle kapatılıp içine su konulan kabın içerisine mum dökülür. Bu işlemler sonucunda mum ile su ayrılır. Hastaya su verilir ve verilen bu suyla anne ve bebek banyo yaptıkları suyun içerisine karıştırır (OK30). Bu şekilde kırk basmasını kesmiş bulunmaktadır.

Halk arasında kırk basması olarak nitelendirilen başka bir mevzu ise yeni evlenmiş olan çiftlerin bebek sahibi olamaması durumu ilişkilendirilmektedir. Bu nedenden ötürü aile büyükleri yeni gelinin kırkının kesilmesi gerektiği öngörüsünde bulunmaktadır.

Ocaklı, gelen hastasının üzerini bir bezle kapatır. Hastasına gelirken yanına halk arasında bal mumu adı verilen bir mum getirmesi gerektiği bilgisini verir. Sonrasında ise bezle kapatılan kişinin tepesinde kırk kaşıkla ölçülen suya eritilen mum dökülür. Bu işlem sonrasında suyu kırklı olan kişiye verilir ve banyo sularına katılması gerektiği söylenir. Bu banyo suyu kovaya konularak ayak basılmadık bir yere tercihen ağaç boğazına dökülmelidir (OK39). Tüm bu işlemler sonrasında kişilerin bebekleri olması önündeki engel kaldırılmış olmaktadır.

4.2.17. Köstek Ocağı

Genel olarak bağ anlamlarına gelen köstek kelimesinin diğer anlamları bağlı olduğu yerle ilişkisini kesmek; kaçmak, (çocuk için) yürümeye başlaması için kösteğini kesmek, sık sık düşen küçük çocukların, düşmesinin önüne geçeceği inancı ile ayağına bağlanan bir bağı makasla kesmek (Çağbayır, 2007: 2799) şeklinde ifade edilir.

Geleneksel halk inancına göre, çocuğun yürüyememesi, yürürken sürekli düşmesi veya yürümesinin gecikmesi neticesinden en önemli neden olarak ayağındaki köstektir. Kötü

cinler tarafından vurulduğuna inanılan bu köstek, genellikle “köstek kesme” diye adlandırılan bir uygulama ile giderilmektedir. Bu uygulama, Anadolu’nun muhtelif yörelerinde “adağını kesme, adağını kestirme, adak kesme, ağdaş pişirme, ayak çizme, ayak kesme, ayak kösteğini kesme, ayak poğaçası yapma, aydaş kaynatma, düşşak kesme, hoppala, iplik kesme, köstek kesme, köstek kestirme, köstekleme, köstek kırma, kötürüm kösteğini kesme” gibi farklı şekillerde adlandırılmalarına sahiptir. Altay Türkleri arasında bugün hala yapılan “koy göçö” bayramı, köstek kesme ile benzer özellikler taşıdığı görülmektedir. Kültürel olarak yapılan uygulama şu şekildedir; “Bir yaşına basan çocuğun ayakları bir iple bağlanır ve çocuğun ileriki hayatında kendi ayaklarının üzerinde durması yönünde iyi dileklerde bulunularak ip kesilir. Çocuğun dayısı gelerek çocuğun saçından keser ve kestiği saçları çocuk 14 yaşına geldiği zaman ailesine göstererek onlardan hediye alır. Bunun karşılığında çocuğa at hediye eder. At, Altay Türklerine göre en büyük hediye olarak kabul edilmektedir” (Karakaş, 2013: 6).

Köstek kesme ocağı olarak adlandırılan bu ocağa getirilen çocuklar genellikle yürüyemez ya da yürürken sürekli sebepsiz yere düşerler. Ocaklı (OK22) şu şekilde uygulama yapmaktadır; ocaklı, getirilen çocuğun bir ayağından diğerine gelecek şekilde ip bağlar ve bu iplerin ucuna mavi boncuk takılır. Daha sonra çocuğu kucağına alır. Odanın ortasına konulan bir sandalyenin etrafında üç İhlas bir Fatiha okuyarak hızlı bir şekilde dolanır. Dolandıktan sonra çakmak yardımıyla çocuğun ayaklarında bağlı olan ipi yakar. Ocaklının ateşli bir şeyle yakmasındaki amacı ise ateş gibi –yöre halkı hızlı olmak anlamında ateş gibi ifadesini kullanmaktadır- yürüyeceğine inanılmasıdır. Bu uygulama yapıldıktan sonra çocuklar yürümeye başlayıp sık düşen çocuklarda düşmekten kurtulacağı ifade edilmektedir.

4.2.18. Köstü Ocağı

“Köstü ya da kösnü olarak da tabir edilen köstebek ocakları, köstebek adı verilen, halk arasında çıiban olarak da geçen, bir çeşit cilt hastalığının ya da boğaz ağrılarının tedavi edildiği ocaklardır” (Uğureli, 2018: 167). Sıkıntı, stresten kaynaklanarak vücutta ortaya çıkan şişliklerdir. Hastada bu şişlikler genellikle boyun, kol, çene altında oldukça fazla ağrı yaparak kendini göstermektedir. Hastalık erkek ve dişi olmak üzere insan vücudunda iki şekilde zahir etmektedir. Hasta vücudunda şişlikler bir tane ise erkek olmakta, birden fazlaysa dişi olmaktadır.

Ocaklı, gelen hastanın vücudundaki şişliğe bakar ve kösnü olduğu kanaatine varırsa toprak ister. Eğer ki hastada bir tane şişlik varsa erkek kösnü olup sadece tek köstebek yuvasından toprak istenir veyahut birden fazla şişlik olması durumunda ise şişlik adedince köstebek yuvasından toprak getirilmesi istenir. Getirilen topraklar ince bir süzgeçten ya da elekten geçirilmektedir. Daha önceden elenmiş olan toprak bir kaba alınır ve üzerine yavaş yavaş su dökülerek bir bıçak yardımıyla karıştırılır. Bu işlemler sürecinden kesinlikle elle temastan kaçınılmaktadır. Yapılmış olan karışıma ocaklı üç İhlas ve bir Fatiha okuduktan sonra tükürür ve yine el değmeden bıçak yardımıyla köstü denilen şişliğin üzerine yapılan çamur karışımı sürülür ve orası bezle sarılır. Ocaklı evinde bulundurduğu köstebek etinden bir parça alarak hastanın yakınına verir ve habersiz bir şekilde yedirilmesini öğretir. Böylelikle yedikten sonra hastaya söylenir. Şişlik geçene kadar sarılan çamur orada kalır ve bu şekilde hasta iyileşir. Bu tedavi yönteminin tekrar edilmesine gerek yoktur ve bütün zaman dilimlerinde yapılmaktadır (OK13).

4.2.19. Kurbağacık Ocağı

Modern tıp dilinde Ranula (kurbağacık) tanımı, ağız tabanının ön kısmında bulunan kubağa karnına benzer şeffaf mavimsi bir şişlik şeklinde görülen kisttir. İçi mukus dolu olan

bu ince duvarlı kistler kafa kaidesi ve mediastene (göğüs kafesi arkasında yer alan bölüm) uzanabilirler (Sağlık Ocağım, 2016).

Halk arasında kurbağacık, herkeste görülmekle birlikte çoğunlukla bebeklerde görülmektedir. Bebeklerin dilaltında oluşan şişme sonucu bebeklerde uyku problemiyle birlikte uyurken sıçrar, sürekli kaşıntı ve salya akması mevcuttur. Ocaklı getirilen hasta bebeği kucağına alır ve bir diş sarımsağı soyup kahveye bandırmaktadır. Kahveli olan sarımsağı dilaltından oluşan şişliğe birkaç dakika boyunca sürter. Uygulama sonrasında bebeğin ağzındaki acı tat geçene kadar emzirilmemesi gerekir (OK23).

4.2.20. Kuru Kurbağacık Ocağı

Kurbağacık hastalığının halk arasında “kapalı, açık, kuru kurbağacık, sulu, uyuşuk, hareketsiz” gibi birçok sınıflandırması mevcuttur. Kurbağacık hastalığı, iki yaşına gelmemiş çocuklarda görülmektedir. Bebeklerin başında bulunan bingıldak adı verilen bölgenin hala yumuşak şekilde kalması kurbağacık belirtisinin olduğunun göstergesidir (Gündüz, 1988: 129).

Ocaklı, kuru kurbağacık olmuş olan çocuğun çok zayıf olduğunu (halk tabiriyle kurduğunu), sürekli ağladığını ve bundan dolayı besinsiz kalarak bingıldakının olgunlaşmadığını dile getirir. Kuru kurbağacık olan çocuk ocaklıya getirilir. Başının bingıldakın olduğu kısım jilet, ustura yardımıyla kazır. Bir kabın içerisine sarımsak ve koyun yününden bir miktar alarak karışım elde eder. Bu karışım krem gibi olur ve çocuğun tıraş edilen kısmına sarılır. Bu işlem art ardına üç gün tekrar edilir. Üç gün sonunda çocuğun bingıldakı olgunlaşmaya ve sertleşmeye başlar (OK24).

4.2.21. Kurşun Dökme Ocağı

Kurşun dökme âdeti de Şamanizm geleneklerinden olup Şamanistlerde buna "kut kuyma" denir ve diğer bir tabiriyle "kut dökme" demektir. Kötü ruhlardan birinin çaldığı düşünülen kutu, yani "talih, saadet unsurunu" geri döndürmek için yapılan bir sihri ayindir (İnan, 1952: 29). Anadolu'nun her bir yerinde yaygın şekilde kullanımı söz konusudur. Bilhassa cin çarpması, nazar ve büyü olduğunu düşünen kişiler kurşun döktürme işlemini kullanmaktadır.

Ocaklarda yapılan tedavide suya dökülen kurşunun hasta üzerinde olan nazarı çekip alacağını, rahatsız eden kötü ruhlardan, musallat olan cinlerden kurtaracağına inanılmaktadır. Bakıldığı zaman hastalığın başka bir nesneye göçürülmesi söz konusudur.

Ocaklı olan (OK6), hasta olan insanı, onu rahatsız, huzursuz ettiğini düşündüğü odanın ortasına oturtur. Eline aldığı tavanın içerisine bir miktar yağ ve biraz da kurşun maddesinden koyar. Kurşun tavada eriyinceye kadar bekler ve odada oturan hastanın üzerine bir bez örtülür. Bir kovaya soğuk su konur ve o soğuk su hastanın başının üzerine alınır. Eriyen kurşun soğuk suyun içerisine dökülür. Dökülen sıcak kurşun suyun içerisinde çeşitli şekiller oluşturur. Oluşan şekiller doğada var olan maddelere, kişilere benzetilerek negatif enerjinin, nazara neden olan kişi neler, kimler olduğu üzerine yorumlanır. Kurşun çıkarılan su ise insanların ayak basmadığı bir yere dökülür. Tedavi işlemi bir kez tekrar edilmesi kafidir.

4.2.22. Kutnu Ocağı

Kişinin vücudunun herhangi bir bölgesinde oluşan sulu minik sivilce gibi oluşan kaşıntılı kabarcıklardır. Vücutta çıkan bir kabarcık herhangi bir şeyle kaşındığında ya da oynanmasından ötürü vücudun diğer bölgelerine de serpmektedir. Kabarcıkların içerisinde

bulunan irinimsi suların dağılmasıyla vücut kutnu olarak adlandırılan kabarcıklarla dolmaktadır.

Ocaklı (OK29), ilk olarak soyundan geldiği ocaklı hikayesindeki anneannesinin tedavisini anlatmaktadır. *“Nenem katran, motor yağını karıştırıp ısıtırdı. Gök(mavi) bir çaputla (bezle) kutnu olan kişinin yaralarına dokundururdu ve sonrasında üzerine de koyunların dışkısını ezer basardı. Sonra ise “yavrum sakın korkuttuğunuz kutnunun üzerine kına dökmeyin azdırırsınız” derdi. Bu yaptığı kutnu korkutmadır.”* Olarak ifade etmektedir. Kendi yaptığı tedaviyi ise *“Ben evlendim ve kayınvalidem çok fena bir insandı ve burası doktor ocağı değil dedi. Ardından bir hasta geldi ve durumu çok kötüydü katran çok kokar yapılmaz deyince kayınvalidem. Hastanın yakınları “bari tükürsün ocak geçer” dediler. Ben ondan sonra tükürdüm ve panzehir oldu bu. Böylelikle bugüne geldik.”* Şu an gelen hastalarını hiçbir dua okumadan tükürdüğünü söyler ve böylelikle hastalıktan kurtulduklarını dile getirir.

Bir başka ocaklı ise, kutnu olan hastasının kutnulu olan vücudunu açar ve tükürür. Herhangi bir dinsel söz veya ritüel olmaksızın tükürmektedir. Eğer hastası gelemeyecek durumda ise bir kabın içerisine tükürüğünü koyarak gönderir ve aynı etkiyi yaptığını dile getirir (OK40).

4.2.23. Rahim Dönmesi/Kısırlık Ocağı

“Kısırlık” veya “infertilite”, kadınlarda ve erkeklerde tıbbî nedenlerle çocuk sahibi olamama durumudur. Tıpta kısırlık "herhangi bir korunma olmaksızın, düzenli cinsel ilişkiye rağmen bir yıl içerisinde çocuk sahibi olunamaması" şeklinde tanımlanmaktadır. Kısırlık sorunu erkek ve kadında eşit oranlarda görülmektedir (Wikipedia,2020).

Doğum, kadına duyulan saygıyı artırdığı gibi, onun aile, akraba ve toplum içindeki yerini de sağlamlaştırır. Baba ise, “evlât sahibi” olmakla, hem geleceğe güvenle bakar, hem de dostları ve yakınları arasında itibar kazanmış olur. Çünkü kısır kadın, doğuramadığı için, yakınları tarafından ne kadar hor görülür ve bundan ötürü acı çekerse, erkek de aynı şekilde çevreden gelen küçümsemenin ve “erkek yerine konmamanın” toplumsal ve psikolojik baskısı altında üzüntü duyar (Örnek, 1981: 55). Bu durum insanlar ve toplum üzerinde oldukça sıkıntı ve üzüntü verici bir olay olarak görülmektedir. Toplum nezdinde bakıldığında daha ileri boyut olan aile içi ilişkilerin yıpranması sonucu boşanmalara, çok eşli olmaya, dışlanmalara kadar gidebilen ucu açık bir durumdur. Bu nedenden ötürü çocukları olmayan bireyler çeşitli tedavi yöntemleri ve patikleri denemektedirler. Gerek modern tıp uygulamaları olsun gerekse de geleneksel tedavi olsun bütün uygulamaları denemeye yoluna gitmektedirler.

Ocaklı (OK17), çocuk sahibi olamadığını dile getiren kadın hastayı düz bir zemin üzerine yatmasını sağlar. Yatan kadın hastanın göbeğine ve göbeğin alt kısımlardan kasıklara doğru eliyle hafif bastırarak orada bulunan damarların durumuna bakarak bildiğini söyler. Damarlar oldukça sert yapıya sahiptir ve bekar olan kadınların kasık, damar yapısı olduğunu dile getirir. Sonrasında el yordamıyla rahmin bele yani arka tarafa, sağa veya sola yapışabileceğini ve böylelikle de yumurtalıklara bası uygulayacağından ötürü yumurtalar çalışmamış olduğunu söyler. Bundan dolayı da çiftler çocuk sahibi olamamaktadır. Ocaklı gelen kadın hastasına anlatır; “ aybaşımın geldiği birinci günü (regl olduğunun birinci günü) eline gazlı bezi alarak küçük kabuklu yumurtayı tek kat sarıp ucundan dilmeli ve yumurtayı zeytinyağına bularak uç kısmı dışında kalacak şekilde rahim kanalına gönderilmelidir. Bu işlem yapıldıktan sonra kovanın içerisine kaynamış su konulmalı ve hasta suyun buharına oturmalı, etrafı hava almayacak derecede sarılmalıdır. Böylelikle hasta olan kadının

terlenmesi sağlanır. Daha sonrasında kendini sıcak tutmalı ve buhardan kalktıktan sonra eğer ki rahim arka tarafa yapışıkça beline bir tane kupa çekmeli veyahut rahim karşı tarafa yapışıkça kasıklara kupa çekilmelidir. Bu işlemler üç gün devam ettirilmeli lakin rahim arka tarafa yapışıkça on gün devam ettirilmelidir. Bu işlem sonrasında üç gün boyunca da süt buharı yapılmalıdır ve kupa işleminin yapılmasına gerek yoktur. Lakin bu süreçten sonra kişi kendini sıcak tutmalı, kola içmeyip baharatlı yiyecekler tüketmemesi gerekmektedir. Aralıklı olarak ise bir litre zeytinyağını içmelidir. Yumurta işleminde sonra maydanozları sapından ayıklayıp yapraklarını beze sarıp zeytinyağına buladıktan sonra rahim kanalına akşam koyup sabah çıkararak on gün boyunca bu işlem yapılmalıdır. Son olarak ise kuyruk yağı, sarımsak, soğan, kara kuru üzüm havanda dövülerek beze sarılıp sabah rahme koyup akşama kadar aslen süresi sarımsak kokusu ağızdan gelene kadar bekletilmelidir.” Bu işlemler sonrasında hasta olan kadında var olan iltihaplar boşalacaktır ve çocuk sahibi olmasına hiçbir engel kalmayacaktır.

4.2.24. Saç Çekme Ocağı

Halk arasında şiddetli baş ağrısı, gözlerde kanlanma ve dengeyi sağlayamama belirtileri olmakla birlikte bu şikayetlere neden olan unsuru ise kişinin gece uyuduğu yastığın çok ince olması ya da yastıktan kafasının düşmesi olarak belirtilmektedir. Bu gibi durumlar sonucunda yaşanan ağrıların tedavisi ise saç çekme olarak görülmektedir.

Ocaklı, kendisine gelen hastasının bir miktar saçından alır ve parmaklarına dolar. Hafif olacak şekilde üç kez başın farklı olan noktalarında çeker. Bu çekme işlemi yaparken hastanın canı yanmamaktadır ve ağrıları bu acı hissini bastırmaktadır. Saçın üçten fazla çekilmesinin beyin açısından zararı olacağını dile getirir (OK35).

4.2.25. Sarılık Ocağı

Sarılık hastalığı tıbbi terminolojide tüm doku ve organların safra renkli madde ile sarı renk almasıdır. Karaciğerin bilirubini kandan alma, konjuge etme ve safra yolları aracılığıyla bağırsağa atma işlevlerinin aksaması ile ilişkilidir. Sarılık önemli bir klinik bulgudur (Şennazlı,2020). Halk hekimliğinde hastalığın belirtilerine, vücutta yaptığı değişikliklere göre değerlendirilmesi yapılmaktadır. Hastalığın insanda belirttiği belirtiye göre isimlendirilmektedir. Eski yöresinde sarılık hastalığını kara ve sarı olarak iki çeşidinin tedavisini yapan ocaklara sahiptir.

4.2.25.1. Sarı sarılık ocağı

Halk arasında genel tanım olarak kişide halsizlik ve gözlerin beyaz olan kısımlarındaki oluşan sararmayla kendini göstermektedir. Sarılık hastalığı genel itibariyle yeni doğan bebeklerin çoğunluğunda tespit edilmektedir. Ocaklılarında belirttiği gibi, gelen hastalarda halsizlik, gözlerde sararma, sürekli uyku isteği, tikslenme ve kusma olmaktadır (OK4).

Sarı sarılık ocağı olan (OK4), kendisine gelen hastayı karşına oturup jiletin ucunu açmaktadır. Hastanın iki kaşının arasına lakin tam damarın geçtiği ortasından olmayacak şekilde dua ve ayetler (üç İhlas, bir Fatiha ve Ayetel Kürsi) okuyarak tahta kaşıkla jiletin ucuyla hafif çizikler oluşturacak şekilde vurur ve üç tane çizik atar. Üç tane yere çizik atmadaki sebep ise bir yerden çıkmazsa diğer yerlerden pis olduğu düşünülen kanın çıkmasıdır. Az bir miktarda kanın çıkması yeterli olmaktadır. Alından çıkan kanı eliyle gözlerin altına sürer ve geri kalanını ise peçeteyle silmektedir. Sonrasında ise hastanın haberi yokken hasta yakınına küçük bebeğin idrarıyla akşamdan kuru kayısıyı ıslatıp sabahtan hoşafını yapıp hasta olan kişiye habersiz içirilir ve içten sonra hasta kişiye söylenir.

Böylelikle hasta tiksindir bu da iyileşmesine neden olur. Yapılan bu işleme ise halk arasında ‘sarılık kesme’ adı verilir. Bu işlemin bir kez yapılması hastanın iyileşmesine yetmektedir.

4.2.25.2. Kara sarılık ocağı

Halk arasında sarılığın diğer türü olarak bilinen kara sarılık hastalığı kişide aşırı derecede iştahsızlık yapar ve kişi yemek yiyemez hale gelir. Bununla birlikte halsizlik, yorgunluk ve uykusuzluk söz konusudur. Hastalığın belirtileri olarak sarı sarılıktan ayrılan yönü ise kara sarılıkta sararma yoktur. Kara sarılık fark edilmediği takdirde ölümler sonuclanır ve halk arasında tehlikeli bir hastalık olarak bilinir.

Kara sarılık ocağı olan ocaklı (OK5), öncelikle hastanın üst dudağı kaldırarak, dudak ile diş etinin bitiştiği noktada var olan ince zara bakar. Bu zarın ucunda beyaz bir nokta gibi birikinti varsa kara sarılık var olduğu anlamına gelmektedir. Ocaklı sonrasında sarı bir ipi iğneye geçirir ve o beyaz noktanın hemen yanından iğneyi zara geçirir. İğneyi geçirdikten sonra eline jileti alır ve önce arka bölgesinden daha sonra ise üstünden beyaz olan kısım alınır. Bu şekilde işlem sonlandırılır ve bu işlem bir kez yapılıncaya hasta sağlığına kavuşacağına inanılır.

Kara sarılık hastalığı için yapılmış olan uygulamayı ocaklı şu şekilde aktarmaktadır; “kara sarılık hastalığına uğramış olan bir hastayı anneme getirdiler. Annem beyaz beni dahi olmayan kara tavuğun kafasını ve ayaklarını kestikten sonra hiç dokunmadan tüyleriyle birlikte ezdi. Halsiz ve bitkin şekilde olan hastayı yatağa yatırıp üzerine ezilen tavuğu yaydı. Daha sonrasında ise o kısmı sardı ve sabaha kadar vücudundaki halsizliği aldı.” Son olarak da cırtatan otunu banyo suyuna katıp üç kez banyo yaptıktan sonra iyileşir (OK26).

4.2.26. Siğil Ocağı

Siğiller, insan papilloma virüsleri olarak bilinen belirli bir virüs grubundan kaynaklanan iyi huylu cilt oluşumlarıdır. Siğiller genellikle ellerde, ayaklarda ve yüzde görülmektedir. Siğiller bahsedildiği üzere vücudun belirli yerlerinden oluşan küçük şişkinliklerdir. Özellikle çocuklarda ve ergenlik döneminde olan gençlerde yaygın şekilde görülmektedir. Genellikle zararsız olarak bilinse de estetik açıdan rahatsız edici olmakla beraber bazen ağrı, kaşıntı ya da kızarıklık gibi şikayetleri de bünyesinde taşımaktadır (Medicalpark,2020).

Tıbbi anlamda tedavisi var olan ve oldukça kolay bir hastalık olmasına rağmen halk hekimlerince de tedavisi yapılmaktadır. Halk tarafından erkek ve dişi olarak iki türe ayrılmaktadır. Dişi siğiller, vücutta yayılma gösterirken erkek siğiller ise yayılma göstermemektedir. Yörede dini ayet ve dualar eşliğinde tedavide kullanılan malzemeler bitkisel olmaktadır.

Ocaklı olan (OK8), kendisine gelen hastasını öncelikle karşına oturtmaktadır. Yüz tane salavat okumaktadır ve okunan salavatların ardından “La İlahe İllallah” diyerek soymuş olduğu sarımsağı var olan siğilin ya da siğillerin üzerine koyar. Siğilin üzerine konulan sarımsak birkaç dakika durdurulduktan sonra siğil tanesi kadar sarımsakları ipe dizer. Ertesi gün bu sarımsaklar su ile ıslatılır ve var olan siğillerin üzerine tekrar sürülür. Bu işlemin ardından bu sarımsaklar güneş görmeyen bir yere (genellikle soba bacalarının iç kısımlarına) asılır. Tüm bu süreçten sonra sarımsaklar asılan yerde kurudukça hastada bulunan siğiller de kaybolmaya başlar.

Eskil yöresinde siğillerin tedavisinde uygulanan bir başka yöntem ise şöyledir; vücutta var olan siğil tanesi kadar arpa tanesi ve kaya tuzu alınır. Bezden olmak kaydıyla bir

kese dikilir ve üç İhlas ve bir Fatiha sureleri okunarak arpa ve tuz taneleri keseye konur. Bu işlem sonrasında ertesi gün sabahın erken vaktinde şafak yıldızı olarak adlandırılan yıldız varken dışarıda çeşme kenarında oluşmuş olan su birikintisi sonucu oluşan küçük bataklığa (yörede bunun adına “gömük” denmektedir) ya da bunun gibi bir oluşuma sahip yere gömülür. Daha sonrasında ise bunu yapan kişi ardına bakmadan evine gelir. Tuz eridikçe ve arparlar gövermeye başladıkça hastada var olan siğiller de aynı zamanda diliminde yok olacağı söylenir (OK9).

4.2.27. Surkubet Ocağı

İnsanlar gündelik hayatlarında vücudunun farklı bölgelerinde ve farklı şekilde ağrılarla yüzlemektedirler. Geçmişten günümüze insan bedeninde var olan ağrılarla baş etme söz konusudur. Halk kendi uyguladıkları yöntemlerle ağrılarını tanımlama ve dindirme yoluna gitmiş olsa da geçmeyen ağrılarının çözümünde modern tıbbı başvurmaktalardır. Halk tarafından geçmiş uzun yıllara dayanan ocaklarda hastalıkların çözümlerini geliştirme noktasında ağrının bölgesine göre sınıflanmışlardır. Bundan dolayı vücudun belli bir noktasında olmayıp her yerinden gezen bir ağrı ocağı “surkubet ocağı” olarak adlandırılmaktadır.

Surkubet ocağında elzem olan ocaklının iyileştirici ele sahip olmasıdır. Herhangi bir drog, perhiz durumu olmaksızın ocaklının el olması yeterli olmaktadır. Hasta olan kişi ocaklının karşısına oturur ve yaklaşık bir saat boyunca hastanın bütün vücudunu ovar. Ovma işleminden sonra “el benden sebep Allah’tan” der ve işlemini sonlandırır (OK33).

4.2.28. Süt Çekme Ocağı

Modern tıpta ‘mastit’ olarak adlandırılan göğüsteki dokunun iltihaplanmasıdır. Emziren kadınlarda görülmekle birlikte tek memede şişme, sancı, ağrı, hassasiyet olarak

kendini göstermektedir (Meme Sağlığı Merkezi,2020). Halk arasında bu duruma ‘süt çekmesi’ olarak adlandırılmış olsa da belirtilen şikayetler modern tıpla aynı doğrultuda seyir etmektedir. Bundan dolayı geleneksel tedaviyi üstlenen ocaklar olmaktadır.

Ocaklı yaptığı tedavi işlemini şu şekilde yapmaktadır; kendisine gelen hastayı karşısına oturtur. Hastanın göğsünü açar ve eline bir tutam kamış otunu alıp ocakta yakar. Yakılan kamış otu hastanın göğsüne hafif hafif dokundurulur ve bunun sonucunda hasta irkilir. Hastanın şiş ve çekilmiş olan sütü bu işlem sonrasında geri geleceğine inanılır (OK40).

Bir başka ocaklı uygulaması ise şöyledir; ocaklı kendisine gelen hastayı oturtur. Üç İhlas bir Fatiha okuyarak kabuklarını soyduğu soğanı dört eşit parçaya böler. Bu soğanlarla birlikte eline de bir parça ekmek alır ve hastanın haberi yokken arkasından yaklaşarak sırtına vurur. Bu vurma işleminden sonra hasta irkilip korkması sağlandıktan sonra ekmekten bir parça yemesi sağlanır. Bütün bu işlemler sonrasında hastanın çekilen sütü geri gelir (OK41).

Diğer bir ocaklı işlemi ise; ocaklı hastasını karşısına oturtur ve şiş olan göğsünü eline aldığı tarakla üç İhlas bir Fatiha okuyarak tarar. Burada hasta dokunulmasından ötürü huylanır ve yapılan işlem etkili olacağı düşünülür (OK42).

4.2.29. Temre (Termiye) Ocağı

Bir çeşit deri hastalığıdır. Cilt üzerinde görüntü olarak kırmızı ve küçük kabarıklık lekelerine neden olur ve cilde yayılır. Hastalıklı bölgeye dokunulduğu zaman pürüzlü ve pütürlü bir his uyandırır. Oldukça sık görülen bu hastalık cilt yüzeyinin tahriş olmasından kaynaklanır. Tahriş olmanın dışında otobüste, sokakta, okulda yani hijyenik olmayan, topluma açık ortamlara temas ettiğimiz yerlerden vücudumuza geçen bakterilerden de kaynaklanabilir (Kasapoğlu Hürkal, 2018).

Anadolu coğrafyasında hastalığı “temire”, “temreği”, “temreğe”, “tembere” gibi isimlerle anılmaktadır. Lakin Eski ve civar köylerinde “termiye” olarak adlandırılmaktadır. Vücudun her yerinde görülmesi muhtemel olan bir hastalıktır. Temre ocaklarında diğer ocaklarda olduğu dinsel uygulama çoğunlukla görülmektedir. Karalama, okuma-üfürme, bitkisel yöntemler temre tedavisinde kullanılmaktadır.

Eski’de temre ocağı tedavisi şu şekildedir; hasta temre olduğunu düşündüğü vücudunu gösterir ve bu bölge kopya kalemi olarak adlandırılan koyu renkli ucu yumuşak olan özel bir kalemle daire içine alınır. Daire içine alınan bölgenin bir bölümüne besmele diğer bölümüne ise “Em Ebra mu, emran fe inna müdrimun” duası yazılır. Yazılan bu bölgeye üç gün boyunca su dokunmaması gerekmektedir ve kuruması sağlanmaktadır. Bir kez bu işlemin yapılması hastanın iyileşmesine neden olmaktadır. Hasta gelmekte zorlanıyor ya da gelmesi mümkün değilse temre ocağına, ocaklı soğanı ikiye keser ve duaları, besmeleyi kopya kalemiyle kesik soğanın üzerine yazar. Yazılı olan soğan götürülüp hastanın temreli olan bölesine sürülür ve kurutulur. Yine aynı şekilde üç gün su dokundurulmaz (OK7).

4.2.30. Yılcık Ocağı

Yılcık hastalığı, tıbbi anlamda literatürde araştırması yapıldığı takdirde ‘erizipel’ olarak adlandırılan, amil adı verilen bir mikrobun yol açtığı iltihaplı deri hastalığı olduğu görülmektedir. Günümüzde fazla derecede rastlanmamakla birlikte eski tarihlerde salgınlara neden olan, yaygın ve bulaşıcı bir hastalık olduğu bilinmektedir (Bilgihanem, 2018). Lakin ocaklarda yapılan tedavilerde romatizma hastalığından kaynaklı olarak oluşan ağrıların tedavileri yapılmaktadır. Vücudun her yerinden kendini gösterebilen ve ekseriyetle kollar, bacaklar ve başta olan ağrılar olarak ifade edilebilir. Bu ağrıların tedavisinde tükürme, ırvasa, madensel ve sıvazlama yöntemleri ocaklılar tarafından gelen hastalara uygulanır.

Yılcık hastalığı olduğunu ocaklı (OK1), “*vücutun her yerinde gezen ağrılar olur. Özellikle akşam, gece vakti şiddetli ağrı olur. Sabah olduğunda ağrılar diner çünkü hani yilanda sabah erken çıkar ya onun gibi aynı olur. Böyle ağrıları varsa yılcık olduğunu anlarım.*” Olarak ifade etmekle birlikte ocaklı (OK2), “*baş ağrısı olur ama başta kalmaz vücudun her tarafında gezer. Özellikle öğle yeli estiğinde, daha çok olur. Uyku hali meydana gelir ve daha da agresif olursun. Bu stresten ve nazardan meydana gelen bir hastalıktır.*” diyerek benzer şekilde hastalığın belirtilerini ifade etmiştir.

Ocaklı, öncelikle hastayı yanına oturtur ve üç İhlas, bir Fatiha okuyarak onun içinde muhafaza ettiği taşlarından birini alarak hasta olan kişinin alnında gezdirir. Ardından ağrı nerde fazla ise taşlar orayı çeker ve orda kalır. Taşların kendiliğinden düşmesi beklenir ve böylelikle hasta ağrılarında kurtulacağı söylenip “sebepten şifa Allah’tan” denir. (OK1).

Bir diğer ocaklı uygulaması ise, hasta ocaklının önüne oturur ve ağrıyan yerlerini gösterir. Sonrasında ocaklı ağrıyan yerleri eliyle ovalar ve elin bir bıçak alıp üç İhlas bir Fatiha okuyarak bıçağın kesmeyen tarafıyla hastanın vücudunda sağ ayaktan başlayıp sol ayağına kadar dokundurur. Bu işlemi üç kez tekrar eder (OK2).

Son olarak yapılan uygulama ise, ağrı şikayetiyle gelen hastasını oturtur ve ağrıyan bölgeyi üç İhlas bir Fatiha okuyarak ovalar. Elinde olan ocaklı gücünün etkisiyle bu ovalama işleminden sonra geçeceğine inanılır (OK3).

4.2.31. Yürek Basma Ocağı

Kişinin bir olay yaşaması sonucunda gereğinden fazla etkilenecek yaşadığı korku sonucunda oluşan durumdur. Hayatta yaşadığı herhangi bir durumdan korkar, evhamlı olan, kaygılı, panik ve telaşlı olan kişilerin hastalığıdır. Bu genel belirtilere ek olarak ocaklı

(OK21), kalp çarpıntısı, moral bozukluğu, sürekli ölme korkusu yaşar ve soğuk soğuk terleyen kişilerde görülür.

Ocaklı, hastanın göğüs kafesinin alt kısmına elini koyarak kalp çarpıntısından anlar. Hasta ocaklıya gelmeden önce zeytinyağı içmelidir. Hasta sırt üstü yatar ve ocaklı üç İhlas, Bir Fatiha okuyarak ovalar. Bu işlem üç gün boyunca tekrar edilir. Üçüncü gün sonunda yeni kesilen beyaz bensez kara tavuğun yüreği alınıp sıcakken üzerine bir miktar zeytinyağı dökülerek yutulması gerekir. Bu işlemler yapıldıktan sonra bir ay boyunca her öğün bir miktar zeytinyağı da tüketirse hastalıktan kurtulmuş olur (OK21).

4.3. Ocaklarda Kullanılan Sağaltım Yöntemleri

4.3.1. Sağaltım Yöntemleri

Anadolu'da halk hastalıklarla tanıştıktan sonra kendi kültürel yapıları bağlamında tedavi yöntemleri geliştirmişlerdir. Dini inanışları, kült yapıları, tecrübeleri etrafında uyguladıkları bir takım sağaltma şekilleri oluşturmuşlardır.

Eski dönemlerde hastalıkları tedavi etmede etkin rol oynayan şamanlar, kamlar, ocaklılar ve izinli olarak tasnif edilen kişiler tarafından yapıldığı bilinmektedir. Lakin günümüzde geleneksel tıp uygulayıcıları büyük çoğunlukla ocaklılar ve izinlilerden oluşmaktadır. Bundan dolayı Anadolu'da halk hekimliğinde hastalıkların tedavisinde uygulanan bir tedavi yöntemleri bulunmaktadır.

4.3.2. İrvasa Yöntemi

Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yapılan geleneksel tedavi yöntemlerinden bir tanesi ırvasa yöntemidir. İrvasa yöntemi ile yapılan sağlatmalar hastayı ruhsal olarak

etkilemeyi amaçlayan bir tedavi biçimidir. Ocaklı ile hasta arasında hiçbir şekilde temas yaşanmamakla birlikte tamamen psikolojik odaklı olarak yapılmaktadır.

İrvasa yoluyla yapılan sağaltımda, hastanın vücudu dışına yapılarak uygulanan ve hastayı büyük oranda telkin altında bırakarak psikolojik etkilemeye dayalı hareketler bütünüdür. Uçuk, siğil, yanma, isilik gibi sayılacak olan birçok zührevi hastalıkların tedavisinde kullanılan yöntemdir (Acıpayamlı, 1969: 5).

Yörede tespit edilen ocaklı (OK10), dış bağlama ocağında yaptığı tedavisi ırvasa yoluyla nitelendiren yöntemi içermektedir. Dış ağrısı şikayetiyle gelen hastasını belli kağıdın üzerine belli ayetler yazıp, dua okuyup kağıdı hastaya vererek yüksek duvara çiviyle asmasını istemektedir. Bu uygulamaya şahit olan hasta kendi bedeni üzerinde herhangi bir temas olmadığı halde psikolojik olarak iyi hissetme sonrasında ise iyileşme sürecine dahil olmaktadır.

Yapılan başka bir uygulamada kurşun dökme ocağı olan (OK6), kendisine gelen hastasına temas etmeden üzerine örtülen bir bezin üzerinden tavada ısıttığı kurşun maddesini suya döker ve kurşunun oluşturduğu şekil hakkında yorum yapmaktadır. Böylelikle kendisine gelen hastanın hastalığına sebebiyet veren kötü ruhlardan arınacağı inancı hakimdir. Hasta bu işlem sonrasında kendisini hafiflemiş, rahatlamış bir etki altında hissetmektedir.

Ocaklı kişilerin hatalıkları tedavi etme noktasında kendilerine ait oldukları bilinen tekerlemeler şeklindeki kalıp ifadeleri ırvasa yöntemine dahil edilmektedir. Bu ifadeler hastayı psikolojik olarak rahatlatmakta, tedavi sürecinde hastaya olumlu yönde katkı sağlamaktadır. Bu kalıpsal ifadeler temenni, karşılıklı konuşma şeklinde olan diyaloglar

şeklinde olmaktadır. Dalak kesme ocaklısı ile hastası arasında geçen karşılıklı diyalog şu şekildedir;

Hasta: Nereden gelirsin?

Ocaklı: Kaf dağından.

Hasta: Ne kesen?

Ocaklı: Dalak keserim.

Hasta: Sen kesemezsin.

Ocaklı: Keserim, deyip elindeki ekmeği bıçak yardımıyla keser (OK34).

4.3.3. Parpılama Yöntemi

“Parpılama” sözcüğü Türkiye’nin değişik bölgelerinde “parpilma”, “parpilma”, “parpulama”, “parpulma”, olarak da kullanılmaktadır. Hastayı okumak, dinsel sözler kullanma ve tedavi aracı ile kesme, vurma, delme, dağlama, taş yapıştırma gibi uygulamalar şeklindedir (Acıpayamlı, 1969: 7).

Parpılama yöntemiyle yapılan sağaltmada gelen hastanın vücudunun bir bölgesi jilet, ustura, bıçak gibi kesici bir aletle kesilip ya da çizilerek kan akıtılması sağlanır. Böylelikle vücuttan akıtılan kan ile birlikte hastanın hastalıktan kurtulacağına inanılmaktadır. Aksaray(Eskil)’de sarı sarılık olan kişinin alına ocaklı jiletle üç tane çizik atarak kan akıtmaktadır. Bir başka sarılık türü olan kara sarılık hastalığında ise hastanın üst dudak altında var olan zarın uç kısmındaki birikintinin jiletle kesilmesi de parpılama yöntemine örnektir.

Parpılama yönteminde başka bir mevzu ise kişi vücudu üzerinde herhangi bir kesilme veya çizilme yapılmadan göstermelik kesilme yapılmasıdır. Bu uygulama yörede yaygın olarak yılancık hastalığının tedavisinde kullanılmaktadır. Yılancık ocağına gelen hastanın vücuduna ocaklı bıçağın kesmeyen tarafını hafif hafif dokundurarak kesiyormuş gibi yapmaktadır. Temre tedavisinde vücudun döküntülü kısmı kalemle dua yazılır ya da soğanın üzerine ayet yazılıp o bölgeye sürülür.

Ocaklıların en çok kullandıkları yöntemlerden bir tanesi olan sıvazlama yöntemi de parpılma yönteminin bir parçası olarak kabul edilebilir. Avkırma ocağında ocaklı eline aldığı unla birlikte hastanın sırtına ve göğsüne hafif hafif dokunarak unu duvara vurur. Hastada var olan korku ve korkuya sebebiyet veren durumlar bununla birlikte alınır. Göbeği düşmüş olan hastanın göbeğinin yerine getirilmesi işlemin ilk olarak hastanın göbeği sıvazlanır veya ovulur. Ocaklının elinde var olan iyileştirici gücü ile hastayı tedavi etmek amaçlanır.

4.3.4. Göçürme Yöntemi

Eski Türk inançlarında hastalıkları tedavi etme yöntemlerinden bir diğeri göçürmedir. Göçürme, bireyde var olan hastalık ve bu hastalığa neden olduğu düşünülen kötü ruhların bir başka canlı ya da cansız olan bir varlığa aktarılmasıdır. Cansız olan varlık ateşte yakılarak hastalık unsurundan kurtulma inancı vardır. Toplumda üst mercilerde konumlandırılan din adamları, kamlar, şamanlar bu işlemleri yapan kişilerdir. Günümüzde geleneksel tedavinin yapıldığı ve sürdürüldüğü yerlerde yani ocaklarda bu işlemleri yapanlar ocaklı, şifacı, emci, izinli olarak adlandırılan kişiler üstlenmektedir.

Göçürme yöntemi geçmiş tarihte kamlar tarafından kullanılan bir yöntem olmuştur. Bu işlemin yapıldığı ayinlerden bir tanesi olarak 1914 yılında Carhlık (Lob-Nor“da-Doğu Türkistan“da) şehrinde yapılmıştır.

Abdulkadir İnan'ın Malov'dan aktardığı ayin ve göçürme işlemi şu şekildedir:

“Ayinde hastalığı tedavi eden, bir kadın bakşıdır. Ayin üç gece sürer. İlk gün ayine başlarken bakşı, elindeki sapı ile demiri arasında çingirak vazifesi gören halkalar bulunan kılıcı ocak yanındaki duvara sokar, kendisi de ocağa karşı durup dua okur, sonra kılıcı ve elindeki kamçıyı taban döşemesi üzerine bırakır. Ağzına anason tohumları alıp bir şeyler okuduktan sonra bunları ateşli kömür üzerinde yakar. Tam bu sırada “dapçı (tef çalan) tef çalmaya ve türkü (bakşı duası) söylemeye başlar. Bakşı, elinde tütsü yaptığı kapla beraber dans ederek yanan muma başını üç defa eğer; sonra elindeki tütsü kabını dışarı fırlatır ve baygınlık geçirir gibi olur. Bir müddet sonra bakşı kendine gelir. Bakşı kılıcını duvara saplar ve elindeki kamçı ile cinleri kovmaya başlar. Böylelikle ayinin birinci bölümü tamamlanır. İkinci gün akşam tekrar ayine başlandığında çalgıcılar ellerindeki teflerini ateşe tutup kuruturlar. Bakşı tuğ ile ocak arasında başını öne eğip oturur, elindeki kamçı ile sağa sola sallanır. Sonra kalkıp “tuğ” yanında oturan hastanın yanına gelerek onun üzerinde kamçısını dolaştırır. Çalgıcılar yine saz çalmaya, dualarını söylemeye başlarlar. Bakşı, elinde tütsü ile dans eder, tütsünün kömürlerini dışarı atar. Sonra iki kuklayı alıp bir şeyler fısıldadıktan sonra bunları muma dokundurup yakar. Yanan kuklaları hastanın yüzüne tuttuktan sonra ocağa atar (İnan, 2000: 110). “Merasimin üçüncü kısmını ise Fuzuli Bayat şu şekilde aktarır: Üçüncü gün akşam çalgıcılar yine tef çalar, evdekiler ise dua, şarkı söylerler. Bakşı tuğun etrafında dans eder. Bakşı kırk bir değneği ikiye ayırıp hastanın başı üzerinde çevirir. Sonra ateşin başında oturan beş kişiye bu değneklerden verir. Bu kişiler tuğun yanında durup, bu değnekleri tekrar bakşıya verirler. Bakşı bunlarla hastaya vurduktan sonra bir kenara atar. Kendi de sanki cinleri korkutacak gibi kılıç sallamaya başlar. Böylelikle merasim sona erer” (Bayat, 2004: 172-173).

Anadolu'da geleneksel tedaviyi yöneten ocaklılar, eski Türk kültürünün özellikle dini, mistik ve sihri bütün törenlerini yöneten doğaüstü güçlerle kötü ve iyi ruhlarla irtibatta olan ve iyileştirme gücünü elinde bulundurulması nedeniyle kamların devamı niteliğinde görülmektedir. Bir hastalığın başak bir nesneye göçürmesi, çeşitli emler hazırlayıp sihri gücü olduğuna inanılan sözler söyleyip hasta üzerinde kullanmışlardır (Kumartaşlıoğlu, 2012: 245).

Yörede alazlama ocağında süpürge otunun yakılıp hastanın üzeri kırmızı bir bezle kapatıldıktan sonra yanan otun hasta üzerine dokundurulma işlemi göçürme yöntemidir. Dalak kesme ocağında hasta ile ocaklı arasında geçen karşılıklı konuşma sonrasında ocaklı elinde bulunan tuz sarılmış ekmeği kesmesi ve işlem sonrasında ekmeğin köpeğe yedirilip tuzun suyla karıştırılıp köpeğin üstüne dökülmesi sonucunda köpek silkelendikçe hastalık kişiden o şekilde uzaklaşacağına inanılır. Burada hastalık köpeğe göçürülür ve köpek silkelendikçe hasta iyileşecektir.

4.3.5. Em Yoluyla Yapılan Sağaltım Yöntemi

Em (Halk İlacı) yoluyla yapılan sağaltımda bitkisel, hayvansal ve mineral kaynaklı droglar⁸ kullanılmaktadır. Bitkisel, madensel, büyüsel ve hayvansal kökenli olarak sağaltım yöntemleri bütün medeniyetlerde uygulama sahası bulmaktadır. Anadolu'da kültürün diğer alanlarında olduğu gibi halk hekimliği alanlarında da büyüsel temalar kendini göstermektedir. Zira Anadolu kült yapısının temeli Şamanizm inancı uygulama ve motiflerine rastlanmaktadır. Bundan dolayı toplumda yaşanan değerler halk hekimliğinde de psikolojik bir bütünlüğe sahiptir (Acıpayamlı, 1969: 5-8).

---

⁸ ilaç.

Halk hekimliğinde kullanılan yöntemlerdeki uygulamalarda doğal yollardan elde edilen ilaçlardan ve bilimsel kanıt taşımayan yöntemlerden oluşmaktadır. Bu noktada kullanılan yöntemlerin şekil ve uygulama ritüellerini toplumların kültürel bilgileri belirlemektedir. Burada kültür ve sağlık olgularının iletişim ve etkileşimini görmek mümkündür. Sistemin bir parçası olarak kültürel bilgiler ışığında yapılan yöntemler çeşitlenmiş ve işlerlik kazanarak devamını sağlamıştır. Bu em yoluyla yapılan tedavi türlerine değinecek olursak;

4.3.5.1. Büyü kökenli yöntem

Büyü, tarihin bütün dönemlerinde dini ve toplumsal anlamda varlığını hissettiren bir kavram olmuştur. Büyü, büyücülük kavramları genel anlamda antropoloji, matematik, metafizik gibi alanların hakim paradigması olurken sosyoloji, psikoloji gibi disiplinlerin de çalışma alanları arasında yer almaktadır. Sanayileşmenin gerçekleşmediği ilkel toplum döneminde toplumların başlarına gelmiş olan hastalık ve felaketslere çözüm olarak şifacılık ve doğaüstü güçlere yönelim görülmektedir. Bu durum ise büyü, sihir, mistik gibi alanlarda kendini hissettirmektedir.

Büyü, “doğaüstü güçler yardımıyla doğayı etkileyerek olağanüstü sonuçlar elde etme esasına dayanan faaliyetler olarak tarif edilmektedir” (Tanyu, 1992: 501). Malinowski açısından ise “büyü ve ayinler, kabile toplumlarının pratik ihtiyaçlarına bağlıdır ve doğa süreçlerini denetimleri altına almalarının bir ifadesi olarak gelenekten doğmaktadır” (1990: 9-10). Her ne kadar geleneksele bağlı bir kökene sahip olsa da doğanın kontrolü pozitif bilginin elinde olduğu söylenebilir. Toplumda pozitif bilimin gelişme göstermesinden ötürü büyüsel etkinlikler geçerliliğini kaybetmeye mahkûm olacaktır.

Tarih öncesi dönemde, hastalıkların başka bir âlemden gelen ruhlar tarafından meydana getirildiğine; yabancı bir gücün veya ruhun bedeni kontrol altına alması, iyi ve kötü ruhların savaşıması sonucunda ortaya çıktığına; tabuya karşı gelindiği için, ruhlar tarafından veya ruhi yönü güçlü, özel kimseler olan büyücüler aracılığıyla ceza olarak verildiğine inanılırdı. Hastayı iyileştirmek için tabiatın gizli güçleri harekete geçirilirdi. En popüler tedavi metodu, kötü ruhu teskin edecek veya kovacak büyüsel işlemlerdi. Büyücü hekim, önemli bir hastalık ortaya çıktığında, yaşlılık sebebiyle ölmüş bir köpeğin veya yaşlı bir hayvanın kemiğini, hayvan kadar uzun yaşaması temennisiyle hasta ve sağlıklı insanlara verir (Bayat, 2016: 36-39). İnsan bedenine girmiş olan hastalığın yabancı bir güç ya da kötü ruhlar tarafından ele geçirilmiş olarak düşünüldüğü söylenebilir. Bu noktada ilaçla tedavi etmek yerine ya da ilaçla tedavinin yanında kullanılan büyü ise bugünün duası olarak nitelendirilebilir.

İlkel düşünce bir hastalığı ancak benzeri iyileştirir düşüncesinden hareketle çeşitli büyüsel uygulamaların çıkmasına neden olmuştur. Büyüsel şifa yollarının açıklanması Frazer'in ortaya koyduğu taklit ve temas kavramlarıyla açıklanabilir (Öngel, 1997: 18). Ocaklıların tedavi sonunda hastanın yarasının üzerine üç kez tükürmesi, kendi evinden aldığı külü tükürüğü ile karıştırması arpa ya da buğday taneleri ile tedavi ederken bunlara bir bir tükürmesi, temas büyüünün uygulandığı sağaltma işlemleridir. Tedavi esnasında tercih edilen renkler, atılan düğümler taklit büyüünün uygulanmasıdır. Hastalık tedavi esnasında sayılar da büyüülü güce sahiptir ve bazı sayıların kullanılması kaide kabul edilir. Üç, beş yedi, kırk gibi sayılar genelde ocakların en çok kullandığı sayı türüdür (Sipahi, 2006: 42). Örnek vermek gerekirse; kırk kere maşallah, üç kere tahtaya vurmak, kırklanmak, beş yol ortası bulmak, ocaklara hastalıkların iyileşmesi için yedi veyahut üç kez gidilmesi gibi olarak

sayılabilir. Bütün bunlar hastalıkların tedavi edilmesi noktasında büyüsel içerik olduğunun göstergesidir.

Yörede ocaklıların hepsi sayısal ifade olarak bir, üç, yedi, kırk sayılarına atıf yapmaktadırlar. Ocakların hastalıklara tedaviyi uygulama sayısı üç, verilen perhizlerin yerine getirilmesi bir hafta (yedi gün) olarak belirtilmektedir.

Taklit ve temas büyüleri kullanım alanı kadar başka bir büyüsel uygulama türü ise “ hastalığı cansızlara devretme “ veya “ bazı cansızlardaki güçleri insanlara devretme” geleneği olduğudur. Hastalığı devretme geleneği, hasta olan bireydeki rahatsızlığı cansız varlıklara nakletme üzerine kuruludur. Frazer, eserinin “Kötülüğün Nakli” adlı bölümünde “ilkel insanın tıpkı sırtında taşıdığı bir yükü başkasının sırtına yükleyebilme olanağına sahip olduğu gibi hastalık, dert, ağrı ve üzüntülerinde başkalarına veya cansız eşyalara yükleyebileceği inancından hareket ettiği ve bu suretle çeşitli büyüsel uygulamaların ortaya çıktığını söylemektedir. “(Öngel, 1997: 18).

Büyüsel görünümlü tedavi yönteminde kurşun dökmek, tütsülemek, dalak kesmek gibi işlemler sayılabilir. Bu konuda uzman olan kişiler (cindar) bazı bitkilerden (üzerlik tohumu, çörek otu, kafur, gibi) oluşan karışımlar hazırlayıp nazara karşı şeytan ve cinin etrafından ve kendi etrafından uzaklaştırıldığına inanılmaktadır (Şar, 2008: 1166). Kurşun dökme ocağı olan (OK6), kişinin hasta olmasına sebep olan kötü ruhların, nazarın, musallat olan cinlerin suya dökülen kurşun sayesinde kaybolacağını dile getirmektedir.

Büyü, hayatı tehdit eden durumlarda özel kişilerin yürüttüğü ve hasta ile tanrı, cin, melek gibi güçler arasında ruhi ilişkilerin kurulduğu ayinlerden oluşmaktadır. Büyüde zamanlama, ayinin insan ruhuna etkileri, ayin sırasında meydana gelen sıradışı olayların hasta lehine yorumlanması ve hastanın inancı önemli olmaktadır (Bayat, 2016: 82). Bugün

ocaklara giden ve geleneksel tedavi yöntemlerini uygulayan hasta kimselerin iyileşeceklerini düşünme nedenlerden birisi de inançlı olarak ocaklara gitmek ve tedaviyi yapmaktır.

İlkel dönemde hastalıkları tedavi etmek amacıyla büyücülerin, kamların, şamanların yaptıkları dağa üstü güçle büyüsel uygulamalar Türklerde halk hekimliğinde ocak tedavilerin temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Buğu Anadolu'da uygulamaları devam eden tedavi türleri geçmişten gelen Şamanlığın göstergesidir.

4.3.5.2.Bitkisel kökenli yöntem

Geleneksel yöntem ile hastalıkları tedavi etme araçlarından büyü, madenler, hayvanların kullanılmasının yanı sıra bitkiler de kullanılmaktadır. Henüz tıp biliminin keşfi yapılmadığı sıralarda hastalıklarla baş etme aracı olarak doğa ve doğaüstü güçlerden faydalanma yoluna gidilmiştir. Doğada yaşayan insanoğlu doğanın bütün nimetlerinden faydalanmış aynı zamanda doğada deneme yanılma yöntemiyle keşfettikleri bitkilerin tedavi edici özelliğinden istifade ettiklerini söyleyebilir.

Zamanla insanlar, faydalı ve zararlı bitkilerin tabiatta yaşayan hayvanlar tarafından ayırt edilebildiği bilgisini keşfetmişler, hasta hayvanların hangi bitkileri yediğini gözlemlemiş ve bunları kendi hastalıklarında kullanmaya başlamışlardır. Fakat faydalı bitkiyi zararlı olandan ayırt etme sürecinde çok sayıda insan zarar görmüştür. Bu nedenden dolayı ilk insanlar kendilerinin hem hekimi hem eczacısı olmakla birlikte yaralarına bitki lifleriyle ağaç yaprakları bağlamış, kırıklarını ağaç dalları ve çamurla sabitlemiş, ağrıyan yerlerine güneşte ısıttıkları taşları koymuşlardır (Bayat, 2016: 31). Bu durum tıp bilgisinden bihaber olan insanoğlu, çaresiz kaldığında yaşadığı doğadan emler yapmaya başlamış ve kültürel olarak kendi geleneksel tıp bilgisini oluşturmuşlardır.

İncir gibi beyaz sütlü bitkiler anne sütünü arttırmada, kırlangıçotu gibi sarı sütlü bitkiler sarılıkta, bambu, boğumlu görüntüsünden dolayı omurga hastalıklarında, altın, renginden dolayı sarılıkta, benekli taşlar lekeli hastalıklarda, ceviz, beyne benzediği için akıl hastalıklarında kullanılmıştır (Bayat, 216: 32). Görüldüğü üzere gündelik bilgiler ışığında doğada var olan bitkilerin benzerlik özelliklerinden faydalanılarak hastalıklara tedavi bulma yoluna gitmişlerdir.

Modern tıbbın uygulayıcıları hekimler olarak görülürken geleneksel tıp uygulayıcısı ise büyücü hekimler olmaktadır. Bütün medeniyetler tıp biliminden önce bitkilerin tedavi etme gücünden yararlanmış ve hastalıkları tedavi etme noktasında kullanmışlardır. Mezopotamya tıbbında kullanılan ilaçlar, günümüzde olduğu gibi, yağ, bandaj, lapa, şurup, hap, fitil, tampon, lavman, tütsü şeklinde verilirdi. İlaçların bir kısmı yağ, şarap, bira gibi sıvılar içinde kaynatılır, filtre edilir ve sulandırılarak içilir, bir kısmı burun ve kulağa tüplerle buhar olarak üflenir, bir kısmı merhem olarak cilde sürülürdü (Bayat, 2016: 49-50). Bitkilerden oluşturulan ilacın tadı ne derece kötü olursa o derece kötü ruhlar hasta bedenden çabucak çıkacağına inanılmaktadır. Genel ve yaygın inanış olan doğaüstü güçlerin insanların hasta ettiğine dair kanılar doğrultusunda bitkilerin tedavi etme gücünden yararlanma da etkilenmektedir.

İlaç yapımında kullanılacak drogların miktarları biraz, yarım, fazla gibi ölçülerle, ilacın alınacağı zaman ise gece veya gündüz şeklinde ifade edilirdi. Bitkiler, kimyasal yapılarından ziyade, bünyelerinde varolduğuna inanılan sihri güçten dolayı kullanılırdı. Reçetelerin bir kısmı Mezopotamya'dan alınmıştı. Reçetelerde, hastalığın adı veya belirtileri, kullanılacak ilaçlar, bazen de ilaçların hazırlanışı yazılırdı. İlaç formüllerinde, bitki kısımları, bitkilerden elde edilen yağlar, hayvansal ve madensel maddeler kullanılırdı.

Örnek vermek gerekirse, 33 drog ihtiva eden afrodisyak terkipte, buğday, kimyon, kişniş, susam yağı, beyaz un, ekmek çeşitleri, peynir, bira mayası, malt ve tatlı şarap vardı. Tablet reçeteleri genellikle “..böylece hasta iyi olacaktır” ifadesiyle sonlanırdı. Bazıları ise “eğer iyi olmazsa..” diye başlar, iyileşmeyen hastalık için yeni formül verilirdi. İştahsızlıkta 7 gün su teresi tohumu, şeytancersi ve ismini bilemediğimiz bazı bitkiler verilir, etkisi görülmezse şarap, sarımsak, pırasa ve bazı otlar birlikte yedirilirdi. Hitit tıbbında kullanılan bitkilerin bir kısmı, günümüz Anadolu’sunda da halk arasında aynı amaçlarla kullanılmaktadır (Bayat, 2016: 78).

Rahim dönmesi ocağı olan (OK17), çocuk sahibi olamayan kadın hastasına kuyruk yağı, kara kuru üzüm, sarımsak, soğanla oluşan bir em hazırlamasını dile getirmektedir. Bu işlemin yanında zeytinyağı tüketmenin elzem olacağını da ifade etmektedir. Siğil tedavisinde sarımsak, arpa gibi bitkilerin kullanılması yine avkırma ocağında unun kullanılması bitkilerin geleneksel tedavide önemli bir yerinin olduğunu göstergesidir. Genel itibariyle eski Türklerden günümüze bitkilerin em ve drog yapmada kullanılan en başat madde olduğu da bilinmektedir. Bugün birçok hastalığın evde tedavisinde ek destek olarak veya tamamen tedavisinde bitkilerin şifasından yararlanılmaktadır.

Ocaklarda bitkilerin yararlarının kullanımının yanı sıra hasta olan kişilerin bazı bitkisel ürünlerin de tüketilmesi belli bir süre yasaklanmaktadır. Yılcık hastası olan kişiler ocaklıya gittikten sonraki yedi gün boyunca acı, ekşi, bulgur, sarımsak ve soğan bitkilerini yememesi istenmektedir.

Modern tıp biliminden önce tedavide kullanılan bitkilerin çeşitlenmesi ve kullanım şekilleri kültürlere göre farklılık göstermektedir. Medeniyetlerin yaşadıkları coğrafyalar, hastalıkta kullanılacak ilaçların yapımındaki bitkilerin çeşitlenmesinde ve kullanılmasında

etkili olmaktadır. Bu durum hastalıkları teşhis ve tanısının konmasında da aynı şeyleri ihtiva etmektedir. Sonuç olarak, hastalıkların teşhis ve tedavisinde bitkilerin kullanılış pozisyonları yaşanan kültürün ve toplumsal hafızanın etkisi altındadır.

Halkın hastalıklarına kullandıkları ilaç ve uygulamalarla ilgilenen halk hekimleri zengin folklorik malzemelerden fayda sağlamışlardır. Vücuttaki biyokimyasal olaylar bilinmese de şifalı bitkiler panzehir gibi keşfedilerek tedavide kullanılmıştır. Son yıllarda bitkilerle tedavi konusu daha fazla ilgi görmektedir. Halk özellikle yöresinde yetişen bitkileri iyi tanır ve tedavide kullanır hale gelmiştir. Sözlü gelenekte bilgi insan hafızasında saklanır, hem bilinen tıbbi droglar hem de ilaç olarak kullanılan bitkilerle yapılan tedaviler tıp tarihinin yaşayan uygulamalarıdır (Üçer, 2010: 29-30) ve bilgilerin nesilden nesile aktarımı ise sözlü şekilde gerçekleşmektedir.

Yerleşik yaşama geçiş, şehirleşme ve dolayısıyla haberleşme, ulaşım imkanlarının gelişmesi, sağlıkla ilgili kurumların oluşturulması sürecinde geleneksel uygulamalar ile bilimsel tıp uygulamaları birlikte kullanıla gelmiştir (Sever, 2004: 96). Bitkisel tedavi yöntemlerini aktarların yanı sıra günümüzde uzman kimyagerler de yapmakta ve birçok tıp kurumu tarafından desteklenmektedir.

4.3.5.3.Hayvansal kökenli yöntem

İlkel toplumlarda uygulanan tedavi kaynaklarından bir diğeri hayvansal tedavidir. Bitkiler, madenler gibi kaynak kullanımının yanı sıra hayvansal tedaviler de sık şekilde kullanılmıştır. Hayvansal emlerin günümüzde geleneksel tedavilerin uygulandığı kesimlerde kullanımı halen devam ettiği görülmektedir.

Hayvanlar, hem fiziksel hem de ruhsal anlamda hayvanların iyileştirici gücünden yararlanma söz konusudur. Eski Yunanlılar tedavi için kurdukları tapınaklarında köpekleri

kullanmış ve melankolik kişilerin hastalıklı ruhlarını uzaklaştıracağı inancı ile at binmelerini sağlamışlardır. Bu uygulamalar daha sonra Romalılar tarafından da kullanıldığı saptanmıştır (Cevizci, Erginöz ve Baltaş, 2009: 264).

Köpek derisi ve kafatası, öd, gelincik derisi gibi unsurlar ölmüş ya da diri hayvanlardan elde edilmekte ve tedavilerde kullanılmaktadır (Acıpayamlı, 1978). Gerek hayvanları canlı gerekse ölü hallerinin tedavi de kullanımının olduğu bilinmektedir.

Aksaray (Eskil)'de var olan yürek basması ocağında kara tavuğun kalbinin hastaya yedirilmesi, karabiğ hastalığı olan kişinin hastalığının ilerlemesi sonucunda kurbağa ölüsünün o bölgeye sarılması, kösnü ocağında hastaya köstebek eti yedirilmesi gibi durumlar geleneksel halk hekimliğinde hayvanlardan yararlanıldığının göstergesidir.

Birçok medeniyette hastalıklara tedavi amaçlı olarak hayvanların kullanıldığı kaydedilmiştir. Bir hastalığın ortaya çıkması halinde büyücü hekimler (Bayat, 2016: 39), yaşlılık sebebiyle ölmüş bir köpeğin veya yaşlı bir hayvanın kemiğini, hayvan kadar uzun yaşaması temennisiyle hasta ve sağlıklı insanlara verir (Zulu köyü) ya da dişi ağrıyan kişi bir koyun veya keçiyi yere yıkıncaya kadar döver, böylece ağrının hayvana geçeceğine inanır (Moor kabilesi). Bakıldığı zaman hem inançsal bir sistem hem de fiziksel bir uygulamanın olduğu görülmektedir.

Hitit medeniyetinde ise hastalar, tanrıların rüyalarına girip hastalıklara sebep olan günahlarını söylemeleri için dua ederlerdi. Hasta organın köpeğe yalıtılması veya hastadan alınıp toprağa gömülmesi; hasta organa karşılık, bir hayvanın aynı organının pişirilip yenmesi; çeşitli bitkilerle karıştırılmış köpek pisliğinin hastanın vücuduna sürülmesi; rahip tarafından hastanın yanından kuş uçurulması; hastalığın boğa, eşek, koyun, keçi, fare, insan ve oklara (günah keçisi) aktarılarak düşman ülkelere kovalanması gibi büyüsel işlemler

uygulanırdı (Bayat, 2016: 77). Tedavi prensipleri olarak bitkisel droglara ve dua, büyüsel işlemlere dayandığı görülmektedir.

Genel olarak bakıldığı zaman hastalıklara karşı uygulanan tedavi yöntemlerinde din, bitkiler, hayvanlar, madenler ve büyüsel nitelik taşıyan uygulamalar iç içe geçmiş şekilde kullanılmaktadır. Büyücü hekim, şaman, kam ya da dini anlamda toplumdaki üst düzeyde olarak görülen kişiler hem bitkisel emler, droglar yaparken hem de büyüsel, madensel içerikli tedavi şeklini uyguladığı görülmektedir. Bütün bu uygulamaların iyileştirici gününün olduğu kanısına varılması inanç odaklı olarak yapılmasını geçmektedir. Lakin doğada var olan bitki, hayvan ve madenler kullanılarak tedavilerin yapılması da hastalıklara başka bir çare bulamayışlarından olduğu da göz ardı edilmemelidir.

4.3.5.4. Madensel kökenli yöntem

Doğada ilkel olarak yaşamını idame ettirmeye çalışan insanoğlu, doğadan her şekilde yararlanmıştır. Bu yararlanma biçimlerinden bir tanesi ise doğada var olan madenlerdir. Madenleri gündelik yaşamlarında kullanmakla birlikte hastalıkları tedavi etme noktasında bir araç olarak da kullandıkları bilgisi bilinmektedir.

İnsanlar, belirli olan ve belirli şekilde madenlerden ilaç yapımında faydalanmıştır. Bu madenlerin başında “tuz” gelmektedir. “Taş, su, akik” akla gelen diğer madenlerdir. Madenler çoğu zaman “su ve zeytinyağı karıştırılarak ya da toz haline getirilerek” (Acıpayamlı, 1982: 11-12) kullanımı söz konusudur. Madensel tedavi yöntemi olarak taş, demir, bakır gibi ürünlerin kullanımı sağaltmada kullanılmaktadır. Sarılık olarak adlandırılan hastalığın jiletle vücuda çizikler atılması, yılancık olan hastayı bıçağın tersiyle tedavi edilmesi ya da kurşun dökmek gibi tedavi gereçleri olarak madenlerin kullanımı görülmektedir.

4.3.5.5. Dinsel görünümlü yöntem

Dinsel görünümlü olanların esaslarını dinsel hareket ve değer yargıları oluşturmaktadır. Telkin ile tedavi yöntemi eskiden var olduğu kadar günümüzde de varlığını devam ettiren bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. İnanma gücüne sahip olan insan, hayatına dair oluşan ya da oluşabilecek problemlere karşı inanç ve geleneklerinden fayda sağlama girişiminde bulunmuş ve günümüze kadar sürdürmüştür (Hınçer, 1976: 133-138). Dinsel görünümlü tedavi yöntemine bir diğer bakış açısı ise, insanların türbe, tekke, yatır gibi yerlere inanç ve değerleri bağlamında adak adayarak, mum dikerek, bez bağlayarak çareler aramaktadırlar (Şar, 1987: 47-66).

Başlangıç itibariyle ocaklar her ne kadar Şamanizm'e dayanmış olsalar da İslamiyet'in kabulünden sonra İslami bir kimlik kazanmıştır. Bundan dolayı ocaklılar hastalıkları sağaltma işleminin öncesinde ve sonrasında bu kimlik dahilindeki ritüelleri kullanmışlardır. Hemen hemen her ocaklı tedavi işlemine başlamadan önce besmele çekmektedirler. Felak, Nas, Ayet-el Kürsi, Fatıha, ihlas gibi sureler ocaklarda en çok okunan sureler olmakla birlikte ayetlerde okunmaktadır. Diş bağlama ocağı olan (OK10), kendisine diş ağrısı şikayetiyle gelen hastasını tedavi etme de kullandığı kağıdın üzerine yedi tane Ayet-el Kürsi okur, temre hastasının döküntü olan yerine "Em Ebra mu, emran fe inna müdrimun"⁹ ayetini yazarak tedavi etmektedir (OK7). Nihayetinde ocaklıların tedavi başında bazen tamamen dinsel şekilde tedavi olmuş olsa da tedavinin sonucunda da dinsel söylemler hakimdir. Ocaklı hastalık sağaltımını yaptıktan sonra "El benden sebep Allah'tan" , " El benim elim değil Fatıma Ana'mızın eli" denilerek yapılan işleme kutsiyet

⁹ "Yoksa bir işi sapsağlam mı tuttular? Artık şüphe yok ki, sapsağlam tutan Biz'leriz." (Zurüf Suresi 79).

atfedilmektedir. Başka bir nokta ise görüşülen ocaklıların bu işten hiçbir maddi anlamda beklenti içerisinde olmadıklarını ve tedavileri sadece ‘Allah rızası’ için yaptıklarını dile getirmektedirler.

Ocakların bazılarında hastalığın teşhisinde ve tedavi edilmesi ilahi kaynaklardan yararlanma söz konusu olmaktadır ve Kur’an’daki ayetlerden şifa beklenmektedir. Toplumda dini anlamda yüksek zümrede görülen kişiler tarafından kağıda yazılan ayetlerin üçgen şekilde muska haline getirilir ve hasta olan kişi üzerinde o ayetleri taşımaktadır. Kimi ocaklarda hastalıkların tedavisi için hastanın vücuduna ayetler yazılır, su okunup hastaya içirilir veyahut besin maddesi okunarak hastaya yedirilmektedir. Bu uygulamaların hepsinin altında dinin başat olarak insan hayatında yeri olmasından kaynakladığı söylenebilir.

Yapılan tedavilerin genelinde dikkat çeken unsur olarak din görülmektedir. Dinin toplumların gündelik yaşamlarının her alanının da yer aldığı gibi sağlık sistemi içerisinde de dini figür ve ritüelleri görmek mümkündür. Bakıldığı zaman halk hekimliği tedavilerinde din, kültür ve sağlık etkileşiminin sonucu olan yöntemler olduğu söylenebilir. Aynı zamanda katılımcılardan elde edilen bilgiler ekseninde tedavi etme gücü inanılan dindeki ilahi kaynağa bağlanmaktadır.

4.3.6. Kül Kullanarak Yapılan Sağaltmalar

Ocaklarda sağaltım yapılan başka bir madde küldür. Kül ateşin bir parçası olması hasebiyle ateşin temizleyici ve yok edici etkisinin insan zihninde küle anlam yüklemde önemli yeri vardır. Ocaklının kendi evinde kül bulundurması em aracı olarak kullanılmasında kutsal sayılmaktadır. Göp ocaklısı (OK27), göp şikayetiyle gelen çocuğa kendi evinden aldığı külü dokuz parçaya ayırır ve “ Göp güp ben girdim sen çık” diyerek

çocuğun karnına hafifçe küle dokunduğu parmağıyla vurur. Bu işlemi her bir kül parçası adedince yapmaktadır.

4.4. Ocağa Müracaat Edenlerin Uyması Gereken Kaideler

Geçmişten günümüze değin varlığını sürdüren ocakların tedavide eylemlerini devam ettirmeleri pek tabii olarak gelen ziyaretçilerine bağlıdır. Ziyaretçilerinin olmadığı herhangi bir ocak yok olmaya mahkum olmakla birlikte adından söz ettirmemektedir. Ocaklılar, ocak olduktan sonra kendilerine belli görev yükümlülükler üstlenmektedir ve bu kaide gelen ziyaretçiler için de geçerli olmaktadır. Ocaklara gelen hastalar, hastalıklarına şifa bulmak için ocaklara gelmeden önce ve geldikten sonra belli başlı yükümlülüklerle sahip olmaktadır.

Toplumsal olarak kültürün etkisiyle inşa ettiği bir tedavi sisteminin merkezinde yer alan ocaklar, bugün kırsal kesimde kendine uygulama sahası bulan bir hastalık tedavi etme merkezidir. Hala yöntem ve tekniklerinin kullanılıyor olması sağlık sisteminin alt sistemi olarak işlerliğini sürdürdüğünün göstergesi olarak kabul edilebilir. Burada ocaklı sisteminin devam etmesi de kaidelerin yerine getirilmesiyle mevcuttur.

4.4.1. Ocağın Kişiyeye Şifa Verici Olduğuna İnanma

Bir işe başlarken ilk olarak inanmak yer almaktadır. Bundan dolayı ocaklıya gelen hastalarında ocaklının kendisine şifa vereceğine olan inancının tam olması gerekmektedir. Zira bu durumun tam tersi olan kişinin, ocaklının kendisini şifa edemeyeceğine inanması da hastalıktan kurtulamayacağına delalet edilir. Ocaklı hasta olan kişiye uygulayacağı bitkisel, hayvansal, madensel ve dinsel sözcükler kullanmasıyla tedavi etse de tam başarıya ulaşmada yetersiz kalabilmektedir. Bu noktada devreye insanın o tedaviye ve ocağa inanması girmektedir.

Aksaray (Eskil)'de yapılan çalışmada ocaklı (OK34), “ bana gelen hastalarım hepsi iyileştiler. İyileşmeyenler de ‘kalbini doğru tutmayanlar’ oldu. Çünkü buraya geliyorsan inanman gerekir yoksa tabi ki geçmez” olarak ifade etmiştir.

Ocaklar, efsane ve mitsel bir dayanağa sahip olmasından ötürü uzun bir tarihsel hafızanın ürünüdür. Katılımcılarında ifadelerinden anlaşılacağı üzere ocaklara ve ocaklıya yaptığı işten dolayı bir kutsiyet atfedilmesinden dolayı inanmayı da beraberinde getirmiştir. Yapılan tedaviye inanma beraberinde iyileşme gücünü de getireceği düşüncesi hakimdir.

4.4.2. El Yeniliği Verilmesi

Ocaklılar gelen hastalarına yapmış oldukları uygulamalar karşılığında belli bir ücret talep etmemektedirler ve burada hasta ile ocaklı arasında belirli bir ücret alışverişi söz konusu değildir. Bir hastalığı nedeniyle ocağa başvuran kişi, kendi hastalığının ağırlığı ocaklıya geçmesin diye ocak evine bir miktar para veya hediye usulüne uygun bir şeyler bırakmaktadır. Bu hediye verilmesine ‘el yeniliği’ denilmektedir. Lakin Anadolu’nun farklı yörelerinde el ağırlığı, arılık gibi farklı isimlendirmeler de mevcuttur. Yörede el yeniliğini ocaklıya giden kişiler vermektedir. Ocaklıya el yeniliği verme usulü olarak benimsedikleri şekil ise sedir minderinin altına konması veya ocak evinde bulunan sabi çocuğun eline verilmesi olarak devam etmektedir. Görüşülen ocaklıların hepsi bu işi para için değil Allah rızası için yaptıklarını dile getirmelerinden ötürü ağırlığın ocaklıya geçmesini önlemek için böyle bir yöntemi benimsemişlerdir.

Katılımcılardan elde edilen bilgiler ışığında genel bir yargı olarak karşımıza çıkan husus, inanma odaklı olmasıdır. İnanma kavramı ocaklıya gelen hastanın tedavi edilmesinin başından sonuna kadar kendini gösteren bir sürecin içindedir. Katılımcıların ifadelerinde de anlaşılacağı üzere Allah’ın rızasını gözetme anlayışıyla birlikte başka bir amaç için tedavi

yapmadıkları görülmektedir. Burada bir diğer nokta ise ocaklıya yaptığı tedavi işlemi karşısında hastadaki hastalık hissi (ağırılık) ocaklıya geçmemesi için bir hediye (para, eşarp, çorap gibi) verilir ve hastalık o verilen nesneye aktarılmış olur.

4.4.3. Ocaklının Verdiği Perhiz ve Pratiklere Uymak

Halk arasında belirli bir yaygınlığı olan ocaklar ve ocaklılar geleneksel tedavide kilit nokta olmaktadır. İyileştirici gücünden ve inanmadan aldığı etkisinin yanı sıra gelen kişilere verdiği perhiz ve pratiklerin yapılmadan iyileşme gösteremeyeceğinin de altını çizmekte fayda vardır. Bütün ocaklılar için geçerli olmasa da belli başlı ocaklar için perhiz, yaptığı tedavi için hayati öneme sahiptir. İyileşme zaman dilimi içerisinde ocaklıya gelen hastalar bu perhizleri tayin edilen süre zarfında yerine getirmelidirler. Nitekim ocaklı tedavilerinin bazısında hasta tedaviye gelmeden önce ve geldikten sonra uyması gereken perhizler ve uygulamalar vermektedir.

Ocaklılar kendilerine hastalık dolayısıyla başvuran insanların, tedavilerine başlamadan önce ocağa gelirken bazı uygulamaları yapmaları gerekmektedir. Ocaklı (OK20), göbeği düşen kişinin gelmeden önce üst üste üç gün zeytinyağı içtikten sonraki gün aç karna gelmesi gerektiğinden bahseder.

Ocaklıya gelen hastaların iyileşmesi sadece ocak ziyaretiyle olmamaktadır. Bazı ocaklar için tedaviye gelmeden önce pratiklere uyulması gerekse de çoğu ocaklar için tedavi sonrasında bu pratiklere uyulması şarttır. Bu açıdan bakıldığı zaman ocaklarda tedavinin tam anlamıyla tamamlanması için tedavi sonrası ocaklılar tarafından verilen perhiz ve pratiklerin yerine getirilmesi zaruridir. Yürek oynaması ocağı olan (OK21), açıklamasına göre evinde yaptığı uygulama sonrasında hastanın hiçbir yerinde beyaz tüyü olmayan siyah tavuğun kesilip sıcak bir şekilde hastanın yutması gerektiğini dile getirir. Ocaklılar (OK1, OK2,

OK3), yılançık hastalığını tedavi ettikten sonra hastanın acı, ekşi, turşu, soğan, sarımsak ve bulgur besinlerini on gün yememesi gerektiğini söylemektedirler. Diş bağlama işleminde ise (OK10), üzerine ayet yazdığı kağıdı hastanın götürüp evine çiviyle duvara asmasını diler getirir. Son olarak ise siğil tedavi eden ocaklı (OK9), siğil tanesi kadar üzerine dua okuduğu sarımsakları yeşertmeyip kurutması gerektiği pratiğini hastalarıyla paylaşır.

Nesiller boyunca aktarılan bu uygulamaların hastalıkların sağaltılmasında önemli bir yeri olmaktadır. Bu tür işlemler hastalık tedavisini bir parçası olmakta ve hasta tarafından yerine getirilmesi gerekmektedir. Ocaklılar için bu uygulamaların net bir açıklaması olmamakla birlikte tedavini her adımında olduğu gibi inanmak temel alınmaktadır. Ocaklılar atalarından gördükleri tedavi pratiklerini gözlem yoluyla öğrenmiş, iyileştirme gücünü özümsemişlerdir.

4.5. Ocakların Ziyaret Edilme Zamanı

Hastalıkların ocaklar tarafından sağaltımların yapılması günün veya haftanın bazı zaman dilimlerini kapsamaktadır. Hastalıkları gönüllü olarak tedavi etmelerinden ötürü tedavileri belli günlerde veya herhangi bir günde ya da saatte de tedavi yapmaktadır. Fakat bazı ocaklar için hastalığı tedavi etmenin zamanı ve günü belli olmaktadır. Aydaş ocaklısı (OK37), aydaş olan çocukların tedavisi sadece Cuma günü, salalar okunurken yapılacağını dile getirir. Yılançık ocağı olan (OK2), yılançık hastası olan kişinin tedavisinin akşam yapılamayacağını söylerken aynı zamanda yılançık hastalığında ağrılar akşam diner o yüzden taşlar ağrının neresi olduğunu bilemeyeceğin ötürü gündüz vakti olması gerektiği açıklamasını yapar.

Sağlık kültür ilişkisi bağlamında toplumların ocaklı tedavilerinde toplumsal hafızalarında getirdikleri bilgiler ışığında önemli zaman dilimleri olduğu bilgisi

görülmektedir. Tedavinin yapılması için modern tıp dalında hastalık tedavi edilmesinde özel gün ibaresi olmamakla birlikte halk hekimliğinde hastalıkların iyileşmesi için özel zamanlarda tedavi dikkat çekmektedir.

Ocaklıların bazısında tedavi özel bir gün ve saat dilimine sıkıştırılırken diğer ocaklarda ise her daim tedavi işlemleri gerçekleşmektedir. Atalarından gelen belirlenmiş olan bu zaman dilimleri, hem ocakların hem de hastaların bildikleri bir öğreti olmaktadır.

4.6. Ocakları Ziyaret Edenlerde Cinsiyet

Eski Türk inanışlarındaki şamanların bir uzantısı olarak şamanların iyileştirici gücü günümüzde ocaklıların devraldığı görülmektedir. Tarihsel süreçte ocaklı öğretilerin aktarımında değişiklikler olmakla birlikte devamı sağlanmaktadır. Bundan dolayı hastalıkları tedavi etme yetisi kişiye soyundan, el vererek, rüya yoluyla ya da yakalandığı bir hastalık neticesinde verilmektedir. Bu ocaklılar toplumun her kesimine hitap etmesi açısından ve dinsel bir bilginin ürünü olmasından ötürü kadın ve erkekler arasında aynı hastalık farklı ocakta rücu bulmaktadır. Günümüze kadar gelen tedavide cinsiyet ayrımı devamını sürdürmektedir. Ocaklara gelen kişilerinde bu ayrımı gözettikleri görülmekle birlikte görüşmeler sonucunda elde edilen sonuçlar da bu durumu doğrular şekildedir. Çalışma dahilinde görüşülen ocaklıların tamamı kendi hem cinsini tedavi ettiklerini ya da çocukların tedavisine baktıkları sonucuna ulaşılmasını sağlamıştır. Yörede genellikle karşı cinsten birinin tedavi eden ocaklı ise ‘Dünya ahiret evladım’ ibaresi kullanılmaktadır. Bu noktada tedavi ederken dinin ve inanmanın başat bir kurum olduğu söylenebilir. Sistem içerisinde kendi içinde bütünselliğe sahip olan din, sağlık sistemini etkilemektedir ve inanma ritüelinden dolayı bu sistemin sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kültür, toplumların dini, geleneği, göreneği, değerleri ve normları gibi manevi unsurlarla çevrili kişilerin yaşamlarının şekillenmesine neden olan sosyal yapı unsurudur. Geçmiş ile geleceği arasında bir köprü niteliği taşıyan kültür olgusu, halkın ürettiği yaşamsal ürünlerin yansıma aracıdır. Kültür her toplum için farklı özelliklerle sahip olmakla birlikte farklı toplumlara da etkileşim alanı açmaktadır.

Yaşamsal süreç içerisinde kültürün süzgecinden geçen sağlık konusu ilkel dönemlerden günümüz değin her ne kadar değişime uğramış olsa da bilgisini ve yöntemlerini getirmiştir. Kültür, hastalıkların tanımlanmasında, sağlığın kazanılmasında ve korunmasında geleneksel tıp bilgisinin içini dolduran bir öğreti olmuştur. Her toplum kendi kültürü perspektifinde kendi sağlık yöntemlerini ve koşullarını tanımlamış, ona göre uygulamalar yapmıştır. Sağlık konusu genellikle tıbbi terminoloji ve disiplinince araştırma konusu olurken insan yaşantısındaki maddi ve manevi kültür ürünlerinin bilimsel anlamda açıklayan ve araştıran, insanlığın sahip olduğu kültür tarihini inceleme nesnesi yapan, kültürler arası etkileşim ve iletişimi ortaya koyan ve bu bilgileri halka ulaştıran disiplin halkbilimi olmuştur. Lakin sağlık ve kültür ilişkisi, sağlıklı olmanın toplumdaki yeri, sağlığın toplumsal yansıması ve toplumun bakış açısı gibi durumlar sosyolojik olarak incelemeye değer nitelikte olup sınırlı sayıda olan literatüre yeni kaynakların eklenmesi oldukça fayda getirici olmaktadır. Sosyolojik ve medikal antropolojik disiplinler perspektifinde halk hekimliği ve ocak kültürüne dair araştırmaların yapılması hem kültürün sağlık üzerindeki etkisinin hem de kültürel bir mirasın kalıcı hale gelmesinin bir aracıdır.

İlkel dönemlerde doğmuş olan halk hekimliği ve ocak kültürü insanların hastalıklarla baş etme yöntemidir. İlerleyen dönemlerde modern tıbbın gelişme göstermesi üzerine ocak kültürü ve halk hekimliği hastalıklarla mücadele etme noktasında daha çok kırsal kesimlere

hapsedilen yöntemler olmuştur. Ocaklı ve halk hekimliğinin günümüze kadar gelmesinin toplumsal hafızada kültürün bir inşası olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal olgu ve bu olgular arasındaki ilişkiyi anlamlandırmada bir takım teorilerden faydalanılması yapılan çalışmaya değer katmaktadır. Bu noktada saha çalışması boyunca katılımcılardan elde edilen bilgiler ve yapılan gözlemler doğrultusunda başta sosyal sistem teorisi olmak üzere farklı teorilerden fayda sağlanmıştır.

Kültürün sağlık üzerindeki yansıması halk tıbbından geleneksel tedavi uygulamalarından geçmektedir. Halk hekimliği, ilkel dönemde hayatlarını idame ettiren insanların hastalıkları açıklayamadığı ve tanımlayamadığı bir süreçte doğadan ve doğaüstü güçlerden çözüm buldukları dönemin ürünlerini kapsamaktadır. Hastalıklar insanlık tarihi kadar eski ve önemli olmuştur. İnsanlar hastalıklarını tanımak ve şifa bulmak adına birçok çareler aramakla birlikte her toplum kendi geleneksel tedavi yöntemlerini oluşturmuşlardır. Eski toplumsal yapılarda din, mistik düşünce ve doğaüstü önem arz etmesinden dolayı hem hastalıkların nedeni olarak kötü ruhlar gösterilirken hem de şifa olarak da büyüsel yöntemler tercih edilmiştir. Bu büyüsel yöntemlerin yanında doğa bilgisine sahip olan insanoğlu bitkisel, hayvansal ve madensel emler yapmaktan da geri kalmamıştır. Bu yapılan yöntemler kuşaklara aktırılarak devamlılığını sağlamıştır. Türklerin İslamiyet'i kabul etmesinden sonra tedavi görevlerini üstlenen şamanların tedavi etme gücü ocaklara geçmiştir. Ocaklar ve yöntemleri toplumsal değişime uğrayarak günümüze kadar devam etmiş, kültürel hafızanın ürünü olmuştur. Bugün ocaklılar kendilerine gelen hastalarını çeşitli yöntemler ve emlerle öğretilen gelen bilgileri ışığında tedavi etmektedir. Uzun yıllar sonucu iyileştirme tecrübesi kazanan halk hekimliği kırsal ve kapalı toplumlarda canlılığını sürdürmektedir.

Çalışmada sağlık kültür ilişkisine dair ve ocak kültürü, halk hekimliği üzerine ve diğer medeniyetlerde gelişen tıp bilgisine dair geniş çaplı bir literatür taraması yapılarak

teori kısmı oluşturulmuştur. Yörede faal olarak tedavi yapan ocaklılar tespit edilerek önceden hazırlanmış olan yarı yapılandırılmış görüşme sorularıyla hem gözlem, hem de veriler elde edilmiştir. Mülakat tekniğiyle katılımcılardan alınan bilgiler ışığında yaptıkları tedavi, bu tedaviyi nasıl yaptıkları, kimden nasıl öğrendikleri, halk tarafından bu tedaviye gösterilen ilgi ve tedavinin geleceği ile ilgili konular incelenmiştir. Diğer yandan ise yörede farklı özelliklere sahip seçilen kişilerle kültürel tedavi uygulamaları veyahut halk hekimliği olarak adlandırılan uygulamaların bilgisine erişmek için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorulara dair cevaplar alınmış olup sosyolojik değerlendirilmesi yapılmıştır.

Aksaray (Eskil)'de yapılan araştırma ve soruşturma neticesinde ocaklar tespit edilmiştir. Önceden hazırlanmış olan sorular ocaklı kişilerin tedavi ettikleri evlerine (ocaklarına) gidilerek bizzat yüz yüze gerçekleştirilip halen devamlılığı olan hastalık tedavileri hakkında bilgiler elde edilmiştir. Ocaklıların ocak olma yöntemlerine bakılacak olursa soyundan getirme, el alma ve hastalık yoluyla olma yöntemleriyle iyileştirici gücü elde ettiği görülmektedir. Ocaklılarla görüşme sonrasında elde edilen bilgiler sonucunda dikkat çeken noktalardan bir tanesi ise yörede ulaşılan bütün ocaklarda yapılan uygulamalarda ufak değişimler olduğu görülse de aktif şekilde devam etmesi ve kaybolma göstermemesidir.

Yapılan araştırma sonucunda halk tarafından isimlendirilmiş olan, ocaklarda tedavileri yapılan birçok hastalığın modern tıp dilinde karşılığına rastlanmamıştır. Halk kendi kültürel bilgileri ışığında isimlendirdiği hastalığın, tanı ve tedavisi hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

Ocaklılar kendilerine gelen hastalarını kabul etmekte ve bu kabul işlemlerini ise cinsiyet ayırımı gözeterek veyahut karşı cinsten gelen hastayı da yaşça kendinden küçük olacak şekilde seçmektedirler. Ocaklı yaşça küçük olan hastası geldiğinde ise ‘dünya ahiret evladım’ şeklinde ifade ederek tedavi etmektedir.

Ocaklılar tedavi etmede kendilerine yüce ve kutsal bir figür olarak “Fatıma Ana” sembolü kullanılmaktadır. Ocaklı tedavi işlemini yaptıktan sonra ‘benim elim değil Fatıma Anamızın eli’ diyerek iyileştirici gücün kaynağını anmaktadır. Ocaklarda bir diğer tedavide uygulanan söylemler tekerlemeler olmakta ve dualar, ayetler özellikle Fatiha, İhlas ve Ayetel Kürsi dualar okunmaktadır. Bu okumalarla beraber parpılama, ovma, tükürme, kesme, korkutma, sıvazlama gibi yöntemler kullanılarak tedavi yapıldığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu işlemlerden sonra ocaklının perhiz, uygulama tavsiyeleri varsa hastaya tembihlerde bulunmasıyla işlem son bulmaktadır.

Ocaklarda tedavi işlemlerinde sayısal ifadelerinde bir kutsiyeti bulunmaktadır. Herhangi bir hastalığın tedavi edilmesi üç, yedi kez tekrarlanması gerekir veyahut okunacak olan dua veya ayetler yedi veya üç kez okunmasının makbul olduğunu söylenmektedir.

Çalışmanın diğer bir ayağı ise halk hekimliği yani toplumların kültürel hafızasında geçmişten bugüne tedavi bilgisini getirip herkesin evlerinde uygulama imkanlarına sahip oldukları bilgisidir. Kültürel olarak tedavi uygulama bilgisi sözlü olarak kuşaklara atalarından aktarılarak verilen bilgiler bütünüdür. Kendine uygulama alanı bulduğu takdirde aktarımı gerçekleştirecek olup herhangi bir özel kişilerin bilgisine ihtiyacı yoktur.

Görüşmelerin sonucunda yörede gerek halk hekimliği gerekse de ocaklıların yapmış olduğu tedaviler kullanılan nesnelere ne olursa olsun hastaların iyileşmelerine yönelik hem bedensel hem de ruhen iyileşme amaç edinilmektedir ve aynı zamanda manevi olarak

kişilerin inançlı, olumlu bir şekilde yaklaşmaları gerekmektedir. Burada iyileşmenin esas noktası ocaklıya veya halk hekimine, inanmaktır ve tedavi yapılırken ‘kalbini bozma’ şeklinde telkinde bulunulduğu tespit edilmektedir.

Aksaray (Eskil)’de görüşülen eğitim seviyesi üniversite mezunu ve yaşları 20-29 arası katılımcılar halk hekimliğinin, geleneksel tedavinin ne olduğu ve niçin yapıldığı teorik bilgisine vakıf oldukları verisine ulaşılmıştır. Katılımcılar modern tıbbi hastalıkları teşhis, tanı ve tedavi anlamında başarılı ve yeterli olarak görmektedir. Görüşmelerden elde edilen başka bir sonuç ise yörede bazı kesimler tarafından uygulama alanına sahip olan ve kültürel tedavide yeri olan spesifik hastalıkların ismen bilinmeyişiştir. Varlığından haberi olunmayan hastalıkların şifası da halk hekimliğinde aranmamaktadır sonucu elde edilebilir. Bu kesim kültürel uygulama içerisine dahil edilebilecek olan bitkisel ürünler ve çaylar noktasında hastalandıklarında yardım aldıklarını ifade etmektedirler. Herhangi bir kültürel tedavi uygulamaya maruz kalmamış ve bu tür uygulamaları da kabul etmeyen katılımcılar bu kriterde olan katılımcılar olmaktadır.

Kültürel tedavi ve halk hekimliği noktasında görüşülen bir diğer grup katılımcılar ise 30 yaş üzeri, eğitim almamış, lise veya ortaokul mezunu olan kişilerdir. Yapılan görüşme sonucunda halk hekimliğinin ne olduğu sorusuna net bir cevap alınmamış ve halk hekimliğinin hayatlarında önemli bir yere sahip olmasından söz etmişlerdir. Özellikle 60 yaş üzeri eğitim almamış katılımcılar atalarından öğrendikleri bilgiler ışığında hem vazgeçilmez bir önem hem de uygulama bilgisine sahiptirler. Hastalık bilgisine, yörede olan hastalıkların isimlerine, uygulanış biçimine, uygulamada kullanılan nesnelere dair sözlü biçimde bilgiye vakıftırlar. Katılımcılar kültürel tedavi yöntemlerini uygulamaktadırlar ve kalben inanarak da olumlu sonuçlar aldıklarını ifade etmişlerdir.

Çalışma dahilinde görülmüştür ki geleneksel tedavi yöntemleri toplumsal değişme sonucunda değişimlere uğrasa da varlığını sürdürmüştür ve sürdürmeye de devam etmektedir. Halk ister alternatif olarak isterse de hastalıklara tedavi aracı olarak kültürel tedavileri ve ocaklı tedavilerini gerçekleştirmektedir.

KAYNAKLAR

- Acar, H. V. (2017). Türk Halk Hekimliğindeki Ocak Çeşitleri. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 7(2), 54-72.
- Acıpayamlı O. (1963). Türkiye'de Halk Hekimliğinde Dalak Kesme ve Etnolojik İzahı, *Antropoloji Dergisi*, Ankara, Cilt I, Sayı: 1.
- Acıpayamlı O. (1968). Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri. *A.Ü. DTCF Dergisi*; 26(1-2): 1-9.
- Acıpayamlı, O. (1969), Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri, *DTCF Dergisi*, XXVI:1-9.
- Acıpayamlı, O. (1978). Acıpayam'da Halk Hekimliği. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*.
- Adak, N. (2015). *Sağlık Sosyolojisi: Kadın ve Kentleşme*. Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Adak, N. (2016). Sağlık Sosyolojisinin Temel Kavramları. Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1-15.
- Aksoy, Ş. (2010). Tıp Tarihi Ders Notları. Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi.
- Alpman, P. S. (2018). Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(2), 1-28.
- Altın, K. (2015). Şamanizm'in Anadolu'ya Yansıması: Erzincan İl Örneği. *Düşünce Dünyasında Türkiz Siyaset Ve Kültür Dergisi*, 123.
- Altıntaş, A. (2012). İslam Öncesi Türklerde Tıp. Doktora Ders notları.

Armağan, İ. (1980). Sosyal Bilimlerde Sistem Yaklaşımı. *E.Ü. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, İzmir.

Aytaç, Ö. Kurttaş, M. (2016). Sağlık - Hastalığın Toplumsal Kökenleri ve Sağlık Sosyolojisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (1), 231-250. DOI: 10.18069/fusbed.31544.

Balcıoğlu, İ. (1997). Sosyoloji ve Psikiyatri. *Yeni Symposium*: 35(4).

Baltaş, Z. (2004). *Sağlık Psikolojisi*. 2.Basım, İstanbul: Remzi Kitapevi.

Başçetinçelik, A. (2009). Adana Halk Kültüründe Doğum-Evlenme-Ölüm, Altın Koza Yayınları:50, Ulusoy Ofset, Adana.

Bayat, A. (2016). *Tıp Tarihi*, Merkez efendi Geleneksel Tıp Derneği, İstanbul.

Bayat, F. (2004). *Türk Şaman Metinleri (Efsaneler ve Memoratlar)*. Ankara: Piramit Yayıncılık.

Baysan, M. (2016). Kütahya ve Yakın Çevresinde Halk Hekimliği İle Ocak Kültü. Yayınlanmamış Doktora Tez.

Baysan, M. (2017). Kütahya'da Sağaltma Ocaklarında Tedavi Esnasında Kullanılan Malzemeler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 6(3), 1861-1880.

Bekar, M. (2001). Kültürler arası (transkültürel) hemşirelik. *Toplum ve Hekim*, 6(2):136-141.

Berger, P., Luckmann T. (2018). Gerçekliğin Sosyal İnşası 'Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi', (Çev. Vefa Saygın Öğütle), Ankara: Atıf Yayıncılık.

Biçer, İ., Balçık, P. Y. (2019). Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp: Türkiye ve Seçilen Ülkelerinin İncelenmesi. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 22(1), 245-257.

Birol L. (1997). *Hemşirelik Süreci*. İzmir: Etki Matbaacılık Yayıncılık.

Boratav, P. N. (2015). *100 Soruda Türk Folkloru*. Ankara: Bilge Su Yayınları.

Bozkuş, M. (1988). Türklerin İslamiyeti Kabulü ve Aleviliğin Türkler Arasında Yayılması. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, s. 409-418.

Budak, F. (2019). "Kültür ve Sağlık", Özer, Ö.- Şantaş, F. (Ed.), *Sosyolojik Boyutlarıyla Sağlık*, Ankara: Nobel Yayınları.

Can, İ. (2019). *Sağlık Olsun: Sağlıkın Toplumsal Görünümleri*. İstanbul: Çizgi Kitapevi.

Canlıoğlu, G. (2008). Değişen Toplum Yapılarında Bilginin Değişen Konumu. Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, sy.148.

Cansever, T., Kabataş, S., Ilgaz, Ö., Yılmaz, C., & Caner, H. (2010). Piriformis Sendromuna Genel Bakış, *Türk Nöroşirürji Dergisi*, Cilt: 20, Sayı: 1, 30-35.

Capra, F. (1992). *Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası*. Çeviren: M. Armağan, İnsan Yayınları, İstanbul.

Cirhinlioğlu, Z. (2003). Post-Modern Çözülüş ve Sağlık. *Kocatepe; Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5: 131-148.

Cirhinlioğlu, Z. (2017). *Sağlık Sosyolojisi*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.

Cockerham, W. C. (2007). "Medical Sociology, Tenth Edition", PearsonPrenticeHall.

Coe, Rodney M. (1978). *Sociology of Medicine*. Second Edition, McGraw-HillBookCompany.

Creswell, J. W. (2020). *Nitel Araştırma Yöntemleri 'Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni'*. (çev. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir). 5. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çağbayır, Y. (2007). *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Çelik, S. (2017). Türk Kültüründe Geçmişten Günümüze "Davul". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(8), 11-18.

Çıblak, N. (2004), Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnancı ve Bunlara Bağlı Uygulamalar. *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)*, S.15, ss.103-125.

Demren, Ö.(2018). Türk Kültüründe Bir Korku Kültü Olarak Sivas'ta Al Karısı Ve Al Basması İnanışı, *Antropoloji*, Sayı:36, s. 1-27.

Dikeçligil, B. (2017). *Ontolojiyi Hatırlamak 'Sosyoloji Yöntem Sorunu*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Dirican, R. (1990). *Toplum Hekimliği*. Ankara: Hatiboğlu Yayınevi.

Dirican, R., Bilgel, N. (1993). *Halk Sağlığı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi

Duvarcı, A. (2007). Halk Hekimliğinde Ocaklar. *Milli Folklor*, Eylül 1990,

Eyüp Akman, Türk Halk Hekimliğinde Ocaklık Geleneği ve Safranbolu'daki Ocaklar. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt:15 No:1, Mart,s.395.

Duymaz, A., Şahin, H. İ. (2008). Kaz Dağlarında Dağ, Ağaç ve Ocak Kültü Üzerine İnanış Ve Uygulamalar. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(19), 116-126.

Dündar, M., Emekli, R., Şener, E. F. (2019). Anadolu'daki Tıbbın Doğuşu, Dünyadaki İlk Tıp Okulu Olarak: Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Darüşşifası. *Bilimname*, 2019(39), 79-103.

Düzgün, Ü. K. (2015), Türk Mitolojisinde Ateş Kültü. Türk Mitolojisine Giriş.

Eliade, M. (1999). *Şamanizm*. Çev: İsmat Birkan, Ankara: İmge Kitapevi.

Elmacı, N. (2013). *Sağlık Antropolojisi: Diyarbakır Örnekleri*. Ankara: Siyasal Yayınevi.

Erkilet, A. (2007). *Toplumsal Yapı ve Değişme Kuramları: Sorokin, Parsons, Dahrendorf, Merton*. Ankara: Hece Yayınları.

Ersoy, R. (2014). Modernizm-Postmodernizm Bağlamında Geleneksel Tıp Uygulamalarının Güncelliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Millî Folklor*, 26(101).

Ersoy, T. (1998). *İatokrasi, Tıp ve Kültür*. İstanbul: Sorun Yayınları.

Gemicioğlu, B. (2001). Allerji Tanımı ve İmmünopatogenezi, *I.Ü. Cerrahpafla Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri*, Allerjiler Sempozyumu 15-16, İstanbul, s. 9-19.

Gönç-Şavran, T. (2010). Toplumsal eşitsizlikler ve sağlık: Eskişehir'de sosyolojik bir araştırma, Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.

Gül, Ü. (2016). Derinin Sık Görülen Bakteriyel Enfeksiyonları, *Ankara Med J*, 16(1):98-114.

Gündüz, İ. (1988). *Karapınar Folkloru*. Konya: Karapınarlılar Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayıncılık.

Günler, O. E. (2011). Hemodiyaliz Hastalarında Hastalığa Bağlı Toplumsal Rol Değişimi Beklenti ve Sorunları: Bir Sağlık Sosyolojisi Çalışması. Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Gürger, M.(2018). Kırmızı Göz, 14. Ulusal Acil Tıp Kongresi, sy.55.

Gürsoy, E. (1995). *Bozkırdan Bağımsızlığa Manas*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hınçer, İ. (1976). İnançlarımız Açısından Yatırlar ve Ziyaretlerin Müspet Yönleri. *I. Uluslar Arası Folklor Kongresi Bildirileri*, Cilt IV, Ankara, s. 133-138.

Illich, I. (2017). *Sağlığın Gaspi*. (Çev. Süha Sertabiboğlu), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

İnan, A. (2000). *Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Jacson, R. (1999). *Roma İmparatorluğunda Doktorlar ve Hastalıklar*. (Çev. Şenol Mumcu), İstanbul: Homer Kitapevi ve Yayıncılık

Kalafat, Y. (1999). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Kaplan, M. (2008). Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın – Ankara Kent Örneğinde Kuşaklar Arası Çalışma”, Basılmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Halkbilimi Bölümü, Ankara.

Kaplan, M. (2010). *Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın*. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları.

Karakaş, R. (2013). Diyarbakır'da Bebeğin İlkleri: Hedik, Köstek Kesme Törenleri ve Çocuklara Yönelik Halk Hekimliği Uygulamaları. Diyarbakır.

Kasapoğlu, A. (1999). *Sağlık Sosyolojisi Türkiye'den Araştırmalar*. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayınları.

Kasapoğlu, A. (2001). Güncel Sosyal Sorunlar ve Sağlık. *Toplumbilim*, Sağlık Sosyolojisi Özel Sayısı, Sayı 13, s. 28.

Kaya, İ. (2012). Kültür, Sağlık ve Din: Gürün (Sivas) ve Çevre Köylerinde Sağlık-Hastalık Kültürü Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması. Basılmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Kıyak, A. (2013). Geleneksel Türk İnanışlarındaki Su Kültü ve Elazığ'daki İzleri. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(4), 22-39.

Kızılçelik, S. (1995). Kırsal Kesim ve Kentsel Kesimdeki Sağlık Sisteminin Sosyolojik Açından Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kızılçelik, S. (1996). *Türkiye'nin Sağlık Sistemi*. İzmir: Saray Kitapevleri.

Konyalı, H. İ. (1974). *Abideleri ve Kitabeleriyle Niğde Aksaray Tarihi*. İstanbul: Fatih Yayınevi.

Kumartaşlıoğlu, S. (2012). Türk Kültüründe Ateş ve Ocak Kültü, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Balıkesir.

Kurdaş, M. Ç. (2017). Medikalizasyon Süreci, Sağlıkın Ticarileşmesi ve Bedenin Denetlenmesine Sosyolojik Bir Bakış. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 983-1012.

Macionis, J. (2012). *Sosyoloji*. (Çev.Prof. Dr. Vildan Akar), 2.Baskı, Ankara: Nobel yayınları.

Mandaloğlu, M. (2011). Türk Kültür Çevresinde Şamanizm ve Şamanlık Meselesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl, 15, 111-122.

Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. (Çev. O.Akınhay-D.Kömürcü), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Nazlıkul, H. ve Eraltan, H. (2002). *Tamamlayıcı Tıp-Akupunktur*. Ankara: Nobel Tıp Kitapevi.

Ocak, Y. A. (1984). Türk Halk İnanç ve Edebiyatında Evliya Menkabeleri. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor.

Oğuz N.Y. (1996). Toplum Bilim ve Tıp Eğitimi Açısından Alternatif Tıp ve Halk Tıbbı. *Bilim ve Ütopya Dergisi*, S. 25, s. 36-37.

Oskay, Ü. (1993). Medikal Sosyolojide Bazı Kavramsal Açıklamalar. *Sosyoloji Dergisi*, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, Sayı 4, s.90-116.

Ögel, B. (2002). *Türk Mitolojisi-II*. Ankara: TTK yayınları.

Öger, A. (2010). Tarsus ve Çevresinde Sağaltma Ocakları ve Bunlara Bağlı Uygulamalar. *Turkish Studies*, Volume 5/1 Winter s.1232 .

Öngel, G. (1997). Denizli Halk Hekimliğinde Ocaklar. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Denizli.

Örnek, S. V. (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.

Örnek, S. V. (1988). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayınları.

Örnek, S.V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Özçelik Adak, N. (2015). *Sağlık Sosyolojisi Kadın ve Kentleşme*. Ankara: Siyasal Kitapevi.

Özdemir, M. (2013). Türk Kültüründe Dağ Kültü Ve Bir Yüce Dağ: Halbaba. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 1-15.

Özen, S. (1993). Sosyolojide Bir Alan: Sağlık Sosyolojisi ve Sağlık-Toplumsal Yapı İlişkileri. *Sosyoloji Dergisi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, Sayı:4, ss:73-89

Özen, S. (1994). Sağlık ve Sosyo-Kültürel Yapı Değişkenleri”, *Sosyoloji Dergisi*, E.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, Sayı 5.

Özkan, T. (2012). Geleneksel Tıptan Modern Tıbbı Ocaklık Kurumu: Ankara İli Çubuk İlçesi Örneği, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkbilim Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Öztan, M. (1949). Göz Hastalıklarından Trahomu Tanıyalım Kendimizi Koruyalım, İstanbul: Cemal Azmi Matbaası.

Öztek, Zafer (2001). Sağlıkta Kavramlar Sağlık Kavramı ve Sağlık Hizmetleri. *Yeni Türkiye*, Yıl:7, Sayı:39, ss:294-298.

Parsons, T. (2001). Sağlık ve Hastalık: Sosyolojik Bir Eylem Perspektifi. Çeviren: Tülin Kurtarıcı, *Toplumbilim*, Sağlık Sosyolojisi Özel Sayısı, Sayı:13

Radloff, W. (1994). *Sibirya'dan II-III*. (Çev: Ahmet Temir), İstanbul: Meb Yayınları.

Rivers, W. H.R. (2004). *Tıp, Büyü ve Din*. (Çev. İ. Enis Köksaldı), İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Rüzgar, B. (2019). Eski Bozkır Kavimlerinde Tıp Ve Sağlık Alanında Üretilen Bilimsel Bilgi (Başlangıçtan Uygur Döneminin Sonuna Kadar). *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(4), 420-433.

Sandoz, T. (2010). *Alternatif tıp Tarihi*. (Çev: Çağrı Eroğlu), Ankara Dost Kitabevi.

Sayan, A. (1999). Kültür ve Sağlık. *Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 2(2): 50-52.

slan, A. (2012). Halk Hekimliğinde Ocaklık Kurumu ve Araban (Gaziantep) İlçesi Örneğinde Kadın Ocaklılar. Ankara. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Stanway, A. (1992). *Alternatif Tıp El Kitabı*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Şanlı, D., &Platin, N. (2015). Biyomedikal Modelin Hemşireliğe Etkisi. *International Journal of Human Sciences*, 12 (2), 897-908.

Şar, S. (1987). Afyon Yöresi Halk Hekimliğinde Görülen Uygulamalar. *III. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, IV. Cilt, Ankara: Başbakanlık Basımevi, s.47-66.

Şar, S. (2008). Anadolu'da Rastlanan Halk Hekimliği Uygulamalarına Genel Bir Bakış. *38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 10-15.

Şennazlı G. (2020). Karaciğer Hastalıkları Patolojisi Ek Ders Notları.

Tanyu, H. (1982). *Fatma Anamız ve El İle İlgili Araştırmalar*. II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

Taş, K. (2011). *Sosyal Bilim Paradigmaları Açısından Sosyolojik Metodoloji*. İstanbul: Rağbet Yayınları.

Tavukcu, H. (2016). Geleneğin Yeniden Keşfi Bağlamında Halk Hekimliği (Ankara Kent Örneği). Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Turner, B. S. (2011). *Tıbbi Güç ve Toplumsal Bilgi*. (Çev. Ümit Tatlıcan), Bursa: Sentez Yayıncılık.

Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük(11 b.)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Türkdoğan, O. (1991). Kültür ve Sağlık Hastalık Sistemi. Milli Eğitim Basımevi, MEB Yayınları 2213, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi 522, Araştırma İnceleme Dizisi: 17: 45.

Türkdoğan, O. (2006). *Toplumsal Yapı ve Sağlık- Hastalık Sistemi*. İstanbul: IQ Kültür-Sanat Yayıncılık.

Türkmen, S. (2006). Eski Anadolu Türkçesinde Tıp Terimleri, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kırıkkale, s.128.

Uğureli, A. (2018). Anadolu Halk Hekimliğinde Köstebek Kullanımı ve Köstebek Ocaklarının Mitolojik Yansımaları. *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 167-173.

Uyar, A. (2013). Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları. Bozok Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

Üçer, M. (1981). *Anadolu Folklorunda "Fadime Ana" (II)*. Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı, 113-120. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.

Üçkuyu, Y. (2006). Toplumsal Yapı ve Sağlık Sistemleri: Sağlık Sistemlerine Nasıl Bakılmalı. *Toplum ve Hekim*, Cilt:21,Sayı:5-6 ,ss:325-330.

Ülger, Z. (2012). Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği. Master's thesis, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yoder, D. (2009). Halk Tıbbı ve Modern Tıp. (Çev: Sibel Yoğurtçuoğlu ve Ayfer Gülüm), Ankara: Geleneksel Yayıncılık.

İnternet Kaynakları

Acıbadem Web ve Yayın Kurulu, Kurdeşen Nedir?. (2020, Mart 29). Erişim Tarihi: 07.11.2020. <https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/kurdesen/#nedenleri>

Acıbadem Web ve Yayın Kurulu. Bel Ağrıları. (2019, Temmuz 20). Erişim Tarihi: 01.11.2020. <https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/bel-agrilari/#nedenleri>

Acıbadem Web ve Yayın Kurulu. Sigiller. (2020, Ağustos 20). Erişim Tarihi: 05.11.2020.
<https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/sigiller/#genel-tanitim>

Alakbarov H. (2020). Zona hastalığı nedir? Zona hastalığı belirtileri ve tedavisi nelerdir?,
 Erişim Tarihi: 08.11.2020. <https://www.medicalpark.com.tr/zona-hastaligi-nedir-belirtileri-ve-tedavi-yontemleri-nelerdir/hg-1831>

Alakbarov, H. (2020). Saçkıran (Alopesi areata) nedir? Saçkıran belirtileri ve tedavi yöntemleri nelerdir?. Erişim Tarihi: 03.11.2020. <https://www.medicalpark.com.tr/sackiran-nedir-belirti-ve-tedavi-yontemleri-nelerdir/hg-1878>

Aydaş Nedir?. Erişim Tarihi: 29.08.2020. <https://kelimeler.gen.tr/aydas-nedir-ne-demek-27163>

Biomedical Model of Health. (2017, Ocak 19). Erişim Tarihi: 10.11.2019.
<https://www.ukessays.com/essays/sociology/the-biomedical-model-of-health.php?vref=1>

Bozkurtgil N. (2020). Dolama nedir? Dolama belirtileri nelerdir?. Erişim Tarihi: 01.11.2020.
<https://www.medicalpark.com.tr/dolama/hg-2212>

Erdemir A. (2020). Hemoroid(Basur) nedir? Belirtileri ve tedavisi?. Erişim Tarihi: 01.11.2020.
<https://www.anadolusaglik.org/blog/hemoroid-basur-nedir-belirtileri-ve-tedavisi>,

Eskil Nüfusu (Aksaray). (2019). Erişim Tarihi: 07.01.2020.
<http://www.nufusune.com/eskil-ilce-nufusu-aksaray>

Eskil'i Tanıyalım. (2017, Ocak 19). Erişim Tarihi: 03.01.2020.
<http://www.eskil.bel.tr/sehirTanitim>

Halk Sağlığı Genel M¼d¼rl¼ę¼, Gebeliği nleyici Yöntemler. (2019). Erişim Tarihi: 08.11.2020. <https://sagligim.gov.tr/kadin-sagligi/gebeligi-onleyici-yontemler/131-ilk-yardim/278-yaralanmalarda-ilk-yardim%C4%B1m.html>

Halk Sağlığı Genel M¼d¼rl¼ę¼. ıkık Nedir?. (2019). Erişim Tarihi: 29.08.2020. <https://sagligim.gov.tr/kirik-cikik-burkulmalar/cikik-nedir.html>

İneme Nedir? (2020). Erişim Tarihi: 02.11.2020. <https://kelimeler.gen.tr/ineme-nedir-nedemek-165148>

İneme nedir?. Erişim tarihi: 28.12.2019. <http://www.tdk.gov.tr>

Kasapoğlu H¼rkal, T. (2018). Temre Nedir, Temre Hastalığının Nedenleri- belirtileri ve Tedavisi Nelerdir?. Erişim Tarihi: 19.09.2020. <https://www.sozcu.com.tr/2018/saglik/temre-temriye-nedir-temre-hastaliginin-nedenleri-belirtileri-ve-tedavisi-oub2-2528541/>

Kısırlık/İnfertilite. (2020, Kasım 30). Erişim Tarihi: 19.09.2020. <https://tr.wikipedia.org/wiki>

Kuyruk sokumu ağrısı neden olur nasıl geçer ne iyi gelir?. (2018, Ekim 31). Erişim Tarihi: 30.08.2020. <https://www.tgrthaber.com.tr/aktuel/kuyruk-sokumu-agrisi-neden-olur-nasil-gecer-ne-iyi-gelir-261242>

K¼lt Nedir?. (2019). Erişim Tarihi: 07.11.2020. <https://sozluk.gov.tr>

K¼lt¼r ve Turizm Bakanlığı, Aksaray İl K¼lt¼r ve Turizm M¼d¼rl¼ę¼ Eski İlçesi. Erişim tarihi: 27.12.2019, <https://aksaray.ktb.gov.tr/TR-63627/eskil-ilcesi.html>

Meme Sağlığı Ünitesi. Mastit Nedir?. (2020, Eylül 15). Erişim Tarihi: 19.09.2020.
<https://www.medicalpark.com.tr/mastit-nedir/hg-2437#2>

Muşabak, U. (2019). Türkiye Ulusal Allerji ve Klinik İmmünoloji Derneği, Dudakta uçuk neden olur?. Erişim Tarihi: 05.11.2020. <https://www.aid.org.tr/dudakta-ucuk-neden-olusur>

Sağlık Aktüel, Katılma nöbeti sizi korkutmasın. (2017, Eylül 02). Erişim Tarihi: 07.11.2020.
<https://www.saglikaktuel.com/haber/katilma-nobeti-sizi-korkutmasin-64127.htm>

Sağlık Ocağım. Ranula Kisti- Kurbağacık Hastalığı Nedenleri ve Tedavisi. (2016, Temmuz 29). Erişim Tarihi: 11.09.2020. <https://www.saglikocagim.net/ranula-kisti-kurbagacik-hastaligi-nedenleri-ve-tedavisi>

Seçkin H. (2019). Bebeklerde Sık Kusma Hastalık Belirtisi Olabilir. Erişim Tarihi: 03.11.2020. <https://www.medicana.com.tr/haber-detay/8415/bebeklerde-sik-kusma-hastalik-belirtisi-olabilir>

Siğil Nedir, Nasıl Tedavi Edilir? Medicalpark. (2020, Haziran 22). Erişim Tarihi: 12.09.2020.<https://www.medicalpark.com.tr/sigil-nedir-neden-olur-sigil-nasil-tedavi-edilir/hg-1945>

Türk Kültüründe 40 Sayısı. (2015). Erişim Tarihi: 11.09.2020.
<https://mitolojikervani.blogspot.com/2015/05/turk-kulturunde-40-says.html>

Uğunmak Nedir? Erişim tarihi: 28.12.2019. <http://www.tdk.gov.tr>

Ulusal, H. M. (2019). Göbek Düşmesi Nedir?. Erişim Tarihi: 30.08.2020.
<https://www.doktortakvimi.com/blog/gobek-dusmesi-nedir>

What Culture Health?. Erişim Tarihi: 07.12.2019. <https://www.evidenceforaction.org/what-culture-health>

Yılcık hastalığı (erizipel) nedir? Nedenleri, belirtileri, korunma yolları, tedavisi Nelerdir?. (2018, Őubat 04). Erişim Tarihi: 19.09.2020. <https://bilgihanem.com/yilancik-hastaligi-erizipel-nedir/>

EKLER**EK-1: OCAKLI KAYNAK KİŞİ LİSTESİ**

	KODU	CİNSİYET	YAŞ	HASTALIK	EĞİTİM DURUMU	YAŞANILAN YER
1.	OK1	K	58	Yılancık	Eğitim almamış	Eskil/Merkez
2.	OK2	K	64	Yılancık	İlkokul mezunu	Eskil/Merkez
3.	OK3	K	75	Yılancık	İlkokul mezunu	Eskil/Merkez
4.	OK4	K	71	Sarı Sarılık	Eğitim almamış	Eskil/Merkez
5.	OK5	E	58	Kara Sarılık	İlkokul mezunu	Eskil/Merkez
6.	OK6	E	57	Kurşun Dökme	Lise Mezunu	Eskil/Merkez
7.	OK7	E	78	Temre	Ortaokul mezunu	Akgöl Köyü
8.	OK8	E	66	Siğil	İlkokul mezunu	Eskil/Merkez
9.	OK9	E	45	Siğil	İlkokul mezunu	Eskil/Merkez
10.	OK10	E	78	Diş Bağlama	Ortaokul mezunu	Akgöl Köyü
11.	OK11	K	68	Isırgı	Eğitim almamış	Eskil/Merkez
12.	OK12	E	45	Akdutma	İlkokul mezunu	Böget Köyü
13.	OK13	K	87	Köstü	Eğitim almamış	Eskil/Merkez

14.	OK14	K	57	Alazlama/Al Göynek	İlkokul mezunu	Böget Köyü
15.	OK15	E	62	Kengi	İlkokul mezunu	Böget Köyü
16.	OK16	K	58	Kengi	Eğitim almamış	Eskil/Merkez
17.	OK17	K	76	Rahim Dönmesi/Kısırlık	Eğitim almamış	Eskil/Merkez
18.	OK18	K	76	Dilcik Düşmesi	Eğitim almamış	Eskil/Merkez
19.	OK19	E	42	Göbek Düşmesi	Ortaokul mezunu	Eskil/Merkez
20.	OK20	K	97	Göbek Düşmesi	Eğitim almamış	Eskil/Merkez
21.	OK21	K	76	Yürek Oynaması	Eğitim almamış	Eskil/Merkez
22.	OK22	K	76	Köstek	Eğitim almamış	Eskil/Merkez
23.	OK23	K	76	Kurbağacık	Eğitim almamış	Eskil/Merkez
24.	OK24	K	61	Kuru Kurbağacık	Eğitim almamış	Eskil/Merkez
25.	OK25	K	75	Bulgur Püskürtmesi	Eğitim almamış	Tosun Köyü
26.	OK26	K	75	Kara Sarılık	Eğitim almamış	Tosun Köyü
27.	OK27	K	76	Göp	Eğitim almamış	Çukuryurt Köyü
28.	OK28	K	62	Çıkık-Sınık	Eğitim almamış	Eskil/Merkez
29.	OK29	K	71	Kutnu	Eğitim almamış	Filikçi Köyü

30.	OK30	K	76	Kırk Basması	Eğitim almamış	Eskil/Merkez
31.	OK31	E	74	Avkıрма	Eğitim almamış	Gölbez Köyü
32.	OK32	K	78	Karabiğ	Eğitim almamış	Eskil/Merkez
33.	OK33	K	60	Surkubet	Eğitim almamış	Akgöl Köyü
34.	OK34	K	76	Dalak	Eğitim almamış	Çukuryurt Köyü
35.	OK35	K	67	Saç çekme	Eğitim almamış	Gölbez Köyü
36.	OK36	K	75	Büzgün Düşmesi	Eğitim almamış	Tosun Köyü
37.	OK37	K	78	Aydaş	Eğitim almamış	Çulfa Köyü
38.	OK38	K	74	Aydaş	Eğitim almamış	Eskil Merkez
39.	OK39	K	43	Kırk Basması	İlkokul mezunu	Eskil/Merkez
40.	OK40	E	63	Kutnu	İlkokul mezunu	Akgöl Köyü
41.	OK41	K	60	Süt Çekme	Eğitim almamış	Eskil Merkez
42.	OK42	K	62	Süt Çekme	Eğitim almamış	Eskil Merkez
43.	OK43	K	76	Süt Çekme	Eğitim almamış	Eskil Merkez

EK-2: KAYNAK KİŞİ LİSTESİ

	KODU	CİNSİYET	YAŞ	EĞİTİM DURUMU	YAŞANILAN YER
1	KK1	K	43	İlkokul Mezunu	Filikçi Köyü
2	KK2	K	40	İlkokul Mezunu	Yüksecik Köyü
3	KK3	E	38	İlkokul Mezunu	Eskil/Merkez
4	KK4	E	39	Lise Mezunu	Akgöl Köyü
5	KK5	E	35	Lise Mezunu	Eskil/Merkez
6	KK6	K	64	Eğitim Almamış	Eskil/Merkez
7	KK7	K	61	Eğitim Almamış	Eskil/Merkez
8	KK8	K	74	Eğitim Almamış	Tosun Köyü
9	KK9	K	71	Eğitim Almamış	Filikçi Köyü
10	KK10	E	27	Üniversite Mezunu	Sağsak Köyü
11	KK11	E	28	Üniversite Mezunu	Bozcamahmut Köyü
12	KK12	E	45	Üniversite Mezunu	Taşkesik Köyü
13	KK13	K	20	Üniversite Devam	Eskil/Merkez
14	KK14	K	28	Üniversite Mezunu	Eskil/Merkez
15	KK15	K	19	Üniversite Devam	Eskil/Merkez

16	KK16	K	28	Üniversite Mezunu	Eskil/Merkez
17	KK17	E	27	Üniversite Mezunu	Kapıtaş Köyü
18	KK18	K	29	Üniversite Mezunu	Çulfa Köyü
19	KK19	K	65	Eğitim Almamış	Eskil/Merkez
20	KK20	K	78	Eğitim Almamış	Böget Köyü

EK-3: OCAKLILAR GÖRÜŞME FORMU

- 1- Yaş:
- 2- Cinsiyet:
- 3- Eğitim durumu
- 4- Yaşanılan yer (köy,kasaba diğer):
- 5- Ne kadar süredir bu işle uğraşmaktasınız (yani ocaklı olmakla)?
- 6- Ocaklı olmak nedir? Ayrıntılı olarak bahseder misiniz?
  - El almak'tan farkı ne?
- 7- İnsanlar size hangi nedenlerle başvuruyorlar? Ayrıntılı olarak bahseder misiniz?
  - Hastalık veya diğer nedenlerle size başvuran insanlara nasıl yardımcı oluyorsunuz?
  - Hastalığın ne olduğunu, nasıl anlarsınız?
  - Tedaviye ilişkin önemli kurallar var mı?
  - Tedavi de ne tür malzemelere ihtiyaç duyarsınız?
  - Tedavi ederken okunan dua veya dini uygulamalar neler olduğundan bahseder misiniz?
  - Tedavi için mekan önemli midir?
  - Size gelen hastanın cinsiyeti önemli midir?
  - Sizden yardım isteyen insanların uyması gereken hususlar nelerdir?
  - Tedavi kaç kez tekrar edilmektedir?
  - Yardım ettiğiniz insanlardan maddi beklentilere ilişkin neler söylersiniz?
    - El yenliliği nedir? Nasıl verildiğini anlatır mısınız?
  - Hastalarınızın şifa bulup bulmadığını hangi yollarla takip edersiniz? Bu durum sizi nasıl etkiler?
- 8- Ocak işinin devamı için neler yapmaktasınız?
  - Bu tedaviyi öğretmek için neler yapıyorsunuz?
  - El vermek konusunda kimleri, nasıl seçersiniz?

EK-4: KÜLTÜREL TEDAVİLER İÇİN GÖRÜŞME FORMU

Yaş:

Eğitim Durumu:

Cinsiyet:

Yaşadığı Yer:

- 1- Geleneksel tedavi, halk hekimliği denilince aklınıza ne gelmektedir? Ayrıntılı olarak bahseder misiniz?
- 2- Halk hekimliği sizin için neden önemlidir? Anlatınız.
- 3- Hasta olduğunuz zamanlarda nasıl önlemler alırsınız? Açıklar mısınız?
*Önlemlerinizi arasında halk hekimliğine gitmek var mıdır? Deneyiminizi paylaşır mısınız?
- 4- Halk arasında kültürel olarak yaygın bilinen hastalıkların isimlerini biliyor musunuz, bunlar nelerdir?
*Kendiniz tedavi uyguluyor musunuz?
- 5- Bildiğiniz kültürel tedavi yöntemlerinden biraz bahseder misiniz? Nasıl uygulanır?
*Korku durumunda, yaralanmalarda, çocuklarda meydana gelen hastalanmalarda, göz, boğaz rahatsızlıklarında, yanıklarda, uçuklarda, kırık-çıkıklarda, uygulanan tedavilerden bahsedebilir misiniz?
*Başka bildiğiniz tedaviden bahsedebilir misiniz?
- 6- Nazar olduğunuzu düşündüğünüzde ne yaparsınız? Ayrıntılı şekilde anlatınız.
*Nazardan korunmak için neler yaparsınız?
*Yapılan tedaviye ne isim verilmektedir ve nasıl yapıldığını anlatınız.
- 7- Hamile kalmak için, doğum öncesinde ve doğum sonrasında yapılan uygulamalar nelerdir? Ayrıntılı şekilde anlatınız.
- 8- Kültürel tedavi yöntemi uyguladıktan veya uygulattıktan sonra olumlu veya olumsuz olacak şekilde ne tür sonuçlar aldınız veya duyuyorsunuz?

EK-5: FOTOĞRAFLAR

Foto-1: Alazlama Ocağı (1)

Foto-2: Alazlama Ocağı(2)

Foto-3: Akdutma Ocağı

Foto-4: Diş Bağlama(1)

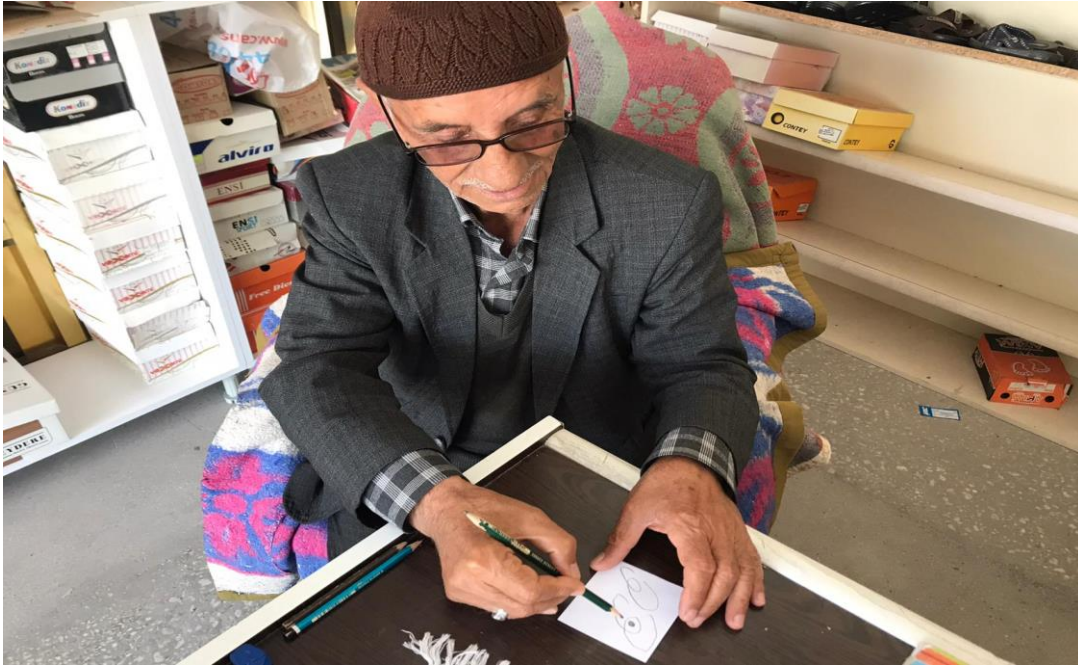

Foto-5: Diş Bağlama(2)

Foto-6: G6b6k Kaldırma

Foto-7: Yılandık ocağı

Foto-8: Yılandık Taşları

Foto-9: Sarı Sarılık Kesme

Foto-10: Ağlayan Çocuğa Babasının Ayakkabısıyla Vurma

Foto-11: Muska Yazma

Foto-12: Kengi Basma

Foto-13: Siğil Ocağı (1)

Foto-14: Siğil Ocağı (2)

Foto-15: Karabiğ Otu

Foto-16: Temre Yazma

Foto-17: Yürek Basma

Foto-18: Korku Tası

Foto-19: Kan Taşı, Kardeş Kanı

Foto-20: Muska

Foto-21: İğde Dalı, Gök Boncuk

Foto-22: Tavukgötu (Ayak Sığıli)